

1 | 2015

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 113 / Založen 1895

1 | 2015

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 113 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | Studies

- PÁNEK Jaroslav
Česká historická slavistika v kontextu humanitních věd 7
(Czech Slavonic History Studies in the Context of the Humanities)
- NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ Šárka
Protoindustrializace a možnosti studia populačního vývoje 27
*(Protoindustrialization and Possibilities for the Study
of Population Development in the Region of Northeastern Bohemia)*
- GRULICH Josef – SKOŘEPOVÁ Markéta
Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství.
Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století
jako historiografický problém 50
*(Family Continuity and Husbandry in the Countryside.
The Possession of Serf Homesteads in the 17th to 19th Centuries
as a Historiographical Issue)*
- KOLÁŘOVÁ Ivana – KOLÁŘ Ondřej
Sociální postavení příslušníků československého četnictva
1918–1939 76
*(The Social Status of the Members
of the Czechoslovak Gendarmerie 1918–1939)*
- ORSÁG Petr
Mezi realitou, propagandou a mýty.
Vydavatelské aktivity československých exulantů
na Západě v letech 1968–1989 97
*(Between the Reality, Propaganda and Myths.
Publishing Activities of Members of the Czechoslovak
Exile Community in the West between the Years 1968–1989)*

VOLNÁ Katka

- Podvod jako vážný problém světové vědy i aktuální české historiografie – poznámka k článku Jiřího Peška z ČČH 112, 2014, č. 3, s. 497–511 (Fraud as a Serious Challenge in World Science including Contemporary Czech Historiography – the Reaction to the Paper of Jiří Pešek from ČČH 112, 2014, pp. 497–511) 145

PEŠEK Jiří

- Prameny, pramenná kritika a soudobé dějiny (Odpověď Kateřině Volné) (Primary Sources, Source Critique and Contemporary History – Response to Kateřina Volná) 147
-

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenze

LE GOFF Jacques

- O hranicích dějinných období. Na příkladu středověku a renesance* (František Šmahel) 162

ESCH Arnold

- Die Lebenswelt des europäischen Spätmittelalters. Kleine Schicksale selbst erzählt in Schreiben an den Papst* (František Šmahel) 165

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana – ZELENKA Jan a kol.

- Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku* (Zdeněk Beran) 169

HUNČAGA, Gabriel P., OP

- Dominikáni na cestě k intelektuálním elitám vrcholného středověku* (Jakub Zouhar) 172

JINDRA Petr – OTTOVÁ Michaela (edd.)

- Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách* (Jaroslav Čechura) 174

BAUER Oswald

- Zeitungen vor der Zeitung. Die Fuggerzeitungen (1568–1605) und das frühmoderne Nachrichtensystem* (Kateřina Pražáková) 176

- ČERNUŠÁK Tomáš (ed.)
Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars IV.
September 1608 – Junius 1609
 (Tomáš Parma) 179
- HAUSENBLASOVÁ Jaroslava
 – MIKULEC Jiří – THOMSEN Martina (Hrsg.)
Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen.
Der Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609
 (Josef Hrdlička) 181
- LIPOVSKI Radek
Lidé poddanských měst Frýdku a Místku
na sklonku tradiční společnosti (1700–1850)
 (Josef Grulich) 187
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ Marie
 – DOUŠA Jaroslav (vedoucí autorského kolektivu)
Dějiny města Plzně, sv. 1. Do roku 1788
 (Jan Lhoták) 190
- HLAVAČKA Milan – CIBULKA Pavel et alii
Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén.
Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých
a instrumentária řešení
 (Jakub Raška) 193
- TUČKOVÁ Kateřina a kol.
Fabrika. Příběh textilních baronů z moravského Manchesteru
 (Sixtus Bolom-Kotari) 196
- VOJÁČEK Milan (ed.)
Na velkostatku F. L. Riegra, vůdce národa. Edice Pamětní knihy Malče
 (Milena Lenderová) 199
- KOUKALOVÁ Šárka (ed.)
Letní rezidence Pražanů. Dobřichovice a vilová architektura 19. a 20. století
 (Josef Harna) 202

ŠEBEK Jaroslav <i>Papežové moderního věku. Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím</i> (Jaroslav Pánek)	203
KIPP Michaela <i>„Großreinemachen im Osten“. Feindbilder in deutschen Feldpostbriefen im Zweiten Weltkrieg</i> (Daniel Putík)	208
KAŠKA Václav <i>Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952</i> (Vladimír Březina)	212
PÁNEK Jaroslav <i>Historici mezi domovem a světem. Studie – články – glosy – rozhovory</i> (Bohumil Jiroušek)	214
<i>Zprávy o literatuře</i>	219
<hr/>	
Z vědeckého života <i>Chronicle</i>	
<hr/>	
PÁNEK Jaroslav Český historický ústav v Římě v letech 2008–2014 (<i>The Czech Historical Institute in Rome between 2008–2014</i>)	244
<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	277
<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	277

STUDIE

Česká historická slavistika
v kontextu humanitních věd

JAROSLAV PÁNEK

JAROSLAV PÁNEK: Czech Slavonic History Studies in the Context of the Humanities

This article analyses and evaluates the state of Slavonic history studies in the Czech Republic at the beginning of the 21st century. It focuses on selected monographs, attempted syntheses of the history of the individual Slav nations and upon the principal periodical of the discipline, namely *Slovanský přehled – Slavonic Review. Journal for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe* and compares it with a London-based review *Central Europe* and the central periodical of Czech historiography *Český časopis historický – The Czech Historical Review*. Czech Slavonic history research deals with the history of Slavonic and non-Slavonic nations and countries in Central, South-Eastern and Eastern Europe. It, however, suffers from a considerable lack of thematic disunity and research atomisation. Slavonic history research has disengaged itself from the philological sciences and has underestimated the importance of cultural history. It has become a sub-discipline of political history with a strong inclination towards description. Thereby, it has somewhat distanced itself from complex historical research. The author suggests the solution to the current situation can be found in becoming more deeply inspired by general historiography; in searching for connected and subject-matter comparable themes; in greater openness to other humanities, including the philological sciences;

in strengthening the research of cultural history and a purposeful direction towards the preparation of substantive monographs, synthetic works and encyclopaedias. It is possible that one of the main aims could be to ascertain the place of Central, Southeastern and Eastern Europe in the creation of the Euro-American civilisation and its active participation in the relationships with other networks of civilisations.

Key words: Historiography, Slavonic history studies; Czech Republic; Central, Eastern and Southeastern Europe; civilisations

Měřítkem vrcholné úspěšnosti humanitních věd v České republice se v poslední době stala egyptologie. Plným právem, neboť poměrně malý obor – navíc z hlediska pustého pragmatismu vlastně v nevelké zemi docela dobře postradatelný – dosahuje už po desetiletí výsledků, které mu zaručují nezpochybnitelnou světovost. Česká egyptologie, reprezentovaná Františkem Lexou, Zbyňkem Žábou, Miroslavem Vernerem a dnes už také Miroslavem Bárta je oborem, který při nepatrném počtu českých specialistů dokáže přitahovat mimořádné talenty, v každé generaci vynese na světlo přinejmenším jednu osobnost velkého mezinárodního věhlasu a s vytrvalou pravidelností přichází s fascinujícími poznatky.¹ V mimořádně náročné kombinaci archeologie, historie, dějin umění, srovnávací jazykovědy, religionistiky, orientalistiky, antropologie a dalších disciplín se uplatňuje obor, schopný hloubkou poznatků o vztahu člověka, kultury a životního prostředí v průběhu několika tisíciletí řešit otázky, které se už dávno netýkají pouze starověku, ale i současnosti a budoucnosti. Není náhodou, že s podněty ke konceptuálnímu historickému výzkumu naší civilizace přišel nedávno egyptolog střední generace Miroslav Bárta.²

Egyptologové dokázali správně reagovat na tři základní problémy současných humanitních věd: jakkoli je jejich užší obor vysoce specializovaný, neustoupili

---

1 Blíže jsem o této problematice psal ve studii *The Humanities in the Czech Republic after the Velvet Revolution (Academy of Sciences and Universities, 1990–2010)*, Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal 24, 2010, č. 1, 22–42; stručnější česká verze: *Non multa sed multum. Humanitní vědy v České republice 1990–2010*, Akademický bulletin, 2010, č. 9, s. 8–11; č. 10, s. 8–11; č. 11, s. 6–9.

2 Z podnětu egyptologa Miroslava Bárty a s ním spolupracujícího historika novověkých obecných dějin Martina Kováře vzniklo několik pozoruhodných publikací a zvláště dvě rozsáhlé kolektivní monografie zaměřené k modernímu bádání o historii a vývojových perspektivách civilizací: Miroslav BARTA – Martin KOVÁŘ a kol., *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*, Praha 2011; Miroslav BARTA – Martin KOVÁŘ a kolektiv, *Civilizace a dějiny. Historie světa pohledem dvaceti českých vědců*, Praha 2013. Srov. též Petr POKORNÝ – Miroslav BARTA (edd.), *Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti*, Praha 2008; Miroslav BARTA – Tomáš TUREČEK, *Kolaps neznamená konec*, Praha 2013.

obecnému sklonu k atomizaci výzkumu a soustavně směřovali k vytváření velkých děl syntetického a encyklopedického rázu; nepodlehli uspokojuvemu sebeklamu, že už samotné vzdělání v archeologii a proniknutí do orientálních jazyků je ideální odpovědí na volání po interdisciplinaritě, a své badatelské metody rozprostřeli v širokém spektru humanitních a přírodních věd;³ a konečně, nespokojili se s komunikací na úrovni české, případně egyptské egyptologie, ale vstoupili do vysoce konkurenčního prostředí západoevropské a americké vědy. Uspěli v tomto prostoru natolik, že se stali její respektovanou a vlastně neodmyslitelnou součástí. Ačkoli to asi nebylo jejich původním cílem, čeští egyptologové nastavili celému souboru našich humanitních věd zrcadlo a vytvořili náročná kritéria pro jejich hodnocení.

V tomto srovnávacím rámci byla nedávno posuzována česká orientalistika⁴, k malé radosti některých svých – tehdejších – představitelů, a v něm může být hodnocena také naše historická slavistika.⁵ Lze jí položit podobné zobecňující otázky: *do jaké míry odolává atomizaci badání a dospívá k syntetickým výsledkům*, které jediné mohou zapůsobit i mimo nejužší okruh specialistů; nakolik je dnešní historické badání o slovanských národech a zemích propojeno s dalšími disciplinami; a také *jaký vliv má* naše historická slavistika na poznání zkoumané části Evropy a Asie *v ostatní Evropě a ve světě*. Legitimitu těchto otázek podporuje nejen celistvější pohled na soubor humanitních věd, ale také skutečnost, že historická slavistika patří dnes – podobně jako historická orientalistika nebo široce pojímaná egyptologie – mezi areálová či teritoriální badání, která se snaží co možná komplexním způsobem porozumět zkoumanému prostoru, odpovídat na podstatné otázky s ním spjaté. Vůbec tu nejde o násilnou aktualizaci, která by měla sloužit okamžitým potřebám současné politiky, jak to ve vztahu k moderním dějinám slovanských zemí prosazoval

---

3 Z mnoha pozoruhodných publikací stačí připomenout alespoň trojici: Miroslav VERNER a kolektiv, *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*, Praha 1997; Miroslav VERNER, *Chrámy světa. Svatyně, kultury a mystéria starověkého Egypta*, Praha 2010; Miroslav BÁRTA, *Journey to the West: The world of the Old Kingdom tombs in Ancient Egypt*, Prague 2011.

4 Mám na mysli akademické hodnocení výsledků Orientálního ústavu Akademie věd ČR (za období 2005–2009) v letech 2010–2012; podobnou dokumentaci shromáždila III. oblast věd humanitních a společenských AV ČR.

5 Krátce po přednesení referátu, který tvoří kostru tohoto článku, se tak shodou okolností stalo, a to na nejvyšší akademické úrovni. Dne 6. listopadu 2014 byla na budově Slovanského ústavu AV ČR (ve Valentinské ulici na Starém Městě pražském) odhalena pamětní deska, připomínající působení jeho někdejšího předsedy, slovanského slavisty Matiji Murka (1861–1952). Hlavní projev při této příležitosti přednesl předseda Akademie věd ČR Jiří Drahoš, který zdůraznil základní rysy Murkova vědeckého působení, pozoruhodně se shodující s nároky kladenými na evropské humanitní disciplíny a zvláště na slavistiku ve 21. století; uvedl mj. evropský kontext výzkumu, interdisciplinarity a zvládnutí několika slovanských jazyků resp. kulturních okruhů každým slavistou.

minulý režim, nýbrž o vystižení a řešení nejobtížnějších a zároveň nejnaléhavějších témat současnosti – problémů civilizací v tisíciletém vývoji, jejich specifické dynamiky, přetváření a vývojových perspektiv. Střední, jihovýchodní a východní Evropa jsou přece tak podstatnou a zároveň tak složitou a ostatním světem nedostatečně chápanou částí našeho kontinentu, že si zaslouží nejen soustředěnou a cílevědomou pozornost českých badatelů, ale i takové přístupy a způsob podání, které budou brány na vědomí jak širší veřejností u nás, tak i odbornými kruhy v zahraničí.

Není pochyb o tom, že si česká historická slavistika v posledních zhruba patnácti letech – po opadnutí politicky podmíněného ostentativního nezájmu o tyto problémy na sklonku 20. století – položila některé velmi podstatné otázky a že na ně odpověděla adekvátním způsobem. Za všechny ostatní stačí zmínit syntetickou práci o vývoji a rozpadu sovětského bloku či závažné monografie o bosenské otázce, válečných dějinách Balkánu a o proměnách novodobého Kosova.⁶ V prvním případě trojice autorů, u dalších publikací jednotliví specialisté prokázali schopnost zvládnout témata širšího dosahu a značné váhy pro současnou vědu i společnost. To je jistě hodno ocenění. Zdá se však, že chybí vůle a možná i odvaha vytvořit souhrnnou – at již syntetickou či encyklopedickou – práci o tom, co naši předkové shrnovali pod pojmy „Slovanstvo“ či „slovanský svět“ a co my dnes vidíme jako množinu různých, často takřka nepřekonatelných rozporů, ale co přes všechny metodické výhrady dává historické slavistice tematické či dokonce existenční opodstatnění.

Vznik takové publikace by byl potřebný nejen proto, že klasická česká díla tohoto druhu zastarala,⁷ ale i z toho důvodu, že k programovým syntézám nebo k soustavnému encyklopedickému zpracování dospívají ostatní humanitní obory, zejména archeologie, dějiny umění, literární historie, etnologie a ovšem také obecná historie.⁸ Nelze pominout ani skutečnost, že podobná díla – byť zahrnující sou-

---

6 Jiří VYKOUKAL – Bohuslav LITERA – Miroslav TEJCHMAN, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000; Ladislav HLADKÝ, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno 2005; Miroslav TEJCHMAN, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, Praha 2008; Jan PELIKÁN, *Novými cestami. Kosovo v letech 1958–1969*, Praha 2014.

7 Lubor NIEDERLE, *Slovanský svět. Zeměpisný a statistický obraz současného Slovanstva*, Praha 1909; Jaroslav BIDLO a kol., *Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti*, Praha 1912; Jaroslav BIDLO, *Dějiny Slovanstva* (= edice „Slované. Kulturní obraz slovanského světa“, díl I), Praha 1927.

8 *Dějiny českého výtvarného umění*, I/1–2 – VI/1–2, Praha 1984–2007; *Lexikon české literatury*, I–IV/1–2, Praha 1985–2008; *Biografický slovník českých zemí*, I–XVI, Praha 2004–2014; *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, I–III, Praha 2007; *Archeologie pra-*

sední neslovanské země – vytvořili také ruští slavisté⁹ a mají je i naši němečtí sousedé, kteří o dějinách naší části Evropy výmluvně prohlašují: „Die Geschichte des östlichen Europa hat höchste Aktualität“.¹⁰ Už toto vzletné tvrzení naznačuje, že i v neslovanských zemích je zájem o takovéto práce, pokud jsou ovšem schopny vstoupit do soutěže s publikacemi tamních slavistů; uvážíme-li, jak velký můžeme mít předstih při poměrně snadném pronikání do ostatních slovanských jazyků a kultur, neměl by to být nepřekonatelný problém. Zejména tehdy, pokud bychom byli schopni předkládat práce přesahující úzké hranice politické historie a dokázali bychom zaujmout pozornost širšího okruhu čtenářů.

Výraznou nevýhodou českého historicko-slavistického výzkumu je ovšem jeho zřetelná atomizace. Neprojevuje se jen tím, že vzniká množství prací s velice parciální tematikou, a to bez dostatečného zřetele k příštímú syntetickému cíli. Značná část badatelů je také – kupříkladu na rozdíl od vrcholného představitele historické slavistiky 20. století Josefa Macůrka¹¹ – příliš jednostranně zaměřena na jeden jazyk, jeden národ či jednu zemi, takže postrádá nadhled nad širšími, zejména konfliktními problémy. Historický slavista jistě nemůže a ani nechce suplovat politologa, ale přesto je oprávněn k tomu, aby interpretoval historické kořeny aktuálních politických událostí, konfliktů či dokonce válek. Tematické roztržštění slavistiky je v krizových situacích zjevnou nevýhodou, neboť nezajišťuje dostatečný nadhled nad jednostrannými interpretacemi, jaké je běžné pro politicky zainteresované subjekty a pro hromadné sdělovací prostředky. Většího nadhledu bylo zapotřebí v době třetí balkánské války a stejně tak je potřebný při pohledu na současný ukrajinsko-ruský konflikt. Široký rozhled a schopnost odstupu od sporných stran by byla v takových situacích důležitá nejen pro samotné vědce, ale také pro širší veřejnost. Lze předpokládat, že nestranná analýza jako jediný dlouhodobě účinný nástroj k pochopení narůstajících mezistátních pro-

---

věkyh Čech, I–VIII, Praha 2007–2008; *Akademická encyklopedie českých dějin*, I–III, Praha 2009–2012; *A History of the Czech Lands*, Prague 2009.

- 9 Například *Istorija kultur slavjanskich narodov*, I–III, Moskva 2003–2008; zásluhou ruského bohemisty a slavisty Georgije P. Meľnikova, spoluautora a spoluredaktora kulturních dějin slovanských národů, byla tato tematika zařazena rovněž do nejnovějších dějin světa z pera ruských autorů: *Vsemirnaja istorija*, II–III, Moskva 2012–2013.
- 10 Harald ROTH (ed.), *Studienbuch Östliches Europa I. Geschichte Ostmittel- und Südosteuropas*, Köln–Weimar–Wien 1999, s. VII.
- 11 O Macůrkově záběru názorně svědčí publikace Jaromír KUBÍČEK – Jitka STRÁNSKÁ, *Josef Macůrek (31. 3. 1901 – 20. 4. 1992). Personální bibliografie*, Brno 1992. Široký záběr však měla i řada dalších historiků slovanských zemí v minulých generacích.

blémů a v důsledcích snad i jako příspěvek k jejich řešení by posílila autoritu historické slavistiky a humanitních věd obecně.

Slavisté 19. a první poloviny 20. století se pokoušeli vidět vždy více slovanských národů (ne-li všechny), a přestože podléhali jiným nedostatkům a iluzím, zachovávali si východisko k úvahám širšího dosahu tím, že ovládali značně rozsáhlejší tematické pole. Historická slavistika se sice nemohla vyhnout obecnému procesu specializace, ale ani ona se neobejde bez zřetele k vzdálenějším horizontům. V kritických devadesátých letech 20. století takovou schopnost prokázal kupříkladu mnohostranný slavista Ivan Dorovský právě proto, že se pohyboval na badatelské půdě řady slovanských jazyků, národů a států, když vystoupil se svým pojetím dvojdomosti a balkánského civilizačního společenství. Jako slavista s širokým rozhledem a vysokými teoretickými nároky, pohybující se mezi literární vědou, lingvistikou, historií a etnologií, se dokázal oprostít od jednostranného prosazování „svého“ národa a v prostředí Balkánu dokonce vystihl místo jižních Slovanů v civilizačním proudění od starořeckých kořenů až k počátku třetího tisíciletí.¹²

Naše historická slavistika by měla brát závažné podněty, přicházející z prostředí srovnávací lingvistiky a literární vědy (mj. i z okruhu časopisů *Byzantinoslavica* a *Germanoslavica*) důsledněji na vědomí a zásadním otázkám kulturních dějin obecně věnovat mnohem větší pozornost než dosud. Není náhodou, že v mezinárodním hodnocení roku 2014 se mezi sedm nejlepších historických monografií posledních pěti let zařadila kniha o cyrilometodějské misi mezi Byzanci a Římem.¹³ Nikoli z ohledů na nedávné jubileum či proto, že jde o téma zakotvené v obecném povědomí, nýbrž z toho důvodu, že tato vyzrálá syntéza představuje prolnutí metodických přístupů kulturní historie, slovanské filologie a byzantologie. Jinými slovy – velké téma zde bylo nově řešeno a synteticky završeno způsobem,

---

12 Ivan DOROVSKÝ, *Balkánské meziliterární společenství*, Brno 1993; TÝŽ, *Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie*, Brno 1997; TÝŽ, *Slovanské meziliterární sbody a rozdíly*, Brno 2004. Blíže Jaroslav PÁNEK, *Historici mezi domovem a světem. Studie – články – glosy – rozhovory*, Pardubice 2013, s. 489–502.

13 Vladimír VAVŘÍNEK, *Cyrl a Metoděj. Mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha 2013. Mám na mysli takzvaný II. pilíř hodnocení nejlepších výsledků základního výzkumu z let 2009–2013, vyhlášeného vládou pro výzkum, vývoj a inovace; konkrétně šlo o hodnocení v expertním panelu EP 01 SHVa, který zahrnoval historii, literární vědu, jazykovědu, vědy o umění a právní vědy. Bez ohledu na to, zda a případně jak budou výsledky tohoto hodnocení dále využity (jejich zpochybňování se vzhledem ke kompetitivnímu charakteru této činnosti dalo předem očekávat), je důležité, že na příznivém ocenění Vavřínkova spisu se shodli domácí a zahraniční odborníci, ale navíc že výběr tohoto díla mezi nejlepší výsledky humanitního bádání nebyl ani poté zásadně kritizován.

který integruje několik disciplin a zároveň dokáže svými výsledky oslovit velmi široký okruh zájemců z vědeckých i obecně kulturních kruhů.

Názornou vizitkou současného stavu historické slavistiky v České republice je časopis *Slovanský přehled*, který vydává Historický ústav AV ČR, od roku 2014 v podobné grafické úpravě jako Český časopis historický. Je to bezpochyby hlavní publikační orgán oboru a jeho oprávněnou ambicí je snaha o přesah do zahraničí. Předností Slovánského přehledu, odpovídající dlouhodobému vývojovému trendu českého historicko-slavistického výzkumu, se stal přechod k teritoriálnímu typu studií. Nevyhýbá se neslovanským národům a zemím, naopak sleduje střední, jihovýchodní a východní Evropu jako celek, což je prospěšné pro celou českou historiografii.¹⁴ Důležité je zveřejňování studií zahraničních badatelů, především ze slovanských zemí, ale někdy i ze Západu; ti však většinou přinášejí faktografické, případně přehledové příspěvky (komentované bibliografie) a jen zřídka zásadní metodicky podnětné texty. Lze říci, že dlouhotrvající spory o pojetí slavistiky, o její filologické či „komplexní“ (společenskovedné) zdůvodnění, o výlučné soustředění na témata společná všem slovanským národům – to vše se stalo minulostí. Historická slavistika se naprosto pragmaticky ustavila jako výzkum té části Evropy, kde sice žijí slovanské národy, ale zdaleka ne jen ony. Scholastické úvahy o ideologickém opodstatnění samotné existence slavistiky, které byly prosazovány ještě před třiceti lety,¹⁵ smetla reálná potřeba zkoumat dějiny vymezeného teritoria a obyvatelstva na něm žijícího, a historická slavistika vplynula do souboru areálových studií rovnocenně s výzkumem dalších částí světa. Ovšem s tím rozdílem, že slavistika měla a má v českých zemích daleko hlubší tradici a institucionální zázemí než řekněme historická germanistika či amerikanistika.

Po formální stránce splňuje Slovánský přehled všechny náležitosti (od anglického podtitulu, resumé a klíčových slov až po mezinárodní složení vědecké rady), patří tedy mezi standardní vědecké časopisy z oblasti humanitních věd. Když byl roku 2011 posuzován v rámci evropského referenčního indexu ERIH (*European Reference Index for the Humanities*),¹⁶ umístil se však v kategorii C, tedy mezi

---

14 K tomu se programově přihlásila i nová redakce časopisu poté, když šéfredaktora Miroslava Tejhmana od počátku roku 2010 vystřídali Ladislav Hladký a Radomír Vlček; *Úvodní slovo*, *Slovanský přehled* (dále SP) 96, 2010, s. 3.

15 Milan KUDĚLKA, *O pojetí slavistiky. Vývoj představ o jejím předmětu a podstatě*, Praha 1984, zvl. s. 238–243.

16 O této problematice jsem podrobněji psal ve studii *Regionální historické časopisy v evropském kontextu*, in: Jaroslav Pánek – Eva Procházková (edd.), *Regionální historická periodika a jejich místo v historiografii*, Benešov–Vlašim 2012, s. 13–28, zvl. s. 16–21.

časopisy s omezeným, převážně jen národním dosahem. Nebylo to dáno pouze jazykovou bariérou češtiny, ale bohužel také zřetelem k mimořádně nízké kvalitě některých příspěvků,¹⁷ nedůslednému tematickému vymezení (až do roku 2009 totiž v důsledku chybného anglického záhlaví nebylo jasné, zda se programově věnuje také východní, či jen střední a jihovýchodní Evropě)¹⁸ a k omezené tematické přitažlivosti.

Pokud bychom chtěli posoudit Slovanský přehled jako „vlajkovou loď“ současné české historické slavistiky, mohli bychom tak učinit se zřetelem k počtu zveřejněných studií a recenzí, k zastoupení domácích a zahraničních autorů či jednotlivých vědeckých pracovišť působících v České republice, ale i podle jiných kritérií. Úhrnem lze říci, že časopis je relativně otevřený zahraničním historikům slavistického zaměření, i když bychom si mohli přát silnější a vyrovnanější zastoupení badatelů z různých částí světa; to je ovšem problém i jiných historických časopisů u nás. V každém případě platí, že Slovanský přehled není úplně uzavřen mezioborovému dialogu a že se v něm občas objeví práce politologů, sociologů a hlavně historiků, kteří nejsou primárně slavisty, ale k problematice slovanských zemí nebo mezoslovanských vztahů se dostávají prostřednictvím vlastních témat z oblasti národních a obecných dějin nebo historie mezinárodních vztahů. To je z hlediska postavení historické slavistiky mezi humanitními disciplinami velmi důležité.

Vážný problém Slovanského přehledu je patrný jinde. Vyplynul z detailní analýzy posledních třinácti uzavřených ročníků tohoto časopisu (87/2001 až 99/2013); jejím cílem nebylo získání kvantitativních údajů jakožto podkladů k přesné statistice, nýbrž k naznačení proporcí a vystižení dlouhodobější vývojové tendence, jak se projevovala na počátku tohoto století. Jestliže se omezíme na příspěvky, které si činí nárok na to, aby byly pokládány za studie (tedy s vyloučením

---

17 Na úrovni Slovanského přehledu se nepříznivě projevovalo velice mírné recenzní řízení (redakce mj. přijímala texty předtím pro nízkou kvalitu odmítnuté v Českém časopisu historickém); někdy časopis otiskl práce mimořádně slabé, mezi nimiž by mohl získat primát článek: Peter ŠVÍK, *Kodifikácia politickej pameti na bankovkách vo vybraných postkomunistických krajinách: Česko, Chorvátsko, Maďarsko, Poľsko, Slovensko a Slovinsko*, SP 93, 2007, s. 217–239, který podle mého názoru z důvodů obsahových i stylistických vůbec nepatří do vědeckého časopisu. Krajně neobvyklé je rovněž několik let trvající otiskování nekonečného seriálu popisných článků o jednom tématu od téhož autora (texty o první světové válce od Petra Prokše).

18 Anglický podtitul *Review for Central, Eastern and Southeastern European History* byl dlouhodobě zpochybnován tím, že v záhlaví jednotlivých článků se uváděl jiný podnázev (*Review for Central and Southeastern European History*), vynechávající dějiny východní Evropy; teprve roku 2010 uvedla tuto chybu na pravou míru nová redakce. U vědeckého časopisu je nevídané, aby se takováto zásadní chyba, matoucí především zahraniční čtenáře, vytrvale opakovala po řadu let.

drobnějších statí), pak lze říci, že v každém ročníku vycházelo kolem dvaceti takovýchto textů a za třináct let jejich součet činí zhruba 270. To je jistě úctyhodné množství. Pokusíme-li se však rozčlenit tuto množinu podle jednoho z možných kvalitativních kritérií, totiž podle tematického vymezení a přístupu jednotlivých studií ke zpracování tématu, můžeme dospět k následujícímu zjištění. Naprostá většina článků buď podává pouhou deskripci nějaké události, popřípadě několika navazujících událostí, či vybraného souboru literatury nebo setrvává na úrovni událostně pojatého narativního politického dějepisu. Pouhých 35 studií je možno označit za takové, které výrazně překonávají horizont politických dějin a nacházejí těžiště výzkumu i v jiných sférách – kultuře, ekonomice, dějinách idejí, civilizační problematice apod.¹⁹ To je závažný ukazatel. Zajisté neznamená, že by historická slavistika měla opustit snahu o přesnou rekonstrukci pramenně postižitelné faktografie a proměnit se v oblast formálního „metodologizování“. Současně je zřejmé, že výběr námětů je značně jednostranný a že bez větší pestrosti volených témat a metodických přístupů se historická slavistika do budoucna stěží obejde.

V prvních devíti letech 21. století byla převaha událostní politické historie naprosto drtivá (tvořila skoro 90 % všech studií), po nástupu nové redakce roku 2010 se situace zřetelně zlepšila, neboť tato převaha klesla pod 80 % a více než pětina studií se vymkla z náporu deskriptivního politického dějepisu. Vedle mladších pracovníků z vydavatelské instituce, Historického ústavu AV ČR, k tomu podstatně přispěli badatelé z univerzit v Brně, Pardubicích a Praze. Uvedu alespoň některé instituce, aby bylo zřejmé, z kterých oborů tato iniciativa vycházela a odkud lze očekávat podněty pro historickou slavistiku – Ústav etnologie a Ústav politologie Filozofické fakulty a Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Historický ústav a Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univer-

19 Alespoň ilustrativně uvádím některé práce tohoto typu: Miloš ŘEZNÍK, *Dějepisectví a kašubská identita*, SP 87, 2001, s. 15–26; Jaroslav VALENTA, *Dějiny Zaolzí ve 20. století: skutečnosti versus legendy*, tamtéž, s. 27–42; Jiří VYKOUKAL, „*Dějiny*“ *dějin polské historiografie (přehled základních koncepcí a přístupů)*, tamtéž, s. 139–163; Eva IRMANOVÁ, *Maďarská reflexe střední Evropy – integrační procesy*, tamtéž, s. 189–225; Emil VORÁČEK, *Vzestupy a pády eurasijství*, tamtéž, s. 451–481; Jiří VYKOUKAL, *Od optimismu k realismu: politika a filozofie dějin na počátku polské meziválečné historiografie*, SP 88, 2002, s. 499–520; Zdeněk BĚLONOŽNÍK, *Bolševismus a ruský národní charakter*, SP 91, 2005, s. 463–474; Ivan PFAFF, *Střední Evropa – ztracený sen – nebo příští realita? Pokus o výměr českého pohledu*, SP 92, 2006, s. 411–431; Kateřina BICANOVÁ, *Problematika sarmatismu v polské historiografii*, SP 93, 2007, s. 23–43; Jan ŽUPANIČ, *Haličská šlechta a její začlenění mezi nobilitu Rakouského císařství*, tamtéž, s. 35–41; Přemysl VINŠ, *Obraz Albánců v české společnosti na přelomu 19. a 20. století*, tamtéž, s. 43–62; Roman BARON, *Obraz Čechů v polské společnosti. Příklad Haliče*, SP 95, 2009, s. 279–288; Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *Ach, ta naše povaha byzantská aneb malé zamýšlení nad pojmem „byzantinismus“*, tamtéž, s. 425–432.

zity, Ústav literární kultury a slavistiky Univerzity Pardubice a nejnověji také Vysoká škola ekonomická.²⁰ Nejen filologické obory a folkloristika, jak tomu bylo i ve vzdálenější minulosti, ale také etnologie, antropologie, sociologie, politologie, evropská teritoriální studia a makroekonomie jsou schopny historickou slavistiku oslovit a obohatit. A ve výčtu humanitních a sociálních věd se značným potenciálem ke spolupráci by bylo možno dále pokračovat. Proč se naše historická slavistika dosud neinspirovala kupříkladu historickou geografii a kartografií, která má mezinárodně uznávané centrum v téměř ústavu, v němž vychází *Slovanský přehled*?²¹ Cožpak v době, kdy se rozbourená východní Evropa stává globálním problémem, nepotřebuje odborná i laická veřejnost alespoň takové kartografické pomůcky, jaké jí byli schopni nabídnout naši předchůdci už před sto lety?²²

Kdybychom chtěli naznačit blízkost či naopak odlišnost tematického a metodického zaměření české historické slavistiky od západního výzkumu dějin téže části Evropy, mohli bychom provést srovnání s řadou slavistických či historických periodik. Komplexní analýza a komparace s evropskými a severoamerickými slavistickými časopisy by ovšem vyžadovala velmi rozsáhlý, nejspíše i kolektivně prováděný výzkum, který značně přesahuje možnosti tohoto článku; pokud by se však takového úkolu v blízké budoucnosti ujali čeští historičtí slavisté, bylo by to nanejvýš užitečné. Zde je možné pouze naznačit dílčí porovnání. Za všechny ostatní zahraniční příklady tu volím bezpochyby prestižní časopis *Central Europe*, který od roku 2003 vydává School of Slavonic and East European Studies na londýnské univerzitě. Právě tento časopis se jeví pro takovou komparaci zvláště vhodný, protože není typicky slavistickým (tedy především filologicky zaměřeným) periodikem, ale naopak k zemím střední, částečně i jihovýchodní a východní Evropy zaujímá přednostně historický přístup, ovšem se zahrnutím pohledů na literární, lingvistické, ikonografické či kinematografické prameny. Také v něm lze provést analýzu témat a přístupů, z níž vyplýne, že deskriptivní články věnované událostnímu popisu po-

---

20 Z nejnovějšího ročníku *Slovanského přehledu* (2014), který již nemohl být zařazen do celkové analýzy, srov. Klára FABIANKOVÁ – Timur KASHAPOV – Ivan JAKUBEC, *Vliv rozpadu sovětského bloku na československo-sovětské hospodářské vztahy v letech 1989–1992*, SP 100, 2014, s. 113–139.

21 Podnětnost těchto oborů pro historickou slavistiku a ocenění jejich výsledků názorně dokládá dílo: Ondřej FELCMAN – Eva SEMOTANOVÁ, *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*, Hradec Králové – Praha 2005; vysokého ocenění se dočkalo v Polsku, kde roku 2007 získalo Cenu Wacława Felczaka a Henryka Wereszyckiego, kterou uděluje Jagellonská univerzita a Polskie Towarzystwo Historyczne v Krakově.

22 Srov. mapovou přílohu ke klasickému dílu z doby před první světovou válkou: Jaroslav BIDLO a kol., *Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti*, Praha 1912.

litických dějin tu takřka nemají místo. Jednoznačnou převahu získávají analytické studie o jasně formulovaných problémech.

Uvedme tedy alespoň několik názorných příkladů, zahrnujících období od středověku až do současnosti: nové promyšlení pozdně středověkého státu (Uhry za vlády Jagellonců, 1490–1526);²³ konfese a národ ve střední Evropě raně novověku (komparace vztahu etnicity a religiozity v různých středoevropských zemích a problém existence národa v předmoderní době);²⁴ osvětlení pojmu osvícenství (na příkladě polských pramenů z let 1765–1820);²⁵ dekonfesionalizace státu jako cesta k náboženské toleranci a občanské svobodě (vztah „polské revoluce“ 1788–1792 k pravoslavnému obyvatelstvu Rzeczypospolité);²⁶ možnosti parlamentní reformy raně novověkého stavovského státu (konfliktní programy na polském sněmu 1712–1713);²⁷ přežívání národa zbaveného vlastního státu a utváření nových loajalit (Poláci po třetím dělení Polska);²⁸ místo paměti versus komunikační prostor (tisk, jazyk a vzdělávání v kulturním prostředí černovických Židů, 1918–1941);²⁹ habsburská byrokracie a polské národní elity (August Lobkovic jako místopředseda Haliče v letech 1826–1832 a jeho představy o obnově polského státu);³⁰ proměny katolicismu ve střední Evropě po první světové válce (utvoření a pád Slovenské církevní rady v letech 1918–1919);³¹ kult smrti a představa zkázy ve válce (ustašovské hnutí v letech 1941–1945);³² kulturní paměť a pojetí národní

---

23 Martyn RADY, *Rethinking Jagiello Hungary (1490–1526)*, Central Europe (dále jen CE) 3, 2005, č. 1, s. 3–18.

24 Robert J. W. EVANS, *Confession and Nation in Early Modern Central Europe*, CE 9, 2011, č. 1, s. 2–17.

25 Richard BUTTERWICK, *What is Enlightenment (oświecenie)? Some Polish Answers, 1765–1820*, CE 3, 2005, č. 1, s. 19–37.

26 Richard BUTTERWICK, *Deconfessionalization? The Policy of the Polish Revolution towards Ruthenia, 1788–1792*, CE 6, 2008, č. 2, s. 91–121.

27 Benedict WAGNER-RUNDELL, *A Missed Opportunity? Conflicting Programmes for Reform at the Sejm of 1712–13*, CE 6, 2008, č. 1, s. 3–16.

28 Jarosław CZUBATY, *“What is to be Done When the Motherland Has Died?” The Moods and Attitudes of Poles After the Third Partition, 1795–1806*, CE 7, 2009, č. 2, s. 95–109.

29 Susanne MARTEN-FINNIS – Markus WINKLER, *Location of Memory versus Space of Communication: Presses, Languages, and Education among Czernowitz Jews, 1918–1941*, CE 7, 2009, č. 1, s. 30–55.

30 Iryna VUSHKO, *Between Vienna, St Petersburg, and Warsaw: August Lobkowitz in Galicia, 1826–32*, CE 9, 2011, č. 2, s. 108–124.

31 Thomas A. LORMAN, *The Making and Breaking of the Slovak Clerical Council, 1918–19*, CE 11, 2013, č. 1, s. 46–66.

32 Rory YEOMANS, *Cults of Death and Fantasies of Annihilation: The Croatian Ustasha Movement in Power, 1941–45*, CE 3, 2005, č. 2, s. 121–142.

tragédie (na příkladu katyňského masakru a jeho odrazu v polské literatuře);³³ prezentace ruské a sovětské společnosti v českém prostředí (analýza pojmů zahrnutých do standardních slovníků českého jazyka z let 1935–1994);³⁴ přetváření národní identity (na příkladu dvou pomníků z doby komunismu – padlých hrdinů v Białystoku a obětí z roku 1956 v Poznani).³⁵

Z těchto příkladů je snad dostatečně zřejmé, jakým směrem se ubíralo bádání o dějinách střední, jihovýchodní a východní Evropy v uplynulém desetiletí v jednom z vlivných západoevropských vědeckých časopisů. Nejde tam o kupení faktografie, ale ani o adoraci módních metodologických vln, nýbrž o kladení neotřelých otázek, jejichž zodpovídání může přinést nový, někdy netušený pohled na závažný problém. Velký důraz je kladen na osvětlení pojmů – včetně těch konvenčních, které jsou používány už jaksi automaticky, a to nikoli formou jednoznačné, obecně platné definice, nýbrž dynamickým pohledem na vývoj zkoumaného pojmu v proměnách času. Zvláště pozoruhodné práce se vyznačují komparativním nadhledem nad řadou (středo)evropských zemí či národů, srovnáváním ve směru horizontálním i vertikálním, a na tomto základě dospívají k závěrům obecnější platnosti. Nutno dodat, že tyto pohledy zpoza kanálu La Manche nepři- nášejí pouze vědci anglosaští, ale při mezinárodní otevřenosti revue *Central Europe* také tam přispívající historici němečtí, francouzští, polští, litevští, maďarští, rumunští a jiní, samozřejmě také čeští, neboť bohemikální tematika je v tomto časopisu velmi hojně zastoupena. S politováním však mezi nimi postrádáme zástupce naší historické slavistiky.

Česká historiografie jako celek je – v porovnání s historickou slavistikou – v příznivější situaci, neboť její pronikání do západoevropských a amerických časopisů a neperiodických publikací se stalo už bezmála samozřejmostí. Odlišnosti od Slovanského přehledu vykazují i domácí periodika. Kupříkladu *Český časopis historický* neklade sice úplně stejné akcenty jako *Central Europe*, neboť svou povahou se blíží spíše centrálním historickým periodikům v západních zemích, ale i zde lze naznačit jistou konvergenci se západoevropským diskursem. Studie v něm publikované si kladou – kromě mnoha jiných – otázky po středoevropském modelu raně středověkého státu, „demokratizačním“ procesu v raně novověkých městech

33 Uilleam BLACKER, *The Wood comes to Dunsinane Hill: Representations of the Katyn Massacre in Polish Literature*, CE 10, 2012, č. 2, s. 108–123.

34 Tom DICKINS, *Representations of Russian and Soviet Society in Standard Czech Reference Dictionaries*, CE 2, 2004, č. 2, s. 133–159.

35 Ewa STAŃCZYK, *Remaking National Identity: Two Contested Monuments in Post-Communist Poland*, CE 11, 2013, č. 2, s. 127–142.

a typologii lidové religiozity, po dějinách moci, užívání jazyka v byrokratické a samosprávné komunikaci, po specifických rysech ekonomického nacionalismu, politické socializaci v komparativní perspektivě či dokonce po vztahu mezi dějinami obchodu a civilizačním vývojem lidstva;³⁶ zvažují možnosti historické syntézy, vztah české a zahraniční (například německé, ale i světové) historiografie; pojednávají o pojetí dějepisné práce, o proměnách české historiografie v důsledku její zásadní decentralizace, o vztahu historiografie k archeologii, etnologii, demografii či toponomastice, o utváření historického vědomí výukou dějepisu a o mnoha dalších podstatných otázkách.³⁷ Ani současnou tematickou skladbu Českého časopisu historického zdaleka nelze pokládat za optimální, ale přece jen by snad k některým jeho podnětům mohla přihlédnout i redakce Slovanského přehledu. Zdůrazněním podstatných otázek a interpretací, soustavnou kritickou reflexí vlastního oboru a také zřetelem k širšímu spektru humanitních oborů oproti často jen popisnému přístupu k dílčím tématům z politických dějin by se Slovanský přehled přiblížil k respektovanému postavení hlavního představitele české historické slavistiky a získal by větší mezinárodní uznání.

Právě v tomto srovnání vystávají některé osobité rysy Slovanského přehledu. Drtivá převaha politické historie, poměrně hojné zastoupení dějin historio-

---

36 Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku (Nové cesty ke starému tématu)*, ČČH 99, 2001, s. 725–759; Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století*, ČČH 103, 2005, s. 41–86; Milan HLAVAČKA, *Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách 1792–1914*, tamtéž, s. 800–827; Jan HÁJEK – Eduard KUBŮ, *Ekonomický nacionalismus českých zemí sklonku 19. a první poloviny 20. století jako „středoevropský model“*. *Pokus o vymezení specifického typu*, ČČH 104, 2006, s. 783–820; Dušan TŘEŠTÍK – Josef ŽEMLIČKA, *O modelech vývoje přemyslovského státu*, ČČH 105, 2007, s. 122–164; Libor JAN, *Skrytý půvab „středoevropského modelu“*, tamtéž, s. 873–902; Olga FEJTOVÁ, *Formování správy raně novověkých měst pražských jako „demokratizační“ proces?*, ČČH 108, 2010, s. 615–636; Petr VOREL, *Trade and Civilization in the History and the Evolution of Civilizations (Prolegomena)*, ČČH 109, 2011, s. 193–217.

37 Zdeněk BENEŠ, *Kleidi ve škamnách a na stupínku. Několik poznámek k situaci školního dějepisu*, ČČH 101, 2003, s. 1–26; Eva SEMOTANOVÁ, *Zeměpisné názvosloví českých zemí jako odraz krajinnotvorných a dějinných procesů*, ČČH 109, 2011, s. 518–550; Petr VOREL, *Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993–2011*, ČČH 110, 2012, s. 403–430; Jaroslav PÁNEK, *Česká historiografie a svět*, tamtéž, s. 467–481; Bohumil JIROUŠEK, *Česká historiografie na počátku 21. století – mezi příběhem, strukturou a teorií*, tamtéž, s. 501–512; Václav BŮŽEK, *Proměny historických věd na nově vzniklých univerzitách*, tamtéž, s. 528–540; Jiří PEŠEK, *Německá recepce české produkce k moderním a soudobým dějinám*, tamtéž, s. 558–574; Eduard MAUR, *Sociální aspekty demografického vývoje*, tamtéž, s. 627–638; Jiří WOITSCH, *Kam zmizela etnografie dělnictva?*, tamtéž, s. 692–707; Petr SOMMER, *Moderní technologie a historická metoda*, tamtéž, s. 750–756.

grafie a částečně dějin idejí stojí proti marginálnímu postavení hospodářských, sociálních a náboženských dějin. Totéž platí dvojnásob o kulturních dějinách, což je obzvláště paradoxní u slavistiky, která vyrostla ze studia základních kulturních aspektů slovanských národů – jazyka, písemnictví a folklóru. Potlačení kulturních dějin politickými není patrné zdaleka jen ve velkém souboru časopiseckých studií, ale také v pokusech o syntetické zpracování dějin slovanských národů, jehož jsme se dočkali v uplynulém dvacetiletí. V přehledných jednosvazkových dějinách jednotlivých slovanských národů a zemí (za příklad vezměme obsírnější publikace vydané v řadě *Dějiny států* Nakladatelství Lidové noviny) zůstává kultura všeobecně na okraji, ale i zde jsou nápadné rozdíly. Zatímco autoři dějin Ruska, jihoslovanských zemí a Srbska se přece jen pokusili určitým způsobem začlenit kulturu do výkladu politických a sociálních dějin,³⁸ v dalších pracích tohoto druhu (dějiny Bulharska, Makedonie, Chorvatska a Slovinska) se stala hlavním výkladovým proudem politická historie, kdežto faktograficky pojatý „nástin kulturního vývoje“, zpravidla psaný jiným autorem než základní text, se stal jakýmsi povinným dodatkem v závěru knihy.³⁹

Tomuto atomizovanému přístupu k historii slovanských národů a států nastavují zrcadlo obdobné syntetické práce, které napsali o „svých“ dějinách historici z jiných zemí a jež k nám byly uvedeny v překladu. Kupříkladu Dušan Kováč a Hienadz Sahanovič, autoři rovněž jednosvazkových dějin Slovenska a Běloruska,⁴⁰ se přiblížili k integrálnímu pojetí historie národa a státu mnohem více než jejich české protějšky. Také z tohoto srovnání jasně plyne, že podceňování kulturních dějin je i v mezinárodním srovnání neúnosné a že si výzkum dějin kultury vyžaduje významné posílení, jak už to ostatně naznačují i nové práce k dějinám česko-

---

38 Milan ŠVANKMAJER – Václav VEBER – Zdeněk SLÁDEK – Vladislav MOULIS, *Dějiny Ruska*, Praha 1995; Miroslav ŠESTÁK – Miroslav TEJCHMAN – Lubomíra HAVLÍKOVÁ – Ladislav HLADKÝ – Jan PELIKÁN, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998; Jan PELIKÁN – Lubomíra HAVLÍKOVÁ – Tomáš CHROBÁK – Jan RYCHLÍK – Miroslav TEJCHMAN – Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ, *Dějiny Srbska*, Praha 2005.

39 Jan RYCHLÍK (– Ivan PAVLOV – Vladimír PENČEV – Emilia ANGELOVOVÁ – Svetlana BAJČINSKÁ), *Dějiny Bulharska*, Praha 2000; Jan RYCHLÍK – Miroslav KOUBA, *Dějiny Makedonie*, Praha 2003; Jan RYCHLÍK – Milan PERENČEVIČ, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007; Jan RYCHLÍK – Mária TONKOVÁ – Ladislav HLADKÝ – Aleš KOZÁR, *Dějiny Slovinska*, Praha 2011.

40 Dušan KOVÁČ, *Dějiny Slovenska*, Praha 1998; Hienadz SAHANOVIČ – Zachar ŠYBIEKA, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006.

-polských,⁴¹ česko-černoohorských⁴² a česko-bosenských vztahů,⁴³ stejně jako výklad sociokulturního zázemí politických proměn moderního národa v závažné a inspirativní monografii o trojici velkých polských povstání za svobodu a obnovení samostatného státu.⁴⁴

Jistěže některé aspekty kulturních dějin byly ve studiích Slovanského přehledu dotčeny, ale výzkum této problematiky by bylo žádoucí zintenzívnit a dát mu zřetelnější směr. Nejen proto, aby tematická škála české historické slavistiky byla bohatší, ale i se zřetelem k tomu, že kulturní témata sblížují historiografii (a také historickou slavistiku) s dalšími humanitními disciplinami. Na podobné cestě je však třeba důsledněji klást takové otázky jako vzájemné sepětí kultury, společnosti a politiky; prolínání a střetání kulturních okruhů; kulturní transfer mezi národy, zeměmi a makroregiony; význam architektury, výtvarného umění, písemnictví a hudby v sebeuvědomění a prezentaci slovanských národů a menšin žijících na stejném území; problémy „elitní“ a „masové“ kultury, proměny životního stylu; autostereotypy a heterostereotypy, jejich utváření a překonávání; a ovšem mnohé další.

Aby bylo zřejmé, že i naše historická slavistika se dostává do pohybu, lze odkázat na zvýšený podíl jasně vymezených problémových studií z posledních pěti let. Velmi povzbudivě působí zatím výjimečné číslo Slovanského přehledu a zároveň Slovanských historických studií z konce roku 2012. Přineslo čtyři pozoruhodné reflexivní studie z dějin politického a historiografického myšlení v ruském a jihoslovanském prostředí,⁴⁵ které znamenají vítané oživení oboru. Tě-

---

41 Roman BARON, *Nad Olzą i Ostrawicą. Działalność społeczno-wychowawcza i oświatowa Towarzystwa Szkoły Ludowej w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim (1894–1919)*, Opole 2006; TÝŽ, *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i czeską kulturą (XIX–XXI w.)*, Toruń 2013. Z již rozsáhlého díla Jiřího FRIEDLA je třeba uvést alespoň jeho knihu *Češi a Poláci na Těšínsku 1945–1949*, Praha–Brno 2012.

42 František ŠÍSTEK, *Naša braća na jugu. Češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima 1830–2006*, Cetinje–Podgorica 2009; TÝŽ, *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti 1830–2006*, Praha 2011.

43 Jiří KUDĚLA – Jan BONĚK – Branka DIMITRIJEVIĆ, *Karel Pařík, architekt evropského Sarajeva*, Praha 2012.

44 Miloš ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794–1864)*, Praha 2006.

45 Petr STEHLÍK, *Bosna v ideologii jihoslovanství Franja Račkého a Josipa Juraje Strossmayera*, SP 98, 2012, s. 411–464; Alexandr BRUMMER, *Rusko a „naše osvobození“: Význam válečného rusofilství a vztahu k carskému Rusku za Velké války a v meziválečném období*, tamtéž, s. 465–536; Josef ŠAUR, *Tzv. státní škola v ruské historiografii: zachycení jejich počátků a zformování v dobovém odborném tisku*, tamtéž, s. 537–573; František ŠÍSTEK, *Interpretace dějin Černé Hory na prahu 21. století*, tamtéž, s. 575–621.

to skutečnosti si byli dobře vědomi také redaktoři časopisu, kteří výstižně poznamenali: „Jejich autory jsou historici mladší a nejmladší generace schopní ve svých příspěvcích uplatnit nová témata i nové metodologické přístupy.“⁴⁶ Už toto uznání je příslibem do budoucna a zároveň nepřímou výzvou k tomu, aby práce badatelů důkladněji poučených zahraniční historiografi cílevědomě přispívaly k proměně Slovanského přehledu do podoby moderního a plně respektovaného vědeckého časopisu.⁴⁷

Česká historická slavistika se ocitla na křižovatce. V minulosti se soustředila na svébytné postavení oproti ostatním slavistickým disciplinám, zejména literární historii a jazykovědě. Stala se tematicky specifickou součástí historické vědy, ale mnohem víc než vlastní historiografie se odpoutala od nepolitických aspektů minulosti a od kulturní historie. Stala se vlastně subdisciplinou politických dějin v tradičním, silně deskriptivním pojetí.⁴⁸ V tom spočívá síla a výkonnost při popisu jednotlivých segmentů dějin slovanských zemí, ale také zásadní slabina historické slavistiky. Otažením se od kulturních dějin zeslábly její vztahy k ostatním složkám slovanských studií a setrvání na deskripci politiky zabránilo v navázání účinnějších metodických kontaktů se zahraniční vědou. Tím se historická slavistika do značné míry dostala do izolace. Avšak náznaky z několika posledních let ukazují, že jak nová redakce Slovanského přehledu, tak i zejména mladší badatelé si uvědomují dlouhodobou neudržitelnost tohoto zaměření a že se přibližují širšímu a produktivnějšímu pojetí historické slavistiky.

Když se roku 2006 konala na IX. sjezdu českých historiků debata se zahraničními historiky bohemistického (z jejich hlediska mnohdy zároveň slavistického) zaměření, odpovídali též na otázku, do jaké míry lze získat zájem zahranič-

---

46 Redakce, *Úvodem*, tamtéž, s. 409.

47 Pozitivním příslibem se stává rovněž nejnovější sešit Slovanského přehledu 100, 2014, č. 2, kde lze nalézt pozoruhodné studie badatelů z Filozofické fakulty a Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, mj. Ondřej ŽÍLA, *Žonglování s čísly: odbady počtu obětí občanské války v Bosně a Hercegovině a jejich odlišná interpretace*, s. 343–370; Slavomír HORÁK, *Bitva u Gökdepe v turkmenském historickém diskurzu*, s. 371–388.

48 Alespoň na okraji je třeba zdůraznit, že volání po tematické vyváženosti historické slavistiky není v rozporu s vysokým oceněním výkonu českých badatelů střední generace, kteří se věnují politickým dějinám. Práce takových historiků jako Jindřich DEJMEK (mj. *Eduard Beneš. Politický životopis českého demokrata*, I–II, Praha 2006–2008) a Jan NĚMEČEK (mj. *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*, Praha 2003), z nichž druhý byl roku 2003 oceněn výše zmíněnou polskou Cenou Wacława Felczaka a Henryka Wereszyckého, vycházejí z mimořádně rozsáhlého výzkumu archivních pramenů a přinášejí podstatně obohacení také pro dějiny mezoslovanských vztahů. V celku české historiografie jsou však vyvažovány proudem kulturněhistorického výzkumu, který je zatím u historické slavistiky podstatně slabší.

ních badatelů o českou tematiku. Vyjadřovali se v tom smyslu, že cílem zahraničních vědců není jen poznání dějin určitého národa nebo teritoria, ale že jde rovněž o hledání blízkých – a tudíž i věcně srovnatelných – témat a o volbu příbuzných postupů, které zabraňují tomu, aby se domácí a zahraniční badatelé míjeli.⁴⁹ Domnívám se, že totéž platí pro historickou slavistiku. Témata, jež si volí, či otázky, jaké si kladou spolupracovníci britského časopisu *Central Europe*, se vlastně pohybují ve zcela jiném myšlenkovém prostoru, než jaký je příznačný pro převážně událostní dějepis Slovanského přehledu. Pokud chceme navázat užší kontakt s mezinárodním výzkumem, znamená to jednak překročit dosavadní horizont směrem k zahraniční historiografii, jednak prokázat větší otevřenost vůči dalším humanitním oborům. Potom lze očekávat, že se v širším – nejen slovanském – zahraničí projeví větší zájem o spolupráci s českými historickými slavisty a že se jejich příspěvkům otevrou stránky západních periodik. Nejde vůbec jen o formální zpestření osobních bibliografií, používaných při habilitačním a profesorském řízení, nýbrž především o získání rovnocenného postavení s ostatními humanitními obory.

Jaká by tedy mohla být východiska z nynější situace? Heslovitě řečeno – větší otevřenost a vyšší náročnost. Zásadně důležité je důkladně se rozhlédnout po celém komplexu historických věd a po ostatních humanitních disciplínách; přijmout tematické podněty nejen ze směřování filologických oborů ke kulturním dějinám, ale také metodické podněty z oborů, které již překonaly stadium neřízené nadprodukce izolovaných drobností a soustředily se na cílevědomé směřování (včetně přípravných analytických článků) k přípravě podstatných monografií, syntéz a encyklopedií. Velmi důležitá je inspirace zahraničním historickým výzkumem slovanských částí Evropy a důrazem na vztahy mezi slovanskými a neslovanskými etniky, což může české historické slavistice otevřít dveře k publikačním možnostem i v neslovanském prostředí.

Znamená to ovšem překročit stín úzce vymezených písemných či dokonce jen diplomatických pramenů, opustit obehnaná témata politických dějin, rozšířit obzor a snažit se o přiblížení civilizačnímu pohledu na dějiny slovanských zemí.

---

⁴⁹ Blíže o tom z různých pohledů pojednávají příspěvky v knize Jaroslav PÁNEK a kol., *České dějiny v současné zahraniční historiografii* (= IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6.–8. září 2006, svazek III), Pardubice–Praha–Ústí nad Labem 2008.

Nikoli proto, abychom vytvářeli neudržitelné konstrukty o specifické slovanské civilizaci, nýbrž abychom vystihli místo této části světa ve vytváření euroamerické civilizace a její aktivní podíl na vztazích s jinými civilizačními okruhy.⁵⁰

---

50 Tento článek vznikl přepracováním a doplněním stejnojmenného úvodního referátu za zasedání *Sto ročníků Slovanského přehledu*, které uspořádal Historický ústav AV ČR v pražské vile Lanna 7. října 2014. Vzhledem k tomu, že problematika historické slavistiky se dosud jen zřídka kdy dostávala na stránky našeho ústředního oborového časopisu, rozhodl jsem se text nabídnout ke zveřejnění Českému časopisu historickému.

Czech Slavonic History Studies in the Context of the Humanities

JAROSLAV PÁNEK

This article discusses the issues of research of the humanities at the beginning of the 21st century and the place of Slavonic history studies in their framework. Once long-term disputes on the conception of Slavonic studies came to an end, their philological or, on the contrary “complex” (social-scientific) justification, or alternatively an exclusive focus on themes common to all Slavonic nations, Slavonic history studies have discovered their true place. They pragmatically set themselves up as historical research of that part of Europe where Slavonic nations do, indeed, exist, yet are, by no means, the only ones there. They focus their attention on the history of a defined territory and inhabitants living in it and have joined a system of regional studies, on an equal footing with research in other parts of the world. Yet, the difference is that Slavonic studies enjoy a much deeper tradition in the Czech Lands and a stronger institutional background than for example Germanic history studies or American history studies.

On the basis of a comparison with other regional (territorial) research, the author monitors to what extent Slavonic history studies in the Czech Republic prove resistant to the atomisation of research and arrive at synthetic outcomes, which are the only ones that can have an impact also outwith the narrowest circle of specialists; to what degree is the contemporary historical research of Slavonic nations and countries interconnected with other disciplines; and also what impact Czech Slavonic history studies have on the understanding of the researched part of Europe and Asia in the rest of Europe and in the world. The author analyses these problems using selected monographs on partial topics; attempted syntheses of the histories of individual Slavonic nations and using articles from reviews and journals. He primarily focuses on the principal periodical of Czech Slavonic history studies (*Slovanský přehled – Slavonic Review. Journal for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe*) and compares it with a London-based review *Central Europe* and the central periodical of Czech historiography (*Český časopis historický – The Czech Historical Review*).

Czech Slavonic history research deals with the history of Slavonic and non-Slavonic nations and countries in Central, South-Eastern and Eastern Europe, which, however, suffers from a considerable lack of thematic unity and research

atomisation; this manifests itself through the fact that in place of former researchers who were fluent in a number of Slavonic languages and interpreted the culture of Slavonic nations in a wider context, there primarily emerged historians of individual countries or smaller territories. Slavonic historical studies detached themselves from philological sciences and undervalued the importance of cultural history to a significant extent. They, in fact, became a sub-discipline of political history, with a strong inclination towards description. They, thus, became more distant from comprehensive historical research, both in the Czech Lands and abroad, especially. Fortunately, this situation has been gradually improving in recent years.

According to the author, Czech experts in Slavonic history studies should be inspired, more deeply, by general historiography; researching closer and subject-matter comparable themes, as well as selecting similar approaches to resolving them, which would prevent Czech researchers and researchers abroad going in disparate directions. This means stepping beyond the current horizon to reach foreign historiography and to display a greater openness towards the other humanities; the acceptance of thematic initiatives not merely from the direction of philological disciplines towards cultural history but also methodical initiatives from other disciplines which have already overcome the stage of uncontrolled overproduction of isolated trivia and have focused upon a purposeful direction towards the preparation of substantive monographs, synthetic works and encyclopaedias. It is also very important to become inspired by historical research of the Slavonic areas of Europe carried out abroad and place an emphasis on the relationships between Slavonic and non-Slavonic ethnic groups. However, this means primarily overcoming the shadow of narrowly defined written or even mere diplomatic sources; abandoning worn-out themes of political history and trying to move closer to a civilisation view on the history of Slavonic countries. This, however, does not mean the formation of unsustainable constructs on a specific Slavonic civilisation, but the establishment of the place of Central, Southeastern and Eastern Europe in the creation of the Euro-American civilisation and its active participation in the relationships with other networks of civilisations.

Translated by Alena Linhartová

STUDIE

Protoindustrializace a možnosti studia populačního vývoje v oblasti severovýchodních Čech

ŠÁRKA NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

ŠÁRKA NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ: Protoindustrialization and Possibilities for the Study of Population Development in the Region of Northeastern Bohemia

This study focuses upon current research of the issue of protoindustrialization, especially in the Central European space, with an emphasis on the development in the Czech Lands. It does not merely reflect the original concepts of American historians from the end of the 1960s and the 1970s and consequent discussions in the 1980s, yet also the current trends in the study of the given topic. In particular, attention is paid to population aspects, which are the most discussed areas of the theory of protoindustrialization. This contribution deals with the specifics of the demographic regime in the region of Northeastern Bohemia in the 18th century and in the first half of the 19th century, alongside the possibilities and opportunities for research into the given topic utilising the method of family reconstructions. Research is centred on the locality of Stružinec near Lomnice nad Popelkou, the results of which are compared with the output of the reconstruction of families relevant for Rokytnice nad Jizerou and Jablonec nad Nisou. The aim of this work is to outline specific markers with reference to marriage rates and female fertility in the given localities; an assessment of current approaches and a proposal for further possible approaches to the research of this topic in our environment.

Key words: protoindustrialization, Northeastern Bohemia, population development, reconstruction of families, Stružinec, 18th century, the first half of the 19th century

Populační vývoj v oblastech vyznačujících se protoindustriální výrobou patří mezi badatelská témata, která zatím bohužel nejsou předmětem hlubšího zájmu českých historiků. Časová náročnost výzkumu a problematičnost základních postulatů teorie protoindustrializace jsou překážkami mnohdy zásadního charakteru. V rámci našeho příspěvku jsme se pokusili poukázat na vývoj konceptu protoindustrializace od jeho počátku do dnešních dob a na základě tří lokalit v severovýchodních Čechách sledovat demografické aspekty, které jsou v rámci teorie nejvíce kritizovány. Naše výsledky si nekladou za cíl vyslovení „nové“ teze v nejdiskutovanější populační části konceptu, ale poukazují na nejednoznačnost dosud známých skutečností, vztahujících se k protoindustriálnímu oblastem českých zemí, které je třeba doplnit výzkumem dalších složek přirozené měny obyvatelstva.

Teorie protoindustrializace, dosavadní výzkum a nové přístupy

Fenomén protoindustrializace je více než čtyřicet let diskutován hospodářskou a sociální historiografií. Přináší s sebou rozsáhlé teorie, revize a koncepty opakovaně podněcující badatelskou veřejnost.¹ Tento pojem zavedl na konci šedesátých let 20. století americký badatel Franklin F. Mendels, který se v rámci své disertační práce zaměřil na výzkum populačního vývoje Flander v 17. a 18. století.² Protoindustrializaci chápal jako zapojení venkovských pracovních sil do domácího průmyslu pracujících pro nadregionální trhy, které nebyly svázány cechovními omezeními. To vedlo k regionální diferenciaci a specializaci na oblasti vesnického řemesla a agrárního zemědělství.³ Regiony, ve kterých během 16.–18. století docházelo k rozvoji rukodělné a manufak-

---

1 Shrnutí výzkumu protoindustrializace do počátku 90. let 20. století publikoval v roce 1994 Milan Myška na stránkách Českého časopisu historického, viz Milan MÝŠKA, *Proto-industrializace. Čtvrtstoletá bilance jednoho historiografického paradigmatu*, ČČH 92, 1994, č. 4, s. 759–774.

2 Disertační práce byla v plném znění publikována až v roce 1981, viz Franklin Fritz MENDELS, *Industrialization and Population Pressure in Eighteenth-Century Flanders*, New York 1981.

3 TÝŽ, *Proto-Industrialization: The First Phase of the Industrialization Process*, *Journal of Economic History* 32, 1972, s. 241–261; TÝŽ, *Proto-Industrialization: Theory and Reality. General Report*, in: Eighth International Economic History Congress. A-Themes, Budapest 1982, s. 69–107.

turní výroby, se mohly za určitých podmínek dále rozvinout a stát se centry industriální výroby. Základní podobnost protoindustriálních oblastí s oblastmi pozdější industriální výroby shledával Franklin Mendels v demografických aspektech a celkovém populačním vývoji. Při svém výzkumu Flander dospěl k závěru, že tento region byl stejně jako industriální oblasti charakteristický rychlým populačním růstem, který zapříčinilo dřívější hospodářské zabezpečení a tedy možné snížení věku snoubenců, čímž se prodlužovalo fertilní období ženy a celkově se zvýšila natalita při zachování přibližně stejné hladiny mortality, jaká byla běžná v agrárních oblastech.

Původní hypotézu však později zrevidoval sám autor, který postupně svou koncepci upravil a zjednodušil.⁴ Další výzkumy ho dovedly k závěru, že venkovská průmyslová expanze nemusí jednoznačně dokládat rozvoj protoindustriální oblasti, dále se přiklonil k většímu významu měst při vzniku těchto specifických regionů a revidoval také svůj pohled na centralizované formy průmyslové výroby, kterým přiznal důležitou roli v rámci procesu protoindustrializace. Mendels chápal protoindustrializaci jako součást industrializačního procesu, resp. první fázi, na kterou přímo navazovala fáze tovární industrializace.

Zveřejnění této koncepce přineslo rozsáhlou diskusi a kritiku. Problematice protoindustrializace se na počátku sedmdesátých let 20. století věnovali rovněž američtí historikové bratři Tyllové, kteří se zaměřili na transformaci venkovské ekonomiky. Podle nich se totiž za určitých hospodářských, technických a sociálních podmínek mohla přeměnit na průmyslovou ekonomiku představující počátky industrializace.⁵

Impulsem k další diskusi se stala kniha göttingenských badatelů *Industrialisierung vor der Industrialisierung*, vydaná v roce 1977.⁶ Historici Peter Kriedte, Hans Medick a Jürgen Schlumbohm shrnuli na stránkách této práce dosavadní teo-

---

4 Záraveň byla dosavadní hypotéza o přímé závislosti uzavřených manželství na konjunktuře oblasti zpochybněna v 90. letech minulého století Christiaanem Vandenbroekem, který na základě svého výzkumu Flander došel k naprosto opačnému jevu – stálému poklesu počtu obyvatel a vysokému počtu osob žijících v trvalém celibátu. Viz Christiaan VANDENBROEKE, *Proto-Industrialisierung in Flandern: ein kritischer Überblick*, in: Markus CERMAN – Sheilagh C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa: industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitaler*, Wien 1994, s. 113–128.

5 Charles TILLY – Richard TILLY, *Agenda for European Economic History in the 1970s*, *Journal of Economic History* 31, 1971, s. 184–198; Richard TILLY, *Kapital, Staat und sozialer Protest in der deutschen Industrialisierung*, Göttingen 1980.

6 Peter KRIEDTE – Hans MEDICK – Jürgen SCHLUMBOHM, *Industrialisierung vor der Industrialisierung. Gewerbliche Warenproduktion auf dem Land in der Formationsperiode des Kapitalismus*, Göttingen 1977.

rie a predstavili novou koncepci. Základ a zároveň hnací sílu procesu protoindustrializace spatřovali v dynamice vývoje populace, přičemž tato přechodná perioda mohla, ale nemusela vést k dalšímu rozvoji oblasti. Inspirativní byl především jejich pohled na důležitost nadnárodních trhů, úlohu měst ve sledovaném procesu či demografický režim.

Sporným bodem se pro mnohé historiky stala otázka produkce pro nadregionální a nadnárodní trhy. Autoři totiž považovali tyto trhy za hybatele procesu protoindustrializace a přikládali jim zásadní význam,⁷ za což však byli odborníky velmi kritizováni. V protoindustriálních oblastech se sice utvořily vazby na síť lokálních, nadregionálních a nadnárodních trhů, které mohly urychlit proces industrializace, avšak tento vývoj byl ovlivněn mnoha dalšími faktory. Přebytek levné pracovní síly, který znamenal zpomalení modernizačního procesu (např. pomalé zavádění nových technologií), a ztráta odbytiště pro výrobky z protoindustriálních regionů mohly vést až k postupné deindustrializaci dané lokality.

Nejpodstatnější částí práce, resp. nového konceptu bylo vytvoření teoretického modelu reprodukčního chování populace v protoindustriální oblasti, jehož mechanismus spočíval ve fungování rodiny. S touto teorií přišel Hans Medick, který se opíral o skutečnost, že v těchto oblastech nebylo živobytí závislé na zděděné usedlosti, ale na vlastní práci, která vedla k samostatnosti mnohem dříve než například u obyvatel žijících v čistě zemědělských oblastech. S ohledem na tuto skutečnost by snoubenci mohli vstupovat do manželství v mnohem nižším věku a tedy dříve zakládat rodinu.⁸

Vzhledem k nízké výnosnosti polnosti a nedostatečně ohodnocené rukodělné výrobě se na uspokojování základních životních potřeb v protoindustriálních regionech muselo podílet co nejvíce členů rodiny. Tento systém mohl být dle autorů rozšířen pouze za předpokladu neustálého zvyšování počtu poddaných. Göttingští badatelé souhlasili v otázkách populačního vývoje s Franklinem Mendelsem, tzn. se snižováním věku vstupu do manželství, které s sebou přineslo prodlužování doby fertility, zkrácením intervalu mezi jednotlivými porody, stagnací nebo jen mírným vzestupem mortality.

Diskuse následující po zveřejnění této systémové koncepce a další konkrétní výzkumy však tuto teorii zpochybnily. Nelze zcela odmítnout tezi, že protoindus-

---

7 *Tamtéž*, s. 87.

8 Hans MEDICK, *The Proto-Industrial Family Economy: The Structural Function of Household and Family during the Transition from Peasant Society to Industrial Capitalism*, *Social History* 1, 1976, č. 2, s. 291–315.

trializace s sebou přinesla rychlý růst počtu obyvatel, vědecké výsledky především anglických historiků však dokazují, že snižování věku snoubenců a tím prodloužení aktivní fertility ženy je přinejmenším diskutabilní.⁹

Protoindustriální regiony se za určitých podmínek mohly dále rozvinout do středisek industrializace, či se naopak tzv. deindustrializovat. V rámci své koncepce přišli göttingenští badatelé s teorií o čtyřech typech oblastí. Za prvé se jednalo o regiony, které se přeměnily v centra moderního průmyslu. Za druhé se lokality sice začaly přeměňovat, ale vývoj byl natolik problematický, plný krizí a stagnací, že mohl vést i k deindustrializaci (příkladem jsou např. Flandry či Slezsko). Za třetí se protoindustriální regiony postupně deindustrializovaly a, pokud se jednalo o oblasti s dobrými klimatickými podmínkami a kvalitní půdou, přeorientovaly na komerční zemědělství. Za čtvrté se původně protoindustriální regiony deindustrializovaly především kvůli ztrátě kontaktů s nadregionálními a nadnárodními trhy, oproti předchozímu typu se však oblasti vyznačovaly nekvalitní půdou, která nebyla schopná uživit tak velkou populaci a obyvatelé těchto lokalit se často stávali pracovními silami v nových průmyslových oblastech, což vedlo až k postupnému vyliďňování těchto regionů.¹⁰

Problémem, na který Kriedte, Medick a Schlumbohm nebrali přílišný ohled, byly vývojové podmínky zemí, ve kterých se protoindustriální oblasti nacházely. Autoři totiž předpokládali, že protoindustrializace se mohla plně rozvinout pouze v regionech, ve kterých docházelo k rozpadu feudálního systému. Tento již nefungující systém neudržel aktivní úlohu vrchnosti, která byla ponechána osobám spojeným s nákladnickým systémem či manufakturami, které za tuto „pozici“ odváděly poplatky (tribut ve formě peněžitých dávek). Uvedená teze však narážela na fakt, že země, pro které byl charakteristický tzv. *gutswirtschaft*, mohly tento systém těžko akceptovat.

V devadesátých letech 20. století byly původní Mendelsův i systémový koncept göttingenských autorů již natolik diskutovány a kritizovány, že bylo nutné při-

---

9 Např. Pat HUDSON, *Proto-Industrialisierung in England*, in: M. CERMAN – S. C. OGILVIE (ed.), *Proto-Industrialisierung in Europa*, s. 61–78. Autorka v podstatě navázala na kritiku z 80. let 20. století, kdy především angličtí historici vyvraceli teze o významu protoindustrializace jako hnací síle populačního vývoje. Viz E. A. WRIGLEY – R. S. SCHOFIELD, *The Population History of England 1541–1871*, Cambridge 1989; David LEVINE (ed.), *Proletarianization and Family History*, Orlando 1984.

10 P. KRIEDTE – H. MEDICK – J. SCHLUMBOHM, *Industrialisierung*, s. 272–331.

kročit k určité mezibilanci a novému pohledu na danou problematiku.¹¹ Badatelé se zaměřili především na nejspornější momenty, jako jsou otázky změn v populačních zvyklostech, proměny sociálních struktur, které mohly být předpokladem, ale také výsledkem protoindustrializace, dále na vymezení rozdílů mezi ekonomickými a sociálními funkcemi domácího průmyslu v procesu protoindustrializace a v epoše továrního průmyslu.¹²

Nejvýznamnějším příspěvkem k diskusi o problematice protoindustrializace byl bezesporu soubor studií, jehož editory byli Markus Cerman a Sheilagh C. Ogilvie.¹³ Dvanáct předních odborníků na problematiku protoindustrializace zde prezentovalo nejen zásadní otázky této velmi diskutované teorie, ale zároveň představilo konkrétní výsledky výzkumů pro některé evropské země. Studie Markuse Cermana, Sheilagh C. Ogilvie a Jürgena Schlumbohma shrnují nejen dosavadní výzkum a proměny teorie protoindustrializace, ale nabízejí i možnosti dalšího směřování této problematiky.¹⁴

V roce 1997 vydalo trio göttingenských autorů studii *Eine Forschungslandschaft im Bewegung*, která upozornila na možná úskalí aplikace tohoto konceptu v rámci výzkumu.¹⁵ Řada historiků se postupně začala odpoutávat od nadužívání pojmu „protoindustrializace“, který pomalu ztrácel původní význam, a zaměřila se na výzkum konkrétních lokalit. Jejich výstupy se nacházejí zpravidla na pomezí hospodářských a sociálních dějin, dějin řemesel, zemědělství či dějin rodiny. V devadesátých letech minulého století a na počátku 21. století badatelé aplikovali do-

---

11 TÍŽ, *Socialgeschichte in der Erweiterung. Proto-Industrialisierung in der Verengung?*, *Geschichte und Gesellschaft* 18, 1992, s. 70–87, 231–255.

12 K ekonomickým aspektům protoindustrializace viz Ulrich PFISTER, *Proto-industrielles Wachstum: ein theoretisches Modell*, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1998, č. 2, s. 21–48; nověji TÍŽ, *Craft Guilds, the Theory of the Firm, and Early Modern Proto-Industry*, in: Stephan R. EPSTEIN – Maarten PRAK (edd.), *Guilds, Innovation and the European Economy, 1400–1800*, Cambridge 2008, s. 25–51.

13 M. CERMAN – S. C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa: industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitalter*, Wien 1994.

14 M. CERMAN – S. C. OGILVIE, *Theorien der proto-Industrialisierung*, in: M. CERMAN – S. C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa*, s. 9–22; Jürgen Schlumbohm, „Proto-Industrialisierung“ als forschungsstrategisches Konzept und als Epochenbegriff – eine Zwischenbilanz, in: tamtéž, s. 23–34.

15 P. KRIEDTE – H. MEDICK – J. SCHLUMBOHM, *Eine Forschungslandschaft in Bewegung. Die Proto-Industrialisierung am Ende des 20. Jahrhunderts*, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1998, č. 2, s. 9–20.

savadní protoindustrializační teorie na různé evropské regiony a jejich výzkum znamenal další podnět pro diskusi o teoriích protoindustrializace.¹⁶

V roce 2011 vyšel soubor jedenadvaceti studijních textů pod názvem *Wirtschaft und Gesellschaft*, který reflektuje různé aspekty hospodářských a sociálních dějin Evropy za posledních tisíc let.¹⁷ Tématu protoindustrializace se na stránkách sborníku věnoval Markus Cerman, který ve své stati revidoval původní koncepci. Vytknul jí především absenci zásadních činitelů pro přechod od agrární k industriální společnosti – cechů a manufaktur. Taktéž kritizoval teze o dopadu protoindustrializace na rodinu a celkový demografický vývoj.¹⁸ Autor však nezpochybnil teorii protoindustrializace jako takovou, ale upozornil (stejně jako Jürgen Schlum-

---

16 Výběrově: Rainer BECK, *Unterfinning. Ländliche Welt vor Anbruch der Modern*, München 2004; Dietrich EBELING – Wolfgang MAGER (edd.), *Protoindustrie in der Region. Europäische Gewerbelandschaften vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, Bielefeld 1997; Axel FLÜGEL, *Kaufleute und Manufakturen in Bielefeld. Sozialer Wandel und wirtschaftliche Entwicklung im proto-industriellen Leinengewerbe von 1680 bis 1850*, Bielefeld 1993; Klaus GESTWA, *Proto-Industrialisierung in Rußland. Wirtschaft, Herrschaft und Kultur in Ivanovo und Pavlovo, 1741–1932*, Göttingen 1999; Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (edd.), *Vorindustrielles Gewerbe. Handwerkliche Produktion und Arbeitsbeziehungen in Mittelalter und früher Neuzeit*, Konstanz 2004; Peter KRIEDTE, *Eine Stadt am seidenen Faden. Haushalt, Hausindustrie und soziale Bewegung in Krefeld in der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Göttingen 1991; Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900. Lokalgeschichte als allgemeine Geschichte*, Göttingen 1996; Sheilagh C. OGILVIE, *State Corporatism and Proto-Industry: the Württemberg Black Forest 1590–1797*, Cambridge 1997; Ulrich PFISTER, *Die Zürcher Fabriques. Protoindustrielles Wachstum vom 16. bis 18. Jahrhundert*, Zürich 1992; David Warren SABEAN, *Property, Production and Family in Neckarhausen 1700–1780*, Cambridge 1990; TÝŽ, *Kinship in Neckarhausen 1700–1870*, Cambridge 1997; Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit 1650–1860*, Göttingen 1994.

17 Markus CERMAN – Franz X. EDER – Peter EIGNER (edd.), *Wirtschaft und Gesellschaft. Europa 1000–2000*, Innsbruck–Wien–Bozen 2011.

18 Markus CERMAN, *Vorindustrielles Gewerbe und Proto-Industrialisierung*, in: M. CERMAN – F. X. EDER – P. EIGNER (edd.), *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 211–227. Videňský profesor Markus Cerman se dlouhodobě věnuje problematice protoindustrializace a aplikaci této teorie, viz M. CERMAN, *Proto-Industrialization in Urban Environment: Vienna, 1750–1857*, *Continuity and Change* 8, 1992, s. 281–320; TÝŽ, *Proto-industrielle Entwicklung in Österreich*, in: M. CERMAN – S. C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa*, s. 161–175; TÝŽ, *Soziale Differenzierung, proto-industrielle Entwicklung und Gutsherrschaft in Frýdlant und Liberec 16.–19. Jahrhundert*, in: Markus CERMAN – Hermann ZEITLHOFER, *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien – München 2002, s. 174–191; TÝŽ, *Rural Economy and Society*, in: Peter WILSON (edd.), *A Companion to Eighteenth-Century Europe*, Oxford 2008, s. 47–65.

bohm)¹⁹ na nutnost oddělovat výzkum samotného konceptu od konkrétních empirických výstupů.

Nejnověji se studiem protoindustriálních oblastí zabývá britská historička Julie Marfany, která dlouhodobě zkoumá oblast Katalánska.²⁰ Ve svých pracích dokládá potřebu zachování protoindustriálního konceptu, avšak upozorňuje na nutnost změny náhledu na daný problém. Badatelka vyzývá k novému přístupu studia protoindustriálních regionů, a to především detailnější reflexí demografických aspektů. Za základní považuje nejen výzkum dopadů protoindustrializace na sňatečnost a manželskou plodnost, ale i zaměření se na mortalitu a otázku migrace.²¹

Možné přístupy naznačené Markusem Cermanem a Julií Marfany mohou být aplikovatelné pouze v okamžiku, kdy teorie protoindustrializace nebude chápána jako dogma, ale jako soubor základních předpokladů, které mohou být dále rozpracovány či naopak vyvráceny.

Severovýchodní Čechy v kontextu protoindustrializace

Jak již bylo uvedeno výše, s pojmem protoindustrializace a jeho rozpracováním přišel F. Mendels na konci šedesátých let 20. století. To však neznamená, že pro naše badatele se jednalo o zcela novou problematiku. Charakteristikou protoindustriálních oblastí a jejich studiem se zabývali již Ludmila Kárníková a Arnošt Klíma.²²

---

19 Jürgen SCHLUMBOHM, „Proto-Industrialisierung“ als forschungsstrategisches Konzept und als Epochenbegriff – eine Zwischenbilanz, in: M. CERMAN – S. C. OGILVIE (edd.), Proto-Industrialisierung in Europa, s. 23–34.

20 Julie MARFANY, *Choices and constraints: marriage and inheritance in eighteenth and early nineteenth-century Catalonia*, Continuity and Change 21, 2006, č. 1, s. 73–106; TÁŽ, *Is it still helpful to talk about proto-industrialization? Some suggestions from a Catalan case study*, Economic History Review 63, 2012, č. 4, s. 942–973; TÁŽ, *Land, Proto-Industry and Population in Catalonia, C. 1680–1829. An Alternative Transition To Capitalism?*, Farnham 2012.

21 Julie MARFANY, *Is it still helpful to talk about proto-industrialization?*, s. 942–973, zde s. 943. Badatelka poukazuje na fakt, že velká část odborných prací reflektuje pouze jednu část demografické situace, což vede k jednostrannému pohledu na daný region.

22 Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965; Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955; TÝŽ, *Industrial Development in Bohemia 1648–1781*, Past and Present 11, 1957, č. 1, s. 87–99; TÝŽ, *The Role of Rural Domestic Industry in Bohemia in the Eighteenth Century*, The American Journal of International Law 57, 1963, č. 3, s. 566–587; TÝŽ, *Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Bohemia*, Past and Present 85, 1979, č. 1, 49–67; TÝŽ, *Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-industrial Bohemia*, in: T. H. ASTON – C. H. PHILPIN (edd.), *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-industrial Europe*, Cam-

Mezi nejvýznamnější protoindustriální oblasti v rámci středoevropského prostoru patřily severovýchodní Čechy, Orlické hory, Kladsko, slezské Podkrkonoší, Sasko a přilehlé území Lužice, sever Moravy a Slezsko; tedy vesměs oblasti plátenické. Textilní výroba v českých zemích se dokázala velmi brzy napojit na evropský trh. Tyto regiony charakterizoval odlišný populační vývoj, protože v nejvýznamnějších textilních odvětvích u nás velmi dlouho převažoval typ domácké a nákladnické výroby. Tato forma výdělečné činnosti potřebovala velké množství pracovních sil, které zajišťovala sama rodina. Nemůžeme však s jistotou říci, do jaké míry je možné reprodukční chování obyvatelstva žijícího v protoindustriálních oblastech vysvětlovat jen specifickou sociální strukturou a ekonomickou situací, a do jaké míry se zde promítaly starší vzorce chování, typické pro konkrétní etnikum.

Výše uvedená charakteristika jasně ukazuje problematičnost původní göttigenské koncepce. Základní překážkou pro její platnost na území českých zemí je již zmiňovaná existence systému *gutswirtschaft*, který vyvrací prvotní předpoklad autorů, tedy rozpad feudálního uspořádání. V našem prostředí se setkáváme s opačným trendem, tedy s aktivním zapojením šlechty do podnikání a jejím podílem na vzniku centralizovanější formy výroby.

Dalším úskalím je rozdíl mezi zemědělskými regiony a oblastmi, kde se postupně rozvíjela nezemědělská výroba, ze které získávala obživu velká část obyvatel. Často se jednalo o textilní produkci, která byla částečně doplňkem k jejich zemědělskému hospodaření, částečně však hlavním a v některých případech dokonce jediným zdrojem obživy. Nabízí se tedy otázka, nakolik se ve skutečnosti toto dělení odráželo v rychlosti populačního vývoje a v charakteru reprodukčního režimu obyvatel žijících v těchto odlišných oblastech.²³

Posledním, nikoliv však zanedbatelným aspektem je národnostní problematika. Agrární regiony byly osídleny převážně jazykově českým obyvatelstvem, protoindustriální oblasti ve větší míře německy mluvící populací.

Výzkumu protoindustrializace nebyla doposud v našem prostředí věnována dostatečná pozornost. Vedle již zmiňovaných badatelů (Ludmily Kárníkové a Arnošta Klímy, kteří však ještě nepracovali s konceptem protoindustrializace, a Mila-

---

bridge 1988, s. 192–212; TÝŽ, *Hausindustrie, Manufaktur und Frühindustrialisierung in Böhmen*, in: Arnošt KLÍMA, *Economy, Industry and society in Bohemia 17th–19th centuries*, Praha 1991, s. 71–83. Nejnověji se problematice řemeslné a manufakturní výroby věnuje práce: Zdeněk MARTÍNEK, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácká a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000.

23 Lumír DOKOUPIL et al., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 107–113.

na Myšky zaměřujícího se nejen na teorii jako takovou, ale i na problematiku protoindustriie v oblasti severní Moravy a Slezska²⁴) se výzkumu českých specifických oblastí věnuje např. Jaroslav Čechura, který se při svém výzkumu Broumova zaměřil především na problematiku agrárních předpokladů a korporativních rámců ovlivňujících vznik protoindustriie, stranou však poněkud ponechal otázky populační.²⁵ Nejdiskutovanější částí Medickova konceptu je přitom bezesporu dopad procesu na populační vývoj v protoindustriálních regionech, který však bude možné zhodnotit až na základě komparace dostatečně velkého souboru vědeckých výstupů, které pro naši oblast ovšem chybí.

Základní demografické aspekty, možnosti studia a perspektivy dalšího vývoje bádání se proto pokusíme představit na příkladu vývoje protoindustriálního regionu severovýchodních Čech v 18. a první polovině 19. století, resp. na základě sondy do populačního vývoje tří lokalit – Stružince u Lomnice nad Popelkou, Jablonce nad Nisou a Rokytnice nad Jizerou – jejichž výzkum byl shodně prováděn metodou rekonstrukce rodin.²⁶ Komparací těchto protoindustriálních oblastí, které v průběhu 18. a první polovině 19. století zaznamenaly rychlý populační růst, se pokusíme poukázat na problematiku demografické části teorie a nastínit možné přístupy pro další výzkum.

24 Otázkou protoindustrializace a studiem severní Moravy a Slezska se dlouhodobě zabývá Milan Myška, výběrově: Milan MYŠKA, *K charakteristice výrobních vztahů a forem v předání lnu ve slezsko-moravské „proto-industriální oblasti“ v 16. až v polovině 18. století*, Časopis Slezského muzea 33, 1984, s. 253–270; TÝŽ, *Proto-industrializace. Realita, talentovaný omyl nebo mýtus?*, in: II. setkání historiků textilního a oděvního průmyslu, Ústí nad Orlicí 1989, s. 47–68; TÝŽ, *Opožděná industrializace. Lnářský a bavlnářský průmysl na Frýdecku a Místecku od počátků tovární výroby*, Trutnov 1991 (nově v přepracovaném vydání TÝŽ, *Lnářský a bavlnářský průmysl na Frýdecku a Místecku do počátku tovární výroby. Opožděná industrializace*, Frýdek-Místek 2013); TÝŽ, *Proto-industriální železářství v českých zemích. Robota a jiné formy nucené práce v železářských manufakturách*, Ostrava 1992; TÝŽ, *Proto-Industrialisierung in Böhmen, Mähren und Schlesien*, in: M. CERMAN – S. C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa*, s. 177–192; nejnovější shrnutí dosavadního vědeckého zájmu badatele viz Aleš ZÁŘICKÝ et al., *Milan Myška. Z díla hospodářského historika*, Ostrava 2010.

25 Jaroslav ČECHURA, *Broumovsko 1615–1754: nový rozměr evropské protoindustriie*, Časopis Národního muzea v Praze. Rada historická 164, č. 1–4, 1995 (1996), s. 61–88 (nově studie zařazena do sborníku: Veronika BOHÁČOVÁ – Veronika KUCROVÁ (edd.), *Sedláci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury*, Praha 2012); TÝŽ, *Der korporative Rahmen der Proto-Industrie im Broumover Gebiet: die Weberzunft (1614–1682–1754)*, Prager Wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen/Prague Economic and social history papers 3, 1996 (1997), s. 5–20.

26 Ludmila FIALOVÁ – Walburga WOWKOVÁ, *Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800*, Demografie 34, 1992, s. 223–234; Jana PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo Rokytnice nad Jizerou v 18. století* (diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta), Praha 2000.

Rekonstrukci rodin jako metodu pro výzkum populačního vývoje poprvé použili na konci padesátých let 20. století francouzští badatelé Louis Henry a Michel Fleury.²⁷ Jedná se o časově velmi náročné zpracování převážně farních matrik, při kterém badatelé na základě získaných informací (datum sňatku, datum narození a úmrtí snoubenců, délka manželství, délka vdovství, počet dětí a veškeré informace o nich atd.) doslova rekonstruují jednotlivé rodiny. Rentabilita této metody, tedy úplná rekonstrukce potřebných dat, je poměrně nízká (pohybuje se pod 50 %), avšak vzhledem k tomu, že badatel může pracovat s přesnými údaji, její vypovídací hodnota je mnohem vyšší než při klasickém demografickém zpracování dat metodou anonymní excerptce. Původně byla rekonstrukce rodin vytvořena pro výzkum plodnosti obyvatel, lze ji však uplatnit i pro studium úmrtnosti, sociální mobility a migrací obyvatel.

Nevýhodou této metody obecně je časová náročnost a omezená velikost zkoumaného vzorku, výhodou pak rekonstrukce osudů konkrétních osob, které po sobě v našem prostředí prakticky nezanechaly prameny osobní povahy; to se týká především obyvatel z nižších sociálních vrstev, kteří však tvořili většinu populace českých zemí.

Výzkumu populačního vývoje na základě metody rekonstrukce rodin nebyla v našem prostředí věnována dostatečná pozornost, demografickým aspektům v protoindustriálních oblastech pak zcela okrajová.²⁸

---

27 K této metodě více viz Louis HENRY, *Anciennes familles genevoises. Étude démographique XVIe – XXe siècle*, Paris 1956; Louis HENRY – Michel FLEURY, *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Paris 1956; TÍŽ, *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Paris 1965; Louis HENRY, *Manuel de démographie historique*, Geneve – Paris 1967; TÝŽ, *Techniques d'analyse en démographie historique*, Paris 1980. Českému badateli pak tuto metodu představil Eduard Maur, viz E. MAUR, *Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání*, *Historická demografie* 2, 1968, s. 72–83.

28 Petra BRABCOVÁ, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komin v 1. polovině 18. století*, *Demografie* 39, s. 101–109; Eliška ČÁŇOVÁ – Pavla HORSKÁ, *Obyvatelstvo obce Břevnova v církevních pramenech z let 1652–1800*, *Acta Universitatis Carolinae (AUC) – Philosophica et historica* 3, 1972, s. 61–101; Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří v letech 1701–1850. Historickodemografická studie*, in: Ústecký sborník historický 1985, Ústí nad Labem 1985, s. 143–239; L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 223–234; Barbora KUPROVÁ, *Vývoj obyvatelstva na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století* (diplomová práce, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha 2013; Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlice v letech 1651–1830*, *Sborník archivních prací* 36, č. 1, 1986, s. 103–207, J. PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo*; Marika POULOVÁ, *Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, *Historická demografie* 31, 2007, s. 49–90.

V rámci tohoto příspěvku se zaměříme na výzkum sňatečnosti a plodnosti, resp. na věk ženy při vstupu do manželství, specifickou plodnost vdaných žen podle věku a délky trvání manželství, délku meziporodních intervalů a věk ženy při posledním porodu. Jsme si vědomi, že vedle studia populačních poměrů je možné se rovněž zaměřit na otázku socioekonomickou. Vzhledem k charakteru našeho příspěvku se však primárně zabýváme otázkami spjatými s demografickým rozvojem oblasti, výsledky přitom komparujeme s obdobnými výstupy pro protoindustriální regiony, a nesoustředíme se detailněji na sociální stratifikaci.

Vybrané lokality můžeme zahrnout do tzv. severovýchodní protoindustriální oblasti. Stružinec u Lomnice nad Popelkou představuje podhorskou lokalitu, která byla osídlena jazykově českým obyvatelstvem. Region se vyznačoval velmi špatnými zemědělskými podmínkami a vzhledem k nízké bonitě půdy byli obyvatelé odkázáni na doplňkový zdroj obživy. Zatímco v druhé polovině 18. století mělo řemeslo jako hlavní nebo doplňkový zdroj obživy necelých 20 % obyvatel, v první polovině století devatenáctého touto cestou řešila svou existenční situaci více než polovina rodin (přičemž téměř 30 % se živilo tkalcovstvím). V případě Jablonce nad Nisou se jedná o podhorskou oblast s rychle se rozvíjející výrobou, která zahrnovala nejen zcela tradiční, ale i specializovanější řemesla. Objevuje se zde vyšší počet tkalců, sklářů a výrobců bižuterie, výhodná poloha pak přinášela lepší příležitost pro obchodníky se sklem a přízí. Rozvoj sklářství a výroby bižuterie znamenal pro obyvatele větší možnost přivýdělku a odpoutání se od zemědělské výroby jako jediného zdroje obživy. To se stalo impulsem pro rychlý populační růst. Rokytnice nad Jizerou představuje horskou oblast s německy mluvícím obyvatelstvem, která byla ve sledované době tvořena deseti osadami. Špatné zemědělské podmínky znamenaly nutnost hledání dalšího zdroje obživy, kterým se stalo na jedné straně plátenictví, na druhé straně hornictví a sklářství.²⁹

---

29 Výběrově k této problematice více viz Hans H. DONT, *Rochlitz an der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge*, München 1993, s. 12–17; Erich EMMERLING, *Die Leinenerzeugung des Riesengebirges im 18. Jb.*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 5, 1941/1942, s. 172–184; Karl R. FISCHER, *Beiträge zur Geschichte der Glasindustrie im Riesengebirge*, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines, 1924, s. 31–36; František KUTNAR, *Z dějin zemědělství a plátenictví na jilemnickém panství ke konci 18. století*, Krkonoše – Podkrkonoší, 1963, s. 86–97; Hans PICHLER, *Der Bergbau im Riesengebirge in Sage und Wirklichkeit*, Riesengebirgsheimat 15, 1961, s. 122–124; Franz SCHÖBEL, *Die Leinenindustrie im Riesengebirge*, Riesengebirgsheimat 20, 1966, s. 34–36; Jan SCHÖTTNER, *Harrachovská sklárna Nový svět v první polovině 19. století*, České Budějovice 2011.

Základní rysy sňatečnosti a plodnosti vdaných žen ve vybraných lokalitách severovýchodních Čech v 18. a první polovině 19. století

Sledovaný časový úsek, především konec 18. a první polovina 19. století, je dobou výrazných společenských proměn, obdobím vyznačujícím se počátkem demografického přechodu v Evropě. Jeho mechanismus není doposud zcela objasněn. „Starý demografický režim“, který byl charakteristický pro předindustriální společnost, se vyznačoval neomezenou manželskou plodností. Pro „nový demografický režim“ se stal typický nižší počet porodů a zlepšení úmrtnostních poměrů (vyjma kojenecké úmrtnosti, která byla po celé 19. století vysoká), což mohlo vést k růstu počtu obyvatel. V českém prostředí však prozatím neuvažujeme o úmyslném omezování plodnosti, jako tomu bylo například v západní Evropě.³⁰ Ačkoliv se obecně předpokládá, že antikoncepční metody byly v našem prostředí mezi obyvateli známé, k jejich rozšíření a tedy k úmyslnému ovlivňování plodnosti během 19. století nedošlo. Změny v populačních zvyklostech úzce souvisí rovněž s procesy protoindustrializace, industrializace a modernizace. Důležitým faktorem pak byla změna ve způsobu obživy, resp. nové možnosti výdělečné činnosti, které teoreticky mohly člověku otevřít prostor k osamostatnění, vstupu do manželského svazku a založení rodiny, aniž by měl k dispozici půdu či nějakou živnost. Vzhledem k této skutečnosti se předpokládá, že mladí lidé mohli uzavírat sňatek v nižším věku, plně využít plodné období v životě ženy a vytvořit tak početnější rodinu.

Sňatečnost a plodnost vdaných žen v obci Stružinec byla studována na základě výzkumu zrekonstruovaných rodinných listů, jejichž základem se staly sňatky, které byly uzavřeny v letech 1700–1849.³¹ Ačkoliv se ve zkoumaném období

---

30 K problematice demografického přechodu více viz E. MAUR, *Počátky demografického přechodu v Evropě*, in: Svatava RAKOVÁ – Christian LEQUESNE (edd.), *Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova?* Praha 2006, s. 125–137. Detailněji se touto problematikou zabývá Ludmila Fialová, viz L. FIALOVÁ, *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v českých zemích za demografické revoluce*, *Historická demografie* 9, 1985, s. 89–121; TÁŽ, *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 143–189; TÁŽ, *Charakter demografické reprodukce před demografickou revolucí*, *Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje* 46, č. 4, 2004, s. 234–237.

31 Ačkoliv se studiem demografického vývoje obce Stružinec u Lomnice nad Popelkou zabývala v rámci své diplomové práce Jana Klusáková, rekonstrukce rodin, kterou provedla na základě zpracování publikace *Matrika obce Stružinec* (Antonín B. MÁKA, *Matrika obce Stružinec*, Polná 1901), byla vzhledem k vynechání kritiky původní pramenné základny nepřesná a zkresená. Problematiké jsou v Mákově práci především věkové údaje u žen, které uzavíraly sňatek v 18. století, což negativně ovlivňuje výsledky výzkumu sňatečnosti a plodnosti. Práce je navíc pouze statistickou sondou bez hlubšího zakotvení. Z tohoto důvodu na tomto místě prezentujeme výsledky

podářilo zrekonstruovat téměř 800 rodinných listů, které byly rozděleny dle kritérií L. Henryho a M. Fleuryho³², pro další výzkum byla vzhledem k nutné znalosti přesného data sňatku, věku ženy při vstupu do manželství a konce sledovaného období (tedy úmrtí jednoho z manželů nebo ukončené reprodukční období ženy) použita necelá polovina zkoumaného vzorku. O úskalích, ale i výhodách metody rekonstrukce rodin jsme pojednali výše, proto můžeme považovat velikost tohoto souboru za reprezentativní, srovnatelnou s ostatními výsledky vzniklými na základě této metody, a vyvozovat tak konkrétní závěry.

V průběhu 18. a první poloviny 19. století se dívky vdávaly v průměru ve 24 letech, nejvyššího průměrného sňatkového věku bylo dosaženo v první polovině 19. století, avšak rozdíl oproti předchozímu století byl minimální. Mírné zvýšení sňatkového věku bylo pravděpodobně způsobeno nařízením plynoucím z Všeobecného občanského zákoníku (ABGB, 1811), dle kterého mohli být snoubenci oddáni bez patřičného povolení až po dovršení 24 let, a tzv. odkladem sňatků, tedy dlouhodobým trendem odrážejícím nepříznivý ekonomický a sociální vývoj, který nepřál možnosti založit rodinu. I tak byl však průměrný sňatkový věk ve sledované lokalitě oproti celozemskému průměru o dva až tři roky nižší.³³

Téměř polovina žen uzavírala sňatek ve věkové skupině 20–24 let, poté následoval vstup do manželství ve věku 25–29 a 15–19 let. Pouze necelých 12 % žen se vdávalo více než třicetiletých.

---

vlastního výzkumu pro léta 1700–1850, které vznikly na základě zpracování již zmíněné vydané „matriky“, jež byla opravena a doplněna o informace z farních matrik Farního úřadu (FÚ) Lomnice nad Popelkou. V rámci výzkumu byly zpracovány následující farní matriky: Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sběrka matrik Východočeského kraje, FÚ Lomnice nad Popelkou, sign. 4974 (matrika NOZ 1668–1690), 4975 (NOZ 1690–1710), 4976 (NOZ 1679–1741), 4977 (N 1741–1784), 4980 (N 1784–1796), 4983 (N 1797–1817), 4985 (N 1818–1832), 4988 (N 1833–1854), 4978 (OZ 1741–1784), 4992 (O 1784–1796), 4995 (O 1797–1842), 4997 (O 1842–1871), 4979 (Z 1772–1784), 4998 (Z 1784–1796), 5001 (Z 1797–1833), 5003 (Z 1834–1869), 6823 (Z 1870–1911).

32 Typologie rodinných listů dle známých informací: MF1 – známe datum sňatku, datum konce pozorování, přesné datum narození ženy; MF2a, MF2b – známe datum sňatku, datum konce pozorování, datum narození ženy je rekonstruováno buď dle věku při sňatku, nebo věku při úmrtí; MF3 – známe datum sňatku a konce pozorování, ale nevíme datum narození ženy; MO – známe datum sňatku, ale neznáme datum konce pozorování (ve stejných kombinacích jako MF); EF – neznáme datum sňatku, ale známe datum konce pozorování; EO – neznáme datum sňatku a datum konce pozorování, ale uzavření sňatku předpokládáme na základě dalších matričních informací (narození dětí atd.).

33 Ludmila FIALOVÁ et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 21998, s. 161–162.

Tato situace koresponduje s výsledky studia sňatkového věku v Jablonci nad Nisou i Rokytnici nad Jizerou,³⁴ zajímavostí je však vysoký počet žen vstupujících do manželství před dovršením dvacátého roku života. Tímto aspektem se Stružinec poněkud vymyká obecnému trendu, vzhledem k tomu, že se zde pětina dívek vdávala ve věku do dvaceti let, mohla teoreticky prožít v manželství do konce fertillního období více než 25 let.

Tabulka 1

Rozložení sňatků podle věku ženy a průměrný věk při vstupu do manželství v letech 1700–1849

Období uzavření sňatku	První sňatky									Další sňatky	
	Počet	15–19	20–24	25–29	30–34	35+	Průměrný věk ženy	Med	Mod	Počet	Průměrný věk ženy
1700–1749	39	7	17	11	3	1	23,8	23	21	6	36,2
1750–1799	82	13	45	14	9	1	23,9	22,5	21	13	40,0
1800–1849	184	40	81	41	15	7	24,1	22	19	18	36,8
Celkem³⁵	305	60	143	66	27	9	24,0	22	21	37	37,8

* Med – medián, Mod – modus

Tabulka 2

Průměrný sňatkový věk dívek uzavírajících první sňatek ve vybraných lokalitách

Lokalita	1. pol. 18. stol.		2. po. 18. stol.		1. pol. 19. století	
	Časový úsek	Průměrný věk	Časový úsek	Průměrný věk	Časový úsek	Průměrný věk
Stružinec	1700–1749	23,8	1750–1799	23,9	1800–1849	24,1
Jablonec nad Nisou	1700–1759	24,0	1760–1799	24,1	–	–
Rokytnice nad Jiz.	1702–1739	22,8	1740–1784	24,0	–	–

34 L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 225; J. PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 71–76.

35 Do tohoto souboru byly zařazeny pouze rodinné listy MF1+MF2.

Budyně nad Ohří	1701–1750	23,7	1751–1800	26,0	1801–1850	25,2
Komín	1700–1759	24,4	–	–	–	–
Škvorec	–	–	–	–	1785–1819	22,9

Pokud bychom se zaměřili na sociální původ nejmladších nevěst, zjišťujeme značný rozdíl mezi druhou polovinou 18. a první polovinou 19. století. Zatímco v prvním zmiňovaném období pocházely tyto dívky skoro výlučně z rodin zabývajících se zemědělstvím a rovněž uzavíraly svazek s mužem živícím se stejným způsobem, během první poloviny 19. století dochází ke značné proměně. Ve věkové kategorii 15–19 let pocházela z rodin živících se řemeslnou výrobou nebo alespoň z rodin, které ji měly jako doplňkovou živnost, pětina dívek (tři čtvrtiny z nich se provdaly do rodiny se stejným typem obživy). Avšak celkově více než 47 % žen v této době uzavíralo sňatek s mužem, který se živil řemeslem či ho měl jako doplňkový zdroj obživy. Tento trend je patrný i u věkové kategorie 20–24 let a 25–29 let, kdy rovněž pětina nevěst pocházela z řemeslnické či zemědělsko-řemeslnické rodiny, ale po uzavření sňatku se tímto typem hlavní nebo doplňkové činnosti živilo 49 a půl, resp. 58 % rodin. To koresponduje s postupnou proměnou zdroje obživy u obyvatel obce Stružinec.

V období tzv. starého reprodukčního režimu závisela manželská plodnost na společenských poměrech a fyziologickém stavu manželů. Plodnost žen byla po celé sledované období poměrně vysoká, výrazně začala klesat až po 35. roce života. Dívky, které uzavřely ve Stružinci sňatek do 24 let věku, si zachovávaly vyšší plodnost i ve věkových kategoriích 40–44 a 45–49 let. Naopak ženy uzavírající sňatek po třicátém roce života měly vysokou míru fertility na počátku manželství, pak její úroveň ovšem klesala.

Nejvyšší plodnosti dosahovaly ženy nejčastěji do pěti let od uzavření sňatku, výjimkou je věková kategorie vstupující do manželství v 15–19 letech. Tento stav je však logický, neboť nevěsty se většinou vdávaly na konci uvedené věkové skupiny a proto se nám výsledky mohly promítnout až v dalších věkových kategoriích. Stružinec se však poněkud vymyká v období druhé poloviny 18. století, kdy jsme nezaznamenali většího rozdílu mezi plodností žen vdaných 0–4 či 5–9 let.

Tabulka 3

Plodnost žen dle věku a věku při sňatku ve Stružinci v letech 1700–1849

Věk ženy při sňatku	Věk ženy						
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49
Sňatky uzavřené v letech 1700–1749							
15–19	0,222	0,400	0,409	0,108	–	–	–
20–24	–	0,409	0,338	0,300	0,232	0,246	0,062
25–29	–	–	0,400	0,312	0,323	0,123	0,250
30–34*	–	–	–	–	–	–	–
Sňatky uzavřené v letech 1750–1799							
15–19	0,222	0,444	0,455	0,468	0,350	0,242	–
20–24	–	0,391	0,407	0,357	0,252	0,127	0,036
25–29	–	–	0,505	0,469	0,426	0,132	0,171
30–34	–	–	–	0,318	0,347	0,114	0,029
Sňatky uzavřené v letech 1800–1849							
15–19	0,386	0,400	0,384	0,389	0,269	0,130	0,012
20–24	–	0,431	0,386	0,322	0,250	0,141	0,023
25–29	–	–	0,398	0,384	0,307	0,158	–
30–34	–	–	–	0,435	0,308	0,153	–

* Nezjišťováno pro malý počet případů.

Tabulka 4

Plodnost žen dle věku při sňatku a délky trvání manželství ve Stružinci v letech 1700–1849

Věk ženy při sňatku	Délka trvání manželství v letech						
	0–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30–34
Sňatky uzavřené v letech 1700–1749							
15–19	0,285	0,366	0,243	0,129	0,066	–	–
20–24	0,355	0,287	0,306	0,242	0,215	0,017	–
25–29	0,345	0,343	0,205	0,075	0,027	0,031	–
30–34*	–	–	–	–	–	–	–
Sňatky uzavřené v letech 1750–1799							
15–19	0,319	0,457	0,474	0,444	0,411	0,105	–

20–24	0,365	0,367	0,348	0,214	0,097	0,010	–
25–29	0,427	0,471	0,360	0,146	0,123	–	–
30–34	0,350	0,240	0,057	–	–	–	–
Sňatky uzavřené v letech 1800–1849							
15–19	0,339	0,401	0,407	0,331	0,150	0,061	–
20–24	0,379	0,339	0,309	0,236	0,101	–	–
25–29	0,388	0,377	0,230	0,105	–	–	–
30–34	0,354	0,252	0,077	–	–	–	–

* Nežjišťováno pro malý počet případů.

Výsledky získané výzkumem plodnosti na základě věku při vstupu do manželství či délky trvání manželství v obecném trendu odpovídají situaci v Jablonci nad Nisou či Rokytnici nad Jizerou. V námi sledované lokalitě jsme však nezaznamenali tak vysokou fertilitu u žen, které se vdávaly do dvaceti let věku a jejichž plodnost byla nejvyšší v prvních pěti letech manželství. Tyto výsledky přibližují Stružinec spíše k zemědělsky orientovaným oblastem, jako je např. Budyně nad Ohří.³⁶ V 18. století přiváděly ženy na svět ve věkové skupině 15–19 let jedno, v první polovině 19. století pak maximálně 2 děti. Naopak vyšší míra plodnosti než v Jablonci nad Nisou či Rokytnici nad Jizerou byla zaznamenána u žen ve věku 30–34 let.³⁷ Tuto situaci však nejsme schopni zatím uspokojivě zhodnotit, možným vysvětlením mohou být delší intervaly mezi vstupem do manželství a narozením prvního potomka.

Obecně se u populace s neomezovanou plodností předpokládá, že téměř 80 % párů přivedlo na svět první dítě do jednoho roku od uzavření sňatku a následně se rodina rozrůstala každé dva až dva a půl roku, po třicátém roce věku ženy se pak mezipородní interval prodlužoval. Stružinec však vykazuje poněkud jiný trend. V průběhu 18. století se do jednoho roku naplnilo pouze 46 % manželství, v první polovině 19. století pak došlo k pouze nepatrnému zvýšení nepřesahujícímu však 50 %. Oproti již několikrát zmiňovanému protoindustriálnímu Jablonci nad Nisou se pak jedná o rozdíl téměř jedné čtvrtiny a svým populačním chováním se Stružinec opět přiblížil zemědělsky orientované Budyni nad Ohří.

S problematikou intervalu mezi sňatkem a porodem prvního potomka se bezesporu pojí otázka předmanželské koncepce, tedy situace, kdy se dítě narodilo

36 L. DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří*, s. 186 n.

37 L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 226–229; J. PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 100–102.

do 8 měsíců od uzavření sňatku. Zatímco v 18. století jsme zaznamenali pouze necelých 7 % případů, v první polovině 19. století je patrný nárůst, a to na téměř 19 % předmanželských koncepcí. Ludmila Fialová a Walburga Wowková však dospěly u Jablonce nad Nisou k závěru, že o nemanželské dítě, resp. předmanželskou koncepci se jednalo v celé čtvrtině případů. K podobnému závěru dospěla i Jana Pácaltová pro Rokytnici nad Jizerou.³⁸ Co se týče meziporodních intervalů mezi dalšími dětmi, v 18. století odpovídají obecnému trendu zaznamenanému ve zmiňovaných lokalitách, a to 24–28 měsícům v případě prvních pěti dětí a postupnému prodlužování intervalu, který dosahuje více než tři let v případě dvou posledních dětí. V manželstvích, která byla uzavřena v letech 1800–1849, však došlo ke zkrácení meziporodního intervalu o dva a půl měsíce. Tento stav s sebou nesl možnost vyššího počtu porodů v rámci fertillního období ženy, což se projevilo mírně početnějšími rodinami. V případě, že se žena dožila v manželství konce svého plodného období, porodila své poslední dítě nejčastěji mezi 40. a 44. rokem života, což zcela odpovídá situaci v protoindustriálním Jablonci nad Nisou a zemědělsky orientované Budyni nad Ohří, odlišuje se však od Rokytnice nad Jizerou, kde ženy rodily své poslední dítě v průměru v 38 letech.³⁹ V celém zkoumaném období se samozřejmě zkracovaly meziporodní intervaly v případech, kdy došlo k brzkému úmrtí dítěte, či se již narodilo mrtvé.

V obci Stružinec zůstávala manželská plodnost po celou sledovanou dobu na poměrně vysoké úrovni, což je typickým znakem pro populaci se záměrně neomezovanou plodností. Úvahy některých zahraničních badatelů (např. již zmiňovaný Christiaan Vandenbroeke, který revidoval původní Mendelsovu koncepci o populačním vývoji ve Flandrech) o možnostech úmyslného omezení plodnosti v protoindustriálních oblastech a tedy myšlenka, že by populační růst obyvatel souvisel s jejich výraznější migrací, se ve zkoumané lokalitě zatím nepotvrdily. Teorii göttingenských autorů o populačním chování obyvatel nelze zcela vyvrátit, je však nutné ji podpořit dalším výzkumem. Ve Stružinci jsme zaznamenali sice nižší sňatkový věk, fertilita žen a tedy početnost rodin však nebyla natolik vysoká, abychom na jejím základě mohli dospět k uspokojivému závěru. Nastíněné výsledky populačního chování obyvatel pak opět potvrzují známý předpoklad, že demografický přechod nastává v českých zemích (např. na rozdíl od Francie, kde však můžeme až do konce 18. století spatřovat shodné rysy, jak ostatně ukázal L. Henry) nejdříve ve druhé polovině 19. století.

38 L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 231; J. PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 97–98.

39 L. DUŠEK, *Obyvatelstvo Budyně nad Ohří*, s. 206–208, L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 232; J. PÁCALTOVÁ, *Obyvatelstvo*, 96–97.

Závěrem

Pokud bychom se pokusili aplikovat populační teorii o nižším sňatkovém věku, nutnosti početnějších rodin a samostatnosti mladších párů, ve Stružinci bychom ji neuplatnili. Provedený výzkum matričních údajů, který byl zpracován na základě metody rekonstrukce rodin a umožnil sestavení přibližně 800 rodinných listů z let 1700–1849, neprokázal výše uvedené předpoklady. Ačkoliv výsledky výzkumu poukázaly na nižší sňatkový věk, plodnost žen a s ní spojená početnost rodin nebyla natolik vysoká, abychom ji mohli považovat za uspokojivý výsledek. Zvýšená fertilita žen ve „vyšším“ věku může poukazovat spíše na skutečnost, že myšlenka o úmyslném rozšiřování rodin v protoindustriálních oblastech se v našem prostředí neopírá o solidní základy a demografické aspekty je nutné studovat v mnohem širším kontextu.

Abychom uspokojivě zodpověděli otázku, jakým způsobem probíhal populační růst v těchto specifických oblastech, je nutné provázat studium sňatečnosti a plodnosti s výzkumem mortality a hlavně studiem migrací tak, jak nabádají zahraniční historici. Nedostatečná pozornost je pak věnována otázce majetkového zabezpečení osob zakládajících vlastní rodinu v protoindustriálních oblastech, která by pomohla více odhalit možnosti samostatné existence obyvatel. K tomu je však zapotřebí propojit rozsáhlý demografický výzkum zpracovaný na základě rekonstrukce rodin s výzkumem dědické praxe a majetkových transferů.

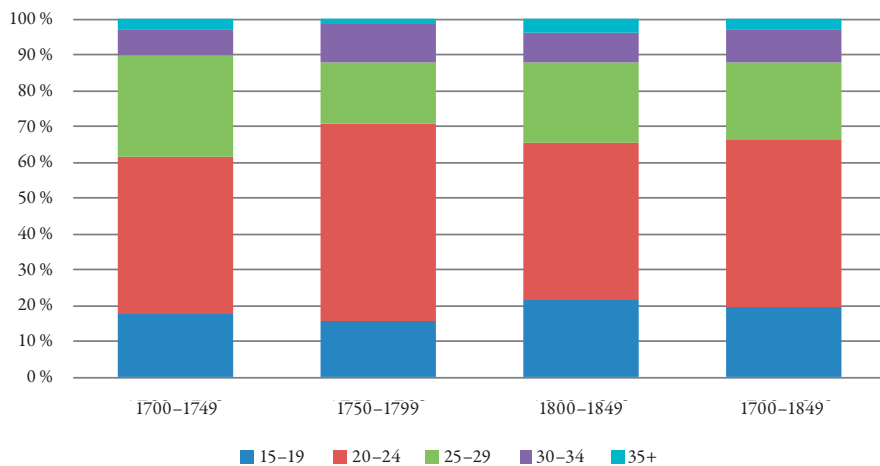
Domníváme se, že v současné době je tedy nutné nahlížet na problematiku protoindustriálních oblastí širěji, tzn. spojit hospodářské a sociální aspekty s demografickým výzkumem regionů, proměnou struktury rodiny, mentalit a každodenního života obyvatel.

Na základě výše uvedených výstupů nelze vyvrátit tezi, že protoindustrializace s sebou přinesla rychlý růst počtu obyvatel. Vliv na věk snoubenců a tím prodloužení aktivní fertility ženy je ovšem diskutabilní a bez rozsáhlých výzkumů není možné s původní Medickovou teorií souhlasit. Zaměření výzkumu pouze na jednu problematiku (v tomto případě na sňatečnost a plodnost vdaných žen) sice může přinést impuls k diskusi, nepřinese však plnohodnotnou odpověď na otázku, jakým způsobem probíhal dynamický populační vývoj v těchto specifických regionech. Otázka proto bude moci být zodpovězena až na základě dostatečně rozsáhlého výzkumu přirozené měny a studia migrací v protoindustriálních oblastech českých zemí.

Příloha

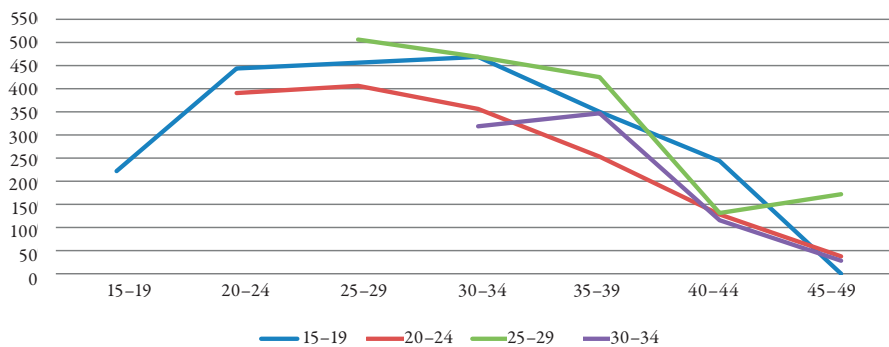
Graf 1

Rozložení sňatků dle věku ženy v letech 1700–1849

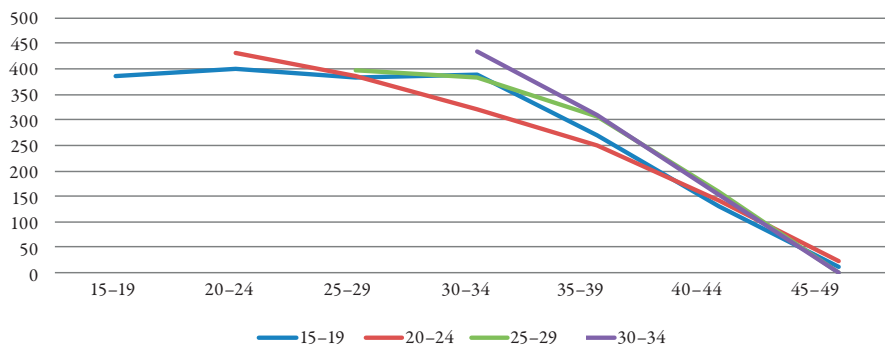
Graf 2

Plodnost žen dle věku a věku při sňatku v letech 1750–1799 (v promile)

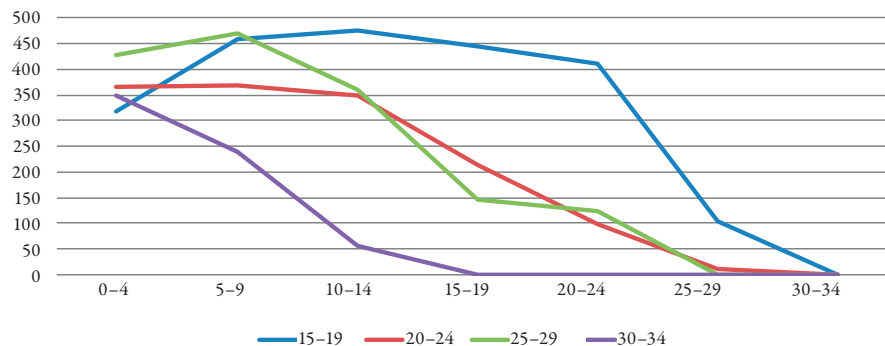
Graf 3

Plodnost žen dle věku a věku při sňatku v letech 1800–1849 (v promile)

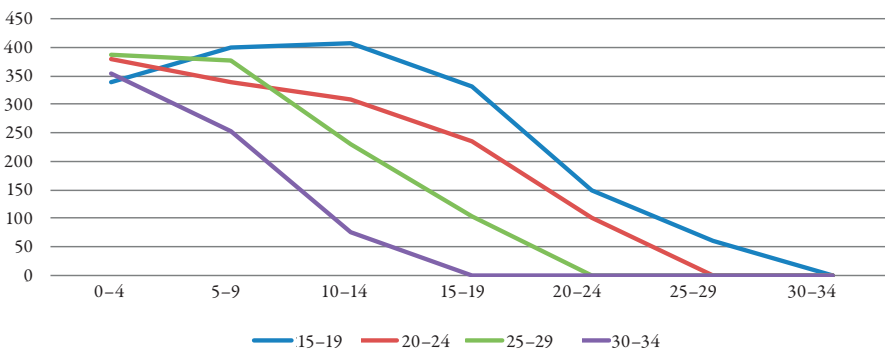
Graf 4

Plodnost žen dle věku při sňatku a délky trvání manželství v letech 1750–1799 (v promile)

Graf 5

Plodnost žen dle věku při sňatku a délky trvání manželství v letech 1800–1849 (v promile)

Protoindustrialization and Possibilities for the Study of Population Development in the Region of Northeastern Bohemia

ŠÁRKA NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

This contribution deals with the present research of the phenomenon of protoindustrialization, with an emphasis on its development in the Czech Lands. It does not merely reflect the original concepts of American historians from the end of the 1960s and the 1970s and consequent discussions in the 1980s, yet also the current trends in the study of the given topic. In particular, attention is paid to population aspects in protoindustrial regions, which have not yet been sufficiently explored despite forty years of research and discussions. The study focuses on the specifics of the demographic regime in the protoindustrial region of Northeastern Bohemia in the 18th century and in the first half of the 19th century, which are based on an investigative probe into the population conditions in three localities – Stružinec near Lomnice nad Popelkou, Rokytnice nad Jizerou and Jablonec nad Nisou. The fundamental method of this research is the reconstruction of families, which despite being time-consuming and applied to a limited sample of the population, provides the most precise data for the study of marriage rates and female fertility.

The researched areas show a relatively rapid population growth and, with regard to unfavourable agricultural conditions, also the necessity to search for an additional source of income. The basic preconditions of the population part of the theory of protoindustrialization, namely the age of engaged couples, the lengthening of female active fertility and the intentional formation of more numerous families whose members could participate in the provision of fundamental life provisions, however, continue to remain controversial.

For this reason, it is necessary that researchers focus on further research of these specific regions and add to our knowledge of the factors of marriage rates and fertility, through their study of other components of natural change, which would better outline the fundamental mechanism of the rapid population development in protoindustrial regions of the Czech Lands.

STUDIE

Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství. Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století jako historiografický problém

JOSEF GRULICH – MARKÉTA SKOŘEPOVÁ

JOSEF GRULICH – MARKÉTA SKOŘEPOVÁ: Family Continuity and Husbandry in the Countryside. The Possession of Serf Homesteads in the 17th to 19th Centuries as a Historiographical Issue

This article deals with the until now research of the possession of serf immoveable properties on the territories of Bohemia and Moravia. Attention is being paid to primary sources and methodological approaches suitable for investigating the transfer of rural homesteads throughout the Early Modern Age and the 19th century. The current study deals with the issues of inheritance law; the transfer of homestead farms within a family itself; the choice of new farmers and the departure of the older generation's members in exchange for the creation of an easement (in Czech *výměnek*). The aim of this contribution is to summarize the results of contemporary research; to draw attention to themes as yet not investigated and to outline possible perspectives for further research taking account of topical historiographical trends abroad.

Key words: countryside, possession of serf homesteads, easement, inheritance law, historiography

Držba poddanských usedlostí, jejich prodeje a převody jsou jedním z nejméně frekventovaných témat dějin venkova. K této problematice vznikla řada významných prací, v posledních několika letech ale zájem českých historiků o danou oblast poněkud polevuje. Přitom však rozhodně nelze říci, že by otázka transferu poddanských nemovitostí představovala vyčerpaný námět, který již nemůže nabídnout nic nového. Při pohledu na dění v zahraniční historické vědě je naopak patrné, že v souvislosti se studiem držby venkovských usedlostí existují stále ještě neobjevené perspektivy.¹ Předložený příspěvek bilancuje dosavadní výsledky bádání o transferech poddanských nemovitostí v prostředí českého venkova. Nezaměřuje se pouze na historiografii, je i pokusem o shrnutí a vystižení obecných tendencí ve vývoji držby vesnických hospodářství. Pozornost se soustředí především na otázku rodové kontinuity a předávání usedlostí v rámci rodiny. Studie se úzce dotýká problematiky dědického práva, výběru nástupců původních hospodářů a výměnku. Text se opírá jednak o vlastní výzkumy autorů, jednak o stěžejní práce českých a evropských historiků, kteří se tímto tématem zabývali.

Motiv rodiny společně obhospodařující grunt, předávaný z generace na generaci, je klasickým obrazem venkovského hospodářství, jak je ukotven v obecném povědomí.² Tato představa se velmi dlouhou dobu udržela i v odborných pracích. Debaty o mezigeneračních vztazích ve venkovských domácnostech započaly už v 19. století. Znamé jsou úvahy francouzského sociologa Frédéric Le Playe o kmenové rodině (*famille souche*), která žije pohromadě, řízena silnou autoritou otce, a chrání zájmy svých členů.³ V německém prostředí měly ještě v první třetině 20. století velký společenský vliv obdobné myšlenky Wilhelma Heinricha Riehla.⁴

---

1 Průřez aktuálními evropskými výzkumy dílčích problémů spjatých s dějinami venkova nabízí například ediční řada RURHE (Rural History in Europe) nakladatelství Brespols, jež je napojena na výzkumný projekt mezinárodního programu COST Action A35, který probíhal za účasti zástupců 22 států v letech 2005–2009. V jejím rámci vyšly mimo jiné kolektivní monografie Anne Marie HEAD-KÖNIG (ed.), *Inheritance Practices, Marriage Strategies and Household Formation in European Rural Societies*, Turnhout 2012; Gérard BÉAUR (ed.), *Property Rights, Land Markets and Economic Growth in the European Countryside (13th–20th Centuries)*, Turnhout 2013; John BROAD (ed.), *Wealth and Poverty in European Rural Societies from the Sixteenth to Nineteenth Century*, Turnhout 2014.

2 Dlouhodobá kontinuita hospodaření jednotlivých rodin byla vyzdvihována především v období první republiky za podpory agrární strany. Například časopis *Venkov* průběžně přinášel zprávy o dějinách významných selských rodů.

3 Frédéric LE PLAYE, *L'Organisation de la famille, selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps*, Tour 1884.

4 Wilhelm H. RIEHL, *Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Sozial-Politik III. Die Familie*, Stuttgart–Augsburg 1856.

Idealizovaly rodinné vazby venkovanů a vytvářely představu vzájemné příbuzenské soudržnosti a stability spojené s uchováváním tradičních hodnot. Drtivou kritiku takzvané Le Playovy teorie předložil v sedmdesátých letech 20. století Jean Louis Flandrin, který naopak předpokládal velmi chladné vztahy mezi členy venkovských domácností.⁵ V následujících desetiletích byly provedeny analytické výzkumy, které zpochybnily také ekonomické a demografické aspekty zmíněných teorií.⁶

Za určitý odraz debaty o rodinných poměrech venkovanů lze v českém prostředí považovat diskusi o výměnkářské otázce, která vznikla v souvislosti s chystanými reformami starobního pojištění na přelomu 19. a 20. století.⁷ Obvyklá praxe převodu usedlosti na jednoho z potomků starého hospodáře, který na oplátku poskytne rodičům živobytí, měla být alespoň částečně nahrazena vyplácením penze, jež by příslušníkům starší generace zajistila nezávislost. Pohled veřejnosti ovlivnili i beletristé, kteří podtrhovali destruktivní vliv finančních nároků na vztahy mezi rodiči a dětmi či sourozenci navzájem. Známými se stali především politováníhodní hrdinové Raisova povídkového cyklu *Výminkáři*⁸ nebo postavy z děl Vítězslava Háalka.⁹ Zmínění autoři ostře kritizovali chování mladých hospodářů, necitelných k potřebám stárnoucích rodičů a osudům bratrů a sester. Napjaté vztahy, vycházející ze soužití více generací, připouštěl i odborník na agrární problematiku Cyril Horáček. Zároveň však byl nucen konstatovat, že nahrazení výměnku jinou formou sociálního zabezpečení by bylo velmi náročné, a jako instituci jej hodnotil víceméně pozitivně.¹⁰

V prvních desetiletích 20. století již byly k dispozici práce, které dodnes tvoří základ českého agrárního dějepiscectví, především Kalouskova edice *Řády selské*¹¹

---

5 Jean-Louis FLANDRIN, *Familles: parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*, Paris 1976, s. 54–57.

6 Ve vztahu k Riehlově teorii například Jürgen SCHLUMBOHM, *Mächtige Mythen und flexible Praktiken: Erbbhof und Stammfamilie in Deutschland*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin*. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 162–180.

7 Antonín MENOŠEK, *Výměnek a jeho postavení při držbě reální*, Praha 1898; Jaroslav KACAFÍREK, *Výměnek*, *Hospodářský list* 24, 1899, s. 211; Cyril HORÁČEK, *Výměnek. Úvaha agrární politická*, Praha 1900; Karel VYŠKOVSKÝ, *Sociální pojišťování v zemědělství*, Praha 1911. Diskuse ohledně správnosti instituce výměnku vedené na počátku 20. století přiblížil Jaroslav KOZLÍK, *Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873–1912 na základě poznání výměnku ve vybraných obcích okresu Příbram*, *Podbrdsko* 7, 2000, s. 67–136, zde s. 88–97.

8 Souborné vydání Karel Václav RAIS, *Výminkáři*, Praha 1961.

9 Václav HÁLEK, *Na vejnínku*, Praha 1909.

10 C. HORÁČEK, *Výměnek*.

11 Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, *Archiv český* 22–25, Praha 1905–1910; TÝŽ, *Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779*, *Archiv český* 29, Praha 1913.

a Kroftovy Dějiny selského stavu.¹² Z výše zmíněné diskuse vznikly první studie pojednávající o právních základech výměnku a ekonomických a sociálních důsledcích jeho uplatňování.¹³ Otázka předávání usedlostí v nich byla vnímána jako dosud aktuální společenský problém s významným etickým i hospodářským dosahem. Výměnek měl z právního hlediska podstatu věcného břemene, na usedlostech býval pojištěn formou hypotéky a mohl se uplatnit i mezi vzájemně cizími osobami, zpravidla však býval poskytován dítětem bývalého hospodáře. Tím jeho plnění nabývalo podobu morálního závazku. K dojednaným nárokům na hmotné zabezpečení výměnkářů se přidával i požadavek péče a patřičného zacházení se stárnoucími rodiči.

Vyhrocení výměnkářské otázky na přelomu 19. a 20. století bylo do značné míry ovlivněno novými demografickými poměry, jež se na venkově v této době prosadily. Snížení dětské úmrtnosti, které dosud nebylo plně vyrovnáváno plánovaným rodičovstvím, vedlo k tomu, že dospělosti se dožívalo více dětí, jež si z původní domácnosti chtěly odnést náležité podíly a dědictví. Jejich vyplacení záviselo na novém hospodáři, kterého finanční nároky sourozenců výrazně zatěžovaly a přirozeně mohly vést ke konfliktům. Se stoupající nadějí na dožití se zároveň prodloužila doba, po kterou setrvali na výměnku bývalí hospodáři, jež se tak stávali další ekonomickou přítěží. Mnohaleté trvání výměnku, které bylo v minulosti spíše výjimkou, nyní začínalo představovat problém.

Debata o případné reformě nástupnické praxe na venkovských hospodářstvích byla přerušena komunistickou mocí. Zakládání Jednotných zemědělských družstev (JZD) bylo spojeno s faktickým zánikem výměnků, které postupně nahrazovala penze. Roku 1964 byly formálně zcela zrušeny. Mnozí bývalí rolníci v důsledku těchto změn pocítili obrovské existenční potíže, neboť zpočátku neměli na vyplacení důchodů nárok. Staří lidé se tak skutečně stávali závislými na možnostech svých potomků, kteří se mohli, nebo nemuseli o rodiče postarat. Nejpalčivější byl tento problém samozřejmě v případě kulackých rodin postižených zabráním majetku, vystěhováním nebo i zatčením hlavy rodiny.¹⁴

---

12 Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 2 1949. Vedle těchto prací je třeba zmínit i publikaci Miloslav VOLFA, *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy Archivu země české 13, 1939, s. 41–108.

13 Antonín TOMÍČEK, *Něco o postupu selských gruntů*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 12, 1904, s. 24; Josef SALABA, *Příspěvky k dějinám selského práva dědického v 17. století*, ČČH 12, 1906, s. 191–197; Jan KOUPAL, *Selský grunt, odkaz a výměnek*, Český lid (dále jen ČL) 30, 1921, s. 241–247; Jaromír SEDLÁČEK, *Právo výměnku v dějinném vývoji*, Věstník české akademie zemědělské 19, 1943, s. 101–104.

14 Například Karel JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

Počátek systematického vědeckého bádání o problematice držby a transferů venkovských usedlostí koresponduje se zpracováváním velkostatkových archivů v šedesátých letech 20. století. Soupisy pozemkových knih a urbářů daly vzniknout několika pracím, které se zabývaly předáváním usedlostí z pramenovědného hlediska.¹⁵ Při studiu držby poddanských hospodářství stále přetrvával právně historický pohled, který dal vzniknout dosud nepřekonané publikaci Vladimíra Procházky, jenž soustředil pozornost na počátek raného novověku.¹⁶ Opominout nelze ani i práce Josefa Tlapáka, který se v šedesátých letech začal věnovat problematice zákupu poddanských usedlostí.¹⁷ Zásadní příspěvek k problematice hospodářské

-
- 15 Gabriela ČECHOVÁ a kol., *Soupis starých pozemkových knih*, Archivní časopis (dále jen AČ) 10, 1961, s. 6–16; Josef HANZAL, *Současný stav a výsledky studia českých pozemkových knih*, Sborník archivních prací (dále jen SAP) 14, 1964, s. 39–54; Miroslav VOLF, *Výsledky soupisu gruntovních knih ve středočeském kraji*, SAP 16, 1966, s. 50–127; Ivan ŠTARHA, *K soupisu pozemkových knih v Jihomoravském kraji*, AČ 17, 1967, s. 200–205; Helena GREGOROVÁ, *Pozemkové knihy pražské metropolitní kapituly v 16. a 17. století. Pramen ke sledování zatížení poddaných*, SAP 29, 1979, s. 277–318. Docházelo také k soupisům urbářů, především Jan ŘEZNÍČEK, *Soupis českých a moravských urbářů*, AČ 22, 1972, s. 73–86; Adolf KALNÝ a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773*, I–II, České Budějovice 1976; Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ (edd.), *Soupis západočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1773*, Plzeň 1993. Ojedinele vznikaly i samostatné studie, například Stanislava NOVÁKOVÁ, *Nejstarší pozemková kniha obcí Hrutkov, Lovětín, Kačleby, Kaproun, Okrouhlá Radouň, Horní a Dolní Skrychov z let 1480–1590*, Jindřichohradecký vlastivědný sborník 8, 1996, s. 83–84. Ze starších prací je možné jmenovat Josef SALABA, *Príspevky ke kritice urbářů, pozemkových knih a jiných knih, katastrů, map, starých účtů atd.*, Selský archiv 14, 1921, s. 1–31; Selský archiv 15, 1922, s. 1–16; Selský archiv 16, 1923, s. 1–44; František VACEK, *Urbáře a pozemkové knihy*, Časopis pro dějiny venkova (dále jen ČDV) 13, 1926, s. 8–31.
- 16 Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- 17 Josef Tlapák své poznatky o rozšíření nezákupní držby v jednotlivých regionech publikoval v řadě dílčích studií, např.: J. TLAPÁK, *Vývoj poddanského purkrechtu v pobělohorském období na území někdejšího Kouřimského a Berounského kraje, se zvláštním zřetelem k otázce vzniku a rozšíření nezákupní držby*, Vědecké práce zemědělského muzea (dále jen VPZM) 11, 1971, s. 107–182; TÝŽ, *K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejší Prácheňském kraji*, VPZM 12, 1972, s. 85–122; TÝŽ, *K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejší Táborském kraji*, VPZM 14, 1974, s. 63–107; TÝŽ, *K otázce původu, vzniku, rozšíření a likvidace nezákupní držby poddanské půdy v někdejší Uberskohradištském kraji*, VPZM 17, 1978, s. 127–146, VPZM 18, 1979, s. 77–102; TÝŽ, *K otázce původu, vzniku, rozšíření a likvidace nezákupní držby poddanské půdy v někdejší brněnském kraji*, VPZM 20, 1980, s. 41–64, VPZM 22, 1980, s. 197–226, VPZM 23, 1983, s. 219–250; TÝŽ, *Původ, vznik a likvidace nezákupní držby poddanské půdy v někdejší znojenském kraji*, VPZM 25, 1985, s. 137–168, VPZM 26, 1986, s. 65–100; Souhrnně TÝŽ, *K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.–18. století*, Právněhistorické studie 19, 1975, s. 177–210.

i demografické obnovy českého venkova po třicetileté válce představují práce Eduarda Maura o točnickém panství.¹⁸

Vedle studia právních aspektů se v šedesátých letech začala otázka transferu poddanských nemovitostí zkoumat také z hlediska hospodářských dějin, především v rámci Komise pro studium cen a mezd. Významným přínosem se stal sborník editovaný Eduardem Maurem, jehož jednotlivé příspěvky se zaměřily především na vývoj a tvorbu cen venkovských nemovitostí.¹⁹ Zájem o finanční stránku prodeje či převodu usedlosti poté na delší dobu utichl, aby se znovu objevil koncem devadesátých let v pracích Bronislava Chocholáče²⁰ a dalších badatelů, kteří se shodně soustředili na období počátku raného novověku.²¹ Otázka předávání usedlosti v rámci rodiny, podoba výměnku i ekonomický dopad jeho ustanovování se staly předmětem zájmu Jaroslava Kozlíka. Jeho ojedinělá studie o podobě výměnku na Příbramsku na přelomu 19. a 20. století však byla publikována až o řadu let později.²² Smlouvy o postoupení usedlosti a stanovení výměnku byly využity i při etnografických výzkumech.²³

Na práce z oboru hospodářských dějin počátkem nového tisíciletí navázali badatelé, kteří se soustředili na situaci venkovských hospodářství postižených válečnými událostmi. V případě úrodného Mělnicka, jímž se zabýval Jiří Koumar, šlo o postupnou, zdlouhavou likvidaci následků třicetileté války ve vnitrozemském regionu.²⁴ Každodennosti poddaných žijících v průběhu téhož válečného konfliktu na nedale-

---

18 Eduard MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 14, 1964, s. 57–87, SAP 15, 1965, s. 277–297.

19 E. MAUR (ed.), *Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.–18. století*, Praha 1963.

20 Bronislav CHOCHOLÁČ, *K hospodaření poddaných na pernštejnském panství v druhé polovině 16. a v první polovině 17. století*, Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 109, 1990, s. 83–111; TÝŽ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999; TÝŽ, *Poddaní na venkově*, in: Tomáš Borovský – Bronislav Chocholáč – Pavel Pumpr (edd.), *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007, s. 292–336.

21 Naříklad Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický (dále jen JSH) 62, 1993, s. 70–92.

22 J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*.

23 Jarmila ŠTĀSTNÁ, *Výměnek a postavení výměnkářů v západním Podkrkonoší*, ČL 58, 1971, s. 283–290; Milada ŠULCOVÁ, *Příspěvek ke studiu života výměnkářů*, ČL 60, 1973, s. 97–99.

24 Jiří KOUMAR, „Má doplaceno, žádnému nic nedlužím...“ *Finanční aspekty majetkového transferu poddanské nemovitosti na mělnickém panství v 17. století*, Ústecký sborník historický 2011, s. 7–43; TÝŽ, „...k velikému ztenčení skrze vojáky a jinou vojenskou zběř týž statek přišel...“ *Obraz třicetileté války v transferu poddanských nemovitostí na mělnickém panství*, Historie – otázky – problémy 3, 2011, s. 77–91.

kých panstvích Brandýs nad Labem a Košátky se věnoval Jaroslav Šulc.²⁵ Petr Odehnal se zaměřil zejména na pohraniční Klobouky a další východomoravské lokality, které byly od počátku 17. století v podstatě nepřetržitě zuřovány nepřátelskými vpády ze sousedních Uher, jejichž důsledkem byla prohlubující se stagnace poddanské ekonomiky.²⁶ Zmiňovaní autoři přinesli řadu cenných poznatků týkajících se prodeje, vývoje cen a okolností splácení poddanských nemovitostí, které zřetelně odrážely životní podmínky a ekonomickou úroveň poddaných.

Největší pozornosti badatelů se problematika rodinné držby venkovských usedlostí těšila v devadesátých letech a na počátku nového tisíciletí, kdy byla zkoumána z hlediska sociálních dějin. Zásadní vliv měly práce badatelů sdružených kolem mezinárodního projektu *Soziale Strukturen in Böhmen*.²⁷ V jeho rámci paralelně proběhly srovnávací výzkumy populačního vývoje a sociální struktury několika venkovských regionů vybraných tak, aby reprezentovaly odlišné geografické a hospodářské podmínky. Mimořádný přínos lze spatřovat v reprezentativním výběru sledovaných lokalit, komparativním záběru projektu a spolupráci se zahraničními odborníky, kteří pomohli výsledky bádání zasadit do kontextu evropských výzkumů. Ke slovu opět přišlo studium dědického práva,²⁸ znovu bylo

---

25 Jaroslav ŠULC, *Tricetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích ve středním Polabí)*, Časopis Národního muzea – řada historická (dále jen ČNM) 175, 2006, s. 41–78; TÝŽ, *Poddanské nemovitosti na panství Košátky za tricetileté války a po jejím skončení*, Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka 8, 2013, s. 141–157.

26 Petr ODEHNAL, *Po spálení města Klobouk. Hospodaření poddaných na jihovýchodní Moravě ve stínu válečných událostí 17. a na počátku 18. století*, disertační práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2007; TÝŽ, „Paměť se činí, že se peníze gruntovní pasírují.“ *K hospodaření poddaných na východní Moravě v 17. a na počátku 18. století*, Východní Morava 1, 2011, s. 42–64; TÝŽ, *Nad zlomkem gruntovní knihy usí Šanov ze druhé poloviny 17. století*, Východní Morava 3, 2013, s. 19–35.

27 Markus CERMAN – Hermann ZEITLHOFER (edd.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien–München 2002; Markus CERMAN – Robert LUFT (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*, München 2005.

28 E. MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen in 16.–18. Jahrhundert*, Historická demografie (dále jen HD) 20, 1996, s. 93–101; Alice KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Zásahy státu do vztahu mezi vrchostí a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. a 19. století*, ČNM 168, 1999, s. 53–72; TÁŽ, *Staatlichen Eingreifen in die Beziehungen zwischen Gutsherrschaft und der Untertanen. Zu Erbrecht und ländlicher Familienstruktur in Westböhmen an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*, in: Markus Cerman – Robert Luft (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*, München 2005, s. 154–175.

diskutováno postavení českých zemí v modelech týkajících se rodinných forem²⁹ i vzájemný poměr poddaných a vrchnosti v rámci tzv. druhého nevolnictví.³⁰

Především však byla objasněna řada otázek týkajících venkovských rodinných struktur v raně novověkých Čechách. Problematika rodinné držby a transferů usedlosti v těchto výzkumech hrála zásadní roli a stala se rovněž důležitým nástrojem pro studium sociálních proměn venkova. Josef Grulich na jejím základě zkoumal ekonomické a společenské změny, ke kterým došlo na jihu Čech po třicetileté válce. Alice Velková sledovala na příkladu západočeského Štáhlavska posuny v sociální stratifikaci venkova i změny v mentalitě držitelů usedlostí v souvislosti se změnami dědického práva v 18. a první polovině 19. století. Hermann Zeitlhofer se zabýval dopadem nezemědělské výroby na strukturu obyvatelstva vsí patřících k vyšebrodskému klášteru.³¹

Po skončení projektu jeho účastníci pokračovali v započatém bádání a soustředili pozornost i na některé dílčí aspekty dané problematiky. Výzkumy transferů venkovských usedlostí se v následujících letech posunuly od kvantifikujících metod a sledování obecných tendencí k hledání individua. Česká historická věda tak následovala trend patrný v zahraniční historiografii.³² Zásadním inspiračním zdrojem českých badatelů se staly práce představitelů německé

---

29 Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996.

30 E. MAUR, *Guttherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen. Studien zur Wirtschafts-, Sozial und Bevölkerungsgeschichte (14.–18. Jahrhundert)*, München–Wien 2001; Sheilagh OGILVIE, *Communities and the „Second Serfdom“ in Early Modern Bohemia*, Past and Present 187, 2005, s. 69–119; Markus CERMAN, *Mitteleuropa und die „europäischen Muster“*. Nověji TÝŽ, *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300–1800*, Basingstoke 2012.

31 S odstupem několika let po skončení projektu vyšly monografie Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008; Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Guttherrschaft. Die Herrschaft Frýdlant in Nordböhmen 1558–1750*, Wien–München 2009; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009; Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Bohmerwald, 1640–1840*, Wien–Köln–Weimar 2014.

32 Z teoretického hlediska například Christophe DUHAMELLE – Jürgen SCHLUMBOHM, *Einführung: Vom „europäischen Heiratsmuster“ zu Strategien der Eheschließung?*, in: Christophe Duhamelle – Jürgen Schlumbohm (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 11–29.

mikrohistorie, především Jürgena Schlumbohma,³³ Hanse Medicka³⁴ a Petera Kriedteho.³⁵ Velkému zájmu se začaly těšit rodinné a osobní strategie venkovanů, které byly s převody majetku velmi úzce spjaty. Jejich projevem byly prodeje gruntů, jejich načasování, volba nových hospodářů,³⁶ migrace spojené se sociální mobilitou (budoucích) držitelů hospodářství³⁷ či otázka stratifikace venkovského obyvatelstva v jednotlivých regionech.³⁸ Jako velmi důležité téma se ukázaly sňatkové strategie venkovského obyvatelstva.³⁹ O slovo se přihlásily i moderní metodologické koncepty, především historická antropologie při zkoumání problémového chování poddaných⁴⁰ a gender history v souvislosti se studiem venkov-

---

33 Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Der Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650–1860*, Göttingen 1994.

34 Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen 1996.

35 Peter KREIDTE, *Eine Stadt am seidenen Faden. Haushalt, Hausindustrie und soziale Bewegung in Krefeld in der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Göttingen 1991.

36 Alice KLÁŠTERSKÁ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145–168; H. ZEITLHOFER, *Land, Family and the Transmission of Property in a Rural Society of South Bohemia, 1651–1840*, *Continuity and Change* (dále jen CC) 22, 2007, s. 519–544.

37 J. GRULICH, *Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století*, Studie k sociálním dějinám (dále jen SSD) 6, 2000, s. 117–136; TÝŽ, *Besitztransfer und regionale Mobilität der untertänigen Bevölkerung (Südböhmen 16.–18. Jahrhundert)*, in: Markus Cerman – Robert Luft (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien in Frühen Neuzeit, München 2005, s. 127–151.

38 Dana ŠTEFANOVÁ, *Mobilita podružské vrstvy. Snaha o její definici. Mikrostudie poddanské vesnice Lub*, ČNM 164, 1995, s. 51–60; TÁŽ, *Sozialeschichtung in der Herrschaft Frýdlant. Ein Beitrag zur Entwicklung der bäuerlichen und unterbäuerlichen Bevölkerungsschichten zwischen 1650–1700*, HD 20, 1996, s. 177–229; A. VELKOVÁ, *Sociální stratifikace venkova na přelomu 18. a 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, SSD 10, 2002, s. 53–66.

39 Jana MRÁZKOVÁ, *„Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, HD 29, 2005, s. 53–107; J. GRULICH, *Heiratsstrategien der Dorfbevölkerung. Die Herrschaft Třeboň / Wittingau 1792–1836*, in: Inken Schmidt-Voges (ed.), *Ehe – Haus – Familie. Soziale Institution im Wandel 1750–1850*, Köln–Weimar–Wien 2010, s. 143–178.

40 J. GRULICH, *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006, s. 555–568 (= Opera historica 11).

ských vdov.⁴¹ Nově byly zahájeny výzkumy neúplných rodin na příkladu panství Nový Rychnov.⁴²

V posledních několika letech se zdá, že zájem o problematiku rodinné držby usedlostí poněkud opadl. Jedním z důvodů klesajícího zájmu historiků je bezpochyby velká časová náročnost výzkumů sociálních či hospodářských dějin. V současné době lze však práci badatele podstatně ulehčit a zkrátit díky moderním počítačovým technologiím. Bylo by chybou domnívat se, že bádání o držbě venkovských hospodářství již nemůže přinést nic nového. Nedořešena zůstává řada otázek, které by mohly vnést nové světlo do problematiky rodinných a sociálních struktur vesnického obyvatelstva, poddanské ekonomiky i mentality venkovanů.

Výzkumy držby nemovitostí se mohou opírat o mimořádně bohatou pramenovou základnu. Od konce středověku byly záznamy o transferech venkovských usedlostí vkládány do gruntovních knih vedených ve vrchnostenských kancelářích, jejichž agenda se v následujících staletích výrazně rozšířila. V různých regionech však mají dochované prameny poněkud odlišnou podobu.⁴³ Například na frýdlantském panství byly v letech 1558–1750 změny držitelů jednotlivých hospodářství vkládány paralelně do gruntovních a do konšelských knih, jež vedla venkovská samo-

---

41 Sheilagh OGILVIE – Jeremy EDWARDS, *Ženy a „druhé nevolnictví“ v Čechách na počátku novověku*, HD 22, 1998, s. 5–49; Dana ŠTEFANOVÁ, *Zur Stellung von Witwen in ländlichen Gesellschaften den Frühen Neuzeit zwischen 1558 und 1750*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften (= Opera historica 11)*, České Budějovice 2001, s. 197–217; TÁŽ, *Vdovy v raném novověku. Studie k právnímu postavení a jednání „viditelných“ žen na příkladu praxe panství Frýdlant v severních Čechách mezi léta 1550–1750*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 51, 2002, s. 49–69; A. VELKOVÁ, *Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Milan Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, s. 321–340; TÁŽ, *Women between a New Marriage and an Independent Position: Rural Widows in Bohemia in the First Half of the Nineteenth Century*, *The History of the Family* 15, 2010, s. 255–270; TÁŽ, *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prahel (edd.), *Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 28. 2. – 1. 3. 2008, Praha 2009, s. 204–226.

42 Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osíření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov, 1785–1855*, disertační práce Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2014.

43 V českých zemích nikdy nedošlo k zákonné úpravě systému vedení gruntovních knih v rámci patrimonií. Miroslav TRANTÍREK, *Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849*, SAP 10, 1960, s. 105–181, zde s. 139.

správa. Písemnosti o postoupení usedlostí zde měly charakter kupních smluv, a to i v případech, kdy šlo o majetkový transfer uvnitř rodiny.⁴⁴

Nejtypičtějším a nejčastěji studovaným pramenem k dějinám venkovských nemovitostí jsou průběžné zápisy v pozemkových knihách, zaznamenávající na reálných foliích změny majitelů, dědická řízení i finanční pohledávky na jednotlivých usedlostech. Byly zkoumány pro Chýnovsko,⁴⁵ Rychnovsko,⁴⁶ Štáhlavsko⁴⁷ či Vyšebrodsko.⁴⁸ V některých případech měly transfery rodinného majetku charakter koupě, někdy bývalo ve smlouvě podtrženo, že jde o převod z otce na syna. Původní držitel v obou případech mohl nebo nemusel požadovat finanční kompenzaci. Časť byl bezplatný převod usedlosti výměnou za splacení dluhů a poskytnutí výměnku. Velmi obvyklé byly změny majitelů usedlostí související s úmrtím původního hospodáře. Smlouva o převodu usedlosti pak nabývala formy dědického vypořádání. Zvláštním případem byly prodeje sirotčích gruntů, s nimiž mohla být spojena i speciální písemná agenda.⁴⁹

V některých oblastech postupně vznikaly i další typy gruntovních knih, ve kterých se informace o převodech usedlostí mohou objevovat.⁵⁰ Důležité jsou především písemnosti spjaté s vyřizováním pozůstalostní agendy a testamentární praxe.⁵¹ V některých vrchnostenských kancelářích vznikaly specializované knihy výměnkářských smluv, příkladem mohou být osvědčené archivy schwarzenberských velkostatků.⁵² Na Novorychnovsku se informace o převodech usedlostí a vý-

---

44 Dana ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558–1750*, HD 22, 1998, s. 107–144, zde s. 118–129.

45 J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 83–87.

46 Alena PAZDEROVÁ, *Venkovští poddani rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy (příspěvek k problematice tzv. druhého nevolnictví)*, HD 22, 1998, s. 51–68.

47 A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 29–42.

48 H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 41–45.

49 František VACEK, *Urbáře a pozemkové knihy*, ČDV 13, 1926, s. 8–31, zde s. 23–24; B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, zejména s. 117; Jan Al SAHEB, *Sirotčí agenda na mensálních statcích olomouckého biskupství v 16. a 17. století na příkladu hukvaldského panství*, ČMM 76, 2007,

50 Vznik a vývoj speciálních typů gruntovních knih popisuje J. HANZAL, *Současný stav a úkoly*; M. VOLE, *Výsledky*.

51 Pro novější období srov. zejména Radek LIPOVSKI, *Pozůstalostní agenda v osvicenském zákonodárství 1740–1790*, Hospodářské dějiny 26, 2011, s. 3–36; TÝŽ, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku na sklonku tradiční společnosti (1700–1850)*, Ostrava 2013; A. VELKOVÁ, „Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil.“ *Význam právních pořízení ve venkovské rodině v první polovině 19. století*, in: Milan Řepa (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 504–531.

52 Příkladem mohou být výměnkářské knihy třeboňského panství: Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Třeboň, sign. OS Třeboň 1978–1980, knihy č. 336–338.

měncích z první poloviny 19. století objevují buď v průběžných zápisech pozemkových knih, nebo v ujednáních svatebních smluv, uzavíraných u příležitosti sňatků dědiců usedlostí.⁵³ Podoba postupních smluv, jak se ustálila na přelomu 18. a 19. století, se na venkově udržela i po roce 1848.⁵⁴ Z pozemkových knih vedených již u okresních soudů vycházel Jaroslav Kozlík při studiu podoby výměnku na konci 19. a počátku 20. století.⁵⁵ V novějším období vznikaly při převodech usedlostí samostatné smlouvy, uchovávané v domácnostech, zatímco do pozemkových knih byly vkládány jen stručné registry, zaznamenávající pouze základní informace. Neprozkoumaný typ pramene v této souvislosti představuje agenda notářů, kteří bývali při uzavírání podobných smluv přítomni.

Rodinnou držbu venkovských usedlostí lze důkladněji studovat od 16. století, kdy se ve větší míře objevují gruntovní knihy. Zásadní význam mělo zakupování poddanských hospodářství, které dávalo poddaným možnost de facto volně disponovat se svým majetkem. Již v předbělohorském období se některé vrchnosti zříkaly odúmrti, tedy práva na zabránění jmění poddaného, který zemřel bez dědiců.⁵⁶ Posilování vlastnického práva k nemovitostem se stalo nástrojem k zvýšení stability usedlé vrstvy vesnického obyvatelstva a k větší efektivitě hospodaření poddaných, kteří pracovali „na vlastním“. Výzkumy držby poddanských nemovitostí v průběhu druhé poloviny 17. století prokázaly, že i po třicetileté válce měla rodinná kontinuita hospodaření na jednotlivých gruntech velký význam pro uklidnění poměrů a opětovné zvýšení ekonomické prosperity. Z těchto důvodů měly vrchnosti zájem na předávání usedlostí z generace na generaci a snažily se bránit odchodům usedlých poddaných.⁵⁷

Důležitým nástrojem, jak připoutat hospodáře k půdě a zvýšit jejich zájem o ekonomickou prosperitu v době pobělohorského hospodářského úpadku, bylo

---

53 Markéta SKOŘEPOVÁ, *Gruntovní knihy první poloviny 19. století na příkladu panství Nový Rychnov*, AČ 60, 2010, s. 344–360; TÁŽ, *Gruntovní knihy 19. století a možnosti jejich využití (na příkladu panství Nový Rychnov)*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských 17, 2010, s. 48–72.

54 J. SEDLÁČEK, *Právo*, s. 103.

55 J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*.

56 Josef HANZAL, *Vývoj a význam poddanské odúmrti v předbělohorských Čechách*, SAP 10, 1960, s. 146–180.

57 Kontrola pohybu poddanského obyvatelstva však neznamenala jeho zastavení. J. GRULICH, *Migrace českobudějovického obyvatelstva ve světě propouštěcích listů (1756–1770)*, in: Milan Myška (ed.), *Historiae Historica. Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám (= Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis 12, Sborník Ostravské univerzity 219/2005)*, Ostrava 2005, s. 55–72.

obnovování zákupní držby. Josef Tlapák prokázal,⁵⁸ že poměr počtu zakoupených usedlostí a gruntů obhospodařovaných bez zápisu v jednotlivých regionech značně kolísal, nejvíce nezakoupených doložil v někdejších Táborském a Čáslavském kraji. Zejména na drobných panstvích poddaní drželi své majetky nezákupně ještě v druhé polovině 18. století. Naopak na větších dominiích se purkrecht obnovoval rychleji, případně mohly oba typy držby poddanských usedlostí existovat vedle sebe. Největší pozemkoví vlastníci, především panovnická komora a církve, se snažili udržet kontinuitu zá kupu i v období těsně po třicetileté válce, ačkoli v praxi se postavení zakoupených a nezakoupených hospodářů nemuselo příliš odlišovat.⁵⁹

Bronislav Chocholáč na základě studia finančních transakcí západomoravských poddaných dospěl k závěru, že v předbělohorském období většina venkovaňů ke svým gruntům zaujímal více méně živnostenský vztah. Obhospodařovali takové usedlosti, jaké pro ně byly v dané životní fázi výhodné. V případě přehodnocení svých záměrů je snadno vyměňovali za jiné. Velký problém nepředstavovalo ani zadlužení, venkované běžně počítali s odložením placení svých pohledávek.⁶⁰ Také výzkumy z jiných oblastí Čech a Moravy ukázaly, že předbělohorskí hospodáři byli obvykle schopni v průběhu života pomocí pravidelně pokládaných splátek své usedlosti postupně doplatit. Válečné konflikty a ekonomická recese přetrvávající dlouhá desetiletí však v mnoha případech vedly k zhroucení stávající poddanské ekonomiky. Například na Mělnicku koncem 17. století na vyplacení z rodných usedlostí běžně čekávaly dvě i tři generace věřitelů, přestože se cena gruntů po třicetileté válce propadla o polovinu.⁶¹ Na východě Moravy naopak zcela zaplacených usedlostí přibývalo, a to zejména kvůli poklesu kupních cen a vlivem vzrůstajícího počtu bezplatných směn.⁶² Krize poddanského hospodářství se na mnoha panstvích projevila nesplácením usedlostí a přerušením kontinuálních zápisů v gruntovních knihách, které se leckdy v podstatě přestaly vést.

Podle Bronislava Chocholáče vedl neklid spojený s událostmi třicetileté války k vytvoření pevnějšího vztahu k rodným gruntům, které začaly pro své vlastníky představovat určitou jistotu. Upevnění vazeb vůči obhospodařovaným nemovitostem v průběhu 17. století doložil i Josef Grulich pro jižní Čechy. Vznik rodového majetku spjatý s předáváním usedlostí v rámci rodiny však datuje do pozdějšího

---

58 Srov. pozn. č. 18.

59 E. MAUR, *Příspěvek k vývoji poddanského purkrechtu v pobělohorském období*, VPZM 14, 1974, s. 51–62.

60 B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 155.

61 J. KOUMAR, *Má doplaceno*, s. 30–38.

62 P. ODEHNAL, *Po spálení*.

období. Desetiletí následující těsně po skončení třicetileté války se na Chýnovsku vyznačovala nestabilitou majetkové držby a rychlým střídáním vlastníků usedlostí. Spíše než „podnikatelské“ strategie spojené s řízením usedlostí hospodáři volili rychlý odchod na výměnek, který byl zejména v případě bývalých vlastníků větších gruntů výhodnější než postavení v čele domácnosti. Řadě poddaných v poválečných letech zřejmě chyběla motivace k zvelebování vlastních hospodářství, o čemž svědčí také vysoký počet podruhů kontrastující s velkým množstvím volných, zpustlých usedlostí.⁶³ Vysoký podíl prodejí mezi nepřibuznými osobami, dosahující 70 % všech zaznamenaných majetkových transakcí, doložila Dana Štefanová i pro raně novověké Frýdlantsko.⁶⁴ V severních Čechách však nedošlo v průběhu 16. až 18. století k žádné zásadnější změně poměru mezi příbuznými a nepřibuznými kupci poddanských usedlostí. Pouze třetinové zastoupení příbuzných kupců v průběhu 17. století vysledoval také Jiří Koumar pro mělnická hospodářství.⁶⁵ Na Chýnovsku se naproti tomu koncem 17. století situace konsolidovala a usedlosti začaly být předávány v rodinách z generace na generaci a v delších časových horizontech.⁶⁶

Vytvoření rodového majetku spojené s utlumením mobility usedlého obyvatelstva v průběhu 18. století prokázala i Alice Velková pro Štáhlavsko. K rozvinutí trhu s nemovitostmi v západních Čechách došlo v druhé čtvrtině 19. století, kdy řada hospodářů začala v otázkách držby gruntů opět zohledňovat spíše ekonomická hlediska. Patrný je také posun ve vnímání rodinných zájmů, neboť zatímco v 18. století měli držitelé usedlostí na mysli užitek rodu ve smyslu širšího příbuzenstva, v pozdější době začali vytvářet strategie vedoucí jednoznačně k prospěchu nejuzší rodiny, tedy svých vlastních dětí.⁶⁷ V pošumavské farnosti Kapličky se držba

---

63 J. GRULICH, *Zu ausgewählten Aspekten des Familien- und Lebenszyklus. (Ein Beitrag zur Geschichte des südböhmischen Landes im 17. und 18. Jahrhundert am Beispiel der Herrschaft Chýnov*, HD 20, 1996, s. 9–56; TÝŽ, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí (Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625–1795)*, in: M. Koldinská – A. Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin*, s. 108–128.

64 Dana ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558–1750*, HD 22, 1998, s. 107–144.

65 Jiří KOUMAR, „*Má doplaceno a žádnému nic nedluží.*“ *Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí na mělnickém panství v 17. století*, disertační práce Filozofické fakulty Karlovy univerzity, Praha 2010, s. 150–151.

66 J. GRULICH, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí (Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625–1795)*, in: M. Koldinská – A. Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin*, s. 108–128.

67 A. VELKOVÁ, *Proměna v chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v letech 1650–1850*, in: Eduard Maur – Alice Velková (edd.), *Rodina a domácnost v 16.–20. sto-*

usedlostí rovněž stabilizovala koncem 17. století, jednoznačná preference kontinuální držby v rámci rodiny však přetrvávala až do první poloviny 19. století, přestože trh s nemovitostmi fungoval po celý raný novověk.⁶⁸ V tomto bodě však poznatky historiků o majitelích venkovských hospodářství končí, neboť situace v druhé polovině 19. a v prvních desetiletích 20. století vůbec není probádána. Důvodem je proměna pramenné základny související se zrušením patrimoniální správy a také zvyšující se mobilita venkovského obyvatelstva, která znesnadňuje například rekonstrukci rodin.

Důležitým problémem, který zaujal pozornost historiků, byla otázka výběru nových držitelů usedlostí. V 17. a 18. století se nástupnictví přiznávalo nejmladším synům starých hospodářů. Podle Eduarda Maura byla preference nejmladších synů v zájmu pobělohorských vrchností, neboť se tak prodlužovala doba hospodaření původních hospodářů, jejichž starší potomci se mohli ujímat opuštěných gruntů.⁶⁹ Alici Velkové se podařilo doložit poměrně rychlou recepci patentu z roku 1787, podle kterého měli být preferovanými dědici usedlostí nejstarší synové, respektive dcery, pokud neměly bratra.⁷⁰ Jiní badatelé však dospěli k závěru, že zákonné normy v daném ohledu neměly příliš silný vliv.⁷¹ Systematické, srovnávací výzkumy tohoto aspektu držby poddanských nemovitostí provedené pro různé ekonomicko-geografické celky však chybí. Preference určitého nástupnického systému nebyla náhodná a je třeba intenzivně řešit otázku, proč grunty přebírali potomci hospodářů narození v různém pořadí. Zdá se však, že zásadní roli hrály individuální a rodinné strategie, jež byly dosti proměnlivé a odvíjely se od konkrétní situace v domácnosti.

Nástupnictví staršího (respektive mladšího) potomka velmi výrazně ovlivňovalo průběh životního cyklu dalších příslušníků rodiny. Jelikož mezi prvorozeným a jeho nejmladším sourozencem mohl být v podmínkách starého demografického režimu i dvacetiletý věkový rozdíl, byla otázka výběru nového držitele usedlosti naprosto zásadní. Nástupnictví nejmladších dětí nejen prodlužovalo do-

---

letí, *Acta Universitatis Carolinae (AUC) – Philosophica et Historica, Studia historica* 60, 2006 [2010], č. 2, s. 51–68; TÁŽ, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850*, ČČH 105, 2007, s. 809–857.

68 H. ZEITLHOFER, *Land, Family and the Transmission of Property in a Rural Society of South Bohemia, 1651–1840*, CC 22, 2007, s. 519–544.

69 E. MAUR, *Příspěvek*, s. 57.

70 A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 192–211.

71 Pavla HORSKÁ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na Třeboňském panství (1661–1820)*, HD 17, 1993, s. 131–149; J. GRULICH, *Okolnosti*; H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 227–242.

bu hospodaření původního držitele gruntu, nýbrž v případě jeho smrti usnadňovalo vdově uzavření nového manželství. Naopak brzké předání hospodářství některému ze starších dětí umožňovalo včasné vyplacení sourozenců dědice díky věnu jeho manželky. Nástupnictví nejstaršího syna zároveň upevňovalo kontinuální držbu usedlosti v jedné rodové linii, neboť v případě předčasného úmrtí původního hospodáře bylo období do skutečného nástupu dědice častěji překlenováno dočasným hospodařením vdovy. Posílení práv ovdovělých spolumajiteltek usedlostí patentem z roku 1791 spolu s prosazením nástupnictví nejstarších synů po roce 1787 také snižovalo význam prozatímního hospodaření otčímů.⁷²

Upevnění pozice žen ve vztahu k rodinnému majetku nebylo patrné jen v případě ovdovělých manželek hospodářů. Od posledního desetiletí 18. století mohly být usedlosti díky výše zmíněnému patentu převáděny přímo na dcery, které byly nyní oprávněny držet nemovitosti samostatně, zatímco dříve se v případě předání majetku v ženské linii stával oficiálním majitelem zeť. Zdá se, že v průběhu první poloviny 19. století skutečně narůstal počet převodů, kdy se novými hospodyněmi stávaly dcery dosavadních držitelů. Ženy v tomto období bývaly častěji jmenovány spolumajitelkami usedlostí i v případě, že se po svatbě přistěhovaly do domácnosti svého manžela. Věno, které přinesly, se využívalo pro vyplacení sourozenců dědice, a nevěstám bývalo jako kompenzace přiznáváno spoluvlastnictví usedlosti. Skutečnost, že první polovina 19. století přinesla významnou změnu v postavení venkovských žen, naznačily práce Alice Velkové⁷³ a Markéty Skořepové.⁷⁴ Důkladný srovnávací výzkum této problematiky však přes velkou oblibu genderového bádání v české historiografii dosud chybí.

V případě, že se usedlost předávala za života původního držitele, volba nejstaršího potomka jakožto dědice předpokládala poměrně brzké uskutečnění majetkového transferu. Odstoupení v mladém věku znamenalo, že s původním hospodářem budou na výměnku pobývat i jeho později narození potomci, kteří se tak ocitají v poměrně nevýhodné situaci. Příliš dlouhé vyplácení výměnku a zajištění většího počtu dosud nevyplacených sourozenců představovalo pro usedlost výraz-

---

72 A. VELKOVÁ, *Sebevědomé, nebo zoufalé*. Srov. například Beatrice MORING, *Nordic Retirement Contracts and the Economic Situation of Widows*, CC 21, 2006, s. 383–418.

73 A. VELKOVÁ, *Sebevědomé, nebo zoufalé*; TÁŽ, *Women*; TÁŽ, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850*, ČČH 105, 2007, s. 809–857.

74 Markéta SKOŘEPOVÁ, *Vdovy a vdovství ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, rigorózní práce Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2010.

nou ekonomickou zátěž.⁷⁵ Lze také předpokládat, že pro řadu hospodářů nebylo časné odstoupení z pozice hlavy domácnosti vítáno ani z osobních důvodů. Řešením bylo určení dědice spojené obvykle s jeho sňatkem, případně i formální převod usedlosti, v jejímž čele však nadále zůstal původní hospodář.⁷⁶

Již před několika lety byla vyvrácena teorie, kterou německá historiografie označuje termínem *Stellenmechanismus* či *Nischenmechanismus*. Tato myšlenka vycházela z postulátů Johna Hajnala o západoevropském modelu rodiny a tzv. *Mackenrothovy teorie* o řetězci mezi dědictvím, převzetím usedlosti, manželstvím a porodností v evropských předindustriálních společnostech.⁷⁷ Uzavření sňatku mělo být podle těchto tezí závislé na získání živnosti skýtající zázemí pro nově založenou domácnost. Především muži v podstatě neměli vstupovat do manželství, dokud nedosáhli samostatnosti a nezískali vlastní, nezávislý zdroj obživy. Řada studií však prokázala, že v mnoha evropských regionech pravidelně docházelo k „měkkému“ převádění pravomocí hospodáře, kdy oficiální držitelé usedlosti sdíleli společnou domácnost se svými dědici a jejich rodinami.⁷⁸

75 Na severu Německa v 18. století platil zákon zapovídající odchod na výměnek před šedesátými narozeninami starého hospodáře, aby nedocházelo k přetížení hospodářství. Na menších usedlostech, které by nedokázaly uživit dvě rodiny, k transferům většinou docházelo dokonce až po smrti původních držitelů. Lutz K. BERKNER, *Inheritance, Land Tenure and Peasant Family Structure: A German Regional Comparison*, in: Jack Goody – Joan Thirsk – E. P. Thompson (edd.), *Family and Inheritance. Rural Society in Western Europe, 1200–1800*, Cambridge–London–New York–Melbourne 1976, s. 71–95.

76 Srovnání i metodologickou inspiraci nabízí například Martin DRIBE – Christer LUNDH, *Retirement as a Strategy for Land Transmission in Pre-industrial Rural Sweden*, CC 20, 2005, s. 165–192; Martin DRIBE – Mats OLSSON – Patrick SVENSSON, *If the Landlord so Wanted... Family, Farmproduction, and the Land Transfers in the Manorial System*, *The Economic History Review* 65, 2012, s. 746–769; Antoinette FAUVE-CHAMOIX, *Strategies of Household Continuity in a Stem-Family Society: From Heirship to Headship*, in: Renzo Derosas – Michel Oris (edd.), *When Dad Died. Individuals and Families Coping with Family Stress in Past Societies*, Bern 2002, s. 121–140; David GAUNT, *The Property and Kin Relationships of Retired Farmers in Northern and Central Europe*, in: Peter Laslett – Jean Robin – Richard Wall (edd.), *Family Forms in Historic Europe*, Cambridge 1983, s. 249–280; Beatrice MORING, *Conflict or Cooperation? Old Age and Retirement in the Nordic Past*, *Journal of Family History* (dále jen JFH) 28, 2003, s. 231–257.

77 Otázce fungování výše zmíněných principů se věnoval sborník Jürgen SCHLUMBOHM – Christophe DUHAMELLE (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, který jednoznačnou platnost Hajnalova modelu i teorie *Stellenmechanismu* vážně zpochybnil. Ve spojitosti s českým dědickým právem se těmito otázkami zabýval E. MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht*, s. 93–94. Nověji A. VELKOVÁ, *Proměny*, s. 848–852.

78 Christine FERTIG, *Hofübergabe im Westfalen des 19. Jahrhunderts: Wedenpunkt des bauerlichen Familienzyklus*, in: J. Schlumbohm – Ch. Duhamelle (edd.), *Eheschließungen*, s. 65–89; Georg FERTIG, *„Wenn zwey Menschen eine Stelle seben.“ Heirat, Besitztransfer und Lebenslauf im ländlichen Westfalen des 19. Jahrhundert*, in: J. Schlumbohm – Ch. Duhamelle (edd.), *Eheschließun-*

Tento způsob obhospodařování usedlosti dvěma generacemi zároveň byl výhodný i z ekonomického hlediska. Zatímco budoucí držitel, jeho manželka a děti se vždy museli podílet na zabezpečení chodu hospodářství, výměnkář po převodu gruntu v principu nebyl povinen se do prací na usedlosti zapojovat.⁷⁹ Je třeba také připomenout, že výměnkáři nebývali vždy staří a neschopní větší námahy.⁸⁰ Naopak zejména ve složitém období po třicetileté válce se řízení usedlostí zřídka i relativně mladí lidé. Až do poslední třetiny 18. století totiž bylo dovoleno,⁸¹ aby v rámci gruntů vznikala paralelní výměnkářská hospodářství, která svým uživatelům dávala značný prostor pro ekonomickou realizaci. Zvláštní podobu mívaly výměnky určené pro vdovy po zemřelých hospodářích, které fakticky sloužily i k zabezpečení nezletilých sirotků.

V podmínkách demografického vývoje raného novověku poměrně zřídka docházelo k situaci, kdy se dospělosti dožil větší počet dětí pocházejících z jedné rodiny. V případě, že se tak stalo, bylo třeba nalézt zabezpečení i pro ně. Populační nárůst po skončení třicetileté války vedl k postupnému obsazování pustých gruntů, avšak poměrně brzy byla volná půda z větší části zabraná. Poddaní tak ztratili příležitost k výraznější sociální mobilitě a na pozici hospodářů se mohli dostat v podstatě pouze příslušníci usedlých vrstev. V řadě lokalit se v průběhu 18. století etablovala vrstva domkářů, kteří vlastnili jen drobné pozemky a své příbytky stavěli na dominikální či obecní půdě nebo na gruntech svých bohatších sousedů a obživu hledali v námezdní zemědělské práci nebo řemeslné či protoindustriální sféře. V rámci námezdně pracu-

---

gen, s. 93–121; H. ZEITLHOFER, *Die „eiserne Ketten“ der Heirat. Eine Diskussion des Modells der „ökonomischen Nischen“ am Beispiel der südböhmischen Pfarre Kaplíčky, 1640–1840*, in: J. Schlumbohm – Ch. Duhamelle (edd.), *Eheschließungen*, s. 36–89.

79 Zásadní poznatky k dělbě práce a struktuře venkovských domácností přináší publikace Josef EHMER – Michael MITTERAUER (edd.), *Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften*, Wien–Köln–Graz 1986. K evropským rodinným strukturám srov. výbor prací Michael MITTERAUER, *Historische Verwandtschaftsforschung*, Köln 2013.

80 J. GRULICH, *Das ländliche Ausgedinge in der Frühen Neuzeit. Ein Beitrag zur Problematik der Wahrnehmung sozialer Kategorien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in der Geschichtswissenschaften (= Opera historica 9)*, České Budějovice 2001, s. 343–369; Dana ŠTEFANOVÁ – Markus CERMAN, *Lebensunterhalt und Erwerb im Alter in ländlichen Gesellschaften der frühen Neuzeit*, in: M. Koldinská – A. Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin*, s. 83–107; H. ZEITLHOFER, *Das Ausgedinge am Beispiel des südböhmischen Pfarre Kaplíčky (Herrschaft Vysší Brod), 1700 bis 1738*, JSH 65, 1996, s. 43–64; TÝŽ, *Headship Succession and Retirement in South Bohemia, 1640–1840*, in: David R. Green – Alastair Owens (edd.), *Family Welfare: Gender, Property and Provision since the Seventeenth Century*, Westport 2004, s. 73–96.

81 Patent z 24. května 1771 výslovně zakázal, aby se součástí výměnků stávala držba jakýchkoli pozemků. J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*, s. 75.

jících vrstev venkovské společnosti byla držba domku velmi důležitým předpokladem nezávislé existence rodiny. K vytváření sňatkových strategií a spekulacím s nemovitostmi, jež se běžně přisuzují sedlákům, proto docházelo i mezi příslušníky níže postavených skupin venkovského obyvatelstva.⁸²

Od druhé poloviny 18. století se v řadě regionů stala řešením nedostatku volných zemědělských usedlostí domácká protoindustriální výroba, jejíž konjunktura v českých zemích vrcholila ve dvacátých a třicátých letech 19. století.⁸³ V následujících desetiletích se naplno prosadil průmysl, jehož rozvoj souvisel s migrací pracovních sil z venkova do měst nebo nově vznikajících výrobních center. Ačkoli koncept protoindustrializace i zásadní práce, které k tomuto tématu vznikly, jsou českým historikům velmi dobře známé,⁸⁴ k systematickým výzkumům proměny sociálních struktur v protoindustriálních venkovských oblastech dosud nedošlo.⁸⁵ Výjimkou jsou studie Hermanna Zeitlhofera o situaci na Vyšebrodsku, kde domácká textilní výroba hrála velmi významnou roli a umožnila existenci velkému množství domkářských rodin. Způsob obživy se odrazil v populačním vývoji, ekonomice i životních strategiích zdejšího obyvatelstva.⁸⁶ Pro lokality, které se v 18. a 19. století jednoznačně orientovaly pouze na domáckou práci pro faktory, však srovnatelné výzkumy provedeny nebyly.

---

82 Takashi IIDA, *Wiederbeiraten und Verwandtschaftsnetze auf dem unteilbaren Hof. Bauern, Büdner und Einlieger des brandenburgischen Amtes Alt-Ruppin im 18. Jahrhundert*, in: J. Schlumbohm – Ch. Duhamelle (edd.), *Eheschließungen*, s. 125–156.

83 Milan MYŠKA, *Proto-Industrialisierung in Böhmen, Mähren und Schlesien*, in: Markus Cerman – Sheilagh C. Ogilvie (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa. Industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitalter*, Wien 1994, s. 177–191, zde s. 178–181.

84 TÝŽ, *Protoindustrializace. Čtvrtstoletá bilance jednoho paradigmatu*, ČČH 92, 1994, s. 759–774. Srov. především zásadní práce Peter KRIEDTE – Hans MEDICK – Jürgen SCHLUMBOHM, *Industrialisierung vor der Industrialisierung. Gewerbliche Warenproduktion auf dem Land in der Formationsperiode des Kapitalismus*, Göttingen 1978. Základní teze konceptu protoindustrializace připomínají TÝŽ, *Sozialgeschichte in der Erweiterung: Proto-Industrialisierung in der Verengung? Demographie, Sozialstruktur, moderne Hausindustrie: eine Zwischenbilanz der Proto-Industrialisierungs-Forschung*, *Geschichte und Gesellschaft* 18, 1992, s. 70–87, 231–255; TÝŽ, *Eine Forschungslandschaft in Bewegung. Die Proto-industrialisierung am Ende des 20. Jahrhunderts*, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1998, č. 2, s. 9–19; Markus Cerman – Sheilagh C. OGILVIE (edd.), *Proto-Industrialisierung in Europa. Industrielle Produktion vor dem Fabrikszeitalter*, Wien 1994.

85 Z hlediska hospodářských dějin se problematikou proměn regionu s rozvinutou textilní výrobou zabývá například Milan MYŠKA, *Lnářský a bavlnářský průmysl na Frýdecku a Místecku do počátku tovární výroby (Opožděná industrializace)*, *Frýdek Místek* 2013.

86 H. ZEITLHOFER, *Flax and the Local Economy. Labour Relations and Agrosystem in South Bohemia (Seventeenth–Nineteenth Centuries)*, in: Eric Landsteiner – Ernst Langthaler (edd.), *Agrosystems and Labour Relations in European Rural Societies*, Turnhout 2010, s. 57–74.

Sociální stratifikace venkova je mimořádně důležitým tématem studia. Dosa-
vadní bádání ukázalo poměrně výrazné rozdíly v průběhu životního cyklu mezi sed-
láky a chalupníky, které se projevovaly mimo jiné i odlišným přístupem k transferu
nemovitostí.⁸⁷ Držitelé selských usedlostí na místě hospodářů obvykle setrvali
kratší dobu a dříve odcházeli na výměnek, který jim zajišťoval v podstatě samostat-
nou existenci. Jeho součástí bývalo obývání stavebně odděleného prostoru, chov do-
bytka a naturální dávky, ve starším období i možnost obhospodařovat vlastní pozem-
ky. Sedláci častěji přistupovali k prodejm usedlostí cizím osobám a zakupování
jiných nemovitostí. Rodinná kontinuita držby jedné usedlosti byla patrně typičtější
pro držitele menších majetků, kterým jejich finanční situace neumožňovala přílišné
spekulace s nemovitostmi. Chalupníci také častěji zůstávali v čele hospodářství až
do smrti. Postavení výměnkáře jim nemohlo přinést výše zmíněné výhody a nezbavilo
je ani pracovního nasazení, neboť se z existenčních důvodů museli nadále podílet
na získávání obživy. Nechuť k brzkému převádění nemovitostí na mladší generaci je
patrná také u domkářů a řemeslníků bez většího zemědělského zázemí, ačkoli k pro-
dejm nemovitostí v této vrstvě obyvatelstva docházelo poměrně často.⁸⁸

V souvislosti s tímto poznatkem bude zapotřebí přehodnotit obvyklý předpo-
klad o rodové držbě selských statků a vazbě na rodný grunt, která bývá přisuzována
především sedlákům. Pro chudší obyvatele venkova se v 18. a zejména v průběhu
19. století mohla stát držba vlastní nemovitosti důležitou životní jistotou i známkou
určité prestiže. Při zkoumání sociálního rozvrstvení obyvatelstva venkovských sídel
je třeba brát do úvahy rovněž prostupnost společenských vrstev v rámci jedné lokali-
ty. Lenka Matušíková na základě studia raně novověkých katastrů zjistila, že označení
sedlák, chalupník, domkář ne vždy korespondovalo s rozlohou držené půdy. Mezi
příslušníky jednotlivých skupin bývaly výrazné rozdíly co do rozsahu skutečně obdělá-
vaných polností i životní úrovně.⁸⁹ Bez zanechání jakékoli stopy v evidenčních pí-
semnostech obhospodařovali části větších gruntů podruzi, ačkoli z etnografických
a literárních pramenů je známo, že jim hospodář mohl poskytnout díl půdy i zázemí
pro menší chov domácího zvířectva.

---

87 J. GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus*, s. 294–296.

88 A. VELKOVÁ, *Proměna v chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v le-
tech 1650–1850*, in: E. Maur – A. Velková (edd.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, AUC –
Philosophica et Historica, Studia historica 60, 2006 [2010], č. 2, s. 51–68.

89 Lenka Matušíková za hraniční linii pro berní rulu i tereziánský katastr považuje 15 strychů půdy.
Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce*, Stře-
dočeský sborník historický 22–23, 1996–1997, s. 51–69.

S rozlohou usedlostí úzce souvisí otázka určování jejich hodnoty. Tato problematika byla zkoumána takřka výhradně pro období začátku raného novověku, výzkumy nepřekročily rok 1750. Na cenu měla vliv nejen reálná výše majetku, ale také tradice předchozích prodejů, poptávka a nabídka.⁹⁰ První možnosti, jak stanovit cenu nemovitosti, bývalo provedení oficiálního odhadu, jestliže dědicové původního vlastníka byli dosud nezletilí nebo pokud v rodině hrozil konflikt mezi sourozenci. K „šacování“ mohlo dojít také z nařízení vrchnosti nebo při veřejné dražbě usedlosti. V každém případě mělo provedení úředního ocenění deklarovat správnost provedeného transferu. Při převodu mezi živými nebo při dědickém vypořádání formou kšaftu mohla být cena zakoupené nemovitosti určena na základě rozhodnutí starého hospodáře. Velkou roli přitom bezpochyby hrály i osobní důvody a plány původního držitele.

Po celé období raného novověku bylo obvyklé dlouhodobé splácení zakoupených i zděděných usedlostí formou vejrunků, tedy pravidelných splátek věřitelům, nebo postupným vyplácením jednotlivých podílů, ačkoli situace v jednotlivých regionech se mohla výrazně lišit. Při zkoumání této problematiky badatelé zpravidla využívají výpočet „ideální doby splatnosti usedlosti“, které tvoří podíl celkové ceny zmenšené o závdavek a výše jednotlivých splátek.⁹¹ Výzkumy provedené pro pobělohorské období ukázaly výrazné regionální rozdíly v poddanské ekonomice i strategiích vrchnosti: zatímco v některých oblastech se doba splácení enormně prodlužovala, někde se zřetelně projevoval tlak na její zkrácení a brzké oddlužení gruntů. Teprve s příchodem 19. století se začalo všeobecně prosazovat rychlé uhrazení ceny nemovitosti formou několika splátek nebo vydáním stanovených podílů ostatním sourozencům dědice. Skutečná doba splácení samozřejmě vždy závisela na aktuálním výnosu usedlosti, počtu osob, které musela uživit, a celkové výši pohledávek, jimiž byla zatížena. Ničivý dopad třicetileté války na stav a prosperitu venkovských hospodářství prokázala řada výzkumů, ale vliv dalších ekonomických krizí raného novověku, které nutně musely poznamenat hospodářskou úroveň a finanční možnosti venkovských domácností, však zůstal takřka bez povšimnutí. Není například dostatečně objasněno, zda a jak se v cenách a splácení usedlostí odrazily měnové reformy, především kaláda mince v 17. století a státní bankrot roku 1811.

Posouzení skutečné ceny usedlosti, její prosperity a tedy i možností jejich obyvatel je pro historika velmi obtížné, neboť stav hospodářství se mohl v krátkých časových intervalech velmi výrazně měnit. K zhoršení situace mohlo dojít vinou požáru,

---

90 B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 75.

91 TÝŽ, *K hospodaření*.

neúrody, průtahu vojska, nebo třeba v důsledku úmrtí či neschopnosti hospodáře. Velmi problematické je srovnávání životní úrovně jednotlivých vrstev obyvatelstva v lokalitách, kde byla běžně kombinována zemědělská a nezemědělská výroba. I při zachování stávajících výnosů hospodářství se navíc v každé generaci proměňovala hodnota majetku, který připadal jako dědický podíl na jednotlivé členy domácnosti. Sledování sociální stratifikace obyvatelstva určité lokality je však nezbytné při zkoumání sňatkových a dědických strategií. Vzhledem k povinnosti vyplatit podíly sourozencům musel nový držitel usedlosti nutně uzavřít „rovné“ manželství spojené s obdržením přiměřeného věna. Uplatňování sňatkových strategií a takzvané domluvené svatby, kdy byl výběr partnera podřízen ekonomickým požadavkům gruntu, jsou opět přisuzovány především sedlákům, avšak velký význam měly i v nižších společenských vrstvách.⁹²

Výzkumy provedené pro období raného novověku shodně potvrzují, že řada transferů venkovských usedlostí proběhla formou sirotčích prodejů, kdy byla otázka předání usedlosti řešena v důsledku smrti původního hospodáře. Situace se začala měnit až s prosazením nového demografického režimu kolem poloviny 19. století. Postavení sirotků a jejich hmotné zaopatření však dosud nejsou uspokojivě objasněny, stejně jako zabezpečení jejich finančních nároků a mechanismus předávání nemovitostí, jejichž dědicové byli dosud příliš mladí. Na Mělnicku v 17. století většina vdov nemajících dospělé syny reagovala na úmrtí manžela prodejem gruntu nebo jeho převedením do rukou nového manžela. Sirotci ovšem mívali kromě podílů zajištěny i další nároky a o své dědictví v podstatě nemohli být připraveni, pokud významně nepřestoupili vyžadované společenské normy.⁹³ Výzkum provedený pro novorychnovské panství na Vysočině dokázal, že v první polovině 19. století většina usedlostí patřících rodičům nezletilých dětí nadále zůstávala v držení původní rodiny. Smrt otce nebo matky obvykle nevedla k změně budoucího dědice usedlosti, kterým se většinou stal některý z vlastních sourozenců sirotků. Brzké úmrtí rodičů mohlo dětem paradoxně usnadnit a urychlit vstup do života díky dřívějšímu převodu usedlosti.⁹⁴

---

92 Martin DRIBE – Christer LUNDH, *Finding the Right Partner: Rural Homogamy in Nineteenth-Century Sweden*, *International Review of Social History* 50, 2005, s. 149–177; TÍŽ, *Status Homogamy in the Preindustrial Marriage Market: Partner Selection According to Age, Social Origin and Place of Birth in Nineteenth-century Rural Sweden*, *JFH* 34, 2009, s. 387–406; Julie MARFANY, *Choices and Constraints: Marriage and Inheritance in Eighteenth- and Early-Nineteenth-Century Catalonia*, *CC* 21, 2006, s. 73–106.

93 J. KOUMAR, *Má doplaceno*, disertační práce, s. 160–178.

94 M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiření*, 282–313.

Postavení dědice vůči ostatním sourozencům je tématem, které nebylo v české historiografii dosud důsledně zkoumáno. Pozice budoucího hospodáře bezpochyby zvýhodňovala jen do určité míry. Převzetí rodné usedlosti bylo sice privilegiem, zároveň však na dědice kladlo obrovské nároky a nutilo ho k podřízení se prospěchu rodiny. Situaci v českých zemích však kvůli chybějícím poznatkům nelze porovnat třeba s výsledky výzkumu provedeného na příkladu francouzských rodinných farem, jež prokázal výrazný pokles zájmu o přebírání venkovských hospodářství na konci 19. století. Stárnoucí rodiče v této době museli citelně snižovat požadavky vůči svým nástupcům, kteří měli velkou tendenci rodné vsi opouštět, neboť migrace do města pro ně představovala zajímavější životní perspektivu.⁹⁵

S manželstvím dědice nebo dědičky a případným transferem usedlosti souvisely i vyhlídky jejich sourozenců. Děti, kterým se nepodařilo převzít usedlost, čekaly na vyplacení svých podílů, jež mohlo trvat i řadu let, nebo k němu vůbec nemuselo dojít. Jejich sňatkový věk býval o něco vyšší, častěji si braly členy hůře situovaných rodin, doložitelné jsou i větší věkové rozdíly v uzavřených manželstvích.⁹⁶ Finanční prostředky, potřebné pro zahájení vlastní existence, si musely alespoň z části vydělat samy, například čelední službou nebo domáckou prací. V regionech, kde lokální podmínky umožňovaly výdělečnou činnost mimo zemědělství, bylo velmi časté, že mladý pár řadu let pobýval v podruží a živil se námezdní prací. Dlouhodobou strategií mohlo být ušetření potřebných finančních prostředků a následné zakoupení usedlosti spojené s návratem k rolnickému způsobu obživy. Podobná prostupnost sociálních vrstev byla doložena pro protoindustriální oblasti Německa, v českém prostředí však nelze možnost podobného průběhu životního cyklu ani potvrdit, ani vyvrátit.

Dostatečně není prozkoumána ani otázka migrací venkovanů úzce spojená s urbanizací a industrializací. Předpokládá se, že příčinou populačního růstu měst byli příchozí z venkova, zejména sourozenci dědiců, kteří neměli nárok na převzetí otcovské nemovitosti. K přesunům venkovského obyvatelstva směrem do měst docházelo po celé období raného novověku, a to i přes kontrolu pohybu, kterou vůči svým poddaným uplatňovaly jednotlivé vrchnosti.⁹⁷ K posílení migračních proudů

---

95 Marie Pierre ARRIZABALAGA, *Destins de femmes dans les Pyrénées au XIXe siècle: le cas Basque*, *Annales de démographie historique* (dále jen ADH) 112, 2006, 135–170. Srov. Kevin McQUILLAN, *Family Composition, Birth Order and Marriage Patterns: Evidence From Rural Alsace, 1750–1885*, ADH 115, 2008, s. 57–71.

96 A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 381–403.

97 J. GRULICH, *Migrace českobudějovického obyvatelstva*; Josef GRULICH – Hermann ZEITL-HOFER, *Migration of the South Bohemian Population Before and After the Thirty Years War*, in:

z venkova a výraznějšímu rozvoji urbanizace v souvislosti s industrializací došlo na počátku 19. století. Za významný impuls vedoucí k přestěhování venkovanů do městských center bývá považováno tzv. zrušení nevolnictví roku 1781. Výzkum provedený pro farnost České Budějovice však prokázal, že počet migrantů se zvyšoval postupně a především v souvislosti s demografickými a ekonomickými změnami.⁹⁸ Konkrétní prozopografický výzkum, který si klade za cíl odhalit rodinné okolnosti a motivace venkovanů, jež se rozhodli opustit původní prostředí a přesunout se do větších sídel, v současnosti teprve probíhá. Klasickou tezi o přebytných sourozencích, kteří museli hledat uplatnění mimo otcovskou usedlost, zatím není možno verifikovat.

Stručné nastínění dosavadních výsledků výzkumu a převládajících badatelských tendencí nemohlo postihnout všechny aspekty zkoumání držby venkovských usedlostí. Je z něj však zřejmé, že poznatky, které jsou k dispozici, nepokrývají mimořádnou šíři tohoto tématu. Velkým problémem je přetrvávající chronologická, geografická i tematická nerovnoměrnost výzkumů, která znemožňuje tolik potřebnou komparaci. Zájmu badatelů se tradičně těší 16. a 17. století, v posledních letech se pozornost soustředí na první polovinu 19. věku. Obrovským problémem je mezera, překrývající sto let mezi zánikem patrimoniální správy a likvidací selského stavu v padesátých letech 20. století. O podobě venkovských rodinných a sociálních struktur v tomto období není české historiografii prakticky nic známo.

Překážku představuje nedostatečná možnost srovnání nabytých poznatků. Nedořešena zůstává otázka sociální a profesní mobility venkovského obyvatelstva, migrací či problematika rozvoje protoindustriálních a industriálních center, stejně jako poměr (poddanských) městeček a vsí. Slibně se rozvíjející výzkumy strategií venkovského obyvatelstva související mimo jiné se sňatkovými plány, držením a převody nemovitostí v posledních několika letech ustrnuly na půli cesty. Česká historiografie například nezareagovala na podněty týkající se každodenní ekonomiky domácností, nezabývala se ani způsobem, jak se venkované vyrovnávali s různým typem krizových situací, které je mohly v průběhu životního cyklu postih-

---

John Palmitessa (ed.), *Between Lipany and White Mountain. Essays in Late Medieval and Early Modern Bohemian History in Modern Czech Scholarship*, Leiden–Boston 2014, s. 269–299.

98 J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013.

nout.⁹⁹ Stranou pozornosti dosud zůstává i mentalita venkovského obyvatelstva, související například s otázkou rodové paměti či často zmiňovanou selskou hrdostí.

V následujících výzkumech bude zapotřebí směřovat k prolnutí kvantitativních a kvalitativních badatelských metod, které se po určitou dobu zdály být jen obtížně propojitelné. „Venkovský lid“ byl do nedávné doby vnímán a prezentován jako celek a konkrétním vesničanům raně novověkých vsí bylo věnováno málo zájmu. V budoucnu bude třeba zaostřit pozornost na jednotlivce a vedle obecných tendencí sledovat také osudy a postoje konkrétních osob. Bylo by však závažnou metodologickou chybou omezit se na vybírání zajímavých příběhů a detailů. Bez nezbytné komparace a neustálého hledání kontextu by využití mikrohistorické či historicko antropologické perspektivy znamenalo pouze ilustrativní popisování jednotlivin.¹⁰⁰

---

99 Z metodologického hlediska jsou závažné především práce Olwen HUFTON, *The Poor of Eighteenth-century France 1750–1789*, Oxford 1974; Richard WALL, *Work, Welfare and the Family: An Illustration of the Adaptive Family Economy*, in: Lloyd Bonfield et al. (edd.), *The World We Have Gained: Essays Presented to Peter Laslett*, Oxford 1986, s. 261–294. Problematiku rozpracovává například sborník Alannah TOMKINS – Steven KING (edd.), *The Poor in England 1700–1850. An Economy of Makeshifts*, Manchester 2003. Srov. především úvodní studii doplněnou přehledem literatury k tématu Alannah TOMKINS – Steven KING, *Introduction*, s. 1–38.

100 Příspěvek vznikl v rámci projektu Grantové agentury České republiky 3–20894S *Sociální transformace předměstí jako důsledek migrací a uplatňování strategií venkovského obyvatelstva (České Budějovice 1750–1830)*.

Family Continuity and Husbandry in the Countryside. The Possession of Serf Homesteads in the 17th to 19th Centuries as a Historiographical Issue

JOSEF GRULICH – MARKÉTA SKOŘEPOVÁ

The theme of the possession of serf immoveable properties is a relatively well researched aspect of the history of the Czech countryside. Yet, it cannot be claimed that this theme no longer offers any new perspectives. When a comparison is made with the course of events in foreign historiography, it becomes rather obvious that there are still many until now unanswered questions. The issue of homestead transfers attracted the attention of historians in the 1970s when dealing with the archives of individual large estates. Research carried out in the 1990s and at the beginning of the new millenium has brought the largest amount of knowledge. The theme of family possession of rural homesteads was at first viewed primarily from a legal-historical point and that of primary resources. Yet, later on the approaches of economic and especially social history have prevailed. The latest studies on this theme are principally inspired by the works of German microhistory and they have moved from quantifying approaches to the search for a single person. The issues of inheritance law, the creation of an easement and family continuity in terms of the possession of farms in various regions of Bohemia and Moravia have been relatively well researched. However, contemporary research faces its greatest challenges due to an unequal distribution of research as well as the real absence of studies focusing upon the second half of the 19th century and the first half of the 20th century.

STUDIE

Sociální postavení příslušníků československého četnictva 1918–1939

IVANA KOLÁŘOVÁ – ONDŘEJ KOLÁŘ

IVANA KOLÁŘOVÁ – ONDŘEJ KOLÁŘ: The Social Status of the Members of the Czechoslovak Gendarmerie 1918–1939

The introductory part of this study gives an insight into the pay rates and accommodation available for Czechoslovak Gendarmerie. Attention is also devoted to the attitudes of the main political parties to the issues of the gendarmerie and to the question of a proposed reform and the “democratisation” of the force. This is followed by an outline of attitudes held by the public and the media towards the gendarmerie and an attempt to answer the question of how the members of the force viewed their own role in society.

Key words: Czechoslovakia, gendarmerie, security services, social conditions

Meziválečnému československému četnictvu byla v posledním desetiletí věnována značná badatelská pozornost, která se soustředila převážně na významné osobnosti a kauzy, případně na působení bezpečnostního sboru v konkrétních regionech. Poněkud stranou dosavadního zájmu historiků zůstává otázka sociálního postavení četníků. Cílem předkládané studie je podat nástin vývoje finančního a materiálního zabezpečení příslušníků četnictva se zřetelem na srovnání s poměry u ostatních soudobých

bezpečnostních sborů.¹ Dále bude věnována pozornost jak politické, tak mediální debatě o podobě a úloze četnictva, která probíhala zejména v první polovině dvacátých let, a v neposlední řadě též o obrazu četnictva v dobové literatuře i tisku.

Účelem studie není podat podrobný popis platů a požitků příslušníků bezpečnostního sboru. Takovýto úkol lze ostatně označit za komplikovaný, jelikož finanční odměny četníků byly upravovány řadou výnosů a nařízení Ministerstva vnitra i orgánů četnické správy, stanovení některých požitků (např. stravného) spadalo do kompetence velitelů oddělení.² Požitky se dále odvíjely od služebního zařazení konkrétního jednotlivce, za službu ve zvláště bezpečnostně exponovaných regionech četníci dostávali zvláštní příplatky, jak bude dále zmíněno na několika příkladech. S výjimkou ministerských výnosů jsou úpravy požitků (zejména na úrovni jednotlivých oddělení) zpravidla dokumentovány jen velmi torzovitě. V textu se proto omezíme na nástin hlavních trendů ve vývoji dané problematiky a na rozbor nejdůležitějších argumentů, použitých v diskusi o sociálním a materiálním postavení četníků.

Na úvod je třeba nastínit hlavní rysy vývoje četnictva v meziválečném období. Sbor byl sice již na podzim 1918 převeden do kompetence Ministerstva vnitra, zůstala však zachována jeho vojenská organizace a četníci byli nadále v trestních otázkách podřízeni armádní justici. S vojenskou podobou sboru souvisel kasárenský způsob života, povinný pro svobodné četníky, a možnost uzavřít sňatek pouze se souhlasem nadřízených a po odsloužení nejméně čtyř let.³

Záhy po státním převratu začaly zaznívat hlasy, volající po „zcivilnění“ a „demokratizaci“ četnictva.⁴ Na politické scéně tyto tendence propagovaly zejména národně socialistické kruhy. Oproti tomu pravice, tedy národní demokraté a především agráři, podporovali zachování stávající koncepce. Příznivci zcivilnění z řad aktivních i bývalých četníků se sdružovali zejména kolem bývalého strážmistra Bohumila Mladého, vydavatele časopisu *Četnický obzor*. Zmíněné periodikum, někdy mylně považované za oficiální tiskový orgán četnické správy, napadalo údajně přebujelou byrokratizaci sboru a poukazovalo na rozličné problematické

---

1 Pro komparaci budou využity zejména příklady z prostředí armády a finanční stráže. Možnost srovnání s orgány státní a komunální policie je poněkud limitována roztroušeností meziválečné policejní struktury a tím i pramenné základny.

2 Oddělení představovalo vyšší organizační stupeň četnické hierarchie, každému oddělení podléhalo několik okresních (v případě Slezska též obvodních) velitelství.

3 Srov. např. Josef ERHART – Oldřich PINKAS, *Sbírka četnických předpisů: Doplněno až do konce července 1923*, Kroměříž 1923.

4 Helmut GEBHARDT, *Die Österreichische Gendarmerie in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg*, přednáška na VIII. konferenci policejních historiků 4. 10. 2013 v Praze. Obecněji viz např. Franz NEUBAUER, *Die Gendarmerie in Oesterreich 1849–1924*, Wien 1925.

kauzy (nevhodné chování důstojníků, platové a ubytovací podmínky četnictva apod.).⁵ O některých aktivitách Bohumila Mladého a reakci četnické správy bude pojednáno níže.

Zákon o četnictvu č. 299/1920 Sb. ze dne 14. dubna 1920 potvrdil vojenskou organizaci sboru. Ohledně platových otázek zákon pouze obecně stanovil: „Osobní požitky četnictva upravují se zvláštním zákonem.“ V uvedené době na přelomu desátých a dvacátých let došlo také k nárůstu početního stavu mužstva v souvislosti s popřevratovou bezpečnostní situací. V polovině dvacátých let však následoval zcela opačný trend – ve snaze o úsporná opatření byla na základě zákona 286/1924 Sb. ze dne 22. prosince 1924 provedena tzv. restrikce četnických osob. Od dané doby až do zániku meziválečného Československa se četnictvo v řadě okresů potýkalo s téměř permanentními početními podstavy. Za další legislativní zlom můžeme označit právní úpravu četnických požitků roku 1926, o níž se zmíníme dále. V následujícím roce došlo v důsledku tzv. Gajdovy aféry⁶ k odebrání volebního práva četníkům a vojákům.⁷ Koncem dvacátých a v průběhu třicátých let postupně vznikala specializovaná pracoviště – pátrací stanice (1928), četnické pohotovostní oddíly (1933) či letecké hlídky (1935).

Celkově je možno konstatovat, že v první třetině 20. století obecně docházelo k profesionalizaci – a tím pádem též byrokratizaci – policejní práce. Jednalo se o dobu formování moderní kriminalistiky, která s sebou přinášela zvýšené požadavky na odbornost strážců zákona.⁸ Navzdory tomu veřejnost (a někdy též četnictvu nadřízené orgány civilní správy) na bezpečnostní pracovníky často stále pohlížela jako na nekvalifikované pracovní síly, konající v podstatě pouze pochůzkovou činnost.⁹ Problematiku sociálního postavení četnictva je tedy třeba vnímat v kontextu výše popsaných vývojových trendů.

---

5 Zatím nejpodrobněji viz Jaroslava KACETLOVÁ, *Četnictvo na cestě od monarchie k republice. Budování četnického sboru v Československu v letech 1918–1925*, disertační práce Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, Brno 2014, s. 70–82.

6 Blíže viz např. Antonín KLIMEK – Petr HOFMAN, *Vítěz, který prohrál: Generál Radola Gajda*, Praha 1995.

7 Blíže viz např. Jan MERCL, *Volební právo v první ČSR*, diplomová práce Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2008.

8 Srov. Jiří STRAUS a kol., *Dějiny československé kriminalistiky slovem a obrazem (do roku 1939)*, Praha 2003; Jürgen THORWALD, *Století detektivů*, Praha 1965.

9 Srov. Joanne KLEIN, *Blue-Collar Job, Blue-Collar Career: English Policemen's Perplexing Struggle for a Voice in the Early 20th Century*. *Crime, History and Societies*, vol. 6, No. 12, 2002, s. 5–29. Dostupné online na <http://chs.revues.org/index229.html> (ověřeno 17. 12. 2014).

Marxistická historiografie a oficiální režimní propaganda operovala se stereotypní představou četníků, kteří se ze zistných důvodů stali přísluhovači buržoazie.¹⁰ Archivní materiály však ukazují, že z hlediska platového ohodnocení na tom byli leckdy lépe kvalifikovaní dělníci než příslušníci četnictva, což dokládá kupříkladu zpráva obvodního četnického velitele v Orlové zhotovená na rozkaz zemského četnického velitele ve Slezsku Karla Vyčítala 29. listopadu 1918 zabývající se příjmy dělníků uhelných dolů a četnického mužstva. Uvedené srovnání bylo následně Vyčítalem předloženo generálnímu veliteli četnictva Václavu Řezáčovi s komentářem, že „poměry zde vylíčené nejsou, jak sám jsem se přesvědčil, nijak přehnané“.

Bohužel citovaný zdroj uvádí pouze platy hornictva, četnické výdělky zmiňovány nejsou. Zpráva ovšem přináší ještě jeden zajímavý aspekt. Upozorňuje, že havíři a důlní dozorcí mají právo nakupovat potraviny za nižší ceny, jak je ostatně vidět v připojené tabulce.

Položka	Ceny pro havíře v Kč	Ceny pro četníky v Kč
chlebová mouka	0.48	1.26
pšeničná mouka	1.45	2.96
chléb	1.00	1.96
cukr	1.40	2.90
čerstvý špek	9.00	60.00
uzený špek	10.50	60.00
sádlo	10.50	60.60

Autor popisované zprávy strážmistr Maršálek celkově považoval žádost četnictva o zlepšení postavení a zvýšení platu za oprávněnou. Generální velitel reagoval na řečené požadavky relací ze 4. prosince 1918, kde navrhoval, aby se jednotlivým stanicím dle místní potřeby vydatně zvýšilo stravné (až na 15 korun denně). Platy měla řešit až jejich pozdější definitivní úprava. Doporučení ke zvýšení stravného představovalo poměrně logický a administrativně nenáročný krok, neboť takové opatření nevyžadovalo žádné zvláštní ministerské povolení.¹¹

10 Srov. např. Ivan BOHATA, *Protřilidová úloha četnictva v letech 1918–1938*, Praha 1978. V obdobném duchu byly prezentovány i epizodní postavy četníků v různých filmařských počinech, např. v televizním seriálu Evžena Sokolovského *Gottwald* z roku 1986.

11 Národní archiv (dále NA), fond Generální velitel četnictva (dále f. GVČ), kart. 46, sign. 323.

Další zemský velitel ve Slezsku Josef Hammer narážel na uvedenou problematiku ve zprávě odeslané Ministerstvu vnitra 4. listopadu 1920: „Větší část četnictva naříká stále ještě na nedostatečné platy, zejména v místech průmyslových, poukazujíc na nepoměrně lepší mzdy dělnictva, nehledě k jiným výhodám, jenž se jim (dělníkům – pozn. aut.) poskytují.“¹² V hornických oblastech k tomu ještě přistupovalo nadsazování cen obchodníky, kteří nezřídka využívali skutečnosti, že horníci byli relativně dobře placeni. Četnictvo se tedy cítilo finančně nedocenoeno vůči pracovníkům v průmyslu, což byl zajímavý paradox s ohledem na fakt, že právě četníci častokrát zasahovali vůči dělnictvu stávkujícím nebo demonstrujícím za vyšší mzdy.

Zatímco v průmyslových oblastech Ostravska a Karvinska byla nespokojenost četnictva s platovými podmínkami zdůrazňována poukazem na lepší hmotné poměry horníků, v teritoriích podél německé hranice četníci argumentovali panující drahotou. Ta byla způsobena skutečností, že do odlehlých příhraničních obcí se musela většina potravin i běžného spotřebního zboží dovážet s nemalými náklady. Navíc místní obchodníci zpravidla nečelili výraznější konkurenci a neměli tudíž důvod ke snižování cen. Oproti tomu například v západočeských lázeňských městech byly ceny řady produktů nadsazovány kvůli přílivu zahraničních turistů. Na tyto a podobné okolnosti se mnozí četníci odvolávali v žádostech o přeložení do vnitrozemí.¹³ Některé případy je možno hodnotit jako úmyslně nadsazené, nicméně nelze popřít jejich pravdivý základ.

K dalším často diskutovaným tématům patřila otázka místních přídaveků, v nichž četníci nezřídka poněkud „pokulhávali“ za civilními státními zaměstnanci. Četníci na plebiscitním území Těšínska a na Hlučínsku dostávali tzv. drahotní a subsistenční přídavek dle vkladu na stravu ve výměře 15 Kč denně.¹⁴ Státní zaměstnanci v moravsko-ostravském soudním okrese zase od 1. října 1919 pobírali tzv. demarkační přídavek. V dubnu 1920 byl proto podán návrh, aby četníkům na Těšínsku a v Moravské Ostravě byl přiznán rovněž demarkační přídavek, což bylo Ministerstvem vnitra zamítnuto s ohledem na již existující přídavky vyplácené četnictvu.

Generální velitel s uvedeným rozhodnutím ovšem nebyl spokojen a své rozhořčení jasně vyjádřil v relaci ze 14. dubna 1920: „Jsem toho názoru, že by se mělo

---

12 NA, f. GVČ, kart. 52.

13 Srov. Ondřej KOLÁŘ, *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*, disertační práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2012.

14 Tímto se zlepšilo hmotné postavení zdejších četníků vůči ostatním kolegům v jiných oblastech, a to o 9 Kč denně.

vyjítí vstříc. – Poměry v obvodě Bohumínském, Karvinském, Fryštátském a Frýdeckém jsou zrovna takové jako v Moravsko Ostravském. – Služba je vzhledem k fanatickému vystupování Poláků nejen těžká, nýbrž v nejvyšším stupni nebezpečná a je zajisté povinností státu, aby četnictvo, konající tak těžkou službu, bylo nejméně placeno tak, jako jiní tam nyní zařazení státní zaměstnanci.“¹⁵

V řadách bezpečnostního sboru byl také nelibě pocitován rozdíl v požitkových poměrech četnictva a vojska. K danému tématu se v únoru 1924 obsáhle vyjádřil generální velitel četnictva Karel Vyčítal, který ve svém elaborátu pro Ministerstvo vnitra vyslovil přesvědčení, „že četnictvo musí na roveň býti postaveno nejlépe placeným státním zaměstnancům obdobných kategorií a musí kromě toho ještě mítí jakési ‚plus‘ vůči všem. (...) Zásada tato nachází své podstatné odůvodnění v nebezpečí, které vždy se službou četnictva souvisí a kterému (...) není v dobách míru vysazena žádná jiná instituce státních zaměstnanců.“ Vyčítal dále poukázal na nepoměr v přídavicích vyplácených vojákům a četníkům na Slovensku. K tomu pak poznamenal, že role armády v době míru je oproti četnictvu především výchovná a neexistuje tudíž důvod platit vojáky lépe.¹⁶

Podobné přesvědčení sdílel také zemský velitel ve Slezsku Josef Hammer, který k problematice zhruba o měsíc dříve podotkl, „že neúspěšné pokulhávání za vojskem ve věcech požitkových je jednou z hlavních příčin nespokojenosti všech gázistů, důstojníků všech kategorií nevylímáje. Služba vojenská není přitom nijak zodpovědnější, namáhavější a význačnější než četnickova služba.“ Ani v porovnání s ostatními státními zaměstnanci z hlediska požitků na tom četnictvo podle Hammerova názoru nebylo lépe. Zemský velitel se proto domníval, že „služba četnická není uznávána tak, jak by si zasloužila, že četnictvo považováno jest za přívěsek, pro jehož potřeby není dost pochopení a uznání. Tak důležitý faktor ve státě zasloužil by si zajisté větší přízeň úměrnou s jeho namáhavou, zodpovědnou a nebezpečnou službou.“¹⁷

Problém se však netýkal pouze mzdových otázek. Zejména v prvních popřevratových letech panovaly nezanedbatelné potíže s ubytováním v důsledku bytové krize.¹⁸ Ta se nedotýkala jenom mužstva, ale nezřídka též důstojníků. Koncem května 1920 si generální velitel četnictva vyžádal podrobnosti o bytových poměrech správních důstojníků v Čechách. V odpovědi Zemského četnického velitelství se dočteme, že ně-

15 NA, f. GVČ, kart. 50, sign. 1057/20.

16 Tamtéž, kart. 13, sign. 68dův./1924.

17 Tamtéž, kart. 13.

18 Srov. např. Monika TURYNŮVÁ, *Bytová problematika v Pardubicích v letech 1918–1939*, magisterská diplomová práce, Univerzita Palackého, Olomouc 2013. Zde odkazy na další zdroje k tématu.

kteří správní důstojníci nedisponovali bytem v místě svého služebního zařazení, ku příkladu podplukovník Josef Šustr (pozdější generální velitel četnictva) bydlel v naturálním bytě v Benešově, odkud musel denně dojíždět 52 kilometrů do Prahy, přičemž každá cesta zabrala „dvě hodiny jízdy vlakem a 25 minut elektrickou dráhou“. Oproti tomu kapitán Josef Laštovka z Litoměřic si na vzdálenost mezi bydlištěm a pracovištěm rozhodně nemohl stěžovat, bydlel totiž přímo ve své kanceláři.¹⁹

Nedostatek ubytovacích kapacit si v některých případech vyžádal mimořádná opatření. Například 22. listopadu 1919 informoval zemský velitel ve Slezsku Prahu, že v Opavě není zajištěn prostor pro nově přidělené četníky na zkoušku, kteří tam v uvedené době procházeli výcvikem. Proto doporučoval, aby byli tito nováčci – v rozporu s dosavadními předpisy – přidělováni rovnou na jednotlivé četnické stanice a až poté postupně povolávání do opavského kurzu.²⁰

Další komplikace s ubytováním přinášely mimořádné akce, zejména pohotovosti a soustředění četnictva v krizových regionech. Například při obsazování Těšínska v létě 1920 musela část mužstva nocovat pod širým nebem, což prý četníci díky teplému počasí snášeli bez reptání.²¹ Jindy však mužstvo (alespoň podle tvrzení vydavatelů *Četnického obzoru*) nocovalo „v brambořišti, po půdách, na slámě, seně, v nečistých místnostech na ztuhlé slámě, bez pokrývek a prostěradel“, což zřejmě vedlo k tomu, že při soustředění četníci v Chebu dostali vši, v Praze a Kladně svrab a na Těšínsku nakažlivé vředy.²²

Problém s ubytováním se nejpalcivěji projevoval v prvních popřevratových letech, nevymizel však ani v pozdější době. Ještě v červenci 1928 zemský velitel v Čechách generál Bohuslav Knobloch informoval Ministerstvo vnitra, že „ve zněmčeném území je stále nedostatek soukromých bytů. Účelným by bylo, aby při stavbách státních budov bylo přihlíženo též k potřebám místního četnictva.“²³ Platových, ubytovacích a dalších souvisejících otázek si mimo úředních míst pochopitelně všímaly jak politické kruhy, tak tisk, v neposlední řadě však rovněž zastánci demokratizace četnictva kolem Bohumila Mladého. Ti v srpnu 1925 vydali publikaci *Úsvit čs. výkonného četnictva*, v níž se mimo jiné pokusili o rozbor finančních poměrů sboru. Kniha obsahuje množství tabulek a grafů, srovnávacích vývoj platů, rozpočtu a cen různého zboží v době před a po první světové válce. Výpovědní hodnotu a srozumitelnost textu snižuje fakt, že autoři nebrali v potaz inflaci, měnovou reformu

19 NA, fond Zemské četnické velitelství Praha (dále jen f. ZČV Praha), kart. 89.

20 Zemský archiv Opava, fond Zemské četnické velitelství pro Slezsko, Opava, kart. 2.

21 Zemský archiv Opava, fond Četnické oddělení Slezská Ostrava, Památník četnického oddělení.

22 NA, f. GVČ, kart. 6, sign. 227dův/1921.

23 NA, fond Ministerstvo vnitra (dále jen f. MV), kart. 1362, č. j. 2387dův./1928.

a další faktory, které ovlivnily kurz měny v letech 1914–1925. Přesto však práce přináší množství cenných údajů. Pozornost zasluhuje zejména srovnání podmínek, za nichž působí četnictvo a státní policie.²⁴ Zmíněné poznatky lze zjednodušeně vyjádřit připojenou tabulkou.²⁵

	Četnictvo	Policie
Počet obyvatel, jejichž bezpečnost sbor zajišťuje	11 873 172	1 740 000
Početní stav sboru	14 123	7 360
Průměrný počet obyvatel připadající na jednoho člena sboru	840	236
Počet osob na 1 km ² spravovaný sborem	197	1 488
Počet příslušníků sboru na 1 km ²	0, 1	6
Průměrný obchůzkový obvod jednoho příslušníka sboru	10 km ²	1 km ²

Tabulka odráží poměrně logický trend. Jelikož státní policie působila převážně ve větších městech, byla v jejich obvodech vyšší hustota osídlení, jinak však údaje jednoznačně dokládají výrazně větší vytíženost četnictva, zejména pokud jde o rozsah obchůzkových obvodů. S tím souvisí i poznatky, týkající se odpracovaných hodin. Zatímco na příslušníka finanční stráže připadalo během měsíce o třiceti dnech 224 pracovních hodin, u policie či vězeňské stráže šlo o 360 hodin, v případě běžného četnického strážmistra autoři udávali 612 hodin.²⁶ V průměru prý policejní strážník konal službu (míněno patrně pochůzkovou službu) 50 % času, zatímco v případě četníka mělo jít o 72 %.²⁷ Nejvýmluvněji ovšem vypovídá přehled ztrát na životech ve službě v době od státního převratu do roku 1925.²⁸

24 Orgány státní policie byly zřizovány rozhodnutím Ministerstva vnitra pouze ve větších městech dle aktuální potřeby, na rozdíl od četnictva neměla policie pevnou strukturu a celostátní působnost. Obvody policejních úřadů byly vyňaty z kompetence četnictva. První velká vlna zřizování policejních úřadů nastala počátkem 20. let, kdy v řadě měst došlo k zestátnění komunálních policejních sborů. Druhá významnější etapa následovala roku 1936 v souvislosti s nárůstem napětí v československo-německém pohraničí. Srov. Tomáš HERAJT, *Historie policie v letech 1918–1945: Policejní ředitelství v Plzni*, Dvůr Králové nad Labem 2010.

25 Bohumil MLADÝ a kol., *Úsvit čs. výkonného četnictva: Stavovská čítanka*, Praha 1925, s. 113.

26 *Tamtéž*, s. 138.

27 *Tamtéž*, s. 110.

28 *Tamtéž*, s. 138.

29 *Tamtéž*, s. 138.

Složka	Počet obětí
Armáda (poddůstojníci) ²⁹	16
Policie	8
Vězeňská stráž	1
Finanční stráž	8
Četnictvo	52

Při srovnávání poměrů u policie a četnictva autoři dále uvedli, že zatímco výdaje na policii od roku 1919 vzrostly v poměru 1:13, v případě četnictva byl nárůst pouze v poměru 1:5. V textu však chybí vysvětlení zmíněného jevu. To lze spatřovat ve výrazném rozšíření policejní struktury, k němuž došlo počátkem dvacátých let.³⁰ Policie tak s rozšiřováním své územní působnosti postupně přebírala část úkolů četnictva, s čímž byl logicky spojen i nárůst jejích výdajů.

Přestože některé údaje mohou být, ať již pragmaticky či nedopatřením, poněkud zkresleny, v zásadě vystihují náročnost a specifčnost četnické služby v porovnání s ostatními složkami bezpečnostního aparátu. Určitou účelovost statistik, připravených Bohumilem Mladým a jeho spolupracovníky, dosvědčuje mimo jiné, že se autoři nepokusili o přímé porovnání platů četníků a ostatních příslušníků bezpečnostního aparátu. Taková komparace by jistě vyzněla ve prospěch četnictva oproti finanční stráži. Naznačený mzdový rozdíl ostatně přetrvával až do zániku meziválečné republiky – ještě roku 1937 četník na zkoušku nastupoval ke sboru s ročním platem 12 384 Kč, zatímco pomocný dozorce finanční stráže začínal s 9 756 Kč. Vrchní strážmistr četnictva pobíral ročně v průměru 18 744 Kč, roční plat respicienta finanční stráže činil 12 156 Kč.³¹

V době vydání Mladého knihy již probíhala politická jednání o úpravě platů státních zaměstnanců. Demise druhé Švehlovy vlády na podzim 1925 tento proces poněkud zbrzdila, což vedlo ke kritickým poznámkám v tisku.³² Tzv. platový zákon byl nakonec schválen až v červnu 1926 pod číslem 103/1926 Sb. a v případě četnického mužstva upravoval zejména výši služného podle množství odsloužených let.

Ačkoliv legislativních úprav četnických požitků bylo v průběhu meziválečné éry více, vrcholní představitelé sboru považovali za nejzásadnější právě platový zákon spolu se zákonem o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců

30 Srov. T. HERAJT, *Historie policie*.

31 Jaroslav BENEŠ, *Finanční stráž československá 1918–1938*, Dvůr Králové nad Labem 2005, s. 19.

32 Viz např. (K), *Všechno je hotovo*, Lidové noviny 33, 15. 10. 1925, s. 1.

221/1925 Sb. z října 1925. Hmotné postavení četnictva se těmito právními akty sice zlepšilo, nicméně ještě koncem dvacátých let bylo v tisku upozorňováno na lepší platové ohodnocení vojáků oproti četnictvu. O tom, že spokojenost s finančním zajištěním mezi příslušníky četnictva rozhodně nepanovala, svědčí hlášení generála Knoblocha Ministerstvu vnitra z července 1928: „Všeobecně se očekává nová příznivější úprava četnického přídatku vzhledem k jeho výši předválečné.“³³

Poměrně ožehavá otázka sociálního postavení četníků se nezřídka stávala předmětem zájmu politiků stejně jako tisku. O zlepšení finančních poměrů příslušníků bezpečnostního sboru se zasazovali zejména národní socialisté. K nejaktivnějším v tomto směru patřil poslanec Hugo Bergmann.³⁴ Ten věnoval značnou pozornost otázce platového zákona, upozorňoval na nesrovnalosti při povyšování četníků apod. Na podzim 1925 v souvislosti s restrikcemi početních stavů četnictva prosazoval, aby od sboru byli primárně propuštěni důstojníci s pochybnou minulostí z časů Rakouska-Uherska. Zmíněný návrh četnická správa zamítla s poukazem na odbornost dotyčných důstojníků a na neprůkaznost Bergmannových výtek k údajně problematické státní spolehlivosti jmenovaných.³⁵

Politici představitelé národních menšin zase věnovali pozornost zejména četníkům německé, resp. maďarské národnosti.³⁶ V listopadu 1920 přednesla skupina německých poslanců v čele s Robertem Schälzkym a Felixem Luschkou interpelaci ve prospěch četníků německé národnosti penzionovaných před 1. říjnem uvedeného roku. K řečenému dni byly totiž výrazně zvýšeny četnické důchody, takže strážci zákona, kteří odešli do výslužby před tímto datem, utrpěli finanční újmu.³⁷ Ministr vnitra Jan Černý v odpovědi vysvětlil, že rozdíl mezi „staropensisty“ a „novopensisty“ brzy vyřeší chystaná úprava předpisů.³⁸

---

33 NA, f. MV, kart. 1362, č. j. 2378dův./1928

34 Srov. Ondřej KOLÁŘ, *Problematika četnictva v interpelacích Národního shromáždění 1918–1925*, *Historica olomucensia* 42, Olomouc 2012, s. 115–124.

35 NA, f. GVČ, kart. 20.

36 Počet četníků německé národnosti v průběhu meziválečného období klesal, v roce 1937 se pohyboval kolem 3 %. Toto číslo bylo srovnatelné s počtem německých vojáků z povolání v československé armádě. (NA, f. GVČ, kart. 35; Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008, s. 258–275.)

37 Tisky Poslanecké sněmovny Národního shromáždění (dále PS NS) za období 1920–1925, sign. 867. Dostupné online: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0867_00.htm (ověřeno 17. 12. 2014).

38 Tisky PS NS za období 1920–1925, sign. 1219. Dostupné online: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1219_00.htm (ověřeno 17. 12. 2014).

Odlišný přístup k četnictvu měla komunistická strana. Ta s oblibou informovala veřejnost o skutečných, často však též zveličených či zcela smyšlených excesech a pochybeních četníků. Zavádějící a zkreslující zprávy nezůstávaly doménou pouze komunistického tisku, četnické orgány si opakovaně stěžovaly na nepřesné novinové články o činnosti sboru, které se objevovaly zejména v levicovém či nacionalistickém (českém i menšinovém) tisku, stejně jako v bulvárně laděných listech.³⁹ V časech hospodářské krize na přelomu dvacátých a třicátých let jsou naopak doloženy pokusy komunistů získat příznivce v řadách četnictva poukazováním na materiální problémy sboru – tedy taktikou podobnou postupu národních socialistů.

Vztah sociálních demokratů k četnictvu nejlépe vystihuje proslov poslance Viléma Brodeckého na parlamentní schůzi 13. června 1929: „My jako zástupcové dělnictva nejsme nijak nadšeni těmi sekaturami dělníků četníky. Hlavně ve stávkách se jeví ta stará taktika četnictva tak, jak tomu bylo před 30 lety. I dnes jsou stávkové hlídky, klidně stojící na ulici, rozháněny. Kolportáž je znemožňována kde kterému dělníku, nota bene kolportáž deníku ‚Práva lidí‘ a jiných listů, u nichž přece nelze mluvit o podvratných úmyslech. Jsme dnes na tom hůře než komunisté. Takový postup četníků samozřejmě odsuzujeme. Nemáme také pochopení pro udavačství pro spolkové věci za tím účelem, aby prostí dělníci byli odstrašeni od spolkové činnosti, jako se to děje na Slovensku a jinde. Ale právě proto si všímáme poměrů u četnictva intenzivněji, abychom zjistili vady a hledali jejich odčinění.“⁴⁰

Sociální demokracie, ačkoliv se řadila mezi státotvorné strany, se tedy cítila poněkud ohrožena některými zákroky četnictva, zároveň však uznávala význam bezpečnostního sboru a nutnost sociálního zabezpečení jeho příslušníků.

Poměrně vstřícný postoj k četnictvu jako celku deklarovali agrárníci, tradičně ovládající rezort vnitra, a také národní demokraté. Periodika vydávaná oběma stranami uznávala význam práce četnictva, na rozdíl od levicových novin se však zpravidla vyhýbala konfliktním tématům, která by mohla vyvolat rozbroje ve sboru. Zatímco národní socialisté a především lidé kolem Bohumila Mladého nezřídka interpretovali sociální otázku četnictva jako spor mužstva a správních důstojníků (což bylo nesporně zjednodušující, jak dokládají výše citované relace zemských a generálních velitelů o nutnosti zlepšit hmotné poměry členů sboru), pravice měla tendenci prezentovat četnictvo jako homogenní celek.

39 Srov. O. KOLÁŘ, *Státní pořádkové složky*; TÝŽ, *Problematika četnictva v interpelacích*.

40 Tisky PS NS za období 1925–1929, sign. 205003. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/205schuz/s205003.htm> (ověřeno 17. 12. 2014).

Národní demokraté byli navzdory svému nacionálnímu programu ochotni pragmaticky bez výraznějších výhrad akceptovat rakousko-uherskou minulost mnoha četnických důstojníků. Zejména před parlamentními volbami na podzim 1925 (tedy ještě před odebráním volebního práva četníkům) agitačně cílili do řad četnictva. Na stranické kandidátce se dokonce objevilo několik četnických důstojníků, což vyvolalo ve vedení sboru určité rozpaky a obavy ohledně slučitelnosti četnického povolání se zastáváním politické funkce.⁴¹ Nezvolením četnických kandidátů záležitost utichla.

V problematických případech, k nimž patřily zákroky proti demonstracím, se národně demokratický tisk zpravidla stavěl na stranu četnictva. V obdobném duchu obvykle psaly rovněž *Lidové noviny*, a to i po svém odštěpení od národní demokracie.⁴² Zmíněné periodikum však ve shodě s levicovými listy příležitostně napadalo agrárníký „monopol“ na rezort vnitra, jak dokládá článek publikovaný u příležitosti penzionování generála Karla Vyčítala roku 1930.

Žurnalista, vystupující pod zkratkou (om), se pozastavil nad tím, že generála, jehož do úřadu jmenoval prezident, zprostil funkce výnos Ministerstva vnitra a nikoliv prezidentské nařízení, což působilo poněkud trapným dojmem a vyvolávalo spekulace o rozporu mezi generálem a politickými činiteli. „Za důvod Vyčítalovy demise se označuje stálé oklešťování pravomoci generálního velitele.“

Autor stručně shrnul vývoj postavení četnického velitele za monarchie a republiky s podotknutím, že podřízení bezpečnostního sboru Ministerstvu vnitra mělo za následek stav, kdy „civilní úředníci vyvíjeli stále větší vliv na organizaci a osobní poměry četnictva. Tak se stalo, že četnický generální velitel není už dávno tím, čím by měl být podle svého titulu a pravomoci.“

Příčinu dané situace novinář spatřoval ve sporu o „zcivilnění“ četnictva, k němuž se stavěl poněkud skepticky. „Jsou obavy, aby se tím četnictvo nedostalo do příliš velikého nebezpečí politických vlivů, nebo aby tak zvané zcivilnění četnictva v praxi se neobrátilo ve zpolitisování četnictva, jak naznačovaly případy z Podkarpatské Rusi, kde se činitelé agrární strany pokoušeli získat podporu četnictva při politické agitaci.“⁴³

Jak bylo zmíněno, nejsilnější kritika neduhů četnictva zaznívala z levicového prostředí. Argumentačně a ideově blízko k národním socialistům měli představitel-

41 NA, f. GVČ, kart. 22, kart. 50.

42 Srov. Ivana BARTEČKOVÁ, *Činnost četnictva během stávků v ostravsko-karvinském revíru na jaře 1925*, in: Almanach příspěvků VII. konference policejních historiků, Praha 2012, s. 16–25.

43 (Om), *Změny na velitelských místech četnictva*, *Lidové noviny* 38, 6. září 1930, s. 4.

lé Československé obce legionářské, nejsilnější organizace veteránů zahraničního odboje. Těm vadilo obsazování velitelských míst bývalými rakousko-uherskými důstojníky a požadovali posílení vlivu bývalých legionářů ve sboru. Na rozdíl od armády se u četnictva v meziválečném období legionářští důstojníci uplatnili pouze na úrovni velitelů okresů či oddělení, místa zemských a generálních velitelů vždy zastávali četníci s praxí z dob monarchie. Daný stav Ministerstvo vnitra vcelku logicky zdůrazňovalo vyšší odbornou kvalifikací těchto důstojníků.⁴⁴

Značnou ideovou přírůžnost s národními socialisty vykazovala redakce časopisů *Bezpečnost* a *Četnický obzor* vedená Bohumilem Mladým. Ta měla tendenci vnímat otázku četnictva dialekticky jako boj výkonného četnictva (tedy mužstva a okresních velitelů) proti správním důstojníkům a jimi reprezentované byrokracii.⁴⁵ Navzdory konstruktivnosti řady připomínek (např. požadavek na vybavení četnických stanic telefony a bicykly)⁴⁶ vedla ostrá rétorika k diskreditaci listu v očích četnické správy.⁴⁷ Tomu také odpovídala počáteční reakce: 9. února 1920 generál Václav Řezáč zakázal „všem příslušníkům četnictva odpovídati na dotaz redakce časopisu *Bezpečnost* ohledně hlasování pro vojenskou neb občanskou organizaci četnictva“.

O tři dny později vydal generální velitel „zákaz odebrání, držby a podporování časopisu *Bezpečnost* příslušníky čs. četnictva“. Jako důvod byl uveden nedávný incident, kdy redakce zmíněného periodika rozeslala všem četnickým stanicím leták obsahující požadavek na reorganizaci sboru a na odstranění jeho vojenského charakteru.⁴⁸

Zákaz držby listů vydávaných Mladým byl později odvolán, četníci však nadále nesměli do časopisů přispívat. To se ostatně týkalo všech periodik – ve snaze o zachování maximální apolitičnosti sboru měli četníci zakázáno poskytovat informace novinám či do nich přímo dopisovat. I přesto jsou známy případy členů sboru publikujících v *Četnickém obzoru* pod různými pseudonymy.

---

44 Srov. O. KOLÁŘ, *Problematika četnictva v interpelacích*.

45 Ve zmíněném duchu vyzněla i satirická povídka *Soumrak četnictva*, kterou Mladý publikoval v létě 1921.

46 Tento záměr byl v průběhu 20. let postupně realizován. Viz O. KOLÁŘ, *Státní pořádkové složky*, s. 73–76.

47 Generál Karel Vyčítal na podzim 1922 zhodnotil situaci následovně: „Stálé útoky na četnické představené, sočení, zesměšňování a celkem nemístné tendenční kritiky o četnických důstojnících podlamují u podřízených důvěru v jejich představené a působí krajně škodlivě na disciplínu.“ NA, f. GVČ, kart. 10, sign. 572dův./22.

48 NA, f. ZČV Praha, kart. 89, sign. 116/20.

Pozornost zasluhuje vyjádření Josefa Šustra, pod jehož velením Bohumil Mladý sloužil před první světovou válkou. Podle něj tehdy pozdější redaktor trpěl venerickou chorobou, která mohla mít dopad na jeho duševní zdraví.⁴⁹ Zůstává otázkou, zda se nejednalo pouze o snahu Mladého diskreditovat. V této souvislosti je třeba zmínit, že v listopadu 1923 byl Mladý vyšetřován kvůli údajným finančním machinacím.⁵⁰ Další činnost jmenovaného to ale patrně výrazněji neovlivnilo. Působení Bohumila Mladého a jeho spolupracovníků by celkově představovalo zajímavý námět pro samostatné odborné pojednání, zde však pro bližší rozbor tématu nemáme prostor.

Na jaře 1923 se v reakci na Mladého iniciativu začalo uvažovat o zřízení samostatného četnického časopisu, a to především z popudu moravského zemského velitele plukovníka Aloise Jirky, který zamýšlel danou metodou „čeliti nepřátelskému novinářskému býlí“, čímž zjevně narážel právě na aktivity žurnalistické skupiny kolem Bohumila Mladého. Jirkovu snahu podpořil rovněž tehdejší zemský četnický velitel v Praze generál Karel Skorkovský, přesto nakonec k realizaci záměru nedošlo.⁵¹ Namísto toho byla zřízena četnická rubrika v armádním časopise *Bratrství*, čímž se členům sboru dostalo alespoň základního mediálního fóra pro diskusi o problematice bezpečnostní služby, které však bylo zároveň pod kontrolou nadřízených. Samostatný časopis *Bezpečnostní služba*, určený příslušníkům policie a četnictva vznikl až roku 1931.

Obdobným způsobem vedení sboru vyřešilo požadavek na zřízení odborové organizace, prosazovaný zastánci zcivilnění sboru. Ačkoliv skupina Bohumila Mladého roku 1920 hrozila pasivní rezistencí četnictva, nakonec se boj za založení odborů obešel bez nepokojů.⁵² Na rozdíl od finanční stráže, která disponovala svou vlastní stavovskou organizací, u četnictva „klasické“ odbory nevznikly. Jejich funkci ovšem částečně suploval Masarykův četnický podpůrný fond, jehož představenstvo tvořili důstojníci.⁵³ Zdravotní péči o četníky pak zajišťoval Léčebný fond veřejných zaměstnanců, jím poskytované služby však představitelé sboru opakovaně

---

49 NA, f. GVČ, kart. 18.

50 *Nepoctivý tajemník*, Lidové noviny (odpolední vydání) 31, 22. 11. 1923, s. 2; *K zatčení tajemníka Mladého*, Lidové noviny 31, 24. 11. 1923, s. 5; Karel Zdeněk KLÍMA, *Poznámky z týdne*, Lidové noviny 31, 26. 11. 1923, s. 1.

51 NA, f. ZČV Praha, kart. 96, sign. 611/23.

52 Pro srovnání lze uvést, že ve Velké Británii v roce 1919 proběhla stávka policistů, kteří požadovali navýšení platů na úroveň kvalifikovaných profesí. Na základě zmíněného požadavku vznikla speciální komise, která rozhodla zvýšit mzdy a povolit ústřední policejní odborovou organizaci. Viz J. KLEIN, *Blue-Collar Job*.

53 Blíže J. KACETLOVÁ, *Četnictvo na cestě od monarchie k republice*, s. 78.

hodnotili jako nedostačující. Předmětem kritiky se stávalo především zdlouhavé vyřizování žádostí o úhradu léčebných výloh.⁵⁴

Důležitou součástí sociální otázky četnictva tvořilo také omezení možností spolkového využití četníků, které plynulo z vojenského charakteru sboru a z úsilí o apolitičnost. Příslušníci se směli sdružovat jen v nemnoha organizacích, v nichž rozvíjeli dovednosti související s výkonem služby, byly to například kynologické a včelařské spolky. K povoleným věcem patřilo přirozeně i členství v legionářských organizacích.⁵⁵ Značnou mediální nevoli vyvolal v prvních popřevratových letech zákaz členství četníků v Sokole.⁵⁶

O tom, že obavy četnické správy z možných politických intervencí nebyly zcela liché, dokládá mimo jiných i případ strážmistra Vojtěcha Pikause z Velké Hleďsebe na Mariánskolázeňsku, který se roku 1921 pokusil využít svých vazeb na Národní jednotu pošumavskou, aby docílil zrušení rozkazu k přeložení.⁵⁷

K neblahým jevům nejen u četnictva, ale obecně v řadách ozbrojených složek první republiky, patřila sebevražednost. V letech 1918–1928 je u výkonného četnictva v Čechách dokumentováno 32 dokonaných sebevražd a 56 pokusů o sebevraždu.⁵⁸ Celkově došlo do roku 1929 k 89 sebevraždám četníků.⁵⁹ Na rozdíl od armády, kde k důvodům sebevražd odvedenců patřilo i samotné trauma z pobytu v cizím, vojenském prostředí,⁶⁰ v případě četníků se patrně jednalo především o mimoslužební příčiny (finanční potíže, problémy v osobním životě apod.). Někdy však zřejmě hrály roli jak spory s kolegy či nadřízenými, tak zdravotní komplikace, které byly často důsledkem onemocnění ve službě.⁶¹

Četnická správa se otázkou sebevražd podrobně zabývala v listopadu 1924, kdy si generál Vyčítal vyžádal stanoviska všech zemských velitelů k danému tématu a jejich návrhy potenciální prevence. V tomto případě generální velitel projevil také zájem o písemné stanovisko plzeňského exponovaného štábního důstojníka plu-

54 NA, f. MV, kart. 1362, č. j. 2015dův./1928, č. j. 85dův. pob./1929.

55 Jaroslava PLOSOVÁ (KACETLOVÁ), *Spolkový život četnictva ve 20. letech 20. století*, in: Almanach příspěvků V. konference policejních historiků, Praha 2010, vydáno pouze elektronicky.

56 NA, f. GVČ, kart. 2, sign. 409 dův./19.

57 NA, f. GVČ, kart. 6, sign. 279dův./1921.

58 T. HERAJT, *Případy dokonanych sebevražd příslušníků četnictva v působnosti Zemského četnického velitelství Čechy 1918–1938*, in: Almanach příspěvků VII. konference policejních historiků, Praha 2012, s. 26–55.

59 Tisky PS NS za období 1925–1929, sign. 205003. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/205schuz/s205003.htm> (ověřeno 17. 12. 2014).

60 Srov. M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách*.

61 T. HERAJT, *Případy dokonanych sebevražd*, s. 299–301.

kovníka Františka Bazaly, s nímž o problému již dříve hovořil během své inspekční cesty do západních Čech. V rozkaze Vyčítal realisticky podotkl: „Vím, že odpověď na tento výnos jest velice těžkou. Zním spis našeho pana presidenta o sebevraždě. Vím tudíž, že zamezení sebevraždy úplně jest holou nemožností.“⁶²

Z reakcí zemských velitelů zasluhuje pozornost zejména stanovisko plukovníka Vladimíra Putny, který sebevražednost vnímal jako důsledek poválečných poměrů a vyslovil předpoklad, že počet sebevražd bude postupem času klesat díky všeobecné konsolidaci společenských poměrů. Dosud publikované statistiky však Putnovu hypotézu nepotvrzují.⁶³

Sociální otázka zahrnuje nejen hmotné zabezpečení, ale též společenský status příslušníků sboru. S tím úzce souvisí vnímání četníků veřejností. Uchopení zmíněného tématu lze označit za nesmírně komplikované, zejména s ohledem na torzovitost pramenů, o něž se lze opřít, a na jejich omezenou výpovědní hodnotu, jelikož prameny osobní povahy jsou vždy výrazně subjektivní. Přesto lze zmínit několik základních fenoménů, spjatých s obrazem četnictva v očích dobové veřejnosti.

Ačkoliv převážná část populace patrně uznávala význam činnosti pořádkových složek, nebyli četníci přijímáni zdaleka jen pozitivně. Zejména v prvních popřevratových letech panovala i mezi příznivci státotvorných politických proudů značná averze vůči příslušníkům bezpečnostního sboru, který byl v očích řady obyvatel spjat s předchozím režimem. Rovněž v následujících letech bylo možné mezi občany, bez ohledu na jejich politické smýšlení, zaznamenat nálady a názory, zapadající do vzorce obecných odsudků strážců zákona, jaké známe i ze současnosti – četníci byli nezřídka vnímáni jako lidé, kteří „zbytečnými“ pokutami a postihy za „malicherné“ přestupky zbytečně ztrpčují lidem život.

Určité specifikum tvořila stereotypní představa četníka – alkoholika. Ve stížnostech se nezřídka objevují obecné a blíže nepodložené fráze o opilých četnících, které patrně někdy sloužily pouze pro odvedení pozornosti od samotného předmětu sporné záležitosti.⁶⁴ Nabízí se otázka, zda ke zformování zmíněného stereotypu nepřispěly i satirizované literární postavy četníků z Haškova Švejka.

Specifická situace panovala ve venkovském prostředí Slovenska a zejména Podkarpatské Rusi, kde obyvatelstvo často zaujímal k představitelům centrální

62 NA, f. GVČ, kart. 15, sign. 518dův./1924.

63 Srov. T. HERAJT, *Případy dokonáných sebevražd*.

64 Podobnou argumentaci použil například statkář Václav Janovec z Cebivi ve stížnosti na velitele tamní četnické stanice, který Janovce vyšetřoval kvůli majetkovým deliktům. NA, f. ZČV Praha, kart. 447.

moci vcelku odtažitý přístup. Naopak někteří představitelé četnictva na venkově ve východních oblastech republiky pohlíželi jako na zaostalé. Četníci mnohdy bývali zaskočeni vlažným či vyloženě nepřátelským chováním obyvatelstva a jeho odlišnou mentalitou. Muži, zvyklí z předchozí služby na to, že v nich civilisté spatřují autoritu, zjišťovali, že s dosud obvyklými postupy ne vždy pochodí. V této situaci docházelo k případům, kdy si někteří četníci vynucovali respekt použitím násilí.⁶⁵

Stížnosti na tyto přehmaty, dochované v agendě Generálního velitele četnictva, ovšem zpravidla vycházely z českých politických a úřednických kruhů na Slovensku. V porovnání s prostředím českých zemí na východě republiky panovala menší důvěra občanů ve státní instituce, takže mnozí poškození zřejmě považovali podání stížností za bezpředmětné.

Apriorně negativním náhledům na četnictvo se příležitostně snažili čelit přispěvatelé „prorežimních“ periodik. V jednom čísle oficiálního armádního listu *Bratrství* z roku 1925 žurnalista, píšíci pod zkratkou *gel* (pravděpodobně se jednalo o Františka Feigela),⁶⁶ načrtl imaginární spor vypravěče se sousedem, který je příznačně pojmenován jako Nemyslil, o významu četnictva.

V článku mimo jiné čteme: „A až se budete dívat do té temnoty (...), pak si vzpomeňte, že pouští té noci jde četník. Jen Bůh a jeho manlicherka je s ním. A stane se, že jde na pochůzku, ale nedojde. A pak se napíše protokol, že... ,z neznámé příčiny manlicherka selhala.“⁶⁷ Text potom končí slovy: „A tak, když potkám četníka, vždy mám pocit, že je to člověk, kterému jsme cosi dlužni. Už proto, že kdyby mě někdo chtěl zabít, zavolám četníka. Ale co udělá četník? A má přece také jen jediný život.“⁶⁸

Některé negativní konotace vůči četnictvu však zůstaly zakořeněny ještě ve druhé polovině třicátých let. Kupříkladu anonymní přispěvatel do četnické ročenky na léta 1937 a 1938, tedy v době, kdy od vzniku Československa uplynuly již téměř dvě dekády, upozorňoval na skutečnost, že ve školních čítankách stále figurují negativně líčené postavy rakousko-uherských četníků. A bez vysvětlujícího „výkladu učitelova jsou ony články s to vzbuditi v dětských duších animositu proti

65 Srov. O. KOLÁŘ, *Problematika četnictva v interpelacích*.

66 František Feigel (1901–1972), vystupující též jako (Gel), byl významný československý novinář, který v meziválečném období přispíval mimo jiné do Lidových novin. Za druhé světové války působil jako válečný zpravodaj.

67 (Gel), *Četník*, Bratrství. List československého vojska č. 15, 1925, s. 178–179.

68 *Tamtéž*.

četnictvu“. Kromě toho autor kritizoval i případy, kdy „nerozumná matka pohrozí nezbednému dítěti, že zavolá četníka, nebude-li hodné“.⁶⁹

Ve stejném vydání byla otištěna také další stať reagující na neoblíbenost četnictva, jejíž příčiny pisatel spatřoval mimo jiné v rakousko-uherských reminiscencích, na druhou stranu však zdůrazňoval jak zásluhy členů sboru v bojích na Slovensku roku 1919, tak význam udržování veřejné bezpečnosti a pořádku. Především se ovšem pozastavoval nad averzí dělnictva vůči četníkům, již údajně zapříčinila agitace tisku, čímž je míněn patrně zejména tisk komunistický.⁷⁰

Navzdory uvedeným jevům se obraz četnictva v očích veřejnosti koncem třicátých let poněkud vylepšil, což souviselo se zapojením sboru do obrany pohraničí na podzim 1938. Projev ministra vnitra při pohřbu četníků padlých v září 1938 v západních Čechách byl vysílán rozhlasem, přičemž značnou pozornost pietnímu aktu věnoval i tisk.⁷¹ Na samotném sklonku existence první Československé republiky se tak příslušníkům četnictva dostalo ze strany české veřejnosti takřka všeobecného uznání.

Obtížně uchopitelná je otázka, jak svou úlohu ve společnosti vnímali samotní četníci. Výše již byla citována úvaha generála Karla Vyčítala o významu sboru, názory řadových četníků jsou však dokumentovány jen zcela mizivě. Cenný zdroj představuje anketa na téma „Proč mám rád své povolání?“, publikovaná v Lidových novinách na jaře 1924. V jejím rámci novináři vyzpovídali mimo jiné několik četníků a policistů, aniž by pochopitelně uvedli jejich jména. Odpovědi jednotlivých respondentů ovšem obvykle zůstaly pouze povrchní a obecně formulované (hájení zájmů státu, potírání bezpráví apod.).

Za pozornost stojí, že z šesti četníků, kteří se do průzkumu zapojili, čtyři sloužili na Slovensku. Jeden z nich vyzvedl mimo uvedených aspektů taktéž určitou psychologickou a výchovnou roli četnictva, ale zároveň si neodpustil kritickou poznámku: „Na Slovensku pak je (četník) zároveň učitelem lidu, neboť o lid se tu krom voleb nikdo nestará.“⁷²

Další příležitosti k vyjádření svých názorů získali četníci na stránkách Bratrství, případně též Četnického obzoru, kam však bylo možno přispívat pouze ilegálně a anonymně. Nicméně články v citovaných listech se většinou

69 *Školní výchova dětí a veřejná bezpečnost*, in: Propagační ročenka československého četnictva a četnické služby na rok 1937/38, s. 30–32.

70 *Náš četník*, in: Propagační ročenka československého četnictva a četnické služby na rok 1937/38, s. 61–63.

71 Viz např. *Pocta padlým četníkům*, Lidové noviny 46, 18. 9. 1938, s. 2.

72 *Proč mám rád své povolání?*, Lidové noviny 32, 17. 5. 1924, s. 6.

týkaly zejména praktických služebních otázek, o sebeidentifikaci autorů tak vypovídají pouze minimálně.

Jisté však je, že smýšlení četníků se vždy neshodovalo s oficiálním pohledem Ministerstva vnitra a velitelského sboru. Jak dokládají citace z ankety Lidových novin nebo z četnické propagační ročenky, hrdost na příslušnost k bezpečnostnímu sboru byla nezdědka doprovázena přesvědčením, že význam četnictva není veřejností ani politiky docenován. Daný pocit zneuznání byl u některých jedinců doprovázen morálními dilematy četníků při zákrocích během sociálních nepokojů. Četníci, kteří většinou pocházeli z dělnického či maloroľnického prostředí, jistě zcela nepostrádali soucit s příslušníky nemajetných vrstev.⁷³

Kupříkladu Rudolf Boflík, pozdější španělský interbrigadista a válečný letec, prý v roce 1937 zdůvodnil své rozhodnutí odejít od četnictva následovně: „To nemohu udělat, abych přišel do stavení, dal dělníka do želez a manželka s dětmi by nařikaly.“⁷⁴ Boflík se rozhodl své dilema řešit radikálním způsobem, tedy dezercí. Podobný postup patřil k poměrně výjimečným. Pocit sociální nespravedlnosti přivedl některé četníky dokonce k určitým projevům neposlušnosti, případně i sympatií ke komunismu. V létě 1924 si neznámý četník ze Slezska v anonymním dopise generálnímu veliteli stěžoval na údajnou šikanu ze strany nového velitele oddělení a připojil pohružku: „Jak to půjde s tím pronásledováním tak dále, tak nás brzy uvidíte při demonstracích maširovat v čele komunistů.“⁷⁵

Prameny nám neumožňují posoudit, do jaké míry bylo mezi četníky rozšířeno radikálně levicové smýšlení, dá se však předpokládat, že nešlo o nikterak běžný jev. Komunismus byl (přínejmenším do poloviny třicátých let) považován za jednu z hlavních hrozeb stávajícímu politickému zřízení a lze předpokládat, že větší část četníků se s daným nazíráním ztotožňovala. Z období nacistické okupace jsou doloženy případy příslušníků četnictva, kteří kryli či podporovali odbojové aktivity, zároveň se však nezdráhali iniciativně spolupracovat s okupační mocí při zákrocích proti komunistům.⁷⁶ Představa komunismu jako nepřátelské ideologie tedy byla, zejména u starších četníků, poměrně silně zakořeněna.

---

73 Sociální strukturu četnického mužstva lze rekonstruovat z žádostí o přijetí k četnictvu, dochovaných zejména v případech pražského zemského velitelství. Rozbor uvedených pramenů by byl zajímavým námětem pro samostatnou odbornou studii.

74 Jiří RAJLICH – David MAJTENYI, *Jan Ferák a ti druzí: českoslovenští letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*, Cheb 2012, s. 455.

75 NA, f. GVČ, kart. 17, sign. 317dův./1925.

76 Srov. např. Patrik KELLER, *Vrchní strážmistr Smetana – poslední velitel četnické stanice v Blovičích*, in: Almanach příspěvků VIII. konference policejních historiků, Praha 2013, vydáno elektronicky na CD.

Oproti tomu v řadách sboru panovala v porovnání s armádou o něco větší národnostní tolerance. To bylo dáno zejména dvěma skutečnostmi – zhruba do poloviny dvacátých let u četnictva sloužila řada mužů německé národnosti, kteří se po státním převratu dokázali přizpůsobit novým poměrům. Navzdory požadavkům jednak národních socialistů, jednak legionářů na čechizaci sboru probíhaly jazykové zkoušky daleko benevolentněji než u vojska. Příčinu lze spatřovat v tom, že četnictvo coby profesionální složka tvořená dobrovolníky nemohla doplňovat svůj početní stav tak snadno jako armáda, postavená na odvedencích. Svou roli hrál rovněž poměrně tolerantní přístup velitelského sboru, jenž postrádal nacionální radikalismus legionářů, kteří obsadili rozhodující místa v armádě.⁷⁷

Druhou zásadní okolností byl fakt, že četníci oproti vojákům přicházeli do častějšího jak služebního, tak osobního styku s obyvatelstvem a zejména v maloměstském či venkovském prostředí museli s místními civilisty dlouhodobě koexistovat. Díky tomu snáze nacházeli jistý *status quo* s příslušníky menšin. Zejména v prvních popřevratových letech jsou doloženy případy, kdy četníci v pohraničních oblastech zasahovali proti projevům národnostní nesnášenlivosti vojáků, např. v souvislosti s odstraněním pomníku císaře Josefa II. v Teplicích-Šanově v listopadu 1920.⁷⁸

Shrme-li získané poznatky, lze konstatovat, že hmotné zabezpečení četnictva bylo oproti dělnickým a řemeslnickým profesím solidnější, taktéž v rámci bezpečnostních složek na tom byli četníci relativně slušně, zejména v porovnání s finanční stráží. Na druhou stranu je však třeba mít na zřeteli jednak výrazně širší paletu úkolů a povinností četnictva, jednak jisté znevýhodnění v oblasti různých přídavků oproti jiným kategoriím státních zaměstnanců. Horší platové podmínky a nižší společenská prestiž ve srovnání s armádou zavdávaly příčiny k určité nespokojenosti.

Materiální i liberalizační požadavky příslušníků sboru nacházely podporu především v řadách státotvorné levice, oproti tomu pravicové strany převážně usilovaly o udržení statu quo. Ačkoliv po celé sledované období byl v zásadě zachován rakousko-uherský vojenský model, došlo během dvacátých let k dílčím reformám, které četníkům umožnily alespoň v omezené míře prosazovat své stavovské zájmy.

---

77 Viz Ondřej KOLÁŘ, *Němci v řadách československého četnictva v letech 1918–1939*, in: Češi a Němci v meziválečném Československu, Brno 2013, s. 144–156.

78 NA, f. GVČ, kart. 52. Mezi legionáři zúčastněnými na odstranění pomníku byl i pozdější generál Karel Klapálek.

The Social Status of the Members of the Czechoslovak Gendarmerie 1918–1939

IVANA KOLÁŘOVÁ – ONDŘEJ KOLÁŘ

This study focuses on the issue of the financial and social standing of members of the Czechoslovak Gendarmerie. The pay rates and accommodation for the members of the force depended on local conditions – in general, they were paid better than, for example, excise men, yet less well than regular soldiers. The top echelons of the force repeatedly voiced the issue of neglect shown to the gendarmerie compared to the army. This situation was also challenged by proponents of a reform of the gendarmerie, gathered around a journalist Bohumil Mladý.

In the first years of Czechoslovakia's existence, Mladý and his colleagues strove for the “democratisation” of the gendarmerie, the grounds of which were to be the abolition of the military nature of the force and making the status of the gendarmes equal to that of other civil servants. This project found favour with some National-Socialist MPs, whereas the right-wing Agrarians and National Democrats wished to preserve the current form of the gendarmerie, which was also confirmed by the Act on the Gendarmerie from April 1920.

There were widespread negative connotations towards the gendarmerie amongst the population. In addition to keeping the traditional distance from members of the law enforcement apparatus, another factor was the fact that the gendarmerie was commonly seen as a tool of the former Austro-Hungarian repressive regime, which was further emphasised by the high degree of personal continuity in the force after 1918. There are only snippets of information on how the gendarmes themselves understood their social role, yet current knowledge seems to demonstrate that the sense of importance and usefulness of the security forces prevailed, though it was also imbued with the feeling that the public displayed a lack of appreciation for the gendarmerie service.

Translated by Alena Linhartová

STUDIE

Mezi realitou, propagandou a mýty. Vydavatelské aktivity československých exulantů na Západě v letech 1968–1989

PETR ORSÁG

PETR ORSÁG: Between the Reality, Propaganda and Myths. Publishing Activities of the Czechoslovak Exiles in the West between the Years 1968–1989

This study focuses on selected aspects of media involvement and the publishing activities of Czechoslovak exiles in the West in the years 1968–1989. Based on archival research, this text refutes some traditional misconceptions and in terms of facts and interpretation it makes the state of current research, relating to economic and operating-technical issues of the exile media operation in particular, more precise.

Key words: Czechoslovak exiles after August 1968, Exile publishers, Exile public sphere, Illegal distribution of information, History of journalism, Radio Free Europe

„Je to vaše hobby a moje hobby jsou auta,“ zdůvodnil v dopise vydavateli exilového Frankfurtského kurýra Václavu Horovi jeden z československých uprchlíků, proč už dál nechce platit předplatné za časopis.¹ Na první pohled svérázný názor na činnost té části československých uprchlíků, kteří po příchodu na Západ v období po srpnu 1968 rozvinuli do pozoruhodné šíře mediální (a obecně vydavatelské) aktivity, nebyl v utečenecké komunitě zdaleka ojedinělý. Ve vyostřenější podobě

byly tyto činnosti chápány jako výnosný byznys, jímž se exiloví vydavatelé obohacovali na úkor ostatních.² Podobné nepochopení nezřídka projevovali i úředníci hostitelských zemí (viz dále). K tomu se přidružovala domácí komunistická propaganda, která exilové mediální podniky veřejně ostouzela a v oficiálních režimních médiích trvale konstruovala obraz podvratných imperialistických ideodiverzních center financovaných západními zpravodajskými službami v čele s americkou CIA.

Tento text primárně věnuje pozornost vybraným, zejména ekonomickým a provozně technickým determinantám, jež ovlivňovaly a spoluutvářely mediální aktivity československých exulantů v západním světě v období komunistického panství v Československu, zvláště v letech po srpnu 1968.³ V širším plánu však nezbytně uvádí i do společensko-politických souvislostí exilových aktivit v daném období. Věnovat pozornost exilovým médiím i v tomto obecnějším kontextu má přitom své opodstatnění. Byla hlavním komunikačním prostředkem, zprostředkovatelem, nejzřetelnějším projevem a spolutvůrcem exilové veřejné sféry, která se postupně konstituovala na demokratickém Západě poté, co se komunisté v Československu chopili moci. Vytvářela specifický sociálně-komunikační a informační

-
- 1 Václav Hora odešel po srpnu 1968 do Spolkové republiky Německo (dále SRN). Usadil se ve Frankfurtu nad Mohanem a začal tam vydávat časopis Frankfurtský kurýr (dále jen FK), v roce 1976 založil exilové knihkupectví Dialog. Z dopisu Hora citoval v posledním čísle před zánikem časopisu. Srov. FK, 1974, č. 10, s. 2.
  - 2 Zde je na místě alespoň stručně vysvětlit užití pojmů *exil* – *emigrace*. Zatímco mezi badateli-historiky nepanuje v terminologickém chápání těchto dvou pojmů jednota a liší se i jejich užívání, sociální vědci pracují pouze s termínem *emigrace* (resp. nadřazeným pojmem *migrace*), který chápou jako hodnotově neutrální, a zahrnují pod něj jak emigraci politickou, tak např. hospodářskou. Srov. např. Zdeněk NEŠPOR, *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*, Soudobé dějiny 12, 2005, č. 2, s. 245–284. S ohledem na dané téma však obecný termín emigrace nedostatečně zohledňuje individuální motivace pro aktivní podíl na spolutváření exilové veřejné sféry, resp. též veřejné sféry většinové společnosti v hostitelských zemích. Tento text proto pracuje s pojmem *exil*, který chápe jako politickou emigraci, k níž vedlo pronásledování, diskriminace či jiné ohrožení domácím režimem, nebo nesouhlas s charakterem režimu. Plánem exulantů bylo *aktivní* působení na změnu domácího režimu ze zahraničí. Takto svou roli chápala většina publicistů a mediálních pracovníků, kteří působili v československých exilových médiích a byli aktivními spolutvůrci exilové veřejné sféry. K širším souvislostem užívání uvedených pojmů srov. např. úvodní pasáž studie Antonín KOSTLÁN, *Útěky do emigrace a Československá akademie věd*, in: Soňa Štrbáňová – Antonín Kostlán (edd.), *Sto českých vědců v exilu*, Praha 2011, s. 21–38.
  - 3 Dalším podstatným limitujícím faktorem vydavatelské činnosti byly operace komunistické tajné policie na Západě, jež ale nejsou předmětem pozornosti tohoto textu. K problematice srov. např. Radek SCHOVÁNEK, *Aktivní opatření komunistické rozvědky proti exilu*, in: Petr Blažek (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha 2005, s. 158–179; TÝŽ, *Jiří Pelikán a Státní bezpečnost*, in: Jiří Pelikán 1923–1999. Sborník k nedožitým osmdesátinám Jiřího Pelikána, Praha 2003, s. 51–56.

prostor, který reagoval na ztížené možnosti kritické diskuse a veřejného působení v Československu. Současně se ty nejvýraznější exilové tituly (z pouónorových zejména Svědectví, z posrpnových Listy, Právo lidu a další) stávaly mnohem více než exilové politické strany či institucionalizované politické organizace jedním z nejučinnějších prostředků zahraniční akce proti komunistickému režimu, otevřenou tribunou pro veřejné tříbení názorů a spojení s domovem. Politicky a na domov orientované exilové tituly výrazně překračovaly svou elementární informačně-komunikační funkci, stávaly se platformou trvalého politického působení a redakce svébytnými mocenskými centry (vedle Svědectví to platí po srpnu 1968 zejména o římských Listech – viz dále). To lze doložit mj. tím, že komunistický režim si tato média definoval jako prostředky nepřátelské ideologické diverze a být se veřejně snažil jejich činnost ostouzet a bagatelizovat, ve skutečnosti jim režimní zpravodajské a bezpečnostní složky věnovaly trvalou a mimořádnou pozornost.⁴

Redefinice exilové situace po srpnu 1968

Masivní exilová vlna uprchlíků z okupovaného Československa po srpnu 1968 přinesla výrazné oživení a následně rozvoj exilové veřejné sféry.⁵ Její nebývalý rozsah zásadním způsobem redefinoval charakter exilu jako celku a současně se významně posílily vzájemné vazby s domovem.

---

4 Aktivita agentů StB na Západě nejvýrazněji cílily na vydavatele exilových periodik, jež se ilegálně dopravovala do země (Svědectví, Listy, Právo lidu aj.). Ty také soustavně ostouzela domácí režimní propaganda. Pozornost StB se ale nevyhýbala ani vydavatelům periodik, jež své hlavní publikum spatřovali mezi exulanty, viz např. Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku, do něhož infiltroval Tomáš Řezáč atd.

5 Jen v první fázi po srpnu 1968 opustilo zemi podle odhadů až přes 100 tisíc lidí. Např. Tigrid cituje výpočet Neue Zürcher Zeitung z 9. 11. 1972, který uvedl číslo 127 tisíc, srov. Pavel TIGRID, *Politická emigrace v atomovém věku*, Praha 1990, s. 92. Jan Křen uvádí, že jen v letech 1968–1970 opustilo ČSSR asi 90–100 tisíc osob, srov. Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 869. Jan Hanzlík vycházejíc z rozboru tajných komunistických materiálů uvádí jako přibližné číslo o „rozmístění čs. nedovolené emigrace“ k roku 1977 počet 99 400, srov. Jan HANZLÍK, *Československá emigrace očima tajných materiálů*, Securitas Imperii 9, 2002, s. 306. Podle demografa Kučery se vedla metodicky spolehlivá evidence nelegální emigrace až od roku 1972. Mezi léty 1972–1989 (data tak nezahrnují první, masivní vlnu odchodů bezprostředně následující po srpnu 1968) podle něj z Československa odešlo 69 490 osob, z nichž 51 342, tj. 74 % bylo z České (socialistické) republiky. Viz Milan KUČERA, *Populace České republiky 1918–1991*, Praha 1994, s. 145–146.

Příslušníci většinové společnosti doma udržovali s příbuznými, přáteli a bývalými spolupracovníky, kteří odešli na Západ, kontakty, i když se tomu represivní aparát režimu snažil bránit. Veřejnost byla sice decimovaná masovými personálními čistkami ve všech úrovních veřejné sféry, v důsledku čehož se vnějškově přizpůsobila nově ustavenému statu quo, ale nesdílela už s novým politickým establishmentem konfrontační postoje, jimiž se KSČ a stát snažily mocenské ovládnutí veřejného prostoru zdůvodňovat. Jedním z projevů nechuti podílet se na obnovení ‚pořádku‘ byla pasivita, jejíž kompenzací byly o to intenzivnější úniky do bezpečí soukromé sféry.⁶

Mezi těmi, kteří místo přizpůsobení se novým pořádkům odešli ze země, patřila z hlediska politického vlivu, podílu na oživení, redefinici a následném novém rozvoji exilové veřejné sféry k nejaktivnějším i nejlivnějším skupina reformních komunistů.⁷ Její zástupci odcházeli do exilu jako na Západě už často známé osobnosti s bohatými kontakty, jejich pozice byla ve srovnání s pouónorovým exilem snazší.⁸ Právě někdejší komunističtí prominenti byli atraktivním předmětem zájmu nejen pro západní média, ale i pro levicové politické strany a hnutí, které československý reformní pokus inspiroval k novému promyšlení možností socialismu v podmínkách liberálních západních demokracie. ‚Medializace‘ pražského jara tak především zásluhou některých výrazných zástupců bývalých komunistických elit, kteří odešli do zahraničí, pokračovala i přesto, že v Československu se postupně mocensky stabilizoval Husákův normalizační režim. Jiří Pelikán, nejvýraznější osobnost z řad bývalých reformních komunistů, považoval za jeden ze svých hlavních cílů po příchodu do exilu informovat západní veřejnost o dění do-

---

6 Ztráta iluzí o charakteru režimu ovšem neznamenala, že se většina obyvatel zřekla vnějškově projevované loajality např. pragmatickým vstupem do KSČ. Zdeněk Vašíček připomíná, že od začátku 70. let do strany vstupovalo asi 20 tisíc lidí ročně, v roce 1974 údajně dokonce 100 tisíc. Srov. Zdeněk VAŠÍČEK – Francoise MAYER, *Minulost a současnost, paměť a dějiny*, Brno–Praha 2008, s. 55.

7 Později se pod vedením bývalého ředitele Československé televize Pelikána, který v Římě založil jeden z vůbec nejlivnějších exilových titulů *Listy*, zformovali do Skupiny *Listy*. (Více o *Listech* Petr ORSÁG, „*Jak dál?*“ – *Diferenciace československých exilových médií po srpnu 1968 jako výraz proměny exilové veřejné sféry*, *Historica Olomucensia*, 2012, č. XXX/42, s. 175–192; o *Listech* a Skupině *Listy* viz Francesco CACCAMO, *Mezi exilem, domácí opozicí a mezinárodním veřejným míněním. Exilový časopis Listy*, *Soudobé dějiny* 20, 2013, č. 3, s. 345–378; Francis D. RAŠKA, *The Long Road to Victory. A history of Czechoslovak exile organizations* (= East European monographs, No. DCCXCIX), 2012.

8 Mezinárodně-politická situace byla také mnohem příznivější než na konci 40. let, kdy byla západní Evropa ještě stále decimována důsledky druhé světové války, výhodou byly i sympatie západní veřejnosti k pražskému jaru.

ma. Díky rozsáhlým kontaktům na Západě, které si vytvořil během předešlé kariéry v Československu jako předseda Mezinárodního svazu studentstva, ústřední ředitel Československé televize a poslanec parlamentu, mohl začít spolupracovat s italskou či německou televizí, psát texty do různých západních novin a vystupovat v televizi a rozhlasu. Kromě toho, že v prvním období exilu mu tyto aktivity poskytovaly finance na obživu, znamenaly průběžnou publicitu československého tématu na Západě.⁹

Mediální atraktivita reformních komunistů byla na Západě dána i tím, že s sebou přinášeli silný příběh. Jako někdejší aktivní spolutvůrci režimu, kteří se jej poté pokusili reformovat a byli „zastaveni“ tanky armád Varšavského paktu, mohli svědčit na základě vlastní autentické zkušenosti s mocenskými mechanismy společnosti státního socialismu. Úkolem těch nových, čerstvých běžců bylo, řečeno slovy Pavla Tigrida, aby „posvítili do temnot totality, z níž vyšli a o níž první emigrační vlna už řekla vše, co dovedla a mohla“.¹⁰

Příchod exkomunistů s sebou ovšem nesl ještě jiný, v předchozích dvou dekadách nevídaný jev. V exilu se sešli někdejší odpůrci a vězni komunismu, kteří odmítali komunistický systém jako takový, se svými politickými oponenty, bývalými komunistickými funkcionáři, kteří byli spolutvůrci komunistického režimu. Vzájemná komunikace těchto dvou skupin byla obtížná a napětí mezi nimi tvořilo jeden z trvalých neuralgických bodů exilu v posledním dvacetiletí komunistické diktatury v Československu. Ovšem současně je zřejmé, že ideový konflikt posrpnových a poúnorových působil při postupném redefinování exilové veřejné sféry produktivně a dodával jí nezbytnou dynamiku.

Aktivní posrpnovní uprchlíci se na oživení exilového hnutí začali podílet způsobem, který byl pro další vývoj zásadní.¹¹ Profil této generace spoluutvářelo i aktivní veřejné angažmá ve sféře informační, publicistické a kulturní. Rozsáhlé publikační a vydavatelské aktivity se spolupodílely na oživení, vzestupu a svým způsobem i novém definování úkolů exilového hnutí ve vztahu k domovu. Nová exilová periodika, která začali uprchlíci na Západě zakládat už brzy po srpnu 1968 a doplňovat jimi paletu existujících médií z předchozího období, se stala jedním z logických a současně nejviditelnějších projevů snahy aktivně se podílet na redefinici exilové situace.

---

9 Pelikán byl v této činnosti velmi soustavný. Jeho osobní fond, uložený v archivu italského parlamentu, obsahuje stovky publikovaných textů i dokumenty dokládající spolupráci s médii, viz Archivio Storico della Camera dei Deputati, Řím, fond Jiří Pelikán (dále jen ASCD Řím).

10 Srov. P. TIGRID, *Salva do přátel*, Svědectví 12, 1973, č. 46, s. 188.

11 Nejnověji o aktivitách posrpnového exilu F. RAŠKA, *The Long Road to Victory*.

Zaměření badatelské pozornosti na média v kontextu daného období má svou logiku – politické čistky v československých médiích na počátku normalizace totiž výrazně zasáhly i podstatnou část předních novinářů a publicistů, kteří byli za svého veřejného působení během pražského jara aktivními spoluvůdci vzestupu autentické veřejné sféry a kritického veřejného mínění. Mnozí z nich odešli na Západ. Během prvních tří let po začátku normalizace zvolilo exil na 180 pracovníků médií a publicistů.¹² Do exilu odešli i bývalí prominenti režimu a vrcholní manažeři nejlivnějších mediálních institucí – kromě někdejšího ředitele televize Jiřího Pelikána také ředitel Československého rozhlasu Zdeněk Hejzlar.

Nejvíce publicistů se usídlilo v západním Německu a ve Švýcarsku. Část z nich našla uplatnění v Rádiu Svobodná Evropa (dále jen RFE) v Mnichově, jež pravidelně vysílalo do Československa od roku 1951.

Postavení této stanice bylo velmi specifické – sice působila v širším kontextu exilové veřejné sféry, ale současně se z něj už od svého založení vymykala – způsobem založení a financování skrze zdroje americké administrativy, institucionálním zázemím, rozsahem působení a v neposledním řadě jednoznačným zacílením na recipienty za železnou oponou.¹³ Primární orientací na domov se RFE fakticky vřazovala (mnohem) více do kontextu veřejné sféry domácí – a to jak té alternativní, tak oficiální. Skrze vysílání se stanice spolupodílela (v průběhu let s různou intenzitou) na utváření názorového klimatu v Československu a minimálně u části veřejnosti fungovala jako informační a názorová alternativa (a korektiv) k mediální produkci oficiální.¹⁴ Současně je však nezbytné vřazovat RFE do kontextu exilové veřejné sfé-

---

12 Petr ORSÁG – Jakub KONČELÍK, *Počátek normalizace jako čas kolísání identity piščího novináře – konformita, samizdat nebo exil?*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie, sv. 55, 2010, č. 3–4, s. 37–41.

13 Vysílání si americká administrativa od počátku interně definovala jako specifický prostředek své zahraniční politiky, jehož smyslem bylo působit v ideologickém soupeření s východoevropskými diktaturami jako „soft power“. Není cílem tohoto textu sledovat historii a rozsáhlé aktivity RFE, stanici je však nezbytné zmínit v rámci sledovaného tématu. Z novější zahraniční literatury o činnosti RFE srov. např. Richard H. CUMMINGS, *Cold War Radio. The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950–1989*, Jefferson, London 2009; Ross A. JOHNSON – Eugene R. PARTA, *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, Budapest-New York 2010; Arch PUDDINGTON, *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, Lexington 2000. Z nejnovějších českých publikací např. Marek JUNEK a kol., *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951–2011*, Praha 2011, s. 16–49.

14 V této souvislosti zmiňme i působení dalších západních stanic na tuzemské posluchače, jako bylo české vysílání Hlasu Ameriky, BBC aj. Žádná však nenabízela tak komplexní programové schéma jako RFE. I proto byla pro komunistický režim mediálním nepřitelem číslo jedna, hlavním „ideodiverzním centrem“, jak o tom svědčí rozsáhlá dokumentace režimních bezpečnostních složek.

ry. Hlavním cílem dlouhodobého působení RFE sice nepochybně byli posluchači v Československu, zároveň ale, byť jako svého druhu ‚vedlejší produkt‘, byla RFE i součástí exilových aktivit, čemuž napomáhalo i institucionální (ekonomické i personální) zázemí stanice. Zaměstnanci československé redakce byli v drtivé většině exulanti a jejich prostřednictvím bylo dáno napojení stanice na další exilové aktivity na Západě bez ohledu na to, že z hlediska institucionálního si RFE jako taková udržovala od exilového hnutí odstup.

RFE ve vysílání pravidelně citovala exilová periodika, informovala o produkci exilových nakladatelství, z nichž četla úryvky – tím násobila okruh potenciálních příjemců „podvratných informací“,¹⁵ informovala i o dalších aktivitách Čechoslováků na Západě; redaktori RFE měli přístup ke kvalitním zdrojům informací, které byly pro vydavatele exilových periodik zcela nedostupné (mj. placená produkce západních zpravodajských agentur, stanice ilegálně odebírala i zpravodajský servis Československé tiskové kanceláře – ČTK a Tiskové agentury Sovětského svazu – TASS, k dispozici dále byla západní tištěná i elektronická média a mezi exilovými novináři i ceněný monitoring oficiálních československých médií atd.).¹⁶ Redaktori stanice tak jednak zprostředkovávali vydavatelům periodik tyto informační zdroje, jednak sami přispívali svými názorovými texty do exilových titulů (a platilo to i opačně – jako externí spolupracovníci RFE si mohli exiloví publicisté psaním textů pro stanici přivydělat, což mnohým z nich zlepšovalo nedobrou finanční situaci, byť podmínky spolupráce s RFE se v průběhu let měnily a úsporná opatření nejdříve dopadala právě na externisty).

Mimořádnost RFE spočívala mj. i v tom, že zisk stálého pracovního místa v této stanici znamenal zajištěnou existenci. Možnosti získat takové místo však byly

---

Blíže viz Prokop TOMEK, *Objekt ALEA. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*, Praha 2006.

- 15 Případně o synergickém efektu psal vydavatel exilového Práva lidu Jiří Loewy: „Máme už z domova potvrzeno, že první větší várky č. 1/79 překonaly blokádu – a velmi kladné reakce. Velikou multiplikační službu nám i tentokrát prokázali hoši z RFE, kteří snad třikrát odvysílali skoro celý obsah čísla.“ Dopis Jiřího Loewyho Jiřímu Horákovi z 27. 3. 1979, Archiv Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, Praha, fond Jiří Loewy (dále jen AÚSD Praha, f. Loewy), Korespondence.
- 16 Viz např. dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi z 2. 7. 1970 (ASCD Řím, kart. 16) v souvislosti se začátkem vydávání exilových Listů: „Kdyby chtěli pro nás něco vykonat (tj. čeští redaktori v RFE, pozn. aut.), měli by v této chvíli pro nás zajistit materiály, jejich rešerše a analýzy, tj. Ost-Europäische Rundschau (měsíčník, který se posílá zadarmo), dále Přehled tisku (rozmnožované kopie článků z čs. tisku, které se vydávají několikrát týdně) a konečně (pokud možno německy) přehledy tisku, rozhlasu a událostí v ČSSR, ve Vých. Evropě a v komun. hnutí, které se vydávají a prodávají redakcím, ale na které my nemáme peníze.“

velmi omezené, navíc mnozí z exulantů se stanicí z ideových či jiných pohnutek spolupracovat nechtěli.¹⁷

Všichni ti, kteří se rozhodli pro různé způsoby mediálního angažmá vně RFE (a byla jich většina), museli si najít na Západě občanská zaměstnání, a své vydavatelské, publicistické a jiné proti režimu cílené aktivity provozovat ve svém volném čase.

Vedle již zavedených exilových titulů (Svědectví, České slovo, Studie aj.), jež vznikly v předchozích dvou dekadách, začali nově příchozí exulanti zakládat i periodika nová.¹⁸

Oživení vydavatelských aktivit na režimem „neobsaditelném území“¹⁹

Podmínky pro vydávání periodik na Západě byly diametrálně odlišné od těch, jež panovaly v ČSSR. Výhodnost exilové pozice v obecné rovině případně charakterizoval Erazim Kohák: „Tři vlny emigrace vytvořily zázemí v zahraničí mimo dosah sovětských tanků. MV (Ministerstvo vnitra, pozn. aut.) může zastavit časopis a znormovat ediční plány, ale na druhé straně hranic vycházejí časopisy, které usměrnit nemůže. Nejsou to jen emigrantské časopisy a vnitřní orgány exilu. Vycházejí i časopisy výrazně české, doma psané a k domovu se obracející (...) MY, národ český a slovenský, dnes žijeme zčásti mimo dosah vlády.“²⁰ Absence cenzury, bohatství informačních zdrojů a neomezená volnost pohybu otvíraly možnosti nesrovnatelné s podmínkami v normalizujících se médiích v ČSSR. Díky tomu mohla v exilových médiích na Západě pokračovat svobodná a autentická veřejná debata, která byla přerušena po porážce pražského jara v Československu.

I svobodné vydávání exilových periodik však mělo četné limity. Byly dány jednak platným zákonodárstvím či zvyklostmi v některých cílových zemích, kam směřovali uprchlíci, jednak obecně specifičností exilové situace. Současně byli různě

---

17 Např. Antonín Liehm či Karel Hvizďala autorovi tohoto textu potvrdili, že právě propojení stanice se zájmy americké administrativy bylo pro ně důvodem, proč v ní nehledali stálé zaměstnání. U Liehma, člena Skupiny Listy, zejména z politických a ideologických pohnutek, u Hvizďaly proto, že tento aspekt odporoval jeho představě nezávislé liberální západní žurnalistiky. Podobný odstup od RFE si udržovali např. i další členové Skupiny Listy, byť s ní spolupracovali např. na medializaci protirežimních aktivit (viz dále).

18 Blíže viz P. ORSÁG, „*Jak dál?*“, s. 175–192.

19 Exil jakožto neobsaditelné území uvádí Erazim Kohák jako jednu z výhod, jíž mohou využívat oponenti pražského režimu (na obou stranách hranic). Srov. Erazim KOHÁK, *Národ v nás*, Toronto 1978, s. 195.

20 *Tamtéž*.

nými pravidly a nařízenými vázání autoři spolupracující s různými exilovými periodiky napříč světadílí. Například v neutrálním Švýcarsku, které bylo po srpnu 1968 k Čechoslovákům velmi vstřícné,²¹ azylová legislativa zakazovala utěčenčům politickou činnost. Vydávání exilových periodik politickými uprchlíky bylo proto balancováním na hraně zákona. Redakce to řešily např. tím, že odpovědným redaktorem se stal člověk, který měl švýcarské občanství,²² sami redaktoři pak psávali např. pod pseudonymy či zkratkami.²³ Nutno však dodat, že i v případech, kdy místní úřady zjistily nedovolenou činnost, spokojily se většinou s formálními výzvami k jejímu ukončení, případně s napomenutím.²⁴ Relativně liberální vydavatelské

---

21 Jen do konce roku 1968 odešlo do Švýcarska z ČSSR bezmála osm tisíc lidí (srov. Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku 2, 1969, č. 6, s. 14). V následujících letech počet Čechoslováků ve Švýcarsku přesáhl 13 tisíc, což bylo po Německu ze západoevropských zemí nejvíc. Blíže viz Zpravodaj 11, 1978, č. 9, s. 17; J. HANZLÍK, *Československá emigrace očima tajných materiálů*, s. 269–306.

22 Např. curyšský Zpravodaj ustanovil odpovědným redaktorem Jaroslava Jokla, švýcarského rodáka. Jokl přitom do časopisu nepsal, staral se o administrativu a provozní záležitosti. Blíže Petr ORSÁG, *Média československého exilu v čase „obnovení pořádku“. K některým aspektům vývoje exilových periodik po srpnu 1968*, in: Martin Foret – Marek Lapčík – Petr Orság (edd.), *Média dnes*, Olomouc 2008, s. 313–326. Podobně odpovědným editorem Svědectví musel být francouzský občan, proto je ve francouzské verzi tiráže uveden jako editeur responsable Jaroslav Vrzala, který měl francouzské občanství. To potvrdil autorovi textu Richard Belcredi, někdejší přítel faktického šéfredaktora Pavla Tigrida.

23 Spolupracovník Listů Dušan Havlíček, který se po srpnu 1968 usadil ve Švýcarsku, uvedl, že až do doby, kdy mu bylo uděleno švýcarské občanství, nemohl své příspěvky podepisovat. Blíže Dušan HAVLÍČEK, *Listy v exilu. Obsahová analýza časopisu Listy*, Olomouc 2008, s. 21. Podobně limitovaný byl v politické činnosti i Ota Šík usazený v St. Galen. Spisovatel Jaroslav Marek užíval pseudonym Vějvoda zpočátku jednak proto, že ve vlasti měl nemocnou matku a obával se možných represí režimu proti ní, ale i proto, aby unikl pozornosti švýcarských úřadů, protože tajně spolupracoval s RFE. Spisovatel Jan Beneš v korespondenci s autorem uvedl, že jistou dobu musel přerušit spolupráci s exilovými periodiky, protože se stal zaměstnancem federální vlády USA a v podmínkách smlouvy měl, že všechny materiály k publikaci měl předkládat ke kontrole šest týdnů předem v anglickém překladu. Často také volil místo podpisu pod texty zkratky či pseudonymy.

24 Např. spisovatel a publicista Jaroslav Strnad, který měl ve Švýcarsku statut politického uprchlíka a přitom pracoval „tajně“ jako redaktor RFE, švýcarské cizinecké policii tvrdil, že jeho mnichovské pobyty jsou nezbytné kvůli vyřizování odškodného za pobyt v koncentračním táboře, a policie to akceptovala. Srov. Jaroslav STRNAD, *Panoptikum. Rozhovor Františka Strmisky s Jaroslavem Strnadem o nacistech, exilu, Svobodné Evropě, literatuře a jiných důležitostech posledních let*, Praha 1999, s. 123–124.

podmínky nabízela pro československé exulanty po srpnu 1968 tehdejší Spolková republika Německo,²⁵ ovšem také s určitými výjimkami.²⁶

Obecně byla situace pro exulanty na Západě v mnoha ohledech příznivější než po únoru 1948, vydávání exilových periodik však provázely i o dvě dekady později značné, a v mnoha ohledech obdobné těžkosti.²⁷ Mezi ty nejpodstatnější patřilo nedostatečné personální, finanční a technické zázemí, což vystavovalo prakticky permanentním zkouškám periodicitu vydávání, která se často měnila v existenční zápas o to udržet vydávání v chodu. Uvedené obtíže se týkaly jak titulů spíše servisních, tak, minimálně v počátečních fázích vydávání, i těch elitních, jak o tom svědčí různě dlouhé časové průrvy v periodicitě Listů či Svědectví během let jejich existence, podobně vydávání dvojčísel či trojčísel.

Mezi všeobecně zaměřenými tituly zakládanými v posrpnovém období je možno rozlišovat zhruba dvě základní linie: servisně-informační bulletiny a zpravodaje (primárně většinou zacílené na exilové čtenáře konkrétního regionu či země – např. Frankfurtský kurýř, Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku, Okno dokořán aj.) a současně i obsahově náročnější, ambiciózní názorotvorné tituly s výraznějším autorským zázemím a mediálními obsahy často zacílenými především na publikum v Československu (z nově založených titulů zejména římské Listy, později např. Právo lidu, 150 000 slov aj.).²⁸

---

25 To potvrdili autorovi textu Václav Hora i Richard Belcredi, který dlouhodobě působil v mnichovské redakci RFE a podílel se i na dalších mediálních aktivitách v SRN.

26 Omezení platila pro politické strany, kterým německé zákonodárství zakazovalo vydávat periodické tiskoviny. Vydavatelem mohl být buď jednotlivec, nebo spolek (e. V. – eingeschriebener Verein). Proto když chtěla exilová ČSSD začít v německém Wuppertalu vydávat Právo lidu, museli se zakladatelé zaregistrovat jako spolek – tak vzniklo vydavatelství POL-VERLAG e. V. Tím, že vznikl spolek, redaktor Práva lidu Jiří Loewy vyřešil i jiný problém – nizozemský zaměstnavatel mu zakotvil v pracovní smlouvě paragraf, že další podnikatelské aktivity může provozovat jen s předchozím souhlasem správní rady koncernu. Srov. Jiří LOEWY, *Publikační činnost ČSSD v exilu 1948–1989*, in: Jan Kratochvíl (ed.), *Český a slovenský exil 20. století*, Brno 2002, s. 25. O následných potížích s daňovými úlevami viz tamtéž.

27 Vzpomínku na situaci poúnorových vydavatelů nabídl exilovým čtenářům Jožka Pejskar, zaměstnanec RFE a redaktor Českého slova, viz FK 1, březen 1970, č. 3, s. 6.

28 Pokusy o byt jen elementární kategorizaci exilových periodik jsou nanejvýš obtížné, neboť exilová situace se tomu do značné míry vzpírá. Tato periodika lze např. jen těžko členit tradičně dle formálních znaků, jako je periodicitu, náklad tištěný/prodaný, rozsah, čtenost, protože většinu z nich limitovaly exilové možnosti, obdobné je to s kritérii obsahovými. Kromě členění naznačeného v textu se nabízí např. možnost diferenciacie dle toho, zda svou koncepcí titul cílí na geograficky úžeji vymezené publikum konkrétního regionu či země (viz např. FK, Okno dokořán) či na exilové čtenáře jako celek (České slovo, Text aj.). Ovšem některé tituly, původně koncipované

Zřejmě nejvýraznějším dělítkem, od něž se odvíjela (a s nímž souvisela) celá řada dalších provozních i obsahových determinant, bylo právě rozhodnutí vydavatele, zda daný titul má být svou koncepcí určen primárně pro čtenáře exilového či domácího žijícího v Československu. Rozhodnutí připravovat periodikum především pro domov znamenalo v rovině obecné i konkrétní, že daný titul a jeho tvůrci stanuli v přímé a často intenzivní konfrontaci s domácím režimem. Titul určený pro domov také musel volit odlišný přístup k tvorbě mediálních obsahů. Z nejvlivnějších titulů, které se nejmasivněji ilegálně distribuovaly do Československa, se např. *Listy* či *Právo lidu* téměř nezabývaly děním v exilové komunitě²⁹ a obsah se snažili „šít“ na míru domácímu čtenáři (často po konzultaci se zástupci domácí opozice), který měl jen velmi omezenou možnost získávat informace z jiných, než oficiální propagandou kontaminovaných zdrojů. Tigrid sdílel tutéž orientaci na domov, s nímž udržoval trvalý dialog, ovšem exilovým polemikám např. s posrpnovými exkomunisty v exilu, se ve Svědectví nevyhýbal. Jinou nezbytností takto zacílených titulů bylo permanentní a efektivní ilegální spojení s domovem, a to jak z hlediska výměny informací a autorského zázemí (na tvorbě takových titulů participovali významně i domácí autoři), tak z hlediska nesnadné a riskantní distribuce přes železnou oponu. Toto spojení muselo tedy v zásadě prolínat všemi fázemi produkce daných tiskovin, což s sebou neslo vysoké nároky na trvalou konspiraci, na udržování rozsáhlých kontaktů jak ve vlasti, tak na Západě, a stejně tak mnohem výraznější finanční zátěž pro vydavatele.

Exilové podmínky byly také pro většinu publicistů a novinářů uvyklých z domova na širokou publicitu a zázemí velkých mediálních institucí zcela novou zkušeností. S předvídavostí shrnul budoucí těžkosti vydávání v exilu Jiří Pelikán v *Listech*: „(N)aše záměry budou samozřejmě ovlivňovány mimořádnými podmínkami vytvořenými okupací naší země. Budeme se potýkat s problémy tiskárny, která nemůže uspokojit naše požadavky, s rozptýleností našich spolupracovníků, s represí vůči autorům a distributorům časopisu doma, s přísunem a ověřováním zpráv a v neposlední řadě s nedostatkem finančních prostředků. Tento časopis můžeme

---

jako místní, ten geograficky omezený okruh čtenářů významně přesahovaly a distribuovaly se napříč zeměmi i kontinenty. Blíže viz P. ORSÁG, „*Jak dál?*“.

29 Pelikán výslovně uváděl, že *Listy* se vyhýbají „exilové politice a polemikám uvnitř exilu“, protože to považoval za „zbytečné a škodlivé tříštění sil, jež mají být věnovány boji proti hlavnímu nepříteli“. Za rozhodující považoval „domácí frontu“. Viz redakční úvodník *Do pátého roku*, *Listy* 5, 1975, č. 1, s. 2.

vydávat jen díky obětavosti všech jeho spolupracovníků, autorů a distributorů a s pomocí jeho čtenářů doma i ve světě a (...) přátel naší země...³⁰

Pokud lze ve standardních vydavatelských podmínkách v liberálních západních demokraciích posuzovat postavení a vliv konkrétního titulu na trhu např. dle výše tištěného, resp. prodaného nákladu, exilová situace staví i toto pravidlo na hlavu. Tištěný náklad exilových periodik se většinou pohyboval řádově od stovek do maximálně několika tisíc kusů u měsíčníků či dvouměsíčníků.³¹

Mnichovský Text vycházel v roce 1970 v maximálním nákladu 5000 kusů (ovšem jen krátkodobě, tento náklad byl nadsazen a generoval vysoké ztráty, protože počet platících abonentů byl zhruba poloviční),³² curyšský Zpravodaj v nejvyšším nákladu asi 2500 kusů (v průběhu let se náklad měnil), Okno dokořán v nákladu asi 700 až 1000 kusů, Frankfurtský kurýr začínal na nákladu 200 kusů a stabilizoval se na počtu 1000 kusů.³³

Výrazně vyšší náklady neměly minimálně v prvních letech po zahájení vydávání ani elitní tituly, které distribuovaly část nákladu do Československa. U těch ale ještě více než u běžných exilových periodik platí, že získat relevantní čísla o výši nákladů je obtížné – mj. i proto, že podstatnou část dokumentace vydavatelé záměrně likvidovali z bezpečnostních důvodů; snažili se na minimum snížit riziko,

---

30 *Proč nesmíme mlčet?*, Listy 1, 1971, č. 1, s. 2. Pelikán už mohl vycházet ze zkušeností, jichž nabyl při výrobě dvou nultých čísel exilových Literárních listů v roce 1970, která předcházela pravidelnému vydávání Listů.

31 Obecným problémem je relevance dochovaných informací týkajících se výše nákladu. U většiny titulů se redakční archivy nedochovaly buď vůbec, nebo jen torzovitě. Reálnou výši nákladu uváděnou přímo v periodikách či v korespondenci exulantů lze obtížně verifikovat z nezávislého zdroje (auditovaný, úředně ověřený náklad u exilových titulů neexistoval), pokud nejsou k dispozici např. faktury dokládající platby vydavatele tiskárně. Např. u Svědectví se dochovaly výkazy o povinném výtisku pro francouzskou Národní knihovnu ze 70. a 80. let, srov. Petr ZÍDEK, *Češi v srdci temnoty. Sedmadvacet historických reportáží o prvním čtvrtstoletí komunistů*, Praha 2013, s. 153. Ovšem ani tato data neodrážejí skutečný náklad, jen tu část, která směřovala do oficiální distribuce na Západě, resp. tu, kterou Tigris přiznal.

32 Interní redakční dokument o stavu časopisu Text k 1. 10. 1970 uvádí, že „nyní se již počet platících čtenářů zvýšil na 2.600, takže finanční ztráty na jedno číslo jsou již podstatně nižší, rovněž byl snížen počet výtisků na jedno číslo z 5.000 na 4.000“. In: Archiv Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, Brno, fond Index (dále jen AÚSD Brno, f. Index) k. 30. Informační leták o TEXTu datovaný 26. 11. 1970 uvádí, že titul má 2300 platících odběratelů a dalších asi pět set neplatících. In: Knihovna Libri Prohibiti, Praha, fond Frankfurtského kurýra, Korespondence (dále jen KLP Praha).

33 Dopis člena redakce Josefa Štěpánka ze 7. 8. 1971 (KLP Praha) Václavu Laškovi, knihovníkovi v The University of Chicago Library. Vydání FK, 1973, č. 1 bylo sice vytištěno dva tisíce kusů, zřejmě ale šlo o mimořádné navýšení nákladu kvůli akci pro získání nových předplatitelů. Srov. Zápis ze schůze Frankfurtského kurýra z 18. 2. 1973 (tamtéž).

že by se mohla např. dostat do rukou komunistických agentů operujících na Západě.³⁴ Odlišnost od servisně informačních periodik se projevovala jednak v periodicitě,³⁵ ale i v tom, že tvůrci těchto elitních titulů většinou dokázali díky bohatým kontaktům průběžně získávat z různých zdrojů více peněz na vydávání. Tato skutečnost sice neeliminovála vydavatelské potíže zcela, nicméně alespoň v elementární rovině zajišťovala dlouhodobější kontinuitu vydávání, resp. i postupné zvyšování nákladu určeného z velké části k distribuci do Československa.³⁶

V korespondenci z roku 1978 Jiří Pelikán uvedl, že na Západě měly římské Listy asi 2500 předplatitelů,³⁷ tento údaj ale o celkové výši nákladu daného titulu vypovídá jen málo. Záznamy z Pelikánových osobních deníků dokládají, že reálný náklad Listů byl už v první půli sedmdesátých let 4500 kusů s tím, že tři tisíce kusů vycházelo v klasickém formátu a 1500 kusů v miniformátu.³⁸ V roce 1978 byl náklad již sedm tisíc kusů, z toho pět tisíc formát klasický, dva tisíce zmenšený.³⁹ Právě miniformát byl primárně určen pro ilegální transport do Československa,⁴⁰ ovšem přes železnou oponu se pašoval od počátku vydávání Listů i formát klasický, a to nejméně ve stovkách kusů.⁴¹ Ani od čísla 4500, resp. sedm tisíc kusů ovšem nelze

---

34 To je zřejmě jeden z důvodů, proč se v rozsáhlém archivním fondu Jiřího Pelikána (v ASCD Řím) informace provozně-technického charakteru týkající se vydávání časopisu Listy vyskytují jen velmi sporadicky, např. jako součást deníkových záznamů Pelikána, nikoli jako oficiální dokumenty.

35 Listy vycházely jako dvouměsíčník šestkrát ročně, Svědectví a Právo lidu byly čtvrtletníky, zatímco servisně informační tituly bývaly často měsíčníky (FK), Zpravodaj začal jako týdeník, od roku 1969 vycházel několik let jako čtrnáctideník, poté měsíčník, což s sebou neslo odlišné nároky na organizačně-technické zajištění provozu, na aktuálnost atd.

36 Podstatná část servisně informačních periodik právě kvůli finančním těžkostem při vydávání po několika letech svízelné existence zanikla. Ovšem ani vydavatel Listů Jiří Pelikán, muž s bohatými mezinárodními kontakty a možnostmi, se v počátečním období neubráníl pochybám, zda vydávání periodika, které bylo závislé především na něm a bylo časově náročnou činností, udrží. Viz poznámka z jeho zápisníků z roku 1973, ASCD Řím, kart. 34: „Potíže vydávání. Snad neudrží *pravidelně* (podtrhl J. Pelikán, pozn. aut.); čas, ital. pošta.“ Minimálně v prvních letech jej to velmi vytěžovalo, protože většinu redakční práce dělal ve volném čase sám či s minimem spolupracovníků.

37 Jiří PELIKÁN – Dušan HAVLÍČEK, *Psáno z Říma, psáno ze Ženevy. Korespondence 1969–1989*, Olomouc 2013, s. 187.

38 Viz opakující se záznamy o výši nákladu jednotlivých čísel v Pelikánových diářích v letech 1973–1975, ASCD Řím, kart. 34.

39 Dokument v angličtině, zřejmě žádost o grant, z roku 1978, ASCD Řím, kart. 3.

40 Viz poznámky v Pelikánových diářích z ledna 1975, ASCD Řím, kart. 34: „Info z ČSSR – Listy dál stejnou cestou, jen malý formát.“

41 Např. velkého formátu Listů č. 3/1973 se distribuovalo jen přes „distribuční kanál“ Vídeň 300 kusů. Jan Kavan a jeho spolupracovníci (později založili agenturu Palach Press) skrze ilegální kanály dopravovali do Československa minimálně stovky kusů jak klasického, tak zmenšeného

odvozovat reálnou čtenost, neboť z jednotlivých čísel Listů, která byla pašována, si lidé doma následně pořizovali i fotokopie a dál je takto množili.⁴²

V osmdesátých letech náklad Listů stoupal, což mj. odráželo rozšiřující se škálu finančních možností Jiřího Pelikána (roku 1979 byl poprvé zvolen za italskou socialistickou stranu poslancem Evropského parlamentu). V roce 1990 Pelikán uvedl bez bližšího časového určení, že do Československa se posílalo šest až dvanáct tisíc kusů běžného vydání Listů, v létě více (tj. letního dvojčísla Čtení na léto).⁴³ I kdyby tento údaj odrážel skutečný stav, týkal by se až osmdesátých let, neboť v předchozí dekádě byl náklad prokazatelně nižší. Ale např. Listů 1987, č. 1 se přes různé kanály do Československa distribuovalo více než 4500 kusů (velký i malý formát),⁴⁴ celkový náklad daného čísla včetně výtisků určených pro abonenty na Západě tedy mohl být minimálně sedm až osm tisíc kusů. Náklad beletristicky koncipovaného Čtení na léto, které začalo vycházet od roku 1980 obvykle jako letní dvojčíslu každého ročníku, byl v roce 1989 pravděpodobně deset tisíc kusů.⁴⁵

K možností mediálního působení skrze Listy je ovšem nutno připočíst cizojazyčná vydání Listů. Ta sice sloužila jako komunikační prostředek, jímž se Skupina Listy sdružená kolem Jiřího Pelikána snažila oslovovat zejména levicové čtenáře majoritní veřejné sféry jednotlivých zemí, a pravidelnost jejich vydávání byla vždy pouze dočasná, ale počet kusů jednotlivých vydání nebyl zanedbatelný. Např. náklad prvního italského vydání Listů v roce 1972 byl dle redakčního sdělení

---

formátu Listů, viz např. poznámky z jednání J. Pelikána s J. Kavanem 8. 6. 1974, ASCD Řím, kart. 34: „Listy – Williams: min. 400ks, max. 1000, 50% vel., 50% mini.“ V roce 1986 si Pelikán v diáři (ASCD Řím, kart. 34) poznamenal „Kavan – cesty: 620-650 liber – 1 zásilka ... mohou poslat 8 balíků, 1 balík à 200 mini, à 50 maxi.“ Z toho plyne, že jen skrze Palach Press mohlo být takto jednorázově distribuováno až 1600ks minivydání či 400ks klasického vydání Listů. (Obecně o ilegální distribuci Kavanem viz dále.) Cílem distribuce časopisu v ČSSR nebyla jen Praha, ale i další místa; v denících Pelikána např. z prosince 1975 (ASCD Řím, kart. 34) je uvedeno, že 200 kusů Listů č. 7 bylo expedováno do Brna. Redakční sdělení na stránkách Listů uváděla, že do Československa směřuje většina nákladu časopisu. Srov. též redakční text Do pátého roku, Listy 5, 1975, č. 1, s. 2.

42 „Konečně se objevilo první číslo L/1971, celkový dojem z obsahu je dobrý, také nová úprava více vyhovuje (Pisatel srovnává první řádné vydání Listů s dvěma mimořádnými, která vyšla před tím, pozn. aut.) – lépe se fotografuje, což je nutný způsob rozmnožování při tom, jak málo exemplářů dojde do povolání rukou. Ohniska v krajích dostanou film, ten si sami množí.“ Nedatovaná kartička velikosti korespondenčního lístku, dle kontextu první třetina roku 1971, ASCD Řím, kart. 15.

43 ASCD Řím, kart. 25. Pro verifikaci těchto čísel však neexistují v ASCD Řím relevantní doklady.

44 Seznam osob (s počty kusů Listů), které se podílely na jeho pašování, ASCD Řím, kart. 10.

45 Dopis Jiřího Pelikána z 24. 6. 1989 paní Elizabeth Winter, ASCD Řím, kart. 28.

deset tisíc kusů,⁴⁶ přičemž v roce 1974 vycházelo každý měsíc a v dalších letech v obdobné periodicitě jako české vydání. Kromě italského vycházelo postupně i vydání francouzské, německé, skandinávské a krátce i anglické.⁴⁷ Zajímavostí německého vydání je, že krom legální distribuce v rámci SRN bylo ilegálně dopravováno i do tehdejší Německé demokratické republiky tamním oponentům komunistického režimu.⁴⁸

Pokud jde o relevantní data o výši nákladu u časopisu Svědectví, jsme stále odkázáni převážně na údaje, které průběžně sděloval sám Tigrid. Z celkového jednoho tisíce kusů prvního čísla (rok 1956) se do Československa dostalo pouze asi 100 až 150 kusů,⁴⁹ což bylo dáno mj. tím, že redakce sídlila v New Yorku. Přesunem redakce do Paříže v roce 1960 se podmínky konspirace výrazně zlepšily, Tigrid rozšířil škálu distribučních možností a postupně se do země pašovaly až tisíce kusů. Pavel Kosatík uvádí bez bližší specifikace zdroje pro rok 1985 náklad devět tisíc výtisků, z čehož měly dvě třetiny putovat do placené distribuce na Západě.⁵⁰ Z toho plyne, že zbývající třetina, tedy asi tři tisíce kusů, byla v daném období ur-

---

46 Viz Listy 2, 1972, č. 5–6, s. 17.

47 Podle informací Jiřího Pelikána z cca ledna/února 1979 vycházela v té době francouzské a italské vydání jako finančně soběstačná. Francouzské vydával Mezinárodní výbor proti represí a v daném období mělo asi 1000 stálých předplatitelů a dalších 2–3 tisíce kusů se prodávalo při různých příležitostech. Italské vydání vycházelo jako příloha socialistického měsíčníku Critica Sociale v nákladu přes 30 tisíc kusů a finanční výdaje hradila Italská socialistická strana. Obě vydání byla výběrem textů z československého vydání, bez vlastních komentářů a příspěvků. Totéž platilo i pro skandinávské vydání, které vycházelo za finanční pomoci skandinávských socialistů, přes kontakty Zdeňka Hejzlara. Německé vydání vycházelo zpočátku několik let ve Vídni péčí Leopolda Grünwalda a spolupracovníků Wiener Tagebuch v nákladu asi 600–800 kusů a Pelikán na něj občas přispíval částkou 200 DM z rozpočtu českých Listů. Grünwald, komunistický funkcionář a novinář z Československa, který po válce odešel do Rakouska, se významně angažoval v pomoci československým exulantům a mj. se podílel na pašování Listů i distribuci finančních podpor pro perzekvované oponenty Husákova režimu. Poté, co bylo vydávání německých Listů roku 1975 přesunuto do Frankfurtu nad Mohanem (v SRN byl hlavní trh, jehož čtenáře měly německé Listy oslovovat), měl je na starosti zejména Milan Horáček a vycházely v nákladu asi 2000 ks, ASCD Řím, kart. 3. V roce 1984 vycházela již jen nepravidelně vydání italské a skandinávské, francouzské a německé bylo zastaveno, ASCD Řím, kart. 10. Vydání anglické vycházelo až v letech 1988–1990.

48 Tuto praxi potvrdil v rozhovoru s autorem textu Milan Horáček, který se na distribuci do NDR podílel, ASCD Řím, kart. 34.

49 Jiří LEDERER (ed.), *Svědectví Pavla Tigrida*, Mnichov 1982, s. 15.

50 Pavel KOSATÍK, *Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*, Praha 2013, s. 267.

čena k ilegální distribuci do Československa.⁵¹ Poslední exilové číslo dle Tigrida vyšlo v nákladu 21 tisíc kusů a z toho 15 tisíc směřovalo do Československa.⁵²

Dalším z ambiciózních exilových titulů založených v exilu s cílem informovat zejména čtenáře v Československu a stát se mediální platformou pro domácí zapovězené autory bylo Právo lidu.⁵³ Poprvé vyšlo jako příležitostný tisk ke stému výročí vzniku Československé sociálně demokratické strany v roce 1978 v nákladu přes dva tisíce kusů.⁵⁴ Výrazný čtenářský ohlas způsobil, že se jej redaktor Jiří Loewy rozhodl od následujícího roku vydávat v německém Wuppertalu pravidelně jako čtvrtletník. Původně úzkou vazbu na sociálně demokratický exil časopis postupně překonal a otevřel se autorům různých názorů. Celkový náklad se postupně zvyšoval, z více než dvou tisíc kusů nákladu mimořádného vydání se ilegálně distribuovalo minimálně několik set kusů do Československa,⁵⁵ později náklad vystoupal na sedm až osm tisíc kusů a čísla 4/1989 vyšlo dvanáct tisíc výtisků.⁵⁶

Reálný počet výtisků cirkulujících mezi čtenáři v Československu lze opět jen odhadovat, ovšem i Právo lidu si lidé následně kopírovali, čímž se čtenářská základna rozšiřovala.⁵⁷

---

51 Tento odhad se jeví jako reálný, neboť jej potvrzují i údaje Jiřího Pelikána, který se s Tigridem pravidelně stýkal a podílel se na ilegální dopravě do ČSSR. V deníku z roku 1980 (ASCD Řím, kart. 34) si poznamenal, že domů směřují 3000 kusů Svědectví. Údaj koresponduje i s informacemi Petra Zídka, který uvádí, že náklad 6000 kusů je uveden ve výkazech o povinném výtisku pro francouzskou Národní knihovnu ze 70. a 80. let, srov. P. ZÍDEK, *Češi v srdci temnoty*, s. 153.

52 Srov. Hana ŠTĚPÁNKOVÁ, *Svědectví dnešní i zítřejší. Rozhovor s P. T.*, Tvar 1990, č. 8, s. 1.

53 Svým názvem odkazovalo na kontinuitu se stejnojmenným sociálně demokratickým deníkem, který vycházel v Československu do roku 1948, a bylo v podstatě jediným z výrazných titulů posrpnového exilu, který navazoval na tradiční stranické listy první republiky, viz i podtitul „ústřední orgán Československé sociální demokracie“.

54 J. LOEWY, *Publikační činnost ČSSD*, s. 19.

55 *Tamtéž*: Dle výše citovaného textu to bylo „něco přes 500 výtisků“. V dobové korespondenci však uvedl, že do vlasti směřovalo na 2000 výtisků. Srov. dopisy Jiřího Loewyho Josefu Jíšovi z 18. 2. 1979 a z 5. 1. 1980, AÚSD Praha, f. Loewy; více o distribuci Práva lidu do ČSSR viz dále. *Tamtéž* nastínil i čtenost Práva lidu v Československu: „Statisticky viděno připadá i v tom nejideálnějším případě – když by cenzura nezachytila ani jediné číslo – při 2000 exemplářích na 15 milionů obyvatel jedno Právo lidu na 7500 Čechoslováků!“

56 Srov. Lucie FORMANOVÁ – Jiří GRUNTORÁD – Michal PŘIBÁŇ, *Exilová periodika. Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajských tisků vydávaných po roce 1945*, Praha 1999, s. 166. Loewy v dopise Zbyňku Benýškovi z 13. 9. 1989 (AÚSD Praha, f. Loewy) avizoval náklad předvánočního čísla „(nejméně) 8.000 výtisků“. V dopise Danielu Stročovi z 3. 9. 1989 (AÚSD Praha, f. Loewy) uváděl „zaručený náklad minimálně 8.000 výtisků, možná, že i o dva tisíce víc“.

57 Loewy v dopise Přemyslu Janýrovi z 22. 12. 1980 (AÚSD Praha, f. Loewy) uvádí: „Např. stále ještě obíhá naše nulté číslo z r. 1978 (!) – nejen v originále, ale také v samizdatových kopiích zmenšených na formát A4.“

Kromě Práva lidu se exilová sociální demokracie, podobně jako Skupina Listy, snažila mediálně a informačně expandovat i do většinové veřejné sféry hostitelských zemí, proto vydávala v letech 1982 a 1983 jako čtvrtletník pod názvem *PL aktuell* bulletin Práva lidu v němčině. Startovní náklad prvního čísla v počtu 1350 exemplářů byl rozebrán, později se tisklo asi 1500 výtisků. Titul bezplatně distribuovali sociálně demokratickým poslancům německého, rakouského a švýcarského parlamentu a na řadu dalších míst, mj. také do redakcí médií v německy mluvících zemích. Zprávy z PL aktuell pak přebírala i média.⁵⁸ Úspěch však byl jen dočasný, protože i když mnozí z adresátů bulletin označovali za zdařilý a děkovali za zaslání, v okamžiku, kdy za něj měli platit symbolické předplatné deset marek, projekt zkrachoval.⁵⁹

Financování I: Předplatné, inzerce, dary

Již bylo naznačeno, že alfou a omegou vydávání byly finance, kterých měli téměř všichni vydavatelé permanentní nedostatek. Vstupní kapitál býval většinou roven nule, kromě chuti a nadšení chybělo vydavatelům prakticky všechno – počínaje nedostupnými psacími stroji s českou diakritikou a konče znalostí distribučních možností v jednotlivých zemích. Zvláště obtížné byly počátky vydávání, kdy neexistovala ani elementární síť předplatitelů a nefungovala ani možnost přijímat inzerty, které by kryly režijní náklady.

V některých případech s vydáváním nových periodik pomohli v počátcích pouňoroví exulanti – skrze jejich znalost místního prostředí a kontakty se podařilo zajistit rozjezd vydávání. To byl příklad curyšského Zpravodaje, u jehož zrodu stál pouňorový exulant Miroslav Tuček či nizozemského Okna dokořán, s nímž pomáhal Miroslav Kabelka.⁶⁰ Někdy přišla pomoc i z překvapivé strany, například zakladateli Frankfurtského kurýra Václavu Horovi zpočátku solidárně pomohli ruští emigranti z nakladatelství Possev ve Frankfurtu, s tiskem němečtí vysídlenci z Čech v tiskárnách, kde byli zaměstnáni.⁶¹

58 „Naše zprávy přezvalo tiskové zpravodajství SPD, listy německé, flámské, holandské a rakouské, napoprvé slušný multiplikační efekt.“ Srov. dopis Jiřího Loewyho Jiřímu Horákovi z 11. 4. 1982, AÚSD Praha, f. Loewy.

59 Viz J. Loewy, *Publikační činnost ČSSD*, s. 27.

60 Více viz Petr ORSÁG, *Časopis české exilu ve Švýcarsku Zpravodaj*, in: Karel Konečný – Tomáš Motlíček (edd.), *Studie z dějin emigrace*, Olomouc 2003, s. 97–121.

61 Písemná korespondence autora s Václavem Horou, 18. 1. 2011. Archiv autora.

Později se již redakce musely spoléhat na příjmy z předplatného, drobné inzerce a občasných finančních darů,⁶² případně dalších doprovodných činností, jež pomáhaly krýt provozní náklady.⁶³ Páteří stálého finančního zajištění museli být u většiny periodik abonenti. Řada časopisů se ovšem trvale potýkala s velmi špatnou platební kázní předplatitelů-exulantů. Mnozí dlužili vysoké částky i za několik let a dostávali tak redakce opakovaně do existenčních potíží.⁶⁴ Podobně redakcím dlužili i někteří inzerenti, kteří si zadávali publikování reklam. Zadlužení časopisů se (paradoxně) zvyšovalo s rozšiřující se čtenářskou obcí a vzrůstajícím nákladem. S ním totiž vzrůstaly výrobní výdaje, které se nedostatečně rychle vracely zpět formou předplatného.

Možnosti získávat nové předplatitele a zvyšovat tak alespoň z části ekonomickou stabilitu titulu pravidelnými příjmy z předplatného byly omezené jak počtem čtenářů ochotných pravidelně platit, tak penězi – na placenou reklamu v jiných médiích neměly redakce prostředky, spoléhaly se tedy na oslovování potenciálních nových čtenářů skrze výzvy přímo v daném periodiku, na kolegialitu ostatních exilových periodik⁶⁵ a na improvizaci.⁶⁶

Redakční apely na čtenáře a poukazy na úzkou souvislost mezi obsahovou nezávislostí a finanční soběstačností a na to, že prvního je možno docílit jen tím, že se budou formou předplatného spolupodílet na ekonomické stabilitě titulu, nepomáhaly. Co exilové časopisy rozuměly onou obsahovou nezávislostí, zformuloval v jednom z apellů měsíčník *Text*: „Vážení příznivci, ne náhodou máme v hlavičce

---

62 Na donátory však nebylo možné se spoléhat, šlo o příjmy nepravidelné. Zpravodaji příležitostně finančně vypomáhal např. podnikatel Tomáš Bata (ten podporoval i Tigrídovo Svědectví – viz dále). Podobně jednorázové příspěvky čtenářů či „příznivců Československa“ dostávala i další periodika.

63 Ztráty FK vydavatel kryl např. příjmy z prodeje knih a autonálepek, viz korespondence s V. Horou (archiv autora); viz též FK, 1974, č. 10, s. 1.

64 Např. Zpravodaj řešil potíže s neplatiči předplatného neustále. Dluhy nakonec dosáhly 50 tisíc švýcarských franků. Celoroční předplatné Zpravodaje pro Švýcarsko přitom v roce 1971 činilo 24 franků, v roce 1989 to bylo 38 franků. Neplatičů přesto zůstávalo několik set. Obdobné problémy mělo od počátku nizozemské Okno dokořán, stejně tak FK, mnichovský *Text* či *Listy*, ba i prestižní specializované tituly jako např. čtvrtletník *Proměny*. Redakční upozornění Jiřího Škvora je symptomatičké: „Žádáme, milý čtenáři, příliš mnoho, jestliže tě prosíme, abys nám pomohl s předplacením *Proměn*, jehož výše se rovná ročně zhruba ceně dvou vstupenek do biografu?“ *Proměny* 14, 1977, č. 3, s. 2.

65 Vzájemně self promotion poskytovaly v zásadě všechny exilové tituly, od těch elitních, jako bylo Svědectví, až po ty méně významné, jako byl FK či Okno dokořán.

66 Např. snaha vyhledávat nové abonenty pomocí místních telefonních seznamů, v nichž redakce vyhledávaly česky znějící jména a na ty zasílaly ukázková čísla atd.

našeho časopisu slovo ‚nezávislý‘. Jsme skutečně pouze skupina nezávislých československých novinářů, nejsme orgánem žádné strany, spolku či organizace, nehovoříme za určité náboženské či politické skupiny (...) Tuto nezávislost vykupujeme ovšem zcela pochopitelnými i očekávanými obtížemi. (...) Jen Vám, svým čtenářům, jsme odpovědni za svou práci. A jen Vy máte možnost udržet nezávislost tohoto časopisu včasným a rychlým poukázáním předplatného...“⁶⁷ Obdobně chápali nezávislost obsahu na vnějších vlivech i ostatní vydavatelé, kteří si i ve skromných podmínkách zakládali na tom, že obsahová náplň, výběr témat i ideové směřování a celkový profil titulů je výsledkem jejich svobodného rozhodnutí a že se nemusejí podřizovat mocenským tlakům. Mnozí z nich z předchozí vlastní zkušenosti znali cenzurní intervence v podmínkách komunistické diktatury, proto se snažili v časopisech vytvářet prostor pro názorovou pluralitu. Omezení z hlediska obsahového tak byla jen taková, jaká si vydavatelé a redaktoři sami stanovili. Periodikum profilující se jako pravicové či otevřeně protikomunistické tomu uzpůsobovalo celkovou skladbu, zvláště názorové texty (viz příklad konzervativní Národní politiky či Zpravodaje za vedení redaktora Jaroslava Strnada), obdobně Listy, jejichž autorské zázemy sestávalo z reformních komunistů a levicově laděných autorů, většinou netiskly příspěvky autorů, kteří nezapadali do obsahového profilu titulu.

Kromě toho, že čtenářům unikalo pojitko mezi finanční a obsahovou nezávislostí, projevovali mnozí i nepochopení pro ztížené podmínky, v nichž vydavatelé časopisy připravovali. Např. automaticky předpokládali, že za titulem, který odebírají, stojí zavedené vydavatelství s organizační strukturou a rozdělenými kompetencemi a pravomocemi, jak byli zvyklí z domova. A to navzdory tomu, že redaktoři opakovaně na stránkách připomínali, že jsou nevýdělečnými podniky bez stálých zaměstnanců. Do redakcí tak chodily od čtenářů dopisy s oslovením „Vážený pane řediteli“ nebo „Předejte právnímu oddělení.“⁶⁸ Abonenti často netušili, že redakci tvoří jen několik jednotlivců-dobrovolníků (to v tom lepším případě, často byla většina fází výroby jednotlivých čísel závislá na jediném člověku), kteří pracovali většinou zdarma či za minimální odměnu a ve svém volném čase.

Prakticky všichni redaktoři měli svá občanská zaměstnání. Zakladatel Zpravodaje Miroslav Tuček byl vědeckým pracovníkem curyšského Sozialarchivu, redaktor Zpravodaje Zdeněk Záplata měl plný úvazek jako odborný pracovník v cu-

67 Text 1969, č. 1, s. 7.

68 Srov. Zpravodaj, 1970, č. 24, s. 16–17. V podobném duchu se vyjádřil i vydavatel FK Václav Hora: „Vždycky potěšilo, když někdo psal dopis, abychom jej předali příslušnému oddělení, zřejmě ve velké budově, když se Kurýr dělal na koleně v soukromém bytě – např. u mne, pana Šetiny či Josefa Štěpánka, a balilo se až do tří do rána a pak se šlo ráno zase pracovat.“

ryšské Zentralbibliothek, vydavatel Frankfurtského Kurýra Václav Hora pracoval v univerzitní knihovně ve Frankfurtu,⁶⁹ vydavatel a redaktor Práva lidu Jiří Loewy byl pracovníkem tiskového odboru nizozemského koncernu AKZO v Arnhemu, dlouhodobý spolupracovník římských Listů Dušan Havlíček byl výzkumným pracovníkem švýcarského rozhlasu a televize, a tak by se dalo pokračovat.⁷⁰

I Jiří Pelikán, vydavatel Listů a jeden z nejvlivnějších posrpnových exulantů s rozsáhlými mezinárodními kontakty, se před tím, než byl v roce 1979 zvolen poslancem Evropského parlamentu za Italskou socialistickou stranu, živil spoluprací s italskou RAI-TV, s Bayerischer Rundfunk, psal články do italských, francouzských či německých novin, krátkodobě také učil na univerzitě atd.⁷¹

Pokud existovalo nějaké minimální jednotící pojítko, tak to, že většina exilových „mediálních“ pracovníků (redaktorů, editorů, vydavatelů) měla hlavní zaměstnání a zdroj obživy v oboru, který se nějak vztahoval k psanému slovu, médiím, humanitním či sociálním vědám či k působení ve veřejné sféře jako takové.⁷²

Názor čtenáře o vydávání exilových periodik jako koníčku svého druhu, zmíněný v úvodu tohoto textu, odrážel mínění nemalé části posrpnové emigrantské komunity. Ba hůř – často na podobnou interpretaci exilové vydavatelé naráželi i u úřadů hostitelských zemí. Jiří Loewy uvedl, že německý berní úředník při daňové kontrole nebyl schopen pochopit, proč je vydavatelství POL-VERLAG e. V., registrované jako spolek na vydávání časopisu Právo lidu, permanentně ztrátové. Proto prohlásil, že jde o hobby a tudíž si nezasluhuje daňového zvýhodnění. Loewy pak musel se zpětnou platností uhradit poskytnuté daňové úlevy za předchozí léta.⁷³

---

69 V dopise autorovi textu Hora napsal, že pracoval v Universitätsbibliothek a Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main a nakonec od 1972 do 2002 v Goethe Universität Fachbereich Gesellschaftswissenschaften.

70 Jistou výhodou v tomto ohledu měli ti, jimž se podařilo získat stálé zaměstnání např. v RFE – ovšem s výše naznačenou výhradou závislosti na americké politice. To byl příklad redaktora Českého slova Jožky Pejskara, který díky tomu měl nadstandardní informační zdroje, jež pak mohl využívat v novinách. Z posrpnových exulantů v RFE pracoval např. Milan Schulz, Karel Jezdinský, Josef Jedlička a další. Mnozí byli pravidelnými spolupracovníky exilových periodik.

71 Viz např. korespondence, pracovní smlouvy a jiná dokumentace, ASCD Řím, kart. 4; viz též zmínky in: J. PĚLIKÁN – D. HAVLÍČEK, *Psáno z Říma, psáno ze Ženevy*.

72 Knihovníci byli u zdrojů informací (V. Hora uvedl, že jako knihovník společenských věd měl informace z různých německých periodik, podobně Záplata ve Švýcarsku aj.), spoluzakladatel Indexu, šéf redakční rady Textu a spolupracovník exilových periodik Adolf Müller působil na Vysoké škole sociálních věd v Münsteru, Pelikán, Havlíček i Tigrid byli přímo spojeni s mediálním působením, stejně tak řada dalších.

73 Srov. J. LOEWY, *Publikační činnost ČSSD*, s. 25n.

Tento náhled se u části utečenců měnil i v závistivé podezřívání, že skrytou pohnutkou vydavatelů exilových časopisů nebylo vytvářet alternativní informačně-komunikační prostor, ale snaha získat dobrý zdroj zisků, navíc na úkor ostatních uprchlíků. O skutečných podmínkách, za nichž exilová periodika vznikala, kritici nevěděli, nebo se o ně nezajímali.⁷⁴ Redakční práce přitom byla svým způsobem setrvalou improvizací za využití minimálního technického a personálního zázemí, potíže se řešily ad hoc a na osobním nasazení jednotlivců často záleželo, zda konkrétní vydání vůbec vyjde, mnohdy i to, zda se další vydávání časopisu zcela nezastaví. Velmi omezené zázemí se promítalo ve všech fázích výroby – od informačních zdrojů, jejichž kvalita určovala kvalitu obsahu, až po distribuci a zisk nových předplatitelů a tím potenciálně zvyšování tištěného nákladu.

Z naznačeného je patrné, jak problematické bylo připravovat mediální obsahy zvláště pro menší exilová periodika bez patřičného zázemí. Mnozí z redaktorů využívali svých kontaktů v RFE, odkud získávali pravidelně monitoring tisku, což byla služba, jejíž nezastupitelnost se bolestně projevila v okamžiku, když skončila či když se za ni začalo platit,⁷⁵ nebo když stanice zavedla opatření, jimiž chtěla lépe kontrolovat, jaké materiály z vysílání se komu a kam posílají.⁷⁶

Základem vzájemné informovanosti exilových vydavatelů byla bezplatná reciproční výměna jednotlivých exilových periodik, převážně československých, ale i cizojazyčných. Zbytek byl většinou dán osobními kontakty a vazbami na domov i na rozptýlené exilové společnosti.⁷⁷

Celý komplikovaný proces výroby na závěr korunovala nesnadná distribuce. Počínaje v počátcích neznalostí předpisů a zvyklostí, jimiž se řídila pošta v té které zemi, přes potíže související s nespolehlivostí a pomalostí v doručování místních pošt a konče tím, že (zvláště v počátečním období) se mnoho exulantů-abonentů

---

74 Na nedostatek spolupracovníků, kteří by se aktivně podíleli na různých fázích výroby časopisů, si stěžovali průběžně jak redaktoři Zpravodaje, tak FK, Okna dokořán či Listů.

75 Viz např. dopis administrátora RFE A. Hůlky z 1. 3. 1972 (KLP Praha), v němž Václavu Horovi sděluje, že za zasílané materiály z RFE bude nutno napříště platit „z důvodů zvýšení poštovních sazeb, hlavně ale z důvodů všeobecně úsporných“. Do té doby Horovi zasílali materiály zdarma.

76 Viz např. dopis redaktora Zpravodaje Jaroslava Strnada z 1. 4. 1984 spolupracovníci RFE Ele Ledererové, která mu pro časopis zasílala informace o dění v Polsku. Literární archiv Památníku Národního písemnictví, Staré Hrady, fond Jaroslav Strnad, kart. 4.

77 J. Strnad lapidárně shrnul nesnáze s opatrováním pravidelných a aktuálních informací pro Zpravodaj: „Většina autorů píše do Z. proto, že má osobní vztah k někomu z redakce; kdyby toho nebylo... nemohl by měsíčník vycházet. Neboť nemáme peníze na předplacení Reutera či UPI. Zejména vydatným zdrojem jsou proto výstřižky, které nám jeden dobrý muž posílá z Německa. Ale i jiní přátelé v Německu, v Anglii, v Americe se tuží...“ Nepřímo tak odkrýval své kontakty v RFE a další zdroje ze světa. Srov. Zpravodaj, 1978, č. 10, s. 11.

často stěhovalo a část zásilek se vydavatelům vracela jako nedoručená.⁷⁸ K tomu přicházelo průběžně zdražování poštovních a dalších služeb souvisejících s výrobou a tím následné zvyšování výrobních nákladů a zadlužování vydavatelů.

Financování II: Granty, nadace, tajené subvence

Zcela odlišnými cestami se odehrávala distribuce titulů určených primárně čtenářům v Československu – tedy ilegálně skrze železnou oponu. I ony sice do jisté míry sdílely výše popsaný osud jako ostatní exilové časopisy, avšak s jedním podstatným rozdílem – tím byly finance a schopnosti vydavatelů je dlouhodobě obstarávat.

I v případě elitních titulů, jakými byly např. Listy, platí, že dlouhodobě mohly být vydávány jen za „vícezdrojového“ financování, které bylo nezbytné pro efektivní pokrývání celkových průběžných nákladů na vydání. Navenek i tato periodika uváděla jako hlavní zdroj příjmů pro vydávání předplatné, to bylo průběžně zdůrazňováno jak v Listech, tak Svědectví aj. Ve skutečnosti však náklady na vydávání a vytváření a udržování efektivního ilegálního spojení s domovem (jak pro distribuci informací oběma směry, tak tiskovin) vysoce převyšovaly příjmy z předplatného.

Získat komplexnější relevantní přehled o reálných zdrojích financování a skutečných nákladech na vydávání a distribuci těchto periodik přes železnou oponu je dodnes nesnadné mimo jiné proto, že finanční stránka exilových vydavatelských aktivit byla vždy citlivé téma a podléhala vysokému stupni utajení.

Důvodů pro takový postup bylo několik. Tím prvním byl – jak pro Pelikána, tak Tigrida, ale i Loewyho a další – pražský režim. Ten obratně využíval jakékoli záminky k tomu, aby v oficiálních médiích mohl podporovat a rozvíjet teze o exulantech jako antikomunistických renegátech, agentech CIA a zaprodancích západního imperialismu. Vedle tohoto propagandistického aspektu stál ještě rozměr mezinárodně-politický. Jakékoli veřejné odhalení finanční podpory oficiálních západních politických elit československým exulantům mohlo znamenat zhoršení mezistátních vztahů konkrétní západní země a ČSSR.⁷⁹

78 Např. redakce Zpravodaje uváděla, že v roce 1970 se každých 14 dní přestěhovalo na jinou adresu asi 20 abonentů. Srov. Zpravodaj, 1970, č. 24, s. 17.

79 Loewy např. dostal na rozjezd vydávání Práva lidu 12 tisíc marek od bonnské Nadace Friedricha Eberta blízce spjaté s německou sociálně demokratickou stranou (SPD). Jedinou podmínkou subvence však bylo, že zůstane utajena, „aby Praha neměla záminku k nějakým demaršům skrze vměšování do vnitřních záležitostí a narušování nové východní politiky SPD“. Viz J. LOEWY, *Publikační činnost ČSSD*, s. 24.

Dalším z důvodů, proč býval původ peněz na vydávání utajován, byly komplikované a mnohdy zjištěné vztahy mezi různými exilovými názorovými a politickými proudy a skupinami i mezi generacemi „osmačtyřicátníků“ a „osmašedesátníků“. Exilová situace vytvářela specifickou realitu sui generis, vzájemné animozity, obviňování, nedůvěra, podezřívavost i řevnivost byly jejími průvodními jevy. Pokud chtěli vydavatelé minimalizovat hádky a spory, museli postupovat velmi diplomaticky a obezřetně.⁸⁰

S tím souvisejí ideologické důvody – pro řadu někdejších reformních komunistů ze Skupiny Listy bylo např. nepřijatelné přijímat peníze od ideových protivníků či s nimi veřejně spolupracovat. Je nepochybné, že kdyby věděli, že jedním ze zdrojů financování ilegální distribuce Listů (i knih západní proveniencie i z exilových vydavatelství) do Československa je skrze prostřednickou organizaci americká zpravodajská služba CIA, představovalo by to pro ně zásadní problém. Z týchž důvodů odmítali někteří z nich spolupracovat s RFE (resp. tato spolupráce byla v jejích očích limitována)⁸¹ i s dalšími politickými proudy v exilu.⁸² Podobně např. členové exilové sociální demokracie odmítali podporu ze sudetoněmeckých kruhů.

O tom, jaké emoce vyvolávaly dotazy po původu peněz i mezi blízkými spolupracovníky, svědčí i exaltovaná reakce Zdeňka Hejzlara na otázku, kterou položil v dopise Jiřímu Pelikánovi Ota Šik: „Především chci věřit, že jen nedopatřením a z přepracovanosti užil v dopise Jirkovi, který nota bene má více adresátů a proto i více kopií, formulaci ‚z řad Tvých různých přátel a finančníků zde na Západě‘ a ‚potřeboval bych konkrétně vědět, kdo to je, nestačí mi již obecné odkazy na někoho doma, a potřeboval bych i vědět, kdo a s jakým cílem financuje Listy‘. Není přece jinak možné, abys nevěděl, že na nic z toho neexistuje písemná odpověď, a ja-

---

80 Jako příklad zde může posloužit situace kolem exilové sociální demokracie a Práva lidu. Loewy odmítal o mecenáších, kteří přispívali na vydávání, cokoli sdělit. V důsledku toho např. exilový spolustraník Radomír Luža rozšiřoval podezření, že „Právo lidu je zakonspirovaná akce StB a Loewy to řídí... Neplatí-li Němci či USA PL a celou akci (a SPÖ a snad i SPD něco dává, ale to je cover up), pak PL, kde se platí i za příspěvky, má tolik peněz, že je vyloučeno je získat cestami řádnými“. Dopis Luži Pelikánovi z 31. 8. 1984, ASCD Řím, kart. 16.

81 Viz např. dopis Zdeňka Hejzlara Jiřímu Pelikánovi z 2. 7. 1970, ASCD Řím, kart. 16: „Hochům kolem Svobodné Evropy se pokus taktně vysvětlit, že je nijak nesoudíme a že, budeme-li pracovat ve shodě, mohou dokonce pro naši společnou věc mnoho vykonat, ale že jsou chť nechtě svým zařazením do amerického systému propagandy stigmatizováni a nemohou proto všechno, zejména ne reprezentovat a veřejně organizovat...“

82 Hejzlar byl ve Skupině Listy jedním z nejstriktnějších zastánců jasného politického a ideového odlišení od ostatních proudů v exilu a často varoval před neuváženou spoluprací s názorovými oponenty, viz např. jeho dopis Jiřímu Pelikánovi z 2. 3. 1971, ASCD Řím, kart. 3. Jiní členové skupiny, např. Adolf Müller, však dlouhodoběji externě spolupracovali třeba s RFE.

ké peklo ve vzájemných vztazích se takovým postavením takových otázek může rozevírat...⁸³

Otázka financování Práva lidu (vedle vnitrostranické polemiky vyvolané zveřejněním studie *Slovo k odsunu*) spolupůsobila jako jeden z katalyzátorů rozštěpení exilové sociální demokracie na dva zneprátené proudy.⁸⁴

Svědectví, Minden, Baťa

Protože i ve změněném exilovém kontextu v posrpnovém období zůstával mezi aktivními politickými exulanty jednou z nejdůležitějších postav Pavel Tigrid, připomeňme stručně základní informace o financování Svědectví.

Na úvod zmiňme, že Pavel Tigrid nikdy, a to až do své smrti v roce 2003, hlavní mecenáše svého dlouholetého exilového politického angažmá veřejně neodhalil. V žádném z rozhovorů, které poskytl jak před pádem komunismu v Československu, tak po roce 1989 o problematice financování Svědectví a dalších svých rozsáhlých aktivit, neprozradil nic podstatného. Jeho trvalou strategií bylo, že vždy uvedl některého z příležitostných, většinou drobných dárců, ovšem ty hlavní, trvalé a nejvydatnější penězovody nezmínil nikdy. Ještě v exilu řekl, že první peníze na rozjezd časopisu daroval diplomat Ján Papánek a podporoval je také slovenský Sokol v New Jersey, později přispíval pravidelně Tomáš Baťa a další.⁸⁵ Malá část peněz jistě pocházela z předplatného a drobných, na stránkách Svědectví přiznaných darů, u nichž je vždy kromě poděkování zmíněno, že „předplatitel zůstává... finanční páteří Svědectví“.⁸⁶ Ale to vše byla jen zástěrka pro zahalení hlavního sponzora.

83 Viz dopis Zdeňka Hejzlara Otovi Šikovi ze dne 19. 3. 1971, tamtéž.

84 Viz např. vzájemná korespondence Jiřího Loewyho s Přemyslem Janýrem, AÚSD Praha, f. Loewy.

85 V publikaci z konference ve Franken Tigrid uvedl jako výši daru od Papánka částku asi 500 dolarů, v rozhovoru, který uvozuje vydání knihy P. TIGRID, *Marx na Hradčanech* (Brno 2001), uvádí „tisíc dolarů“, Kosatík v Tigridově životopise 1500 dolarů. Srov. J. LEDERER, *Svědectví Pavla Tigrida*, s. 14; P. TIGRID, *Marx na Hradčanech*, s. 18; P. KOSATÍK, *Tigrid, poprvé*, s. 168. Tento příklad vhodně ilustruje Tigridovu zastírací taktiku. Peníze na provoz pařížské redakce dle Tigrida pocházely od Amnesty International, srov. P. TIGRID, *Mně se nestýskalo*, Praha 2010, s. 88.

86 Svědectví, 1962, č. 17, s. 15. Informace o dárcích viz též Svědectví, 1959, č. 9, s. 36; Svědectví, 1961, č. 13, s. 14.

Zcela zásadní k pokrytí nákladů na aktivity související s vydáváním i následnou distribucí (zejména s tou ilegální do Československa) byly totiž peníze, jež pocházely ze zdrojů americké administrativy.

Pro Tigridovo další aktivní exilové působení se ukázalo jako určující jeho krátké, leč intenzivní angažmá při vzniku RFE na počátku padesátých let, resp. jeho dobré kontakty s Američany. RFE sice musel pro neshody s Ferdinandem Peroutkou opustit a následně řešit několik let existenční starosti,⁸⁷ nicméně v polovině padesátých let se do okruhu spolupracovníků Výboru pro Svobodnou Evropu (Free Europe Comittee), který stál i u zrodu RFE, vrátil. Výbor, jehož vznik byl veřejně prezentován jako nevládní, čistě soukromá iniciativa amerických občanů s cílem podporovat demokratické exulanty (viz např. propagační a sbírková kampaň *Crusade for Freedom*), kteří uprchli z komunistické východní Evropy, byl od počátku tajně financován z federálního rozpočtu USA, přesněji z kapitoly zpravodajské služby CIA.

Tigrid spolupracoval jako redaktor na přípravě publikací Výboru a právě v tomto prostředí se seznámil s rumunským exulantem Georgem Caputineanu Mindenem. Ten se v roce 1955 stal zaměstnancem rumunského oddělení jedné z divizí Výboru nazvané *Free Europe Press* a následně začal s požehnáním ředitele divize Samuela Walkera a několika spolupracovníky uskutečňovat tajný plán systematického informačního prolamování železné opony směrem na Východ prostřednictvím poštovních zásilek cílených na konkrétní adresáty z řad mocenských a intelektuálních elit i institucí.⁸⁸ Kromě dopisů začala do východní Evropy postupně proudit v tisících, později statisících kusů ročně pestrá škála publikací západní provenience, od odborných titulů po beletrii, a uskutečňovat to, co John P. Matthews nazval „tajným plánem Západu pro mysl“, jehož cílem bylo importovat díla západního myšlení, ideologie a kultury recipientům v komunistické východní Evropě.⁸⁹ Celému projektu

---

87 Viz např. Pavel KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*, Praha-Litomyšl 2000; Karel SEDLÁČEK, *Vólá Svobodná Evropa*, Praha 1993; P. TIGRID, *Marx na Hradčanech*.

88 Walker se na konci 50. let stal oficiálně soukromým podnikatelem a založil knižní nakladatelství Walker and Company. Dál ovšem zůstával ve spojení s Výborem pro Svobodnou Evropu. Zaměstnancem pařížské pobočky nakladatelství se stal Tigrid. Srov. např. P. TIGRID, *Mně se nestýskalo*, s. 9.

89 Prvním, kdo o daném projektu vydal veřejně svědectví, byl někdejší ředitel mnichovské filiálky *Free Europe Press* John P. Matthews. Viz J. P. MATTHEWS, *The West's Secret Marshall Plan for the Mind*, *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, Vol. 16, 2003, July/September No. 3, s. 409–427; český překlad *Soudobé dějiny* 14, 2007, č. 4, s. 757–775. Následně např. bývalý poradce a editor působící v rámci Mindenova projektu Alfred Reisch, viz A. REISCH, *Ideological Warfare during the Cold War: The West's Secret book distribution program behind the Iron*

(označovaném jako *mailing project* – poštovní projekt) dodával záštitu Výbor pro svobodnou Evropu, později fungoval pod krycí hlavičkou organizace International Advisory Council (dále jen IAC) a následně od sedmdesátých let jako International Literary Center (dále jen ILC), stále ovšem financován z rozpočtu CIA.

Kromě západních publikací Minden začal za železnou oponu distribuovat i publikace z provenience exilových nakladatelství, a to jak knihy, tak časopisy, mezi nimi Tigridovo Svědectví, později i Listy, Právo lidu, ale například také knihy z nakladatelství Index, Sixty-Eight Publishers, Konfrontace, Rozmluvy a dalších.⁹⁰

Zde je třeba zmínit, že tento způsob ideologického působení Západu na čtenáře ve východní Evropě nenechávala režimní propaganda v Československu bez povšimnutí – reagovala na něj texty mísícími realitu, polopravdy a smyšlenky v oficiálních médiích: „... americké propagandistické a špionážní agentury pokládají za jednu z velmi účinných zbraní americké politiky knihy a jejich autory a... jednou z jejich velmi účinných taktik je „nákup mozků“ z řad vědců, spisovatelů a publicistů, které korumpují finančně výhodnými nabídkami a smlouvami tak, aby psali podle směrnic a potřeb určených těmito agenturami, přičemž však tyto agentury dnes dávají přednost nepřímému ovlivňování spisovatelů prostřednictvím univerzitních nadací, soukromých nakladatelství, redakcí časopisů, jako byl americký Life, je francouzský Preuves, anglický Encounter...“⁹¹

Současně je třeba uvést, že Státní bezpečnost měla minimálně elementární povědomí o Tigridových finančních zdrojích, byť skrze dílčí informace, jimiž disponovala, zřejmě nedokázala rozšifrovat reálné původce peněz. Ve znaleckém posudku vypracovaném v souvislosti se soudním procesem s Janem Benešem, Karlem Zámečnickem a Pavlem Tigridem v roce 1967, kdy byl Tigrid odsouzen v nepřítomnosti na čtrnáct let, je uvedeno, že časopis Svědectví „dostává subvenci od Výboru pro Svobodnou Evropu“ v New Yorku (částka není zjištěna) a 1200 US dolarů

Courtain, Military Power Review der Schweizer Armee, 2008, č. 3, s. 44–56. O Mindenově projektu v souvislosti s financováním Svědectví viz též P. KOSATÍK, *Tigrid, poprvé*, s. 168–174.

90 Jedním z Mindenových spolupracovníků byl i Zdeněk Mastník, exulant, dlouholetý zaměstnanec české redakce BBC, kde působil pod pseudonymem Pavel Holan. Mastník v Londýně provozoval firmu Interpress zaměřenou na distribuci různých publikací, zejména odborných, do/ze zemí východní Evropy, později založil knihkupectví Arts & Crafts. Krátce před smrtí Mastník přiznal, že peníze na tuto činnost, a šlo o obrovské částky – někdy až 400 tisíc liber ročně, pocházely od Mindena: „Dělal jsem pokladníka pro mnoho lidí – pro různá česká vydavatelství v západní Evropě, taky Pavla Tigrida jsem vyplácel, aby mohl vydávat Svědectví.“ Karel PACNER, *Knihy, střelivo ve studené válce*, Mladá fronta Dnes, 30. 8. 2008, příloha Kavárna, s. D7–D8.

91 Srov. Vladimír BRET, *Pobled za kulisy*, Rudé právo, 6. 1. 1973, s. 4. I tyto zmíněné časopisy distribuoval do východní Evropy George Minden.

od americké organizace pro protikomunistickou propagandu ‚International Advisory Council‘ z New Yorku“.⁹²

Pokud jde o exulanty, tak o skutečných zdrojích financování Tigridových rozsáhlých aktivit proti komunistickému Československu zřejmě věděl jen omezený okruh jeho blízkých přátel, ti ostatní minimálně tušili, že částky, jimiž Tigrid disponoval, musely pocházet od velmi štědrých donátorů, nikoli z jím veřejně prezentovaných aktivit (např. z příjmů z vydávání Svědectví).

Mezi exulanty, kteří byli přímo zaangażováni do financování exilových projektů skrze Mindena a fungovali jako prostředníci pro finanční transfery, patřil zejména Vilém Brzorád, jako zprostředkovatelé kontaktů působili i Jiří Horák a Radomír Luža. Všichni tři byli, mimo jiné, i spoluzakladatelé Svědectví a členové redakční rady časopisu.⁹³

Vilém Brzorád byl oficiálním zaměstnancem ILC, resp. před tím IAC, organizace, která od českých exilových vydavatelů nakupovala jak exilová periodika, tak knihy, které se pak různými způsoby dopravovaly do východní Evropy.

Jeden z modelů, který CIA prostřednictvím krycích organizací, jakou bylo i IAC/ILC, pro podporu exilových vydavatelů zvolila, by se dal označit jako „nepřímé subvencování“, a to za přesně stanovených pravidel. Zástupci ILC, v případě českých exilových vydavatelů byl kontaktní osobou zejména Brzorád (ale jako zprostředkovatel a nákupčí fungoval i Tigrid či Horák),⁹⁴ nedávali vydavatelům peníze přímo na vydávání, ale nakupovali od nich hotové produkty v určitém počtu výtisků na základě objednávky, nejčastěji od sta do několika set kusů z každého jednotlivého vydání (za dopředu stanovenou částku za kus). ILC časopisy nepředplácelo a nákupy neprovádělo naslepo, nejprve muselo dostat k dispozici jeden výtisk, posoudilo obsah a pak nakoupilo část nákladu daného vydání.⁹⁵ Pravidlo ‚žádné před-

---

92 Archiv bezpečnostních složek, Praha (dále ABS), Fond A2/3 (Sekretariát federálního Ministerstva vnitra), inv. č. 2129.

93 O skutečných zdrojích peněz, jimiž Tigrid disponoval, věděl např. i Tigridův přítel a exilový spolupracovník Richard Belcredi, který to v interview potvrdil autorovi tohoto textu. Archiv autora.

94 Dopis Petra Paška, majitele curyšského exilového nakladatelství Konfrontace, Jiřímu Pelikánovi z 14. 6. 1976, ASCD Řím, kart. 16: „Přikládám leták, co jsme dosud vydali, a kdybyste některé knížky objednal přímo u nás (jako to dělá pan Tigrid), my poslali kopii této objednávky panu Brzorádovi, bude to v pořádku. Vy dostanete knížky, my pošleme účet do N. Y. s kopií Vaší objednávky – a dostaneme peníze. Jednali jsme o tom s panem Brzorádem“. Nákupy knih tímto způsobem probíhaly ve stovkách kusů. Přes New York šly většinou jen finanční transakce, knihy byly určeny pro distribuci do Československa, takže je exilová nakladatelství zaslala např. do Svědectví či spolupracovníkům Jiřího Pelikána, odkud se rozesílala různými kanály dále.

95 Dopis V. Brzoráda J. Loewymu z 23. 10. 1984, AÚSD Praha, f. Loewy.

platné, vždy jen jednotlivý nákup znamenal, že celý systém fungoval operativněji a nenápadněji.⁹⁶ Současně umožňovalo odmítnout produkt, který nevyhovoval zájmům a cílům zadavatele, jimiž bylo efektivní působení proti komunistickým režimům v zemích střední a východní Evropy. Vysvětlení Brzoráda Jiřímu Loewymu, proč neodebere jedno konkrétní vydání Práva lidu, je v tomto smyslu příznačné: „Je to omyl, že jsem uvalil cenzurní embargo na PL. Prostě jsem nekoupil číslo, z kterého by čtenáři doma viděli, jak se exil hádá... PL nebylo první (a asi – bohužel – ani poslední) z časopisů, které jsem odmítl koupit. Máme zásadu, že nepoužíváme naše finanční prostředky na věci, které, podle našeho názoru, neslouží věci.“⁹⁷

V odpovědi nakladateli a knihkupci Václavu Horovi, který se na Brzoráda obrátil s dotazem, zda by mu ILC mohlo pomoci s financováním publikací, které má možnost rozdávat zdarma ve svém frankfurtském knihkupectví Dialog návštěvníkům z východní Evropy, Brzorád precizoval kromě provozně-technických parametrů spolupráce (způsob provádění plateb a vyúčtování, podávání zpráv o tom, komu a kolik publikací se rozdalo, zdůraznění „neveřejnosti“ spolupráce) i ideologické zadání – podmínkou finanční podpory bylo, že se „bude jednat o publikace vydané na Západě, zejména v českém a slovenském jazyce, které mají politický dopad... V podaných účtech si ILC vyhrazuje právo škrtnout ty položky, které by se shora uvedenou podmínkou nesouhlasily.“ Současně si ILC vyhradilo právo „dodat pro rozdání některé publikace“, tedy i takové, které si sám Hora neobjedná.⁹⁸

Z posrpnových exulantů-vydavatelů byl zřejmě jako jeden z prvních s Brzorádem ve styku pozdější spoluzakladatel nakladatelství Index Adolf Müller, tehdy jako předseda redakční rady mnichovského exilového měsíčníku

---

96 Navíc tento model v zásadě naplňoval obecnou tezi exilových vydavatelů, že hlavní příjmy pro vydávání získávají převážně z předplatného a z výnosů z prodeje. Je však třeba říci, že i zde se platby mohly zaseknout, neboť byrokratické procedury fungovaly neúspěšně i v ILC – viz např. dopis Jiřího Horáka Jiřímu Loewymu, v němž vysvětluje zpoždění platby: „Ještě jsi nedostal šek za první číslo PL. Je to moje vina – já si neuvědomil, že se potýkám s byrokraty. Jak jsem Ti napsal, odprodal jsem 300 kusů... A čekal jsem na šek. Ti, co jsem jim to prodal, čekali zase na účet. Dokud nedostanou účet, nemohou mi vystavit šek“ (dopis Jiřího Horáka Jiřímu Loewymu z 30. 5. 1979, AÚSD Praha, f. Loewy). Dodejme, že tyto subtilní a diskrétní formy podpory – jako předplatné – volily např. i některé západní politické strany, viz zmínka v Pelikánových denících z roku 1975 (ASCD Řím, kart. 34) o tom, že rakouští socialisté (Sozialdemokratische Partei Österreichs – SPÖ) si předplatí 200 kusů německého vydání Listů.

97 Dopis Viléma Brzoráda Jiřímu Loewymu z 23. 10. 1984, AÚSD Praha, f. Loewy.

98 Dopis Viléma Brzoráda Václavu Horovi z 26. 11. 1979, KLP Praha.

Text. Kontakt na Brzoráda Müllerovi zprostředkoval Tigríd,⁹⁹ s nímž byl ve spojení nejpozději od září 1968, tedy bezprostředně po svém příchodu do exilu.¹⁰⁰ Müller se s Brzorádem osobně setkal v New Yorku, z následné vzájemné korespondence obou mužů plyne, že Brzorád už v roce 1970 odebíral a platil sto výtisků každého čísla Textu.¹⁰¹

Po založení nakladatelství Index nakupovalo IAC/ILC pravidelně i knihy Indexu, stejně tak publikace dalších exilových vydavatelství, jako Sixty-Eight Publishers, Konfrontace či Rozmluvy. Müller zůstal v kontaktu s Brzorádem po celé dvě dekády a někdy sám působil jako prostředník při nákupu knih Indexu skrze ILC pro ty, kteří knihy distribuovali do Čech.¹⁰² Pavel Tigríd současně ze svých finančních zdrojů platil např. poplatky Indexu za stánek na frankfurtském knižním veletrhu, kde Index i další exiloví vydavatelé prezentovali svou produkci. Princip plateb byl obdobný jako u publikací – pronájem prostor na veletrhu formálně zaplatil Index, účet se pak přeposlal Tigrídovi, (resp. ILC, Mindenovi), který jej exilovému vydavateli proplatil.¹⁰³

Podobný princip nepřímých subvencí ILC uplatňovalo i ve spolupráci s dalšími exilovými vydavateli a nakladatelstvími, krom Indexu a Konfrontace např. Tomského Rozmluvy či Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých.¹⁰⁴

---

99 Dopis Pavla Tigrída Adolfo Müllerovi z 29. 10. 1970, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24.

100 Viz vzájemná korespondence Tigrída a Müllera, tamtéž.

101 Dopis Brzoráda Müllerovi ze 7. 12. 1970, AÚSD Brno, f. Index, kart. 3.

102 Dopis Adolfa Müllera Alexandru Tomskému z nakladatelství Rozmluvy z 29. 1. 1987, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24.: „Hovořil jsem také s panem Brzorádem. Je ochoten zaplatit za obvyklých podmínek některé další knihy Indexu určené pro domov, jestliže si je u něho Vy sám objednáte.“ Podobně dopis Müllera Tomskému ze 4. 4. 1989 (tamtéž): „Steinbach byl mezitím z NY pro Vás objednán a námi odeslán.“

103 Dopis Müllera Tigrídovi z 11. 7. 1989, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24: „Tož se starám i o veletrh. Zaplatil jsem účet za stánek, příkládám; za vyrovnání děkuji předem.“ V tomto konkrétním roce byl poplatek, který Müller žádal k proplacení, ve výši 3.572,76 DM. Tigrídovy zásluhy za zřízení a financování stánku Indexu na veletrhu zmiňuje ve svých pamětech i Bedřich Utitz, viz B. UTITZ, *Kaleidoskop mého století*, Praha 2013, s. 177–178. Utitz zde píše o „dvojakém“ vztahu Müllera k Tigrídovi, kterého „podezíral, že vše, včetně stánku ve Frankfurtu, financuje z amerických peněz“. Z Müllerovy korespondence s Tigrídem i dalšími exulanty je však zřejmé, že o americkém původu peněz byl informován. Nakolik věděl, že ILC bylo jen krycí organizací pro transfery peněz ze zdrojů americké administrativy, nelze přesně určit. Komunikace vždy probíhala na půdoryse plateb via ILC.

104 Např. mnohokrát opakovaný výrok manželů Škvoreckých, že většinu času vydávali knihy bez dotací, je třeba zpřesnit na „bez přímých dotací na výrobu“, protože minimálně za odběr části knih z nakladatelství určených k distribuci do Československa dostávalo nakladatelství zaplacené např. od International Literary Centre (dále jen ILC). S tímto plánem seznámil Müllera Tigríd ještě před tím, než obě nakladatelství zahájila činnost. Adolf Müller o tom pak informoval

Ještě v roce 1997 Tigris na otázku redaktora deníku Právo, zda byl agentem CIA, odpověděl: „Nebyl jsem agentem CIA, ale klidně řeknu, že kdyby nějaká CIA přišla a řekla, že nám dá na vydávání Svědectví peníze a nebude si klást žádné podmínky, asi bych to neodmítl.“¹⁰⁵ Klíč k odpovědi, zda Tigris byl či nebyl agentem amerických a západních zpravodajských služeb, je pravděpodobně ukryt v dosud nepřístupných amerických archivech tajných služeb. Druhou část Tigrisovy odpovědi lze však už při stávajícím stavu poznání odmítnout – americká administrativa přes skryté expozitury zpravodajské služby CIA časopis Svědectví (a mnoho dalších Tigrisových exilových aktivit proti komunistickému režimu) financovala a mj. i z výše naznačené komunikace Brzoráda s exilovými vydavateli je patrné, že podmínky si kladla – což je s ohledem na záměr celého projektu a kontext studené války pochopitelné.

Listy, socialisté, komunisté

Provozní těžkosti a nesnáze s finančním krytím vydavatelských výloh se nevyhýbaly minimálně v počátečním období ani římským Listům. Výše citovaný úryvek z úvodního Pelikánova textu v prvním čísle Listů zřejmě poměrně věrně odráží těžkosti, jimž musel Pelikán jako redaktor zodpovědný za obsahovou i technickou stránku zpočátku čelit. Přesto se však situace Listů od ostatních titulů zásadně lišila. Rozsah Pelikánových mezinárodních kontaktů z předchozích angažmá ve vedení Mezinárodním svazu studentstva, v pozici ústředního ředitele Československé televize a předsedy zahraničního výboru Národního shromáždění byl konkurenční výhodou, jíž žádný jiný vydavatel exilových titulů založených po roce 1968 na Západě nedisponoval.

A tak ve chvíli, kdy začal Pelikán v Římě promýšlet vydávání časopisu, neměl ani potřebné prostředky, ani zkušenosti s vydáváním. Měl však kontakty. Jedním

---

Josefa Škvoreckého, viz např. jeho dopis Škvoreckému z 26. 2. 1971; o Tigrisově angažmá ve věci distribuce knih do ČSSR viz např. dopis Bedřicha Utitze manželům Škvoreckým z 10. 5. 1971; oba dopisy viz Vilém PREČAN, *Ke spolupráci dvou posrpnových exilových nakladatelství. Korespondence z let 1971–1987 s dodatky z roku 1996*, in: Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003, Praha 2004, s. 59, 68. O tom, že plán se v následujících letech realizoval a IAC/ILC od exilových nakladatelství knihy určené pro domov odebíralo a platilo, viz např. dopisy Tigrisa Utitzovi z 15. 6. 1973 a z 26. 11. 1973, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24. Současně je nutno zmínit, že odkup publikací probíhal často za režijní, nikoli prodejní ceny, šlo tedy o příspěvky na další vydávání, nikoli o komerční zajištění odbytu.

105 Alexandr KRAMER, *Doufám, že by můj otec vcelku schválil, co jsem v životě dělal, říká Pavel Tigris*, Právo 28. 11. 1997, č. 279, s. 16.

z těch, kteří jeho další život mimořádně ovlivnili, byl i vysoký funkcionář Italské socialistické strany a Pelikánův přítel z mládí Betino Craxi.¹⁰⁶ Když se mu Pelikán zmínil, že by chtěl vydávat časopis, Craxi nabídl pomoc. Náklady za dvě mimořádná čísla vydaná ještě pod hlavičkou Literárních listů zaplatila socialistická strana.¹⁰⁷ Ze stejných zdrojů pak dostával Pelikán i příspěvky na vydávání řádných čísel a socialisté zajistili i vydávání Listů v italštině.¹⁰⁸

O to, jak je to s financováním Listů, se od počátku vydávání zajímali i Pelikánovi přátelé v exilu, mimo jiné z důvodů ideologických. Pelikán většinu těchto informací držel striktně v tajnosti, podobně jako Tigríd však musel minimálně pro okruh svých nejbližších spolupracovníků přicházet s věrohodnými vysvětleními o původu peněz. Na výše zmíněný dotaz Oty Šika Pelikán odpověděl dopisem, v němž vyčíslil své původní kalkulace týkající se provozních nákladů a počtu abonentů nezbytných k pokrytí výdajů.¹⁰⁹ Je pozoruhodné, že k vysvětlení původu peněz užil podobnou argumentaci jako později v Právu Tigríd: „Nikdo Listy nefinancuje s nějakými úmysly či proto, aby jim dal svou politickou orientaci. Přiznám se, že nabídne-li mně někdo peníze bez politických podmínek, přijmu je v zájmu věci... Na druhé straně odmítnu každou pomoc, která by byla spojena s jakýmikoliv podmínkami, neboť bych je stejně nemohl splnit, protože tisknu bez jakýchkoliv změn to, co pošlou přátelé z domova, které nemohu cenzurovat, a to, co pošlou autoři z venku, jejichž názory taky plně respektujeme.“¹¹⁰

Otázka financování Listů se však vynořovala v debatách členů Skupiny Listy i v průběhu dalších let. V reakci na propagandistické kampaně komunistického re-

---

106 V době, kdy byl Pelikán předsedou Mezinárodního svazu studentsstva, byl Craxi místopředsedou italského studentského svazu. Později Craxi stál u základů úspěšné politické kariéry Pelikána-exulanta, jež vyvrcholila zvolením do Evropského parlamentu na kandidátce italské socialistické strany v roce 1979. Poslanecký mandát Pelikán obhájil i v následujícím volebním období. Více o angažmá Pelikána na italské politické scéně in: F. CACCAMO, *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*, Brno–Praha 2008.

107 První číslo bylo vydáno k ročnímu výročí upálení Jana Palacha, druhé k druhému výročí srpnové invaze. Craxi dal k dispozici Pelikánovi na obě vydání milion lir. Srov. ASCD Řím, kart. 25.

108 Autorovi textu to potvrdil Ugo Intini, jeden z blízkých spolupracovníků Craxiho, který byl formálně uveden jako ředitel italského vydání Listů.

109 „Vypočetl jsem si přesnou kalkulaci, že získáme-li 1000 odběratelů v cizině po 10 DM, budu mít uhrazeny náklady na tiskárnu, které dělají 500 USD na jedno číslo (šest čísel do roka přijde na 3000 USD, což odpovídá částce 10 000 DM. Bez velké publicity jsme získali hned po vydání č. 1 šest set odběratelů a doufám, že je reálné dotáhnout to na plánovaný počet 1000,“ viz dopis Jiřího Pelikána Otovi Šikovi z 26. 3. 1971, ASCD Řím, kart. 3.

110 První číslo bylo vydáno k ročnímu výročí upálení Jana Palacha, druhé k druhému výročí srpnové invaze. Craxi dal k dispozici Pelikánovi na obě vydání milion lir. Srov. ASCD Řím, kart. 25.

žimu proti exulantům rozeslal Pelikán členům Skupiny Listy dopis, v němž se v otázce financování dotkl několika ožehavých oblastí: „Není snad třeba vyvracet kecy Minaříka o financování Listů – nikdy nebyly nijak spojeny se SE (tj. Rádio Svobodná Evropa, pozn. aut.), nedostávají peníze ani od Američanů, ani od Číňanů, ani od KSI (tj. italská komunistická strana, pozn. aut.). Vše se dělá zdarma, bez administrace, proto četné potíže. Vzhledem ke zvýšení všech cen (papír, poštovné atd.) mají Listy velké potíže se zajištěním pravidelného vydávání a nutno počítat i s tím, že budeme muset omezit počet čísel z 6 na 4 ročně. Jediným zdrojem příjmů je předplatné od exilu a dary na tiskový fond, většinou také od lidí z exilu a přátel, což je ovšem nepravidelné. Nutno brát v úvahu při celkovém hodnocení práce a sdělujeme pro informaci, neb zřejmě existují iluze v tomto směru.“¹¹¹

Uvedená citace je jednak dokladem toho, jak normalizační propaganda míšila informace, které měly reálný základ, s dezinformacemi, jednak znovu ukazuje, jak citlivým tématem finanční otázky v exilovém prostředí byly. Pelikán sice všechny jmenované zdroje financování odmítl, takto jednoznačná však realita nebyla, protože kdyby měl jako vydavatel spoléhat jen na příjmy z předplatného a blíže nespecifikovaných, nepravidelných darů na tiskový fond, velkoryse koncipovaný a na domov orientovaný projekt Listů by nebyl dlouhodobě udržitelný.

Pokud chtěl alespoň elementární míru stability periodika, muselo být finanční krytí vícezdrojové. Podle dostupných informací Pelikán systematicky obstarával finance mnoha způsoby. Začneme-li se vůči jeho citaci vymezovat odzadu, tj. u peněz od italské komunistické strany, lze s velkou pravděpodobností konstatovat, že odtud žádné štedré finanční injekce nepřicházely, i když v italské komunistické straně (IKS) viděl po příchodu do exilu jednoznačně autentického partnera pro své další působení proti normalizačnímu režimu ze zahraničí. Kromě ideové spřízněnosti měl v IKS Pelikán z dřívějšíka i osobní vazby, o to větším zklamáním pro něj byl odtažitý přístup vedení strany v čele s předsedou Enrikem Berlinguerem, který mu dal jasně najevo, že nehodlá kvůli stykům s odpadlíkem a politickým exulantem riskovat roztržku s Moskvou, jež mj. přispívala do stranické

---

111 Nedatovaný dokument Skupiny Listy, dle kontextu z první půle roku 1977 (přípravy na 10. výročí okupace a zmínky o rukopisech, které se musí dodat v létě 1977), Československé dokumentační středisko, Praha, fond Jiří Pelikán (dále jen ČSDS Praha, f. Pelikán), kart. 1. Podobně Pelikán argumentoval i veřejně v úvodníku *Do pátého roku* (Listy 5, 1975, č. 1, s. 2), kde odmítá teze komunistické propagandy, že by titul financovala „americká CIA, světoví sionisté, maoisté nebo dokonce sudetoněmecké landsmanšafty“.

pokladny. Pomocnou ruku „nestravitelnému exulantovi“¹¹² podali italští socialisté v čele s Betino Craxim.¹¹³ Ti také pak průběžně zajišťovali minimálně část financí na vydávání a provoz Listů a dalších Pelikánových aktivit. Kromě přímé podpory Craxi Pelikánovi zprostředkoval nepřímo i různé pracovní příležitosti, např. možnosti publikovat v italských médiích. Jinou formu pomoci, u níž stál (v případě socialistického periodika Avanti) také mj. Craxi, naznačil Pelikán v dopise Šikovi: „Samozřejmě potřebujeme hodně peněz na distribuci domů a poštovné... mám dohodu se zdejším soc. tiskem Avanti, že zajímavé články přebírají a platí za to měsíční paušál a podobná dohoda je v jednání ve Francii s Politique-Hebdo a s Wiener Tagebuch, kde ovšem nemají peníze, a proto zatím neplatí, ale pomáhají vydatně s distribucí domů.“¹¹⁴

Různé dílčí finanční příspěvky a dary získával Pelikán průběžně od levicových stran a uskupení napříč západní Evropou, neboť ze svého předchozího veřejného působení v Československu se znal s řadou politiků a veřejně činných osobností ve Francii, Německu, Rakousku, Španělsku aj.

Pokud jde o další členy Skupiny Listy, podstatné částky na provoz Listů průběžně obstarával Zdeněk Hejzlar usazený ve Švédsku – díky jeho dlouholetému úsilí získaly Listy a Skupina Listy ze sbírek a fondů skandinávských socialistických skupin a stran celkem asi dva miliony švédských korun, tj. dle dobového přepočtu asi 600 tisíc DM, nejvíce podpor pocházelo ze Švédska, asi jeden a půl milionu švédských korun.¹¹⁵ Dalším z členů skupiny, schopným obstarávat od mecenášů vysoké sumy, byl František Janouch.¹¹⁶

---

112 Odkaz na název autobiografické knihy Pelikána v italštině: Jiří PELIKÁN – Antonio CARIO-TI, *Io, esule indigesto. Il PCI e la lezione del '68 di Praga*, Milano 1998.

113 Vedení IKS v čele s Berlinguerem zachovalo vůči Pelikánovi chladný odstup, ovšem s některými vlivnými členy IKS Pelikán zůstal v kontaktu. Jeho spolupracovníky a spojenci byli např. člen ústředního výboru IKS Lucio Lombardo Radice nebo novinář Luciano Antonetti, jeden z expertů IKS na československé záležitosti. Více in: F. CACCAMO, *Jiří Pelikán*.

114 Viz dopis Jiřího Pelikána Otovi Šikovi z 26. 3. 1971; v časopise Wiener Tagebuch byl společlivou spojkou již zmíněný Leopold Grünwald. ASCD Řím, kart. 3.

115 Zdeněk Hejzlar v dokumentu z 1. 1. 1990 (ASCD Řím, kart. 27) nazvaném „Podpory Listům ze Skandinávie 1975–1990“ uvádí, že všechny podpory pocházely z „fondů mezinárodní solidarity dělnického hnutí ve Švédsku, Norsku a Dánsku“. Průběžné informace Hejzlara o částkách získaných ze sbírek ve Skandinávii viz ASCD Řím, kart. 4.

116 Janouch v roce 1978 ve Švédsku založil Nadaci Charty 77, která podporovala nejen domácí opozici, ale např. i exilové vydavatelské aktivity. Dlouhodobě spolupracoval s multimilionářem Georgem Sorsesem, jehož Open Society Fund patřil k nejvýznamnějším podporovatelům československých protirežimních aktivit na Západě. Blíže viz např. Václav HAVEL – František JANOUCH, *Korespondence 1978–2001*, Praha 2007; F. JANOUCH, *Stockholmská Nadace Char-*

Ve snaze získávat pro své aktivity proti normalizačnímu režimu vlivné spojení se Pelikán neomezoval jen na kontakty s politickými stranami a hnutími v západní Evropě, byť tato spojení byla pro jeho působení rozhodující. Na vrub výše zmíněné citace o financování je třeba ještě zmínit, že na rozdíl od vedení komunistů italských, které si drželo distanc (a podobně na tom bylo ve vztahu k exilu i vedení dalších západoevropských komunistických stran), byli vůči Pelikánovi a několika dalším členům Skupiny Listy vstřícnější komunisté čínští, byť samozřejmě šlo o vstřícnost diskrétní a tajenou. Pelikán vycítil, že čínské vymezování se vůči sovětské imperiální politice by mohl využít ve prospěch své zahraniční akce. Navazoval přitom také na dávné kontakty z dob působení v Mezinárodním svazu studentstva – v Číně měl přátele, kteří stanuli na vysokých postech komunistické strany. Jak Pelikán, tak někteří jeho spolupracovníci (např. Karel Kovanda) se po prondování situace začali už od počátku sedmdesátých let stýkat s čínskými diplomaty, s nimiž si vzájemně vyměňovali informace a dojednávávali možnosti širší spolupráce. Jedním z praktických výstupů těchto kontaktů bylo vyslání Karla Kovandy jako poradce do Rádia Peking,¹¹⁷ kromě toho se s Číňany dohodl, že budou přispívat na některé aktivity Skupiny Listy, mj. vydávání Listů,¹¹⁸ knih Indexu,¹¹⁹ příp. vypomohou při dopravě materiálů do Československa prostřednictvím diplomatických kanálů atd.¹²⁰

---

ty 77 a podpora nezávislé literatury a jejich tvůrců, in: František KAUTMAN (ed.), *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*, Praha 1995, s. 98–122; Antonín HOŠŤÁLEK – Květa JECHOVÁ – Eva KANTŮRKOVÁ, *Nadace Charty 77. Dvacet let*, Brno 1998.

117 Karel Kovanda působil jako expert v českém vysílání Rádia Peking v letech 1977–1979. Pelikán v dopisech s přáteli uváděl, že do Číny byl vyslán jako zástupce Skupiny Listy. Během svého pobytu přispíval do Listů texty o změnách v Číně a zasílal i další interní informace o tamním dění. Viz např. oběžník Skupiny Listy z 20. 10. 1978, Národní archiv Praha, fond František Janouch, Korespondence, kart. 9 (dále jen NA Praha, f. Janouch).

118 V dopise Janouchovi z 3. 4. 1979 (NA Praha, f. Janouch) Pelikán uvedl, že tehdy měli Číňané neoficiálně předplaceno 10 čísel Listů, za něž mu platili ročně sto tisíc lir. Ze záznamů v Pelikánových osobních denících (ASCD ŘÍM, kart. 34) plyne, že s Číňany se průběžně setkával po celou dobu svého exilu a že mu finančně přispívali, viz opakované záznamy, v nichž jsou uváděny finanční částky, např. záznam z deníku č. 13 z r. 1974: „Číňané – 8. IV.: 1) Listy (č., it) – Platit 4 000 (Není uvedena měna, ale mohlo jít o DM či USD – pozn. aut.), podobně deník č. 16/1974: „Číňané 18. 9. 1974: bod 1) Listy: 42.000... bod 5) Zájem o Listy a jiné.“; podobně nečíslovaný deník z r. 1980: „Hejzlar – jednání... bod 5) Peníze z Číny“; nečíslovaný deník z roku 1987: „Louo (tj. Číňan, s nímž se Pelikán scházel, pozn. aut.)... bod 5) 300 000 pro Listy...“

119 V dopise z 26. 10. 1980 (NA Praha, f. Janouch) Pelikán Janouchovi píše, že Číňané přispěli na vydání knihy F. JANOUCHE, *Netetušované pohlednice z Číny*, Köln 1980.

120 V dopise z 8. 7. 1980 (tamtéž) Pelikán Janouchovi psal, že Číňané „potvrzují všechny sliby, ovšem postupně. Nechtějí absolutně, aby se o tom kdekoliv mluvilo...“.

Citace odkazující na agenta Pavla Minaříka dokládá, že zdaleka nejcitlivěji reagovali Pelikánovi spolupracovníci na dohady či podezření, že by peníze na Listy či pro Skupinu Listy mohly pocházet ze zdrojů blízkých americké administrativě. Přijímání peněz od ideologických protivníků považovali někteří z nich za nepřijatelné nejen kvůli tomu, že by toho mohl propagandisticky zneužít pražský režim, ale i proto, že jim v tom bránilo jejich přesvědčení.¹²¹ Jiří Pelikán byl v tomto pragmatičtější a efektivně zahraničního působení proti normalizačnímu režimu (minimálně do jisté míry) podřizoval i své ideologické určení.

Listy sice nebyly nijak viditelné a přímo spojeny s RFE – snad jediné osobami některých redaktorů RFE (např. Milan Schulz), kteří s Listy spolupracovali a dodávali informace či pomáhali na rádiových vlnách z tohoto exilového periodika citovat – přesto však existuje pojitko hlubší, většine exilových současníků skryté. Z hlediska finančního byla pro činnost RFE americká administrativa zdrojem zásadním, přímé napojení na CIA od počátku existence rádia byly dlouho tajené, po odhalení skutečných zdrojů financování na počátku sedmdesátých let minulého století začal činnost stanice kvůli transparentnosti oficiálně financovat americký Kongres.

Listy velmi pravděpodobně žádné přímé peníze na vydávání z tohoto zdroje nedostávaly, nicméně subtilní spojení vedoucí od Pelikána k americkým financím přesto existuje. U jeho navázání stál Tigríd. Ač to, minimálně z ideologického ustrojení obou mužů, vypadalo nepravděpodobně, stal se právě Tigríd pro Pelikána po jeho příchodu do exilu jedním z nejpodstatnějších spojenců v organizování široké škály aktivit proti Husákovu režimu. Navenek a mediálně sice oba dál drželi pozice ideologických protivníků,¹²² reálně však spolu od počátku intenzivně spolupra-

---

121 Nejpresvědčenějším a nejvytrvalejším obhájcem reformně komunistických pozic během celého exilového dvacetiletí byl Zdeněk Hejzlar, nejdříve je zřejmě opustil Ota Šik – viz jejich vzájemná korespondence s Jiřím Pelikánem, ASCD Řím.

122 Viz zejména Tigrídovy texty: *Dál, ale jak?*, Svědectví, 1971, č. 40; *Salva do přátel*, Svědectví, 1973, č. 43; *Spolu, ale ne ve spolku*, Svědectví, 1977, č. 54 aj. Tyto mediální půtky měly zakrýt skutečný stav věcí – a to jak před pražským režimem, tak před částí exulantů, zvláště těch poúnorových, pro něž byl Pelikán jako někdejší aktivní spolutvůrce komunistického panství v Československu naprosto nepřijatelný a Tigríd by jim aktivní spolupráci s ním sotva dokázal vysvětlit. Faktem však je, že sám Tigríd byl mnoha exulanty obviňován z kolaborace s komunisty od počátku vydávání Svědectví, jemuž vtiskl do genů koncept gradualismu. Pelikán nebyl jediný člen Skupiny Listy, který se vůči Tigrídovi mezi svými druhy vymezoval – podobně se vnějškově projevoval i Adolf Müller, který na stránkách Svědectví s Tigrídem tvrdě polemizoval (např. v rubrice *Tribuna Svědectví*, Svědectví, 1974, č. 47, s. 555–560). Ze vzájemné korespondence však plyne, že v realu byli s Tigrídem přátelé, tykali si a Tigríd podstatným způsobem dotoval jak vydavatelské aktivity nakladatelství Index, tak ilegální distribuci tiskovin do Československa organizovanou Müllerem.

covali, respektovali se, pravidelně se stýkali a stali se přáteli. Tigrid intuitivně vytyčil, že enormní sociální kapitál a politický talent, s nímž Pelikán přišel do exilu, je něčím, co může jeho už dvě dekády trvající zahraniční odboj posunout na kvalitativně novou úroveň. (Pragmatické) spojení těchto dvou mužů trvalo až do pádu komunistického režimu.¹²³ A byl to zřejmě právě Tigrid, který Pelikána nasměroval k „americkým možnostem“¹²⁴ – už při své cestě do USA v roce 1973 se Pelikán v New Yorku sešel s Vilémem Brzorádem, s nímž pak byl v trvalém spojení, a nejspíše od roku 1976 věděl i Georgi Mindenovi, hlavním strůjci tajného plánu CIA o distribuci publikací ze Západu za železnou oponu.¹²⁵ Právě Minden ze svých zdrojů platil a posílal Pelikánovi a následně domácí opozici stovky knih¹²⁶ a stejně tak platil distribuci části nákladu Listů určených čtenářům za železnou oponu.¹²⁷ Tato spolupráce Pelikána s Tigridem, resp. Brzorádem a Mindenem trvala až do konce osmdesátých let. Pelikán přes římskou pobočku ILC nasměroval Minde-

---

123 Je pozoruhodné, že navzdory intenzivní spolupráci nejsou v rozsáhlém Pelikánově římském archivu uloženy žádné dopisy, které by si tito dva muži vyměnili během normalizačního dvacetiletí a které by doložily šíři jejich rozsáhlých aktivit. Dochována je pouze oficiální korespondence obou z období po listopadu 1989. Z Pelikánových osobních deníků (ASCD Řím, zejména kart. 34) lze však vyčíst, že nejspíše od roku 1973 se s Tigridem pravidelně setkával a průběžně a systematicky plánovali společné akce.

124 Další podstatnou figurou, která v tomto směru mohla Pelikánovi zprostředkovat potřebné kontakty a která mu minimálně v prvních letech pomáhala zorientovat se v exilovém dění, byl Dr. Bohumír Bunža, předúnorový poslanec Národního shromáždění a poúnorový exulant, s nímž se Pelikán v Římě setkával a i po Bunžově přesídlení do USA zůstali v kontaktu, viz ASCD Řím, kart. 34. Pelikánovy styky s Bunžou potvrdila autorovi textu i manželka Pelikána Jitka Frantová.

125 Je pravděpodobné, že Pelikán se s Mindenem sešel i osobně, protože v deníku z roku 1978 (ASCD Řím, kart. 34) má i jeho adresu v New Yorku. I z toho lze dovozovat, že v dané době patřil Pelikán již mezi zasloužené osoby – a nepřímo to dokládá jeho mimořádné postavení v rámci československého exilu, protože pro většinu ostatních byl Minden neznámým mužem v pozadí. Jménem IAC/resp. ILC s exulanty o nákupech publikací vyjednával Vilém Brzorád, prostředníka dělal také Tigrid, někdy Jiří Horák aj. Viz též zmínky v Pelikánových denících (např. z roku 1977, ASCD Řím, kart. 34), kdy se sešel v Londýně s Janem Kavanem a řešili distribuci materiálů do Československa. Jako bod 8) je uvedeno „KNIHY – Brzorád – tituly a 100 ks“. Zda Pelikán věděl o napojení Mindena na penězovody CIA, není zřejmé. Pelikánův přítel F. Janouch, který se s Mindenem v New Yorku jednou sešel, o těchto zdrojích tehdy nevěděl, což potvrdil autorovi tohoto textu.

126 Viz např. Pelikánovy poznámky v deníku z roku 1981, ASCD Řím, kart. 34: „Minden poslal 809 knih.“

127 Viz např. Pelikánův deník z roku 1978, tamtéž: „MINDEN: 1) Listy – platil 300 ks... Posílání knih do ČSSR, distribuce.“ Listy Pelikán do země zasílal i řadou jiných ilegálních distribučních kanálů.

novy spolupracovníky i na Františka Janoucha, který pomáhal přes své kontakty distribuovat publikace ze Západu i do SSSR.¹²⁸

Dalším dílčím zdrojem financování vydávání Listů byly různé granty a příspěvky západních nadací podporujících aktivity na pomoc východní Evropě, o něž se Pelikán v průběhu let ucházel a jež pomáhal obstarávat.¹²⁹ (Takto se snažil získávat finance na různé exilové aktivity i Pavel Tigrid,¹³⁰ František Janouch a další.)

(Nejen) finanční možnosti Jiřího Pelikána se výrazně rozšířily po jeho zvolení poslancem Evropského parlamentu v roce 1979.¹³¹ V kontextu daného tématu lze dokumentovat rozšiřující se ekonomické zázemí i nárůstem finanční náročnosti provozu redakce Listů. Kvůli tomu, že jako poslanec Pelikán už nezahládal dál dělat běžnou agendu spojenou s Listy, začal se o redakční práci starat Vladimír Tosek s manželkou Ruth,

---

128 Viz dopis Pelikána Janouchovi z 27. 5. 1976, NA Praha, f. Janouch: „Dnes jsem byl v A. L. I. (tj. Associazione Letteraria Italiana, italská pobočka ILC, pozn. aut.) s novou ředitelkou, paní (Ombrettou) Orlandini, která mně říkala, že už skoro všechno Ti bylo expedováno, snad kromě malého balíčku, který ještě půjde dodatečně... mají na starosti distribuci literatury do SSSR a moc stojí o naši pomoc... odkázal jsem ji hlavně na Tebe, že Ty jsi odborník přes tyto věci a nejlépe jim můžeš poradit, jaké pošty např. použít na zaslání (snad finské?).“ Janouch byl kvůli distribuci knih do SSSR v pravidelném spojení i s Vilémem Brzordadem.

129 Viz např. dopis Jiřího Pelikána z 24. 6. 1989 (ASCD Řím, kart. 28) paní Elizabeth Winter z Central and East European Publishing Project, jímž se u dané instituce ucházel o grant pro vydávání Čtení na léto. Pelikán se neomezoval jen na obstarávání pomoci pro Listy, ale pomáhal i jinými exilovým projektům, např. díky jeho zprostředkování získalo Prečanovo Československé dokumentační středisko v Scheinfeldu-Schwarzenbergu grant americké nadace National Endowment for Democracy (dále jen NED). Viz např. Vilém PREČAN, *Československé dokumentační středisko nezávislé literatury v Scheinfeldu-Schwarzenbergu v letech 1986–1994*, in: F. Kautman (ed.), *Česká nezávislá literatura*, s. 86–97. O Pelikánovi v kontextu těchto exilových aktivit též Václav HAVEL – Vilém PREČAN, *Korespondence 1983–1989*, Praha 2011; V. HAVEL – F. JANOUCHE, *Korespondence 1978–2001*, Praha 2007. Peníze od NED či od Ford Foundation dostával na činnost Palach Pressu i Kavan. Fordova nadace získávala v letech studené války finance také mj. ze zdrojů CIA.

130 Viz např. Tigridova žádost o finanční podporu pro vědecký projekt čs. exulantů pod záštitou Ludwig Maximilian Universität v Mnichově z 9. 2. 1973 (AÚSD Brno, f. Index, kart. 24) adresovaná Ivo Ledererovi z Ford Foundation. Podobně viz zmínka v dopise Tigrida Adolfu Müllerovi z 18. 12. 1973 (tamtéž) o žádosti o finanční podporu u Volkswagen Stiftung.

131 Jak na půdě Evropského parlamentu, tak na jiných veřejných fórech začal Pelikán jako evropský politik velmi intenzivně vyvíjet tlak na východoevropské režimy ve věci dodržování lidských práv atd. Tato rozsáhlá součást Pelikánových aktivit však překračuje rámec hlavního tématu textu.

kteří se následně přestěhovali z Velké Británie do Říma.¹³² Pelikán Toskovi platil měsíčně plat a náklady na provoz redakce se pohybovaly v řádu tisíců marek každý měsíc.¹³³

Jedním z dokladů toho, že ve druhé půli osmdesátých let se Listy z hlediska finančních možností již pohybovaly ve zcela jiné dimenzi než o dekádu dříve, budiž zmínka o rozpočtu na Čtení na léto, jehož plánované výrobní náklady se v roce 1987 pohybovaly mezi čtyřiceti a padesáti tisíci marek.¹³⁴

Právo lidu, nadace, odbory

Exilové Právo lidu mělo při svém založení dávku štěstí. Vycházet sice podle redaktora Jiřího Loewyho začalo bez finančního zajištění,¹³⁵ ale díky tomu, že se prezentovalo jako sociálně demokratický tisk, získalo záhy štědrú pomoc od Ebertovy bonnské nadace blízké německé sociální demokracii. Později jej podporovali vedle německých sociálních demokratů i sociální demokraté nizozemští a rakouští či poúnorový exulant Jiří Veltruský žijící v Paříži.¹³⁶

Kromě toho se Loewymu podařilo na tři roky získat finanční podporu od amerických odborů (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations – AFL-CIO), což mu umožnilo rozšířit počet stran titulu z osmi na dvanáct a zvýšit náklad. Když však pomoc skončila, protože daná instituce musela začít šetřit, dostal se Loewy do potíží obvyklých pro většinu exilových periodik.¹³⁷

Již od počátku vydávání také několik set výtisků (zpočátku tři sta) určených k distribuci do Československa nakupovalo od Loewyho ILC; tím, kdo v tomto

---

132 Pelikán si však i poté, co běžnou agendu převzali Toskovi, podržel rozhodující pravomoce, pokud šlo o obsah a finance, viz např. jeho osobní deník z roku 1981, ASCD Řím, kart. 34: „Tosek: 1) rozhodování – já, 2) finance – spravuji já, konto k dispozici... 7) Kdo vydává – J. P. (tj. Jiří Pelikán, pozn. aut.), Odp. redaktor – V. T. (tj. Vladimír Tosek, pozn. aut.)“.

133 Už v roce 1978 Pelikán vyčíslil měsíční náklady na provoz a výrobu Listů na 6.450,- DM, roční na 77.400,- DM, což byl v tehdejší přepočtu ekvivalent 30.960.000,- lir. V této částce byly zahrnuty náklady na tisk a distribuci, na redakční asistentku, telefon a redakční poštu a nákup novin a knih pro redakci. Anglicky psaný dokument s kalkulací rozpočtu, ASCD Řím, kart. 3.

134 ASCD Řím, kart. 34. Už v roce 1983 stála výroba Čtení na léto přes dvacet tisíc marek. Viz dopis Jiřího Pelikána Františku Janouchovi z 25. 7. 1983, NA Praha, f. Janouch.

135 Viz dopis Jiřího Loewyho Václavu Holubovi z 12. 2. 1979, AÚSD Praha, f. Loewy.

136 J. LOEWY, *Publikační činnost ČSSD*, s. 24–25.

137 Dopis Jiřího Loewyho Jiřimu Hochmanovi z 12. 9. 1987, AÚSD Praha, f. Loewy. V dopise Janu Benešovi z 27. 5. 1984, tamtéž, s nímž v předchozí korespondenci diskutoval o možnostech sháňení peněz na vydávání Práva lidu u sponzorů v USA, Loewy zmiňuje, že uspěl se žádostí právě u amerických odborů.

případě zprostředkoval kontakt na Viléma Brzoráda, nebyl Tigrid, ale člen exilové sociální demokracie a tajemník Rady Svobodného Československa Jiří Horák. Částky, které takto Loewy získával, nebyly enormní (150 dolarů za 300 výtisků), navíc ILC od něj Právo lidu nakupovalo za cenu nižší, než za jakou se titul normálně na Západě prodával, ale v synergii s předplatným a ostatními příspěvky od různých dárců pomáhaly Loewymu držet uspokojivou finanční situaci.¹³⁸

Druhá polovina osmdesátých let, poté co vyschly podstatnější zdroje, byla finančně neutěšená, o čemž svědčí Loewyho intenzivní snaha shánět peníze na provoz, kde se dá.¹³⁹ Krom předplatného to byly i nepravidelné dary čtenářů, v jednom z dopisů dárci nastínil i hlavní příčinu nedobré finanční situace: „Sice jsme se co do výše nákladu dostali za osm let na první místo mezi exilovými časopisy, naše finanční problémy to ale nevyřešilo. Podstatnou část našich čtenářů totiž i nadále tvoří lidé v táborech, azylantí bez pracovního povolení, nezaměstnaní a jiné sociální případy, v neposlední řadě pak rostoucí obec našich příznivců doma. Čili cílové skupiny, které peníze nepřinášejí, nýbrž naopak stojí poštovné a (nelevný) transport do Československa.“¹⁴⁰

Ilegální distribuce do Československa

Zmínkou o transportu do Československa se dostáváme k problematice ilegální distribuce vybraných exilových publikací přes železnou oponu. Informace o ní průběžně prolínají předchozím textem, protože všechny snahy vydavatelů elitních exi-

---

138 Loewy vyčíslil přínos ILC pro Právo lidu v kontextu ostatních příspěvků v dopise Jiřímu Horákovi z 26. 5. 1980, AÚSD Praha, f. Loewy: „Prodej PL Tvým prostřednictvím ILC v New Yorku (celkem): DM 1.643,38, Sběrka v Bad Neuenahru plus jiné příspěvky na tiskový fond (celkem): DM 1.107,00, Veškerá evropská předplatná za dva roky (!): DM 306,20, Náklady poštovního na jediné číslo (průměr): DM 605,00, Dotace ze soudružských zdrojů rakouských, německých a holandských... DM 31.102,60.“ Z částek je patrné, že příjmy z předplatného byly pro existenci Práva lidu marginální, zásadní byly dotace a dary z jiných zdrojů. Jedině díky nim mohl Loewy titul dlouhodobě udržet.

139 Loewyho korespondencí z tohoto období se otázky týkající se financování časopisu linou kontinuálně jako červená nit.

140 Dopis J. Loewyho Vladimíru Rysovi z 22. 2. 1986, AÚSD Praha, f. Loewy. O distribučních prioritách Loewyho viz též jeho odpověď Ing. Burdychovi z American Fund for Czechoslovakian Refugees z 27. 12. 1981 (tamtéž), který se tázal, zda by nemohl dodávat Právo lidu pro čs. uprchlíky: „Posíláme již dlouho větší množství výtisků do Treiskirchenu i do jednoho tábora v Itálii a velmi rádi Vám dáme k dispozici i pro Zirndorf každé množství, které si budete přát, třeba i sto nebo více výtisků, a pochopitelně bezplatně.“

lových titulů vytvářet si dostatečné finanční zázemí směřovaly k jedinému cíli – dopravit co nejvíce těchto periodik čtenářům na Východě. Tato finální fáze exilových vydavatelských aktivit směřovaných do Československa byla (vždy) nejriskantnější, nejnejistější a finančně nejnáročnější částí celé operace.¹⁴¹

K tomu, aby exulanti dostávali zásilky k adresátům v Československu, používali mnoho způsobů dopravy. Tím nejelementárnějším byla běžná, institucionální pošta. Posrpnoví uprchlíci v tomto mohli navazovat na zkušenosti pouťovníků. V kontextu tématu vezměme jako příklad Tigridovo Svědectví.¹⁴² Orientace na domov, která byla leitmotivem vydávání Svědectví od jeho založení, se posílila zejména po přestěhování redakce z New Yorku do Paříže v roce 1960. Změna místa působení byla fakticky významným předělem, jímž se zahájila nová etapa fungování ‚projektu Svědectví‘, protože přesunem do Evropy a geografickým přiblížením k zemím za železnou oponou se podstatně rozšířil akční rádius pro ‚ideologickou diverzi‘.

Sám Tigrid zmínil jeden ze způsobů distribuce v úvodníku prvního legálně vydaného čísla Svědectví v Československu, kde děkoval spolupracovníkům, kteří časopis „po vyjití každého čísla rozesílali z neméně než sedmdesáti měst všude ve světě, aby tak zásilky unikly domácí cenzurní síti“.¹⁴³

Tento způsob distribuce materiálů do zemí východní Evropy praktikoval po celá léta i George Minden a jeho rozsáhlá síť spolupracovníků.¹⁴⁴ Kromě toho se omezené počty Svědectví dopravovaly individuálně, prostřednictvím jednotlivců vyjíždějících na Západ, resp. cizinců cestujících do Československa, ale převládající způsob distribuce v první dekádě existence Svědectví byla pravděpodobně pošta (v posrpnovém dvacetiletí se možnosti podstatně rozšířily). Tuto hypotézu nepřímou potvrzují i kusé informace o počtech „zachycených výtisků“ Svědectví obsažené v odtajněných dokumentech Ministerstva vnitra, z nichž plyne, že ko-

141 Tento text se problematikou distribučních sítí zabývá jen v rámci sledovaného tématu, proto uvádí výběrově pouze některé z významných způsobů ilegálních transferů mezi Západem a Československem, resp. zeměmi v sovětské sféře vlivu. Nebylo záměrem pojímat tuto otázku na takto omezené ploše komplexně.

142 Ale ještě před vznikem Svědectví se z různých adres na Západě distribuovala do Československa např. exilová Tribuna, jež kvůli tomu byla vydávána i v kapesním formátu. Srov. např. Ivan GAĐOUREK, *Cestou Komenského. Vzpomínky z mládí účastníka třetího odboje*, Brno 2006, s. 172n.

143 Svědectví, 1990, č. 89–90, s. 5.

144 Zavedenou praxi Mindena a ILC s využitím pošty nastínil Jiří Horák v dopise J. Loewymu z 18. 2. 1979 (AÚSD Praha, f. Loewy) v souvislosti s nákupem tří set výtisků Práva lidu a jeho následnou distribucí za železnou oponu: „Jakmile nové číslo vyjde, pošli mi jeden výtisk letecky. Já jej tady prodám s tím, že dostaneme seznam několika adres, na které těch 300 výtisků pošleme. A tyto adresáty – ale to už nebude naše starost – zařídí další distribuci... dostaneš ode mne asi sedm jmen, na které se větší počet PL pošle (všechny budou v Evropě).“

munistickému režimu se v prvním půli šedesátých let do jisté míry dařilo distribuci Svědectví prostřednictvím pošty odhalovat, byť relevance takových údajů je velmi problematická.¹⁴⁵

Po roce 1968 se možnosti ilegální distribuce podstatně rozšířily, nicméně spojení skrze instituci pošty zůstávalo i v tomto období důležité.¹⁴⁶ Odhlédneme-li od distribučních kanálů organizovaných přes Mindena, trvalé spojení mezi domovem a exilem začali od počátku sedmdesátých let systematicky budovat i posrpnoví exulanti.¹⁴⁷ Už na přelomu let 1969 a 1970 se v Londýně dohodli na budoucí spo-

---

145 Tato data nelze komparovat s žádnými ověřitelnými údaji, navíc mohou být různým způsobem a z různých důvodů zkreslená. Výše zabavených kusů mohla být např. uměle nadsazována a upravována kvůli nadřazeným, kvůli potenciálnímu propagandistickému využití atd. Dle dobových údajů Ministerstva vnitra bylo v roce 1962 zabaveno 3839 kusů Svědectví, o rok později to bylo 1883 ks, v roce 1965 jen 607 ks, následně za první pololetí roku 1966 „asi 1000 ks“. Viz Doprovodný dopis mj. Jaroslava Rabase k zásilce archivních výtisků Svědectví z 18. 8. 1966 určený pro náčelníka VI. Správy MV plk. Jana Bokra, ABS, f. A2/3 (Sekretariát federálního Ministerstva vnitra), inv. č. 2113. Uvedená čísla se vztahují k celkovému počtu ročně zabavených kusů bez udání počtu zabavených výtisků jednotlivých vydání. StB měla v roce 1966 zmapovány tyto způsoby dopravy Svědectví: „Do ČSSR je Svědectví zasíláno v počtu několika set výtisků hlavně poštou, ale i prostřednictvím turistických, případně služebních cest čs. občanů do zahraničí, jimž P. Tigrid či jiný člen redakční rady daruje při setkání jeden i více výtisků. Svědectví dochází do ČSSR z Francie, Itálie, Rakouska, NSR, USA, výjimečně i z Norska a odjinud. Redakce Svědectví počítá při distribuci i s pomocí svých čtenářů nejen uvnitř ČSSR, ale i za hranicemi. Za vynikající způsob rozšiřování časopisu označuje to, že prý mnozí předplatitelé v zahraničí žádají dva i tři výtisky každého čísla, které pak rozesílají nebo rozdají přátelům z ČSSR. To by vysvětlovalo, proč Svědectví dochází z různých zemí, nejen z USA, Francie a Rakouska, kde jsou sídlo a filiálky redakce.“ ABS, f. A2/3, inv. č. 2129. K ilegální distribuci využíval Tigrid a jeho spolupracovníci krom výše uvedených způsobů identifikovaných StB i další kanály (od využití západních diplomatických pracovníků po zahraniční turisty).

146 Viz např. dopis Pavla Tigrida manželce Adolfa Müllera ze 17. 10. 1970, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24. Marie Müllerová rozesílala Svědectví na různé adresy do Čech, náklady na poštovné platil Tigrid: „Belgická tiskárna Vám zasílá přímo 200 výtisků... Správně jste uhodla, o co mi jde: posílat to způsobem co nejzrozumitelnějším (ale v co největší míře jako dopis, protože to má asi největší šanci dojít), v různých obálkách, nadepsaných na stroji i ručně, a taky, pokud to bude možné, z různých míst. Pokud byste měla možnost někomu z Československa jeden nebo více výtisků osobně předat, moc bych to uvítal. Dále Vás prosím, abyste rozesílala v pomalých intervalech, stačí, když se celé zásilky zbavíte za tři měsíce... dále jsou v příloze adresy příjemců a formulář na záznam o rozeslání, který mi prosím po skončení celé zásilky vraťte.“ Zmínka o formuláři odkazuje na praxi ILC – všechny náklady musely být formálně doloženy, aby je Američané proplatili.

147 Jednotlivé kanály se často prolínaly a doplňovaly. Až ve svém souhrnu vytvářely potřebný multiplikační efekt. Např. západní diplomaté pašovali materiály jak pro opoziční aktivisty z okruhu Charty 77, tak i pro katolickou církev. Podobně to bylo i s finančním zajištěním nákladné distribuce, např. na transfery materiálů přes agenturu Palach Press finančně přispíval jak Tigrid, který

lupráci Jiří Pelikán a Petr Pithart. Pelikán byl čerstvým exulantem, Pithart tehdy pobýval na studijní stáži na univerzitě v Oxfordu, z níž se (předčasně) vracel do Československa – s plánem působit v domácích opozičních strukturách a podílet se na budování a udržování kontaktu s exilem.¹⁴⁸ Svou představu budoucí tajné spolupráce vyjevil v Londýně při osobním setkání Pelikánovi¹⁴⁹ a po návratu domů se pak aktivně podílel na vytváření a udržování jednoho z nejvýznamnějších ilegálních komunikačních kanálů mezi Západem a Československem.¹⁵⁰

Prakticky v téže době, kdy plánovali budoucí spolupráci Pelikán s Pithartem, rodily se i kontury ilegálního spojení mezi Janem Kavanem a jeho přítelem Jiřím Müllerem z Brna. Kavan se následně stal hlavním organizátorem tohoto neoficiálního komunikačního kanálu na Západě,¹⁵¹ na české straně byl zpočátku, tj. od roku 1970 do svého uvěznění v roce 1971 Jiří Müller, po něm v letech 1972–1976 Petr Pithart, jemuž začala pomáhat Jiřina Šiklová, která poté, co Pithart podepsal Chartu 77 a z organizace kurýrního spojení se stáhl,¹⁵² se stala hlavní spojku.¹⁵³ Jím postupně proudily přes železnou oponu nejen stovky kilogramů

---

získával peníze od Mindena, tak Pelikán, jehož zdroje byly odlišné, a kromě toho Kavan obstarával peníze od nadací a dalších donátorů atd.

148 V Londýně se krom Pelikána setkal i s Janem Kavanem, dalším čerstvým exulantem, ale k žádné dohodě o spolupráci tehdy nedošlo, Kavan se Pithartovi nezdál pro konspiraci vhodný. Po návratu do Čech to byl však právě Kavan, s nímž Pithart začal takto spolupracovat. Prvním zprostředkovatelem se stala Kavanova matka Rosemary, která tehdy pobývala v Praze, viz rozhovor autora s Petrem Pithartem, srov. též Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (edd.), *Vítězové? Poražení?* I. díl, Disent v období tzv. normalizace, Praha 2005, s. 746–760.

149 Setkání Pithartovi zprostředkovala francouzská levicová intelektuálka a mj. překladatelka z češtiny Yvette Le Floc'h žijící tehdy v Londýně, která v 60. letech pobývala několik let v Praze a s Pelikánem se osobně znala. Viz rozhovor autora s P. Pithartem.

150 Viz též dopisy Petra Pitharta Jiřímu Pelikánovi z Oxfordu z přelomu let 1969/1970, ASCD Řím, kart. 15.

151 Zpočátku Kavan organizoval spojení v rámci volného sdružení přátel Solidarity Fund, v roce 1975 se neformální spolupráce institucionalizovala vznikem tiskové a literární agentury Palach Press. Ve vedení agentury působil až do roku 1981 i Jiří Pelikán. Srov. J. KAVAN, *Úloha agentury Palach Press*. O frekventovaných stycích Kavana s Pelikánem od počátku 70. let minulého století svědčí i jejich vzájemná korespondence. Srov. ČSDS Praha, f. Pelikán, kart. 1; ASCD Řím, kart. 15, 16 aj.

152 V polovině 80. let však stál Pithart s Janem Šternem u vytvoření jiného kanálu určeného speciálně pro komunikaci s Pelikánem. Dle Pitharta chtěl Pelikán zpravidelnit výměnu informací s domovem; až do listopadu 1989 přijížděl přibližně pět až šestkrát ročně kurýr vysílaný Pelikánem, s nímž se Pithart setkával. Viz rozhovor autora s P. Pithartem. Jedním z nejdéle činných kurýrů dopravujících materiály v rámci tohoto kanálu z Vídně do Prahy a zpět byl Ulrich Verspohl. Ve Vídni byla koordinátorkou Jana Stárková. Viz rozhovor autora s J. Stárkovou.

153 Srov. též Jiřina ŠIKLOVÁ, *Zpráva o části opozičního hnutí v letech 1971–1981*, in: Milena Janišová – Vilém Prečan – Tomáš Vrba (edd.), *Ročenka československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Praha 2008, s. 279–304.

exilových časopisů, exilové i cizojazyčné západní literatury, ale také finanční pomoc, léky, technické prostředky pro potřeby domácí opozice a další komodity. V protisměru na Západ samizdatové periodické i neperiodické publikace, různé informační materiály a dokumenty.¹⁵⁴ Spojení fungovalo až do roku 1981, kdy StB odhalila (díky agentovi Pavlu Muraškovovi nasazenému do prostředí Charty 77) karavan vypravený ze Západu Kavanem a zatkla ji a další členy domácí opozice.¹⁵⁵ Poté přerušené spojení pomáhal znovu organizovat až do roku 1989 např. i Daniel Kummermann, ale v původním rozsahu se ho již nepodařilo obnovit.¹⁵⁶

Potřebu efektivních a spolehlivých ilegálních kanálů přes železnou oponu umocnil vznik Charty 77, kdy na rychlosti a pohotovosti těchto paralelních komunikačních spojnic závisela účinná zahraniční podpora jak formou aktivní medializace opozičního hnutí v exilových, ale zejména západních médiích, tak formou materiální.

Vedle uvedených cest byla zřejmě nejspolehlivější formou, pokud jde o jistotu doručení, diplomatická pošta, kterou někteří zapovězení domácí publicisté a spisovatelé využívali už od počátku sedmdesátých let.¹⁵⁷ Budování tohoto spojení ovšem bylo obtížné a vyžadovalo diskrétní osobní kontakty na pracovníky velvyslanectví jednotlivých západních zemí.¹⁵⁸ Zpočátku spojení většinou fungovalo jednosměrně a na bázi improvizace, sloužilo hlavně k jednorázovému vyvezení doku-

---

154 Dle informací Kavana do Československa za dvacet let normalizace přijelo přes sto kurýrů, kteří kromě menších zásilek do země dopravili i „téměř osm tun českých a cizojazyčných knížek“. Srov. J. KAVAN, *Úloha agentury Palach Press*, in: F. Kautman (ed.), *Česká nezávislá literatura*, s. 65–70. Při osobním setkání s autorem textu Jan Kavan uvedl, že ze Západu celkem vypravili přes 50 vozů s průměrným nákladem materiálů přes 400 kg, celkem tedy přes 20 tun.

155 Odhalení tohoto distribučního kanálu bylo významným zásahem do dříve poměrně pravidelného dodávání tiskovin a dalších zásilek domácím opozičním strukturám, což dokládá např. dokument Otázky a odpovědi (ASCD Řím, kart. 15) zaslaný Vilémem Prečanem Jiřimu Pelikánovi v listopadu 1983: „Zastavení dodávek po případu s kamiónem se velmi těžce pociťovalo v nedostatku informací a kulturně politických studií... lidé jsou ochotni riskovat velmi mnoho, jen aby se síť obnovila.“

156 Srov. J. KAVAN, *Úloha agentury Palach Press*; Petr UHL, *Dovoz nezávislé literatury*, in: F. Kautman (ed.), *Česká nezávislá literatura*, s. 71–74.

157 Spisovatel Ivan Klíma užíval diplomatických kanálů k tomu, aby do zahraničí dostával rukopisy knih, ale i dopisy a smlouvy. Ivan KLÍMA, *Domino Illustrissimo*, in: Vilém Prečan – Milan Uhde (edd.), *Ve službách společné věci*. Wolfgang Scheur a Praha 1981–1989, Brno 2001, s. 168n.

158 Mnozí z diplomatů neměli zájem pomáhat disentu, byli vázání předpisy, jež vycházely jak z mezinárodních dohod, tak z legislativy a nařízení příslušných zemí, a nechtěli je porušovat, i když měli diplomatickou imunitu a speciální kurýrní poštu, jejíž trasy nepodléhaly kontrole československých úřadů. Některé ze způsobů zakládání těchto diskrétních kontaktů popisuje Vilém Prečan, srov. V. PREČAN – M. UHDE (edd.), *Ve službách společné věci*, s. 208–224.

mentů z Československa na Západ. Postupně ale někteří diplomaté začali intenzivněji spolupracovat a z jednorázové služby se vyvinula jakási neoficiální pošta. Právě oni pak vytvářeli pomyslné svorníky, jež spojovaly ty, kteří stáli na protilehlých koncích riskantního spojení přes železnou oponu – na jednom konci, v Praze, byl některý ze zástupců opozice, na opačném, na Západě, Pavel Tigríd, Jiří Pelikán, Vilém Prečan, František Janouch a další.¹⁵⁹

Na pašování a výměně tiskovin i jiných materiálů prostřednictvím diplomatů či západních politiků cestujících do Československa se podíleli i další exulanti. Rozsáhlé možnosti v tomto směru měl Jiří Pelikán, zvláště poté, co se stal poslancem Evropského parlamentu. Kromě něj využíval svých přátel s diplomatickými pasy pro transport zásilek ze Západu do Československa např. i Milan Horáček, který byl od půle sedmdesátých let aktivní na západoněmecké politické scéně.¹⁶⁰ Horáček se také podílel na pašování exilových i cizojazyčných publikací ve speciálně upraveném mikrobuse organizované Adolfem Müllerem z kolínského nakladatelství Index. Tento přepravní kanál organizoval Müller v úzké součinnosti s Tigrídem, kvůli bezpečnosti a konspiraci záměrně tak, aby byl nezávislý na aktivitě Kavanovy skupiny a vědělo o něm co nejméně lidí.¹⁶¹ Jen od února 1975 do konce roku 1977 takto vypravili deset naložených automobilů, ve speciálně za-

---

159 Mezi spolehlivými spolupracovníky se osvědčili zejména západoněmecký kulturní atašé Wolfgang Scheur, švédský kulturní atašé Peter Tejler a kanadský diplomat Peter Bakewell. Právě díky Scheurovi vznikl z náhodilosti spolehlivý systém, který fungoval řadu let, během nichž se oběma směry přemísťovaly desítky balíků a zavazadel různého obsahu a velikosti. Srov. V. PREČAN – M. UHDE (edd.), *Ve službách společné věci*, s. 217n.

160 Posrpnový exulant Horáček stál u založení německé Strany zelených, v letech 1983–1985 působil jako poslanec západoněmeckého Spolkového sněmu (Bundestagu) a měl široké kontakty mezi německou levicí. Mezi jeho přátele a podporovatele československé zahraniční akce patřili např. Rudi Dutschke, Daniel Cohn-Bendit či výtvarník Joseph Beuys. Autorovi tohoto textu potvrdil, že např. v roce 1983 zorganizoval cestu německých poslanců do tehdejší ČSSR. Německé diplomatické kurýry vysílal do Čech i v dalších letech až do roku 1989. Sám byl v roce 1988 součástí doprovodu spolkového kancléře Helmuta Kohla v Československu.

161 Tigríd Müllera důrazně nabádal, aby vše držel v tajnosti: „Prosím Tě snažně, aby Indexové kontakty a rozhodně ty, které zařídím já, zůstaly pro naše kolínsko-pařížské účely... raději míš než víc, nikoho nepotřebujem... máme auto, provozní peníze a teď i regulérního příjemce, co chce přijímat dvanáctkrát do roka. Užijme toho a nemluvme o tom.“ Dopis Pavla Tigrída Adolfu Müllerovi z 15. 5. 1975, AÚSD Brno, f. Index, kart. 24. Tigríd zaplatil Müllerův mikrobuse a pomáhal zprostředkovávat i kontakty na příjemce pašovaných tiskovin v Čechách a financoval průběžně i provozní náklady na cesty mikrobuse do Československa. Tigríd platil za auto i pojistku a daň, viz dopis Müllera Tigrídovi z 8. 2. 1977, tamtéž. Müller ve spolupráci s Horáčkem a ostatními zajišťoval řidiče-kurýry, jimiž většinou byli mladí západoněmečtí studenti, a kontakty na příjemce v Čechách. Rozhovor autora textu s Milanem Horáčkem.

budovaných schránkách bylo vždy ukryto několik set knih, časopisů aj. Tato aktivity měla svůj poločas ještě dříve než Kavanův Palach Press – v červenci 1978 zadržela československá policie posádku mikrobuse, studentský německý pár, a propustila ji až za měsíc po opakované intervenci tehdejšího předsedy SPD Willyho Brandta. Poté užívali k pašování osobní auta, mikrobuse znovu až v letech 1983–1985.¹⁶² Jiným způsobem, jak dostávat exilová periodika a knihy k českým čtenářům, bylo kontaktovat je přímo v zahraničí, a to jak na Západě, tak zejména v Jugoslávii (resp. následně i v Maďarsku),¹⁶³ což bylo s ohledem na počty českých turistů na Jadranu efektivnější.¹⁶⁴

Na vytváření a organizaci dalších sítí se podíleli z posrpnových exulantů také např. Ivan Medek, který se svou informační službou začal konkurovat agentuře Palach Press, či Jana a Jiří Stárkovi z Vídně, Alexander Tomský z Velké Británie a řada jiných.

Zvláště po odhalení karavanu Kavanovy skupiny a následném tvrdém postihu opozice, se exulanti soustředili na vytváření menších a samostatně působících

---

162 Srov. Adolf MÜLLER, *Byly i jiné mikrobusey*, Listy 1993, č. 1, s. 67–69.

163 Exilová periodika a knihy se rozdávaly cestovatelům z Čech, kteří jezdili na Západ, ve vlacích, na autobusových parkovištích, kde stávaly zájezdní autobusy ČSAD, osobní auta či kamiony, což potvrdil autorovi práce např. Richard Belcredi, spolupracovník Pavla Tigrida, který v 80. letech zajišťoval spolupracovníky na rozsev exilových tiskovin. Obdobné svědectví podal i František Vaněček, který pomáhal z Vídně organizovat distribuci stovek kilogramů knih a časopisů jak do Československa, tak do hotelů a kempů s českými turisty v Jugoslávii či Maďarsku. Srov. František VANĚČEK, *Podpora pronásledované literatury*, in: F. Kautman, *Česká a slovenská literatura*, s. 78–80. Na tyto akce zajišťoval finance P. Tigrid, srov. např. Pelikánův deník z roku 1984, ASCD Řím, kart. 34.

164 Adolf Müller uvedl, že rozdávát československým turistům exilové publikace jezdil na Jadran od roku 1972, od roku 1975 pak do Jugoslávie vysílal každoročně během turistické sezóny několikrát mikrobuse s českou osádkou – nejčastěji Milan Horáček a Radek Dražan. Srov. A. MÜLLER, *Byly i jiné mikrobusey...* Peníze na cestovní výlohy dodával Jiří Pelikán, viz poznámky v jeho osobních denících, např. z roku 1980 (ASCD Řím, kart. 34), kde uvedeno i s podpisem Milana Horáčka, že od Pelikána převzal 500,- DM na distribuci 500 ks Listů 1980, č. 3–4 v Jugoslávii. Tuto praxi autorovi textu Milan Horáček potvrdil. Podobně jsou v Pelikánových denících (tamtéž) doklady o tom, že platil za transporty Palach Pressu, viz např. prohlášení a podpis Jana Kavana v deníku z roku 1985, že převzal od Pelikána 1300 marek na překlady, dopravu Listů aj. Turistům do Jugoslávie se ve stovkách kusů distribuovalo i Právo lidu, např. č. 2/1983 v počtu 350 výtisků, z nichž 100 ks pro tuto distribuci odkoupilo prostřednictvím Brzoráda ILC – Američané se tedy podíleli i na financování distribučních kanálů do Jugoslávie. Srov. dopis Jiřího Loewyho Vilému Brzorádovi z 30. 5. 1983 i Brzorádova replika z 1. 6. 1983, AÚSD Praha, f. Loewy.

spojení. Promyšlené paralelní komunikační sítě, v mnoha ohledech nezávislé na všech ostatních, měla i katolická církev.¹⁶⁵

* * *

Pokud bychom se měli na závěr pokusit o stručné dílčí shrnutí uvedené problematiky, mohlo by znít takto: exulanti, kteří se rozhodli na Západě v uvedeném období vydávat periodika či knihy, sice se osvobodili od striktního mocenského dohledu komunistického režimu, po celou dobu se však museli potýkat s krajně komplikovanými podmínkami, jež generovala exilová situace. Nechtěl-li exilový vydavatel od počátku postavit svůj koncept jako komerčně založený obchodní podnik (což by bylo velmi neobvyklé),¹⁶⁶ vždy riskoval finanční nestabilitu. Mimořádné osobní nasazení jednotlivců pracujících v čase svého osobního volna bylo podmínkou základní, ne však dostatečnou proto, aby ten který titul mohl dlouhodobě vycházet. Žádný politicky zaměřený exilový časopis by se v delší časové perspektivě nemohl udržet bez průběžné finanční pomoci zahraničních donátorů (většinou utajované), kteří trvale podporovali československou zahraniční akci. Platí to i pro elitní exilové tituly jako byly *Listy*, *Svědectví* či *Právo lidu*. Mnohé další tituly kvůli nedostatku financí a dalším provozním obtížím po několika letech vydávání zanikaly.¹⁶⁷

---

165 „Světlem pro sebe jsou katolíci, jejichž síť, rozmnožování textů, semináře, styk s exilem (např. Studie z Vatikánu) bezvadně fungují.“ Srov. např. dokument *Otázky a odpovědi* (ASCD Řím, kart. 15) zasláný Vilémem Prečanem Jiřímu Pelikánovi v listopadu 1983.

166 Ovšem např. *Magazín* vydávaný ve Švýcarsku, zejména zpočátku postavený na konceptu nenáročného zábavného čtiva s rozsáhlou inzertní částí, dokládá, že krátkodobě to možné bylo. Více o kontroverzním vzniku *Magazínu* srov. např. Petr ORSÁG, *Zdeněk Zápata a první kvalitativní vrchol exilového časopisu Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku (léta 1971–1973)*, in: Karel Konečný – Tomáš Motlíček (edd.), *Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*, Olomouc 2006, s. 42–58. Obecně o *Magazínu* in: L. FORMANOVÁ – J. GRUNTORÁD – M. PŘIBÁŇ, *Exilová periodika*, s. 230–232.

167 Text vznikl v rámci řešení grantového projektu Grantové agentury ČR, reg. č. 14-30027P a díky podpoře z Fondu pro podporu vědecké činnosti Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Between the Reality, Propaganda and Myths. Publishing Activities of the Czechoslovak Exile Community in the West between the Years 1968–1989

PETR ORSÁG

The media involvement and publishing activities of Czechoslovak exiles, who left their homeland for the West after the invasion of the Warsaw Treaty armies into Czechoslovakia in August 1968, significantly contributed to the enrichment of the exile movement whose foundations were laid by the generation of exiles who left the country following the Communist coup d'état in February 1948. It was their active public involvement in the sphere of publicity, having one's work published and publishing as such, which became one of the marks determining the entire profile of the generation of the post-August refugees.

The title of the submitted study "Between the Reality, Propaganda and Myths" summarises in essence the possibilities and limitations of exile media involvement. Communist propaganda in the official regime mass media constantly presented an image of the exile media as imperialist ideological-diversional centres financed by Western intelligence agencies headed by the American CIA. Yet, the reality was in the vast majority of cases very far from the image of generously sponsored enterprises. In the 1970 s, the American Administration did finance directly and officially only Radio Free Europe. The position of this broadcasting station was, however, completely unique in terms of the exile public involvement – in the way it was financed; in its institutional background; the extent of its competence and its unambiguous targeting of the recipients beyond the Iron Curtain.

The exiles who did not work for Radio Free Europe, which amongst other things provided existential security, had to find civilian employment in the West and they could carry their publishing, journalistic or other activities directed against the communist regime only in their own spare time. The conditions for publishing periodicals in the West were different from those existing in Czechoslovakia in practically all aspects. Thanks to the absence of censorship and the wealth of information sources, the exile media could pursue an authentic public debate, which was interrupted in Czechoslovakia after the defeat of the Prague Spring. However, publishing was accompanied by significant problems resulting from inadequate personnel, financial and technical backgrounds. In fact, this put the periodicity of publishing to constant tests, often transforming into an existential battle to keep

publishing going. The initial capital for publishing was usually minimal and the editorial boards had to rely on income from subscriptions, minor advertising and irregular financial donations. Only a few exile publishers, often those with contacts to the political and economic elites in the West, succeeded in accessing grants from Western foundations and other sources. Pavel Tigrid, the publisher of the most influential exile periodical *Svědectví* managed to secure finance for the publishing and subsequent distribution into Czechoslovakia, among others, through accessing the resources of the American Administration. Via the International Advisory Council and later the International Literary Center, which were cover organizations financed from the resources of the CIA, Czech exiles also participated in the so-called “mailing project” – in its extent an extremely exceptional long-term project of illegal distribution of Western and exile printed matters into the countries of Communist Eastern Europe. The financial resources of Jiří Pelikán, the publisher of the second most important exile periodical *Listy*, were different. His activities were supported long-term by the Italian Socialist Party and also, for example, by Scandinavian socialists, partially by Austrian and German socialists, too. Thanks to his political contacts, Pelikán was able to obtain finance, for example, even from Chinese communists – yet, this cooperation was especially discreet and secretive.

However, the majority of other publishers had to rely on subscribers as the backbone of their continuing financial safeguard. A number of periodicals continually faced the challenge of very bad payment discipline of subscriber-exiles. The development of publishing activities in the years following August 1968 thus repeatedly hit the limits of their possibilities – there were too many exile publishers, the exile market was limited, scattered, non-cohesive and the consequent bankruptcies of publishing houses as a result of insufficient demand, bad payment discipline of subscribers and other operating difficulties were unavoidable.

It may be said that no exile magazine of a political nature could survive long-term without continuous support of foreign sponsors who promoted the Czechoslovak foreign action.

Translation by Alena Linhartová

DISKUSE

Podvod jako vážný problém světové vědy
i aktuální české historiografie
– poznámka k článku Jiřího Peška
z ČČH 112, 2014, s. 497–511

KATKA VOLNÁ

KATKA VOLNÁ: Fraud as a Serious Challenge in World Science including Contemporary Czech Historiography – the Reaction to the Paper of Jiří Pešek from ČČH 112, 2014, pp. 497–511

The reaction to the paper of Jiří Pešek denies author's assessment of the publication "JAREŠ, SPURNÝ, VOLNÁ: *Náměstí Krasnoarmějců 2: Teachers and students of the Faculty of Arts of the Charles University in the period of normalization (1969-1989)*, Praha 2012" as methodologically incorrect and spinning the oral testimonies herein cited. His relegation of the publication among the cases of evident scientific frauds by three sentences in a footnote only and without any detailed arguments appears to be unfair and malevolent.

Key words: Charles University, scientific fraud, contemporary historiography, oral history

Jiřím Peškem publikovaný diskusní příspěvek si vytyčil za cíl užitečnou věc: připomenout a doložit případy podvodů a skandálních porušení akademických publikačních pravidel, ke kterým v posledních letech ve světě i v České republice došlo jak v exaktních, tak humanitních vědách. Vzhledem k názvu článku trochu překvapí, že oblast české, natož pak aktuální české historiografie vlastně příliš pokryta

není – ze skutečně české produkce nakonec zaznívá („raději“, jak říká autor článku) pouze citace díla Ferdinanda Hrejsy vydaného roku 1912 a Čestmíra Amorta z roku 1962; z aktuálnější české historiografie se pak se zdá pocházet jeden přesně nedatovaný případ, připomenutý anonymně jako notoricky známý zasněncům, a také případ Jiřího Bílého z devadesátých let 20. století.

Výjimkou z připomínaných porušení etických standardů – v patnáctistránkovém článku žel bohu nejaktuálnější – je ovšem citace práce *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012. Jiří Pešek byl jedním z více než čtyřiceti svědků orální tradice (viz seznam na s. 381–383 zmíněné monografie), kteří byli autory publikace (Jakub Jareš, Matěj Spurný, Kateřina Volná a kol.) požádáni o sdělení svých osobních vzpomínek. A Jiří Pešek si v poznámce pod čarou stěžuje, že údaje jím v rozhovoru poskytnuté byly eliminovány a že jedna a půl stránky konspektu autora rozhovoru, který si později vyžádal, neobsahuje ty skutečnosti, které on jako původce vzpomínky považuje za podstatné. Neuvádí, že mu bylo do úst vloženo něco, co on neřekl, ale namítá, že v monografii nebylo využito to, co on řekl, a bylo-li to využito, pak nikoli v intenci jeho vzpomínky. Považuje to za případ selektivního využívání pramenů.

Jiří Pešek v textu sděluje, že byl s autorem interview po publikaci naší knihy ve spojení a s formou zápisu svého vyprávění, jak byl při formulaci knihy použit, se sekundárně seznámil. Pokud nabyl dojmu, že zde došlo k manipulaci s obsahem jeho paměti, mohl na to za uplynulé dva roky poukázat například v recenzi nebo otevřeným dopisem autorům; této konfrontaci bych se ani v nejmenším nebránila, ba naopak. Avšak letmé uvedení našeho díla v poznámce pod čarou v jedné rovině s řadou případů flagrantních porušení pravidel vědecké práce, souhrnně nazvaných „podvody“, napovídá, že Jiří Pešek s naším dílem podrobněji polemizovat nechce a že pouze doufá v aplikaci akademického životního pravidla *semper aliquid haeret*. A činí tak, zdá se, na základě představy, že svědek orální tradice je ze své role i spoluautorem, recenzentem, nebo schvalovatelem textu, který jeho svědectví využil. Ale tyto pravomoci svědek orální tradice nemá, být je to Jiří Pešek.

DISKUSE

Prameny, pramenná kritika a soudobé dějiny (Odpověď Kateřině Volné)

JIŘÍ PEŠEK

JIŘÍ PEŠEK: Primary Sources, Source Critique and Contemporary History (Response to Kateřina Volná)

This discussion contribution highlights the issues of the importance of a critique of archival primary sources and the necessity to uphold established rules of oral research for the period of contemporary post-war history. The author responds here to a book on professors and students of the Faculty of Arts of the Charles University in Prague in the years of the so-called “normalisation”, i.e. the period of personnel purges following the Soviet military occupation of Czechoslovakia until the Velvet Revolution of 1989. The author points out that the archival materials originating from the activities of either the organs of the Communist Party of Czechoslovakia or Communist state security services cannot be used as a reliable illustration of events at that time unless a strict critique and contextual placement are applied. In addition, oral historical research has to work with eye-witness accounts bearing in mind their complexity and not to adopt merely a selective methodology.

Key words: contemporary history, archival sources, oral history, Charles University, purges and persecution, 1970 to 1989, Czechoslovakia

Chceme-li porozumět podstatě sporu o monografii, zkoumající „Učitele a studenty na Filozofické fakultě UK v období normalizace“,¹ musíme se jednak seznámit s širším kontextem zkoumané situace a za druhé, resp. především, si položit otázku, jak volně či dokonce svévolně lze v soudobých dějinách pracovat s archivními i orálními prameny. Především je ale třeba vzít na vědomí, že Univerzita Karlova (UK) v období komunismu, ostatně obdobně jako dřív nebo po roce 1989, nebyla jen jednou z československých (českých) vysokých škol, ale také klíčovou vzdělanostní, ale také kulturní, ideovou a politickou institucí české a přinejmenším částečně též československé společnosti. Bylo a je tomu tak dodnes s ohledem na její vědecké výkony, na její postavení v kontextu přípravy odborných, vědeckých, kulturních a (v 50. až 80. letech navzdory úsilí KSČ o vyčlenění speciálních, stranou přímo vedených „kariérních líhní“) také politických elit. S tím vždy souviselo mimořádné sebevědomí univerzity, v oblasti společenských věd především její filozofické a právnické fakulty. S touto výjimečnou pozicí se ale pojil také mimořádný zájem a dohled na univerzitu a konkrétně filozofickou fakultu ze strany státostrany a stranostátu.

Filozofická fakulta UK nebyla ovšem nikdy „povýšena“ či „degradována“ na pouhý ideologicko-mocenský inkubátor elit, idejí a textů. Tento vnitřně velmi heterogenní akademický organismus měl vždy několik velmi odlišných pater: V někdy svérázné, jindy tradičně etablované koexistenci s „politicky závažnými“ katedrami a ústavami (to neznamená, že tyto nemohly být odborně špičkové) tu vždy působila i přísné řemeslná učiliště speciálních a náročných vědeckých (samozřejmě nikoliv a priori apolitických) oborů. Sinologii, egyptologii, pomocné vědy historické nebo třeba klinickou psychologii vždy vyučovali i studovali lidé s dominantně jinými než politickými kariérními ambicemi. A přesto i oni – v učitelské části akademické komunity velmi často evropsky uznávaní speciální odborníci – trvale patřili k živému jádru této rozporuplné a velmi živé fakulty. Nežili v nějaké ochranné separaci, nýbrž byli vystaveni tímž disciplinačním tlakům, ideologicky motivovaným nebezpečím a šikanám jako kolegové z „politicky atraktivnějších“ oborů.

Toto tradiční postavení UK a její filozofické fakulty se ovšem odráželo ve specifické „péči“ komunistického režimu o staroslavné učení Karlovo. Nikoliv nadarmo byl z vůle strany jeho rektorem v letech 1958–1966 bývalý politruk a poté náčelník generálního štábu Československé lidové armády, generál Jaroslav Procházka. Nikoliv náhodou měla filozofická fakulta v 60. letech zastoupení přímo ve špičce strany, a to v osobě rázného komunisty, (neproduktivního) historika dějin

---

1 Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Kateřina VOLNÁ a kol., *Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*, Praha 2012.

KSČ, od roku 1956 do 1966 prorektora UK, návazně děkana FF UK, a od roku 1958 člena ÚV KSČ Jaroslava Kladivý. A to byli jen čelní reprezentanti přísné státně stranické kontroly nad tímto špičkovým, nikoliv však ideologicky vždy spolehlivým akademickým pracovištěm.

Skutečnost, že se fakulta přesto stala jedním z duchovních center „pražského jara“, „reformismu“ a poté „kontrarevoluce“, je nutno interpretovat tak, že po čistkách z přelomu 40. a 50. let a následných menších, ale ne zanedbatelných vlnách represí byla soustavná veřejná intelektuální činnost v Československu v podstatě možná pouze uvnitř státně kontrolovaných a komunistickou stranou ovládaných institucí. V tomto kontextu je „tání“ 60. let také principiálně nutno nahlížet jako „mírný pokrok v mezích zákona“. Z něj však zejména mladá akademická generace stále častěji riskantně vybočovala a konkurenčním tlakem i přímou kritikou sekundárně radikalizovala etablovanou vůdčí garnituru, která vůči ní musela obhajovat své – především mocenské – pozice. Tato proměna postojů vyvrcholila v letech 1967–1969 a byla radikalizována vlnou defenzivně nacionálního vzepětí společnosti po sovětské srpnové okupaci 1968. Tehdy velká část zkušených aparátčických borců s předstihem nerozpoznala nebezpečí, nedokázala včas odbočit na kolaborantskou kolej nebo byla posléze účelově odstraněna z dosavadních mocenských pozic radikálnější, většinou také ještě nekultivovanější vnitrostranickou konkurencí.

Tento dlouhý úvod pokládám za nutný proto, abych vysvětlil, že z mého úhlu pohledu není nástup „normalizace“ ničím jiným, než mocensky drastickým stranickým „obnovením pořádku“ po dozoru se vymknuvších „prázdninách svobody“, resp. že to bylo sice mimořádně ničivé a masami „kolaterálních obětí“ provázené, ale přesto nikoliv neobvyklé „pouhé“ kolo boje o moc v nejvyšších patrech polykraticky rozpraskané stranické pyramidy.² Tento mocenský boj zaplatil půlmilion – větším dílem vysoce, nejednou unikátně kvalifikovaných – lidí svou existencí: Dlouhodobě přišli o možnost vykonávat profesi, pro niž byli vzděláni, v níž byli mnohdy velmi úspěšní a k níž ve státě, obehnaném dráty nebyla alternativa. A další statisíce lidí byly alespoň v rámci dosavadních pracovišť přesunuty do nejen kariérně, ale také pracovně

---

2 Tolik k úvodním otázkám Matěje Spurného v knize Krasnoarmějců 2, s. 26: „Jak je možné, že se jedno z někdejších intelektuálních center pražského jara během několika málo let proměnilo v bezproblémové pracoviště vysokoškolské vzdělávací soustavy normalizačního Československa? (...) Jak je možné, že intelektuálové, kteří před několika lety vyznávali ideály reformního socialismu, bez reptání přijali roli loajálních pracovníků fakulty, která patřila k významným ideologickým vzdělávacím institucím normalizačního systému?“ Obávám se, že již za těmito otázkami se skrývá principiální nepochopení situace UK a její filozofické fakulty.

podřízených, nadto na milost mocí obdařených kádrů vydaných pozic. Alternativou byla emigrace, ale to celosvětově – s výjimkou oblastí zasažených genocidou – historicky není pro žádnou společnost světa většinová cesta řešení.

Většinou postižených tedy zbývalo zoufalé a většinou ponižující hledání modu přežití a možnosti alespoň částečně pokračovat v práci, kterou tehdy velká část české inteligence nepokládala jen za zdroj peněz a pozic, nýbrž – v rámci vžité tradice – za smysluplné poslání. Argumentem pro takové úsilí bylo pro nemalou část univerzitních učitelů i přesvědčení, že je třeba nastupujícím ročníkům studentů – alespoň v omezeném rámci, daném normalizačními poměry – předávat vzdělání na úrovni dosaženého standardu. Přinejmenším v prvních okupačních letech hrála roli také představa, že tato hrůza nepotrvá věčně, že jde jen o výkyv na několik let a že je třeba „jen přezimovat“, minimalizovat škody.

Je zajímavé, jak relativně malou pozornost (např. ve srovnání s problematikou vyhnání a vysídlení sudetských Němců z Československa a zločinů, spáchaných v tomto rámci) věnoval dosud normalizační situaci český výzkum soudobých dějin.³ Jedno z mála polí, na kterém probíhá poměrně výrazná výzkumná, ediční a publikační činnost je přitom spojeno právě s dějinami UK a FF UK.⁴ Zde načrtl základní koncept poválečných dějin FF UK Josef Petráň již roku 1998 a spolu s Lydií Petráňovou jej dovedl k monumentální realizaci roku 2015.⁵ Skutečnost, že si FF UK po roce 1989 zachovala relativně velkou a dlouhodobou personální kontinuitu (otázka zní, do jaké míry výjimečnou v kontextu etablovaných akademick-

---

3 Po knize Jiřího MAŇÁKA, *Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970*, Praha 1997, a závažném, ale značně nekoncentrovaném sborníku: Antonín KOSTLÁN (ed.), *Věda v Československu v období normalizace 1970–1975*, Praha 2002, to byla na obecné rovině zejména kniha Zdeňka DOSKOČILA, *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*, Brno 2006. K univerzitní problematice srovnějí obecně Milan OTÁHAL, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*, Praha 2003, a Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*, Olomouc 2012.

4 Zajímavou komparační bázi představuje studie: Ralph JESSEN, *Massenausbildung, Unterfinanzierung und Stagnation. Ost- und Westdeutsche Univerzitäten in den siebziger und achtziger Jahren*, in: Michael GRÜTTNER – Rüdiger HACTMANN – Konrad H. JARAUSCH – Jürgen JOHN – Matthias MIDDEL (Hrsg.), *Gebrochene Wissenschaftskulturen. Univerzität und Politik im 20. Jahrhundert*, Göttingen 2010, s. 261–278 a Konrad H. JARAUSCH, *Doppelter Umbruch. Die Transformation ostdeutscher Hochschulen und die gesamtdeutsche Hochschulreform*, tamtéž, s. 327–351.

5 Josef PETRÁŇ, *Univerzita Karlova v letech 1969–1989. Normalizace a rozklad totalitního systému*, in: Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (ed.) *Dějiny Univerzity Karlovy, IV. 1918–1990*, Praha 1998, s. 325–339; Josef PETRÁŇ – Lydia PETRÁŇOVÁ, *Filozofové dělají revoluci*, Praha 2015 (v tisku).

kých pracovišť), vyvolala po roce 2000 zejména, ale nejen u mladé historiografické generace zájem o prozkoumání normalizačního období.⁶

Podmínky pro takový výzkum z tradičního pohledu extrémně mladé problematiky vytvořilo jednak popřevratové (vlně ničení nebo rozkrádání vzdorující) převzetí spisoven a archivů KSČ, StB i – právě pro FF UK – „kádrového oddělení“ děkanátu do archivů, za druhé pak urychlené zpřístupnění těchto pramenů badatelům bez ohledu na zavedené, posléze zákonem zkrácené nahlížecké lhůty a na omezení daná ochranou osobních dat zúčastněných osob.⁷ Vytěžování archivních materiálů bylo doplněno shromažďováním svědectví na bázi vyprávění resp. řízených rozhovorů – v principu volně s oporou v metodách orální historiografie. Na této bázi vznikla kniha vyprávění a rozhovorů s pamětníky (doplněnými o úryvky učebních textů a autobiografické skici) o osudech katedry české literatury FF UK v období, kdy ji ovládal normalizační boss Vítězslav Ržounek.⁸

Základní význam pro aktuální stav poznání situace na FF UK 70. a 80. let má ale trojice publikací dílem ediční, dílem analytické povahy, které zpracoval tým mladých absolventů humanitních (tedy nikoliv jen historických) oborů FF UK, dominovaný trojicí Jakub Jareš, Matěj Spurný a Kateřina Volná.⁹ Prvá z publikací byla věnována postavení a působení KSČ na FF UK v letech 1969–1989. Je to v podstatě mírně komentovaná edice 98 ilustrativních dokumentů, pocházejících převážně ze 70. let (vybraných především z fondů Archivu UK, který byl projektu záštitou a oporou). Publikaci uvádí informativní i programatická studie Katky Volné

---

6 Významný impuls tu znamenaly paměti prvého porevolučního děkana FF UK, teatrologa Františka Černého: František ČERNÝ, *Normalizace na pražské filozofické fakultě 1968–1989. Vzpomínky*, Praha 2009.

7 České archivnictví se nachází v komplikované situaci souběžně platících, přitom kontradiktorních zákonů o archivnictví, o ochraně osobních dat a o právu na informace. Autoři Krasnoarmějců 2 se ofenzivně rozhodli k extenzivnímu, ohledy na ochranu osobních dat žijících nebo nedávno zemřelých lidí, nepoživajících statusu „veřejné osobnosti“ nesvázanému uvádění všech jmen a citátů v neanonimizované podobě. Nepokládám to za správné, ale tato polemika neskýtá vhodné místo pro právnícké debaty na toto téma.

8 Jiří HOLÝ – Katka VOLNÁ, *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech*, Praha 2009. Za poznámku stojí informace z úvodu knihy (s. 13), kde Jiří Holý konstatuje: „Po listopadu 1989 musely katedru české literatury opustit zhruba dvě třetiny pedagogů.“ To s výše zmiňovanou tezí o rozsáhlé personální kontinuitě FF UK právě nekoreluje.

9 Katka VOLNÁ – Jakub JAREŠ – Klára PINEROVÁ – Matěj SPURNÝ, *Prověřená fakulta. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*, Praha 2009; J. JAREŠ – M. SPURNÝ – K. VOLNÁ, *Krasnoarmějců 2* (2012); nejnověji: Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ, *S minulostí zúčtujeme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*, Praha 2014.

„Fakulta a strana“.¹⁰ Práce o učitelích a studentech za normalizace bude v centru naší pozornosti níže. Připomeňme proto jen stručně, že 731 stran čítající nejnovější svazek, nazvaný *S minulostí zúčtujeme*, přináší jednak nechutnou normalizační „Analýzu“ FF UK z roku 1971, resp. rozsáhlý soubor dílčích analýz (s. 121–580), jednak kratší tzv. rehabilitační zprávu z roku 1992 (s. 611–656). Prvý materiál je provázen stručnou úvodní studií Jakuba Jareše a poněkud povrchně komentující „Diskurzivní studii“ Matěje Spurného, druhý stručným úvodem z pera Katky Volné.

Centrálním výsledkem celého projektu je ovšem kniha s podtitulem: „Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace“. Autoři stručně definují její cíl – „popsat situaci učitelů a studentů FF UK před rokem 1989 tak, aby nezanikla její spletnost a složitost“ (s. 10). Čtenář nemá od této knihy „čekat dějiny filozofické fakulty jako instituce. Nejde ani o dějiny normalizace ve společnosti či v univerzitním prostředí... jde o dějiny těch, kdo na filozofické fakultě v letech 1969–1989 působili“ (tamtéž). Co si ale má čtenář pod touto „nabídkou“ představit? Obrázky ze života fakulty za panování Karla Gally, Václava Rába a Antonína Vaňka?

Kniha je rozdělena na úvod, jehož metodologicko-teoretickou část a krátkou pasáž o použitých pramenech zpracoval Matěj Spurný, zatímco historický úvod napsal Jakub Jareš. Následují čtyři tematické kapitoly, rozdělené do řady podkapitol. První kapitola, o níž se podělil Jareš se Spurným, tematizuje nástup normalizace, formování její praxe a ideologie. Druhá kapitola, jejímž autorem je Jakub Bachtík, pod názvem „Strana na fakultě, fakulta ve straně“ značně deskriptivně předvádí FF UK jako školu (tj. její profil, počet oborů, učitelů, studentů, budovy, vedení fakulty a organizaci KSC). Komunistickou stranu Bachtík charakterizuje jako „nervový systém fakulty“ a na s. 171–177 zjišťuje, kdo z vyšších stranických orgánů „rozhodoval o filozofické fakultě?“ Spurný, Volná a Jareš napsali také kapitolu „Učitelem na FF UK v období normalizace“, přičemž Spurný řešil otázku „vzájemné kontroly a strategie jednání“ (s. 185–235), zatímco Volná se v tomto rámci zaměřila na „Fakultu v moci StB?“ (s. 237–270) a Jareš se ujal exemplárního případu „Fakultní biografie: Rostislav Nový“ (s. 271–295).

Studentům za normalizace je věnována čtvrtá kapitola, v níž Jakub Jareš velmi popisně líčí přijímací zkoušky, jejich podmínky, kritéria i manipulace a ve dvou mikrosondách a třech makropohledech (s. 313–320) čtenáři nepřilíš analyticky vysvětluje, že děti s lepším třídním původem a konexemi byly za normalizace prefe-

---

10 Katka VOLNÁ, *Fakulta a strana. Působení KSC na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*, in: K. Volná a kol., *Prověřená fakulta*, s. 7–33. Poslední dvě strany zaujímá archeografická poznámka.

rovány před dětmi kádrově nehodnotnými a ač nadanějšími, tak bez nutných kone-
xí. Z informace, že roku 1980 byl na FF UK přijat nejméně každý druhý uchazeč
(s. 318), by bylo lze laicky soudit, že tehdejší poměry byly přesto nesrovnatelně
přívětivější než ty dnešní... Studentskému životu mezi vojenskou přípravou a orga-
nizací SSM se dále věnují Marta Edith Holečková a Klára Pinterová, život na kole-
jích poměrně velmi banálně popsal Adam Horký.

Knihu uzavírá autorsky společný závěr, rekapitulující klíčové teze. Autoři tu
líčí dvě normalizační dekády jako „snesitelný“, „zapojením širokých vrstev“ se vy-
značující systém, který „aby byl skutečně životaschopný, museli jej vytvořit a osvo-
jit si lidé sami“ (s. 372). Systém byl podle nich potvrzován „rituály vyznání loyali-
ty“ a „nebyl pro něj charakteristický brutální revoluční teror, ale spíše pluralita
zákonných přístupů“ (s. 373). Tento čas „zdánlivého klidu nenarušil žádný organi-
zovaný odpor“ (tamtéž). „Fakultní učitelé tu bojovali o alespoň minimální míru
autonomie, o setrvání u profese, v níž se cítili být odborníky“ (s. 374). Ostatně:
„Určitý druh takto pojaté nesvobody zažívají lidé v každém systému...“ (tamtéž).
„Mnozí spolupracovníci ze svých kontaktů s StB profitovali, zdaleka to však nepla-
tí o všech“ (tamtéž). Autoři si ovšem sami nejsou jisti, zda: „...politika byla podob-
ně jako dnes jen slupkou, pod jejímž povrchem se nerušeně odehrával normální
život?“ (s. 375). A přece: „Normalizace tak skutečně uspěla v jednom ze svých
hlavních cílů, totiž nejen diskreditovat, ale zároveň zevnitř poddolovat stav kritic-
kého veřejného intelektuála“ (s. 376).

Jsem si vědom toho, že tento můj výtah citátů ze závěru má poněkud komický
nádech. Učinil jsem tak s cílem ozřejmit, proč jako bývalý student z let 1973–1978,
resp. člověk „soukromými semináři“ i osobními vazbami spojený s fakultou odpor-
ných let husákovsko-jakešovského bezčasu, Havlovými slovy doby „zastavení dějin“,
v předloženém výkladu jednoduše nejsem schopen identifikovat fakultu tak, jak
jsem ji zažil. Nabídnutý obraz normalizační idyly, kdy vše bylo vlastně tak trochu ja-
ko dnes a kdy nikdo z dříve kritických intelektuálů nevzal do ruky zbraň a neodešel
dělat partyzána do Stromovky, pokládám za nedorozumění, nebo za účelovou mani-
pulaci dějin. Není zde prostor na nutně rozsáhlé, soustavné kritické vypořádání se
s knihou, kterou jsem bral do rukou se čtenářskou nadějí a odkládal v naprosté histo-
riografické beznaději. Zaměřím se proto jen na dva aspekty: na v podstatě absentující
kritiku pramenů a na problém v knize manipulativně užitých orálních svědeckvých
pamětníků, tedy problém, kvůli němuž mne K. Volná kritizuje.

Autorský kolektiv prošel opravdu rozsáhlý a pestrý korpus archivních mate-
riálů z fondů Archivu UK, Archivu bezpečnostních složek, Národního archivu

(fond Rostislava Nového, fondy ÚV KSČ let 1954–1979), Archivu hlavního města Prahy (včetně fondu KSČ – Městský výbor Praha a Obvodní výbor Praha 1) a Archivu Univerzity Palackého v Olomouci. Výchozím pramenem výzkumu byly materiály stranické organizace KSČ na FF UK, uložené v Archivu UK a ve fondech stranických archivů, uložených dnes v Archivu hlavního města Prahy a Národním archivu. V Archivu bezpečnostních složek byly provedeny rešerše do personálních spisů příslušníků StB, kteří se zabývali fakultní agendou a byla rekonstruována akta 300 „zájmových osob“ StB na FF UK. Problémem je, že autoři knihy tyto rešerše používali výhradně ilustrativně, takže „z nich se naprostá většina ve výsledném textu promítne buď jen zprostředkovaně a nebo vůbec ne“ (s. 28). Autoři nadto přiznávají, že normalizačnímu „newspeeku“ dokumentů nerozuměli (s. 29). V knize není nikde ani slovo o kritice těchto pramenů (na s. 28–33 jsou tematizovány, nikoliv však kriticky analyzovány).

Důsledkem je, že autoři berou explicitní výpovědi písemností KSČ i StB jako dále nezkoumanou „pravdu“. Nejde jen o to, že velká část původců těchto písemností měla řadu důvodů cíleně manipulovat jejich obsahem, který tedy dobovou „realitu“ odráží nebo prvoplánově zpřístupňuje jen velmi problematicky. Jde i o to, že mnohé z těchto písemností vznikly přímo s nějakým jiným, než formálně deklarovaným účelem. Nelze pak ani vyloučit následné účelové manipulace souborů i jednotlivin těchto písemností. Řečeno přímo: Je opakovaně celoevropsky doloženo, že funkcionáři i personál totalitních stran lhal a manipuloval ve prospěch své mocenské skupiny, případně osobní klientely. Lze to demonstrovat na VKSb, NSDAP i pouňorové KSČ. Proč by měla být normalizační KSČ jiná? A podobně je v literatuře pro celé (!) 20. století opakovaně doloženo, že zřejmě všechny evropské policie, zejména jejich neuniformované složky, podváděly, kradly, manipulovaly, generovaly materiály, které nemají s realitou nic společného. Proč by právě normalizační StB byla jiná? Velkolepé syntéze o situaci a spletitosti života učitelů a studentů FF UK tedy snad měla přecházet řada analytických studií, které by teprve umožnily založit ji na pevném základě.

Ilustrativnímu přístupu k dějinám výběrový přístup k materiálu vyhovoval. Sama kniha ovšem ukazuje, že zejména pro deklarované pochopení „situace učitelů FF UK“ pohled fakultní optikou nestačí. Jejich osud namnoze závisel na jejich stranickém i osobním zázemí, na jejich zasítování na příslušné vyšší stranické a státní úrovni. Jak jsem naznačil v úvodu tohoto textu, FF UK byla – přinejmenším na přelomu 60. a 70. let – mocensky těsně propojena s ÚV KSČ. Ostatně J. Jareš popisuje, že prověrky roku 1970 se nekonaly na fakultě, nýbrž na ÚV KSČ, kam se musel osob-

ně dostavit každý prověřovaný straník. A zde samozřejmě hrály (zejména u významnějších postav) větší roli jejich vazby na jednotlivá mocenská uskupení uvnitř ÚV než (v řadě kontextů ovšem nezanedbatelné) deviantní špinavosti Sosnovy a Haubeltovy fakultní udavačské „pětky“. Měl-li by být v knize proces čistek vysvětlen v jeho skutečném výměru, měl být – uznávám, že nesmírně pracně – rekonstruován tento systém vazeb. Možná, že by pak autor pochopil smysl jím na s. 62 bez komentáře uvedené informace, že bezmála třetina fakultních straníků vůbec nepožádala o výměnu legitimací (122 z 395 osob). A bylo by také jasnější, jaké vnitřní boje na ÚV stály za nečekaným opakováním, resp. posunovanými výsledky prověrek.

KSČ byla stejně jako všechny ostatní totalitní strany (ruští bolševici stejně jako němečtí nacisté) polykracií, v níž se trvale, za krizí vyostřeně, střetaly konkurující si klany.¹¹ Jejich mocenská pozice rozhodovala o osudech daleko níže stojících lidí v klanům podléhající nebo neformálně ovládané sféře. Soudím, že právě tato skutečnost se velmi zřetelně odrazila např. v prověrkách nestraníků na FF UK, které probíhaly již v rámci fakulty. J. Jareš nazval tuto kapitulu „Normalizátoři – lidé bez vlastností“ a sesypal do ní vše, co k tématu formálně patřilo a hlavně všechny osoby, které našel v seznamech komisí. Zřejmě nepostřehl (v archivních materiálech se o tom jistě nepsalo), že tyto komise byly orgány zájmově velice heterogenní. Vedle sbírky zloduchů a obskurantů se tam kupodivu objevily i osobnosti, které předtím i poté patřily k velice respektovaným představitelům svých oborů.

Za příklad zvolím profesora pomocných věd historických Zdeňka Fialu.¹² Tento lehce svérázný, těžce nemocný muž (zemřel roku 1975) byl jak podřízenými a studenty, pokud vím, tak i většinou kolegů ze sousedních oborů sympaticky respektován, uznáván, obdivován až milován. Jeho odborné názory, z nichž ovšem nikoliv vše dochází uznání dodnes, byly tehdy široce recipovány, jeho knihy se zájmem čteny celou historickou obcí. A přece tento vážený muž šel do prověrkových komisí. Proč? Zcela evidentně proto, aby – jako prověřený straník se zázemím na ministerstvu vnitra – hájil svůj katedrální klan.¹³ A nutno říci, že ho uhájil beze

---

11 Exemplárně srovnej líčení opakovaných srážek Barešova, Kopeckého a posléze ještě Reimanova mocenského klanu na poli stranické kulturní politiky v 50. a v první polovině 60. let: Pavel JANOUŠEK (ed.), *Dějiny české literatury 1945–1989*, II. (1948–1958), Praha 2007, passim.

12 K němu srovnej: Ivan HLAVÁČEK, *O mých předchůdcích i současníkch. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*, Praha 2011, s. 366–393. Srovnej též J. JAREŠ, *Normalizátoři*, s. 82–3, 85.

13 Jareš to bez širších kontextů krátce uvádí až na s. 275 v rámci případové kapitoly o Rostislavu Novém. Úspěch Fialova snažení tu ovšem odvozuje též z relativní dějepisné méněcennosti oboru pomocných věd historických.

ztrát a jeho katedra se dokonce stala útočištěm lidí vyhozených odjinud. Velmi podobně a také s vlastně nečekaným úspěchem se zachoval o generaci starší profesor filozofie, doyen intelektuálních kruhů KSČ a mj. uznávaný odborník v oboru klasické antické filozofie Ludvík Svoboda.¹⁴ Ani on v nejmenším nebyl „člověk bez vlastností“ – přinejmenším pro široký okruh jeho žáků a kolegů. Stálo by za badatelské – patrně ovšem orální – ověření, jak se kdo v komisích choval v roce 1970 vůči „kádrovací mašinérii“ semletým studentům, dosud reformně nadšeným držitelům rudé knížky. I tam se objevuje řada zajímavých pozitivních svědectví. Situace ovšem byly zcela zřejmě velmi diferencované, místy vysloveně protichůdné. Jenže to je právě úloha historika, aby místo černobílého reprodukování stranických hlášení, jen otočených do protisměru, kriticky konstruoval v bohatství tónů srozumitelný obraz historické reality.

Obdobně problematický je přístup Matěje Spurného k jistě velmi cennému prameni, totiž tzv. „dodatku k životopisu za období roku 1968 a 1969“. Ten museli – během jediné noci – sepsat všichni členové KSČ na fakultě na přelomu března a dubna 1970. Spurný soudí, že tato „v chvatu psaná líčení vlastní činnosti v nedávné minulosti, která balancují mezi loyality k nové moci a snahou o zachování osobní integrity... svědčí o tom, že fakultní straníci chápali, jaký pohled na nedávné události se po nich žádá a že si tento narativ byli schopni natolik osvojit, aby v jeho rámci reinterpretovali své vlastní postoje a činy“ (s. 121). To je jistě pravda – jen je nutno se tázat, co z toho plyne pro tento pramen? Jsou ony tzv. dodatky jen standardní stranická „obětní“ stylistická cvičení ve smyslu stalinské sebekritiky?¹⁵ Většina z těch, kdo je psala, byla ve straně po dlouhá léta a tento od roku 1927 až po Gorbačovskou „glasnost“ pravidelně užívaný nástroj konstruktivního sebekritičtství, který ovšem bylo občas základně možno užít dokonce i v cíleně útočné intenci, zkušeně ovládala. Spurný i další autoři ovšem v knize z „dodatků“ hojně a velmi moralistně citují. To znamená, že vnímají tyto texty jako autentické vyjádření postojů, hodnot a loyality jejich autorů. Obávám se, že je to nerelevantně naivní

---

14 Srovnej hodnocení jednoho z jeho chráněnců: Ivo TRETERA, *Vzpomínky na Bohumila Hrabala a na život vůbec*, Praha 2011, s. 205–212.

15 Srovnej Berthold UNFRIED, *Der Kader und seine Biographie*, in: Brigitte Studer – Berthold Unfried, *Der stalinistische Parteikader. Identitätsstiftende Praktiken und Diskurse in der Sowjetunion der dreißiger Jahre*, Köln 2001, s. 122–148; TÝŽ, *Kritik und Selbstkritik*, s. 149–191, zde zejména s. 153n. Tato tematika jev posledních letech intenzivně zkoumána. Srovnej proto též: Klaus-Georg RRIEGEL, *Konfessionsrituale im Marxismus-Leninismus*, Graz 1985; Berthold UNFRIED: „*Ich bekenne...*“ *Katholische Beichte und sowjetische Selbstkritik*, Frankfurt am Main 2006; Lorenz ERREN, *Selbstkritik und Schuldbekennnis. Kommunikation und Herrschaft unter Stalin (1917–1953)*, München 2008.

přístup k tomuto prameni, který si nesporně zaslouží výzkum, ale rozhodně nikoliv jako individuální „zповěď“.

Jedním z velmi podstatných problémů knihy je její idyličnost. Výše ze závěru knihy citované názory prostupují celým textem. Omlouvám se za vzpomínku pamětníka, ale jedním z dominantních pocitů na FF UK 70. let bylo podprahově pocítované permanentní ohrožení a strach.¹⁶ Nebyl to abstraktní strach, ale zcela konkrétní obavy z represí. Ty jistě nelze identifikovat jako již zmíněný „revoluční teror“, tedy nehrozily popravu a počet zatčení byl minimální, resp. netýkal se (přínejmenším do roku 1977) běžných učitelů fakulty. Kdo si ale myslí, že obavy akademického personálu z nevratné ztráty zaměstnání, z nuceného přechodu „do výroby“, ale i „jen“ z předem ztracených konfliktů s řadou protagonistů normalizace, ať již vzešlých z nitra fakulty nebo dosazených zvenčí, nemohly nabýt drastických podob psychoteroru např. s podstatnými zdravotními následky, nemá o oné době reálnou představu nebo cíleně mlží. Na fakultu přišla či byla vyzdvížena celá řada „osvědčených stranických kádrů“ z aparátu strany nebo z různých jiných akademických postů. Ti lepší z nich byli primitivové, kteří si „polepšili“ a byli s tím více či méně spokojeni. Ti horší z nových držitelů moci byli patologicky agresivními osobnostmi, které se přímo vyžívaly v terorizování podřízených nebo svých „sesazených“ předchůdců na vedoucích postech.

Pokládám za manipulaci, že se v knize většina z těch – učitelům i studentům oněch let více než dobře známých – klíčových osob, které terorizovaly učitele i studenty fakulty v 70. letech nebo dokonce po celé zkoumané období, jen mihne někde ve výčtech funkcionářů. Exemplárně to platí o „posilách“ historických pracovišť Václavu Královi a Čestmíru Amortovi, jakož i o dalších osobách, které se netajily, nebo které dokonce dávaly na odív své úzké kontakty se sovětskou ambasádou, případně ani nezakrývaly, že jsou v užší či volnější vazbě ke KGB. O tom samozřejmě v materiálech, prozkoumaných autorským týmem, záznamy nejsou. Jak ale „popsat situaci učitelů a studentů FF UK před rokem 1989 tak, aby nezanikla její spletitost a složitost“, když je z výzkumu a výkladu, resp. interpretace oné doby cíleně eliminována takřka celá a nemalá garnitura těchto Angelisů, Elzniců, Mužíků

---

16 Zde si dovolím s plným důrazem pro konkrétní zkoumané prostředí oponovat tezi M. Spurného, že moderní politické a společenské uspořádání „nemůže být dlouhodobě založeno výhradně na represí a strachu“ (s. 17). Jeho soud, opřený o názor Maxe Webera z počátku 20. století, tedy před počátkem éry totalitních diktatur, snad platí pro celek společnosti. Jedna specifická instituce ovšem může být v režimu tohoto typu bez problémů dlouhodobě terorizována. Jsem přesvědčen, že to byl – přinejmenším v řadě aspektů – i případ FF UK zkoumané doby. Ovšem pohlížíme-li na tuto praxi očima některého ze stranických profitérů, může se situace jevit jinak.

a celé řady jiných? Dokonce i ti členové Sosnovy a Haubeltovy „pětky“ počátku normalizace jsou zmiňováni přednostně jen jako autoři dokumentů a nikoliv v kontextu s jejich trvale destruktivní, obory, kolegy i studenty zasahující agresivitou.

Jak má čtenář porozumět spleť situaci normalizačních let, když např. K. Volná – zjevně bez nejmenší znalosti kontextů a zejména bez náznaku empatie vůči pronásledovaným – „ilustrativně“ inscenuje konflikt Miloslava Petruska s jedním z nejagresivnějších, bez nadsázky progresivně amorálních, z ÚV KSČ dodaných nových mužů fakulty, Antonínem Vaňkem roku 1981 jako charakterové selhání sociologa, odsunutého z místa učitele do role pomocného knihovníka (s. 238n.)? Mocný šéf Ústavu marxismu leninismu se tehdy na ÚV dostal zřejmě (bližší informace se bohužel v knize nedočteme) do konkurenčních sporů, které se někdo z jeho soudruhů pokusil vyřešit udáním Vaňka jako izraelského agenta. Přes absurditu udání, v zájmu očištění mocného a dále stoupajícího funkcionáře (roku 1984 se stal prorektorem UK, 1986 děkanem FF UK), počala případ vyšetřovat StB. Nespokojila se s hlášeními svých důvěrníků, ale vyslyšela i personál fakulty. Došlo k tomu, že policistům o Vaňkovi „několik lidí nakonec sdělilo řadu téměř denunciačních historek z jeho života“, tj. popsali ho vyslyšajícím jako bezohledného, bezcharakterního kariéristu, který nedobře nese svůj „pád“ z ÚV KSČ na FF UK, účelově manipuluje přijímací řízení a sexuálně obtěžuje studentky (s. 238n.). Volná to charakterizuje jako „poskytnutí požadovaných denunciačních informací na jiného člověka, na svého kolegu“ (s. 239). Neptá se však, zda např. konkrétně Miloslav Petrusek v roce 1981 považoval, resp. vůbec mohl považovat Antonína Vaňka za „člověka“, nebo dokonce „svého kolegu“? To už by snad potom i vězni v koncentracích mohli považovat esesácké dozorce, s nimiž byli v denním kontaktu, „za své kolegy“! V knize bylo cíleně deklarováno zrušení perspektivy „obětí“ a zájem se přesunul ke „konceptu loyality“ (s. 21). Obávám se však, že je to pouze přechod z jednoho krajního inscenování historické situace do jiné krajnosti.

Poslední okruh problémů, jímž se tu budu zabývat, je spjat se způsobem provedení „orálního výzkumu“ mezi pamětníky let normalizace na FF UK. K. Volná mi předhazuje moji výtku týmu Krasnoarmějců 2, resp. konkrétně Jakubu Jarešovi,¹⁷ „že badatel pramenná svědectví, která protirečí jeho konceptu, prostě beze zmínky eliminuje“. Dále jsem případ konkretizoval v poznámce pod čarou (viz níže).¹⁸

17 Jiří PEŠEK, *Podvod jako vážný problém světové vědy i aktuální české historiografie*, ČČH 112, 2014, s. 497–511, zde s. 508.

18 Citát: Tuto skutečnost jsem (jak se ukázalo, nejen já) zažil v kontextu s knihou: Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012. Bylo se mnou provedeno rozsáhlé, více než hodino-

Vzhledem k tomu, že orální historie není v ČR ničím exoticky novým, nýbrž již pevně etablovaným oborem s jasně definovanými a mezinárodně zakotvenými pravidly, mělo by možná stačit odkázat K. Volnou, vzděláním rusistku a žurnalistku, na základní příručky tohoto oboru, sepsané a vydané Miroslavem Vaňkem a Pavlem Mückem.¹⁹ Soudím však, že je potřeba dotknout se problematiky podrobněji.

Autorský tým a konkrétně Jakub Jareš pracoval s výpovědí svědků způsobem zcela se vymykajícím odborným standardům. Matěj Spurný tento přístup charakterizuje jako „řadu rozhovorů s pamětníky, ať už formálních (nahrávaných či písemně zaznamenávaných) nebo zcela neformálních... Nicméně co se týče interpretace jednotlivých událostí, spoléhali jsme se prvořadě na vlastní hodnocení písemných pramenů“²⁰ (s. 29). Tazatel prostě kladl otázky a z podrobných odpovědí si činil pouze stručné poznámky, s jejichž zněním respondenta neseznámil. Které rozhovory byly nahrány a které jen poznámkovány, soupis na s. 381 n. neuvádí. Spurný si to možná neuvědomuje, ale jeho výrok lze číst i tím způsobem, že autorský tým, který ovšem neprováděl kritiku ani písemných, ani orálních pramenů, dával principiálně přednost svědectvím orgánů KSČ a StB před svědectvím tehdejších obětí. Již skutečnost, že zvolený soubor respondentů vůbec nebyl rozčleněn podle pozic narátorů v době, o které tito – jistě namnoze subjektivně zbarveně – hovoří a že autorům šlo pouze o získání využitelných informací, ať již jakéhokoliv původu, sama o sobě svědčí o bezkonceptnosti jejich práce.

Autorský tým prostě nevzal na vědomí, že neomezí-li se rozhovor na nezávazné pábení (ono Kosmovo bájně vyprávění starců), ale má-li mít cenu svědectví, citovatelného v odborné literatuře, je z dobrých důvodů nutno zachovat celou řadu v oboru standardních postupů. Především však je třeba, aby si výzkumník/tazatel uvědomil, že cílem jeho úsilí není „získání informací“, nýbrž „vytvoření historického pramene“. A na jeho vytvoření se nutně podílejí oba zúčastnění: tazatel i respondent. Práce „podle pravidel orální historie“ (s. 30) se přitom neomezuje na opakování rozhovoru s pamětníkem, doporučované v metodikách pro biografické narace. Daleko podstatnější je kompletní záznam vyprávění, doplněný ještě o doprovodný

---

vé interview, z něž však – neautorizovaný – „záznam“, který jsem si posléze po vyjití knihy vyžádal, představoval pouhé 1,3 strany bodů, které zdaleka neodpovídaly mé výpovědi ani její intenci. Interview je přitom v knize uváděno mezi citovanými prameny knihy. Srovnej J. JAREŠ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců*, s. 271, 382.

19 Nejnověji srovnej: Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, zejména s. 154–163.

20 Sám Spurný přitom na s. 30 potvrzuje, že exemplární fakultní biografie o Rostislavu Novém byla v podstatné míře postavena na orálních svědectvích.

protokol rozhovoru,²¹ aktuálně dokonce pokud možno doplňovaný kamerovým záznamem. Tyto postupy nejsou nějakým „ornamentem“, nýbrž výrazem úsilí o komplexní dokumentaci „náleзовých podmínek“ narace a doložení její kompletnosti. Tak jako v archeologii nebo v archivním výzkumu totiž hraje i v orální historiografii podstatnou roli, v jakém kontextu se která informace objeví, jak je kompletní, resp. zda jsme schopni začlenit a definovat pozici jednotlivých informací v celku „pramene“.

Ve standardním orálním výzkumu (a jen takový má cenu pro historické bádání) se pak neodmyslitelnou součástí procesu vytváření pramene („využitelného v rámci řešitelského kolektivu, ale i pro další zájemce“),²² tedy nezpochybnitelným způsobem fixovaného vyprávění, stává i „dohoda o využití rozhovoru“. V ní narátor, seznámený s konečnou nahrávkou nebo s přepisem rozhovoru, potvrdí souhlas s jeho historiografickým využitím, případně publikací.²³ Spurný, Jareš ani Volná zřejmě neberou na vědomí, že prameny, na které autor vědecké práce odkazuje, by měly být veřejně dostupné a nezávisle přezkoumatelné. Jinak by je autor neměl vůbec použít. Autorizace rozhovoru totiž není „cenzura“ textu, pro který autor záznam použije (lhostejno v jakém rozsahu a zda z něj bude citovat nebo jen na záznam odkáže).²⁴ Je to verifikace historického pramene jedním z jeho nepominutelných původců.²⁵

Použije-li autor přece nestandardizovaný, extrémně a subjektivně zestručněný, kontextů zbavený a neautorizovaný, resp. respondentem k užití neuvolněný záznam, a při přezkoumání po vydání díla to jako v mém případě (a na základě svých rozhovorů s větším počtem narátorů díla, uváděných v *Krasnoarmějců 2*, se obávám, že se tak stalo ve většině případů) vyjde najevo, je to historikova zásadní řemeslná a etická chyba. Nevím, zda se tak v této knize dalo z neznalosti nebo z lhostejnosti vůči etablovaným standardům oboru. V každém případě však nelze než trvat na tom, že se historik, který takto svévolně upraveného rozhovoru použil pro odkaz v knize, dopustil svévolné manipulace pramenů. Vyostřeně řečeno slovy K. Volné, dopustil se „flagrantních porušení pravidel vědecké práce, souhrnně nazvaných ‚podvody‘“.

---

21 M. VANĚK – P. MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku*, s. 155.

22 *Tamtéž*, s. 156.

23 *Tamtéž*, s. 154.

24 Připomeňme, že i policie demokratického státu předkládá po výslechu občanovi k přečtení, revizi a schválení protokol tohoto „rozhovoru“. Jen policie diktatur na to – většinou – nedbají.

25 M. VANĚK – P. MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku*, s. 157 k tomu říkají: „Původní přepis, který prošel důkladným procesem oprav (včetně spolupráce s narátorem) by měl být pokládán, i podle podepsané smlouvy mezi narátorem a výzkumnou institucí/badatelem, za autorizovanou, schválenou verzi rozhovoru.“

Celkově je tedy kniha Krasnoarmějců 2 přes nesporně ohromné kvantum vložené badatelské práce a přes řadu dílčích, zajímavých nebo pro některé čtenáře zajímavě skandálních „informací“ historiografickou prohrou. Je to kniha, koncipovaná a napsaná à la thèse a jen ilustrovaná pramenným materiálem. Možná to prostě byl předčasný pokus o syntézu v době, kdy měl ještě probíhat spíše intenzivní analytický výzkum. Možná tu zanechala stopy také skutečnost, že česká společnost není schopna koncepční diskuse o závažných problémech svých soudobých dějin. Výsledkem je tu jakási jejich nivelizace, převedení aktérů na šedou úroveň normalizovaného standardu, autory nahlíženého předem připraveným černobílým rastrem. A přitom k životu v oněch létech patřily jak skutečné tragédie, tak i množství zajímavé neoficiální práce, vyvzdorovaných publikací i podnětných setkání. Je symptomatické, že na ty – mnohdy ex post zajisté mytizované – neoficiální semináře důvěryhodných studentů s odvážnými a obětavými, ač v mnohém jistě chybujícími učiteli FF UK ironizujícím autorům posuzované publikace nezbyla ani kapitolka.

RECENZE

Jacques LE GOFF

O hranicích dějinných období. Na příkladu středověku a renesance

Z francouzského originálu *Faut-il vraiment découper l'histoire en tranches?*

(Paris, Seuil 2014) přeložil Martin Pokorný.

Praha, Karolinum 2014, 90 s., ISBN 978-80-246-2784-7.

Český titul Le Goffovy eseje, posledního spisu z jeho obdivuhodné dílny, poněkud zavádí, asi proto, že by původní název v překladu připomínal středověkou disputaci: Je opravdu třeba historii rozřezat na plátky? Ach ano, doslovnost je možné zjemnit obratem „rozdělit na chronologické vrstvy“, jelikož se však autor v případě evropských dějin od 4. do 18. století vyslovuje proti tomuto úkonu, je drastické vyjádření na místě. Ostatně Le Goff jednoznačně předem prozrazuje, že se pokusí „prokázat existenci dlouhého středověku a nepřijatelnost chápání renesance jakožto specifické periody“, a to v návaznosti na koncepci dlouhé vlny Fernanda Braudela a Georgese Dubyho. Svou apriorní tezí se tak Le Goffův text nejen původním názvem, ale i zpracováním blíží k tzv. pozici, tj. ke středověké kvestii s jednoznačnou odpovědí. Tam i zde jde o svár argumentů pro i proti.

Povšimněme si nejprve obsahové náplně knížky rozčleněné do devíti nečíslovaných kapitol. V *Prologu* se dočteme, že dělení dějinného času na periody je pro historické vědy holou nezbytností. Tento závažný úkon ovšem nespočívá v pouhých chronologických řezech, např. podle století, i když staletí jako „éry“ mohou být nepostradatelným nástrojem. Pro autora jsou základní kategorie „periody“ vyjadřující myšlenku přechodu, obratu či přímo negace vůči společnosti a hodnotám předchozí periody. K této vědecké periodizaci nemohlo dojít před 18. stoletím, kdy teprve vědění zahrnující celé lidstvo proniklo do univerzit a škol. Těto nápovědě je třeba rozumět v tom smyslu, jak dodávám, že starší pokusy o periodizaci, včetně snahy humanistů vnímat renesanci jako moderní dobu, si nemohou nárokovat vědeckost.

Tím jsme již postoupili do druhé kapitoly. *Starověké periodizace* Le Goffa zajímají více méně jen jako inspirace pro středověké autory. Jde tu zejména o periodizační model čtyř království podle starozákonního proroka Daniela (Da 7,13–28) a Augustinovo členění lidského života na šest období. Oba tyto modely se souběžně uplatňovaly až do 18. století. Následuje skok do počátku 21. století k fenoménu globalizace a jeho tendenci vnímat západní periodizace různým kulturám a náboženským soustavám. Le Goff překvapivě tyto snahy považuje za oprávněné, což je hodno pozornosti.

Pozdní zrod středověku. Došlo k němu až ve 14. a 15. století v hlavách italských básníků a učenců, kteří svou dobu považovali za novou éru odlišnou od doby předchozí. Ta pro ně představovala období úpadku po skvělé epoše řeckého a římského starověku. Doba mezi antikou a renesancí neměla jméno, byla to prostě *media aetas*, střední věk, čili středověk.

Termín se plně vžil teprve v 17. století a negativní konotace ztratil až o dvě století později v módní vlně romantismu.

Historie, výuka, periody. Nejbližší k historikovi měl zprvu kronikář. Metodickou revoluci přineslo až 17. století svým důrazem na důkaz ve sporných záležitostech. Dalším zlomem bylo zavedení historie do výuky, k němuž naplno (ve Francii) došlo až na přelomu 18. a 19. století. Pokud jde o nejstarší profesury dějepisu na vysokých školách, prvenství náleželo protestantským akademiím, zatímco Francie a Španělsko se kateder historie dočkaly až v 70. letech 18. století.

V kapitole *Zrození renesance* Le Goff podává mírně tendenční výklad zrodu pojmu renesance s důrazem na koncepci Julese Micheleta a na slabiny kdysi vlivného spisu *Kultura renesance v Itálii* od Jacoba Burckhardta. Autor přitom v dalším výkladu nazvaném *Renesance dnes* nezastírá, že se jí i ve spisech soudobých prvořadých znalců Paula Oskara Kristellera, Eugenia Garina, Erwina Panofskyho, Jeana Delumeaua, Roberta C. Davise a Elizabeth Lindsmithové dostalo pozitivního ocenění. Třebaže četba stěžejních děl uvedených autorů mu k tomu nedala přímý podnět, Le Goff v závěru kapitoly slibuje přinést důkaz, že renesance nepředstavuje zvláštní periodu, neboť byla pouze poslední v řadě renesancí dlouhého středověku. Spolu s tím vyslovuje přesvědčení, že historická periodizace, pokud bude používána „jemněji a obratněji“, zůstává nezbytným nástrojem historických věd i v období kulturní globalizace a decentralizace Západu.

V následujícím oddíle *Středověk a jeho proměna v dobu temna* Le Goff středověku přidal barevné odstíny a světlé stránky renesance naopak zaclonil. Pokud nevezmeme v potaz, co vše bylo již v tomto dlouhodobém sporu sneseno, výklad vyznívá přesvědčivě, neboť přednosti a slabiny, smích i pláč lze konec konců nalézt v každé epoše. Zvláštní místo tu náleží pojímání krásy, které až do Ecovy knihy o umění a kráse ve středověké estetice údajně bylo středověku upíráno. Skutečné zlomy v dějinách jsou však vzácné, což podle autora posiluje koncepci dlouhého trvání středověku. V souladu s tím se snaží v následující kapitole *Dlouhý středověk* dokázat, že v hospodářské, politické, společenské a dokonce ani v kulturní oblasti nedošlo během 16. století k žádným zásadním změnám, které by opravňovaly považovat renesanci za novou, odlišnou periodu.

Svorníkem předchozích úvah jsou závěrečné dvě strany věnované *periodizaci a globalizaci*. Teprve zde se, pokud se nemýlím, vynořuje jejich prvotní impuls v podobě „neměřeného trvání času“ v globálně pojímaných dějinách světa, s nímž vystoupili někteří američtí historici. Podle Le Goffa „neměřené trvání a měřený čas existují paralelně“. Zatímco periodizace lze vztáhnout „pouze k vymezeným civilizačním doménám“, globální historie usiluje o „následné nacházení vztahů mezi těmito celky“. Lidstvo zatím prošlo jen první fází globalizace, tj. komunikačním propojením regionů a civilizací. Ke druhé fázi, kterou představuje fenomén pohlcení a fúze, zatím nedošlo. Ještě něco: i v dlouhodobém kontinuu středověku v duchu proslulého konceptu dlouhé vlny (*la longue durée*) je místo pro „dlíčí periody“. Poslední z nich byla v dlouhém středověku renesance.

Pokud bychom vynechali klíčovou nápoověď poslední dvoustrany, tápali bychom kolem otázky, co přimělo Le Goffa vrátit se k dávné „vzpouře medievistů“ a k reakcím obránců renesance, které vyvolala. Tématu jsem věnoval jednu ze svých prvních studií v tomto čas-

piše.¹ Pozůstatkem sporu bylo hned několik středověkých renesancí, které se dodnes tu a tam objevují v pracích medievistů jako etapy postupného poznávání antiky. Pojetí renesance jako samostatné epochy tomuto náporu odolalo, protože mělo a má pevnou oporu v dějinách výtvarného umění, vědy i literatury. Soubor o začlenění renesance vyzněl do ztracena i v diskusích o marxistické periodizaci. Tu zde nepřipomínám náhodně, neboť koncept dlouhého středověku téměř kopíruje vymezení feudálního „řádu“ v pojetí historického materialismu. Le Goff v tomto ohledu zametá stopy, když jako *pars pro toto* odmítá samotný termín feudalismus. Jinak by totiž musel přiznat, že teorie „dlouhé vlny“ měla své opodstatnění již před statí Fernanda Braudela v revue *Annales* z roku 1958.

Poučený čtenář se dále může ptát, proč za každou cenu implantovat „dlouhou vlnu“ pro celé evropské dějiny, když jejím geopolitickým dějištěm bylo středomoří, Itálie a zejména Francie. Jakkoli jsou Le Goffovy historické reflexe poučné i podnětné, je z nich patrné zakotvení ve „staré Evropě“ 12. a 13. století. Pro sever, zvláště ten protestantský, Le Goff zvláštní porozumění neměl. Ostatně je otázkou, zda nepodcenil dějinný dosah i jiných fenoménů oddělujících tradiční středověk od novověku, zejména vynález knihtisku a objevení Ameriky. O tom je možné se přít, stejně tak jako o zamlčené roli měst. Nikoli samo křesťanství, nýbrž fenomén městského života, ekonomiky a kultury se stal základním jádrem západní civilizace. Pak ovšem prudce stoupne na významu rozmach měst ve 12. a 13. století. Větší dosah než renesance měly ostatně reformace 16. století, které rozrazily monopol římskokatolické církve. Reformace ve Francii neuspěla, ergo jako by pro Le Goffa neexistovala.

Snaha zachránit teorii dlouhé dějinné vlny jako jednoho z trvalých přínosů školy *Annales* je mi srozumitelná i blízká. Le Goff zřejmě vidí dále než já a v předstihu se snaží čelit konstruktivnímu neměřenému globálnímu času. K tomu by v krajních důsledcích mohlo dojít za předpokladu, že by právě euroamerická globalizace opanovala svět. Tak tomu však nemusí být, vezmeme-li v potaz náznaky jejího schylujícího se konce. Školní výuka i samo historické bádání však zatím není sto zvládat čtrnáct století evropské historie jako jednu epochu. Nevím, na jak dlouho, stále je však účelné členit evropskou historii na dílčí periody. Podnětnost výzkumu dlouhé vlny tím neztrácí na významu. Jedna výzkumná, více méně jen pokusná perioda se ostatně už dlouho nabízí: bylo by však pro ni nejdříve nutné prolomit z obou stran, středověké i novověké, fatální rozhraní roku 1500, aby se ověřilo, zda starý středověk přece jen nekončí tam, kde stále ještě končí.

Jacques Le Goff i v poslední své rozpravě nabídl inspirativní čtení. Je potěšitelné, že právě jeho text zahájil novou ediční řadu [medievistika], v níž nakladatelství Karolinum míní vydávat překlady aktuálních a výjimečných děl zahraniční, zvláště francouzské medievistiky.

František Šmahel

---

1 František ŠMAHEL, *Základní problematika renesance a humanismu*, ČsČH 7, 1959, s. 142–164.

Arnold ESCH

Die Lebenswelt des europäischen Spätmittelalters.

Kleine Schicksale selbst erzählt in Schreiben an den Papst

München, Verlag C. H. Beck 2014, 544 s., 35 obr., ISBN 978-3-404-66770-1.

Převážně koncepční a institucionální působení Arnolda Esche (* 1936) v čele Německého historického ústavu v Římě (1988–2001) nedávno představili Jiří Pešek a Petr Šafařík.¹ Rozsáhlé a podnětné dílo tohoto předního německého historika, který v letech 1877–1987 působil jako profesor středověkých dějin na universitě v Bernu, se zatím dostalo do recenzních rubrik českých odborných časopisu jen výjimečně.² Vinu na tom má i autor této recenze, protože badatelským polem Arnolda Esche je období 14. a 15. století. Již disertace o církevním státě za Bonifáce IX. naznačila zaměření jeho příštího výzkumu.³ Profesura v Bernu sebou nesla i pozornost k místním dějinám. Byly to zřejmě práce Bronislawa Geremka, které u Esche probudily zájem o život lidí na okraji a zejména o jejich výpovědi před soudními instancemi. Tento typ pramenů totiž poskytuje jinak vzácnou příležitost relativně autentických výpovědí drobných lidí o sobě samých.⁴ V početné řadě analytických studií se často objevují cestovní zprávy a zážitky, dále kupecké a celní rejstříky, tedy témata jeho velkých monografií.⁵ Dlouhodobý pobyt v Římě mu umožnil studium dlouhých řad tzv. sériových pramenů, mezi něž patřily jednak celní rejstříky, jednak písemnosti papežské penitenciárie, nejvyššího úřadu církve ve věci pokání a milosti.⁶ Je příznačné, že Arnold Esch řadu svých základních děl publikoval až po odchodu do důchodu. Pozornosti si zasluhují jednak dvě

- 1 Viz Jiří PEŠEK – Petr ŠAFAŘÍK, *Německý historický ústav v Římě*, in: Jiří Pešek – Lucie Filipová a kol., *Věda a politika. Německé společenskovední ústavy v zahraničí*, Praha 2013, s. 82–88.
- 2 Studie o bankéřích církve v době schismatu neunikla Z. Hledíkové (ČsČH 15 [65], 1967, s. 636), o článku zabývající se přechodem od středověku k renesanci v Římě referoval J. Spěváček (ČsČH 20 [70], 1972, s. 592–593) a o sborníku z konference Německého historického ústavu v Římě věnovaném Fridrichovi II. informoval v tomto časopise I. Hlaváček (ČČH 95, 1997, s. 220).
- 3 Arnold ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, Tübingen 1969. (Diss. phil. Göttingen 1964.)
- 4 Dokládají to odkazy na Geremka v Eschově studii *Räuber, Diebe, Wegelagerer. Reviere, Beute, Schicksale in Berner Verhörprotokollen des frühen 16. Jahrhunderts*, in: Hochfinanz, Wirtschaftsräume, Innovationen. Festschrift für Wolfgang v. Stromer, 2, Trier 1987, s. 741–762, přetisk in: A. ESCH, *Alltag der Entscheidung. Beiträge zur Geschichte der Schweiz an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Bern, Stuttgart, Wien 1998, s. 137–159.
- 5 A. ESCH, *Römischen Straßen in ihrer Landschaft. Das Nachleben antiker Straßen um Rom, mit Hinweisen zur Begehung im Gelände*, Mainz 1997; TÝŽ, *Wege nach Rom. Annäherungen aus zehn Jahrhunderten*, München 2003; TÝŽ, *Mercenari, mercanti e pellegrini. Viaggi transalpini nella prima Età moderna*, Bellinzona 2005; TÝŽ, *Zwischen Antike und Mittelalter. Der Verfall des römischen Straßensystem in Mittelitalien und die via Amerina*, München 2011.
- 6 Podrobně k němu viz Aleš POŘÍZKA, *Repertorium poenitentiarie Germanicum. Středověká papežská penitenciárie opět v centru pozornosti*, *Mediaevalia historica Bohemica* 8, 2001, s. 97–120.

monografie o rejstřících římské celnice z let 1445–1485⁷, jednak půvabná knížka o krajích rané renesance.⁸

Od roku 1983, kdy byl zpřístupněn Archiv papežské penitenciárie, byly písemnosti tohoto nejvyššího církevního úřadu pro spirituální pokání a milosti intenzivně studovány a vydávány badateli několika evropských zemí. Zatímco norské, švédské a částečně též polské i anglické supliky mají již speciální edice, němečtí historici pod patronací Německého historického ústavu v Římě dali přednost evidenci všech osob a jejich sporných záležitostí z území Říše a některých přilehlých oblastí.⁹ Jako ředitel uvedeného ústavu Arnold Esch nesl za první svazky díla s názvem *Repertorium Poenitentiarie Germanicum* jistou odpovědnost, sám se však plně věnoval shromážděné dokumentaci až mnohem později. Jelikož si již dříve ověřil, že prameny soudní povahy občas zaznamenaly výpovědi lidí z ulice, brzy shledal, že písemnosti penitenciárie jsou v tomto ohledu neobyčejně cenným zdrojem. Zda jde skutečně o „Pravdivé příběhy ze středověku“, jak zní titul Eschovy knihy z roku 2010, lze trochu pochybovat, podtitul je však velmi výstižný: „Malé vlastní osudy vyprávěné v listech papeží“.¹⁰

Nešlo přitom o jakékoli listy určené papeži, nýbrž o supliky žadatelů, většinou kleriků, ale i laiků, o milosti formou absolve, dispense, nebo licence. Papež vyřizoval tyto žádosti jen zcela výjimečně, zpravidla ponechával rozhodnutí na kardinálovi pověřeném vedením penitenciárie. I když registratura tohoto úřadu odlišovala záležitosti týkající se manželství (*de matrimonibus*) od žádostí ve věci nemanželského původu (*de defectu natalium*), tzv. zpovědnicích listů (*de confessionalibus*) a suplik různého zaměření (*de diversis formis a de declaratoriis*), Arnold Esch si musel vytvořit vlastní třídící systém. Uvážíme-li, o jak obrovské množství písemností při výzkumu šlo, to si ukážeme u další publikace, které se v recenzi především budeme věnovat, spočíval vědecký přínos knihy již v samotném antropologicky zaměřeném rozčlenění materie. Arnold Esch kromě toho již v této knize našel výstižnou formu stylizace odlišující vlastní autorské líčení od parafráze autentických výpovědí středověkých petentů. Hlavní osnovu tak tvoří devět oddílů s početnými podkapitolkami, které usnadňují čtenáři orientaci. Českého badatele zejména upoutá poslední oddíl o historických událostech v zrcadle drobných osudů, kde se pozornosti dostalo i husitským válkám.¹¹

S překladem titulu recenzované knihy do češtiny je trochu potíž. Spíše než „Svět života“ je na místě „Žití ve světě evropského pozdního středověku“. Shodný podtitul s Pravi-

7 A. ESCH, *Economia, cultura materiale ed arte nella Roma del Rinascimento. Studi sui registri doganali romani 1445–1485*, Roma 2007; TÝŽ, *La Roma del primo Rinascimento vista attraverso per i registri doganali*, Milano 2012.

8 A. ESCH, *Landschaften der Frührenaissance. Auf Ausflug mit Pius II.*, München 2008.

9 Podrobně k tomuto úřadu i k projektu Německého historického ústavu v Římě viz A. POŘÍZKA, *Repertorium poenitentiarie Germanicum. Středověká papežská penitenciárie opět v centru pozornosti*, *Mediaevalia historica Bohemica* 8, 2001, s. 97–120. V následujících letech se ediční řada RPG rozrostla o čtyři svazky, takže pokrývá období od Evžena IV. po Alexandra VI.

10 A. ESCH, *Wahre Geschichten aus dem Mittelalter. Kleine Schicksale selbst erzählt in Schreiben an den Papst*, München 2010, 2012.

11 A. ESCH, *Wahre Geschichten*, s. 183–187. Některé z těchto epizod zaznamenal již A. POŘÍZKA, *Repertorium poenitentiarie Germanicum*, s. 113–119.

vými příběhy ze středověku obě knihy spojuje a ospravedlňuje tak připomenutí předcházejícího díla. Podstatně se přitom rozšířilo teritoriální dějiště. Nejvíce suplik z let 1439–1484, které autor vzal v potaz, pocházelo z hustě osídlených zemí, především z Itálie, Francie a Španělska. Není však téměř evropské země, jejichž žadatelé by se v archivu papežské penitenciárie nevyskytli. Teritoriálnímu záběru odpovídá i celkový počet zhruba 97 000 suplik, z nichž se do výběru dostalo 2400 kusů, a to výhradně z rubrik *de diversis formis* a *de declaratoriis*. Záležitosti zařazené do těchto rubrik se odlišovaly od většiny stereotypních rubrik tím, že vyžadovaly od petentů podrobné objasnění či zdůvodnění (*narratio*), jež zpravidla mívalo osobní tón.

Stavovské rozvrstvení osob vystupujících v *narrationes* je nerovnoměrné. Největší zastoupení mají osoby duchovního stavu od prelátů až po oltářníky ze zapadlých farností. Jelikož však často šlo o spory s laiky, většinou okolními šlechtici i měšťany, prolínají se oba tyto společenské okruhy navzájem. Mobilita mezi nimi, jak autor upozorňuje, byla překvapivě vysoká, takže tradiční typizaci středověké společnosti (mnich, válečník, scholár, pouťník) často nelze pro společenské zařazení jedinců uplatnit. Z jejich výpovědí nevystupuje „jiný středověk“, nýbrž individuální amplitudy lidského chování, postojů i činů, které se zpravidla nevyskytují v jiných pramenech, například pokusy o sebevraždu, pomoc těžce nemocným k úlevné smrti apod. Předmětem autorova zkoumání není ani každodennost ani antropologické teoretizování, nýbrž hledání odpovědi na otázky, za koho se středověcí lidé vydávali, jak mluvili a jak v nesnázích jednali. Přitom je třeba vzít v úvahu, že za daných okolností a k danému účelu se snažili snížit váhu svých přečinů, že zamlčovali nepříznivé okolnosti a že se rádi vymlouvali na své nedostatečné vzdělání a neznalost církevního práva.

Knihu autor rozčlenil na 14 kapitol a ty pak do 88 číslovaných i nečíslovaných tematických úseků zachycených v obsahu. Z tohoto výčtu je zřejmé, že jen prosté uvedení obsahu by zabralo několik stran. Musí proto postačit seznámení s celkovým rozvrstvením knihy. Po první kapitole objasňující chod úřadu a jeho registry následuje trojice kapitol o člověku, jeho soužití a nadřazené vrchnosti. Co mne v nich zaujalo? Neuvěřitelná obdoba s dnešním žitím. Děti stále odcházejí ze světa zalehnutím, utopením i opařením, jen prasata už je neohrožují v sednici či kuchyni. Ženy už tehdy odmítaly muže, kteří se jim nelíbili. Život s alkoholičkou byl utrpením, vzít si prostitutku přinášelo potíže s příbuznými. Pochyby o víře napadaly kdekoho již ve středověku, zato sebevraždy v náboženské extázi nejsou už tak časté. Ještě před nedávnem by nás mohlo překvapit, že třináctiletý Benátčan konvertoval k islámu, zato ještě nekamenujeme muslimy a nebereme děti na popravu, aby se s námi pobavily. Nemáme k tomu také mnoho příležitostí a nemůžeme se tak těšit, jako jeden podjáhens z Mét, že každou sobotu bude „jedna pěkná malá poprava“. Již ve středověku se zkoumalo, komu nalezený poklad patřil. Kopaná byla docela běžnou zábavou a to nejen v Anglii, zato však už dneska jen málo lidí dostává při křtu jména po antických hrdech.

Tři další kapitoly (V. – VII.) se vztahují k prostředí, v němž většina petentů v sutánách působil. Asi nikde jinde než v registrech penitenciárie bychom nenalezli tolik záznamů o násilích na biskupech i o násilnostech biskupů, o duchovních držících v ruce místo kříže meč nebo o sporech v klášterech. Je však třeba vzít v potaz velké časové rozpětí i rozlehlé dějiště skutků, o nichž je v *narrationes* řeč. Kapitolka o životě na univerzitách nepřiná-

ší nic zvláště pozoruhodného, co by nebylo známo. Do jisté míry to platí i pro následující VIII. kapitolu o magii, herezi a čarodějnictví, která potvrzuje, že již ve sledovaném období se množily procesy s údajnými čarodějnicemi, mezi nimiž převládaly ženy podezřelé z valdenství. Jedno *narratio* o paktu s Ďáblem obsahuje barvitě vylíčené satanistických praktik, které inkvizitor při mučení donutil obviněného doznat.

Jakési intermezzo tvoří IX. kapitola o formách vyprávění vznešených dějů i banálních skutků. Nejen autorovu, ale i čtenářovu pozornost tu upoutaly případy, o nichž se zachovalo více svědectví. Většinou šlo o historky loupežníků, které by mohly být zpracovány jako samostatné novely. Výkřiky a zvolání, jejichž účelem bylo budit zdání autenticity, přicházejí v *narrationes* dosti často. Naopak vzácné jsou dialogy v přímé řeči. Jeden z nich tu jako příklad lze uvést: „Nechci, abys vzal ještě další dřevo, už ho máš dost.“ – „Hloupý dědku, zalkni se, just si ho vezmu.“ – „Uvidíš (že se to nestane)!“ – „Nech mne odejít, nebo tě zabiju!“ Autor lakonicky dodává, že se tak stalo. Další kauza pro papežského penitenciáře byla na světě.

Kapitoly X. až XII. zahrnují příběhy a děje spojené jednak s městy a regiony Itálie, jednak s dalšími zeměmi Středomoří včetně Svaté země i jiných poutních míst. Řím měl kolem roku 1450 zhruba třicet tisíc obyvatel, kteří sídlili na obrovském území starověké metropole v těsném doteku s rozpadajícími se monumentálními stavbami. Kdekerý z poutníků a návštěvníků si jako suvenýr uloupil kus sochy nebo jiné památky. Pod svícem bývala i v Římě tma, takže tu překvapivě často docházelo k šarvátkám i k zabítí kleriků. Odlišné příběhy, v nichž vesměs hrály roli bankéřské operace a podezřelé obchody, pocházely z Florencie. V kauzách z Benátek je zase cítit atmosféru námořního přístavu s dráždivými vůněmi Orientu a všudypřítomnou tureckou expanzí. Drobná kuriozita: když benátský arcibiskup vydal zákaz luxusních ozdob, cítily se nejvíce dotčeny místní krasavice malé postavy, které se dočasně nemohly na veřejnosti objeovat na vysokých podpatcích a s vysokými klobouky. V poslední kapitole z této trojice, která je věnována poutím, mne nejvíce zaujaly ženy, jež se vydávaly do Svaté země mnohem častěji a ve větším počtu, než bych předpokládal.

Závěrečné dvě kapitoly jsou tak trochu navíc. Příběhy spojené s válkami a morem (XIV.) přinášejí ledacos zajímavého o zbraních v rukou kleriků i o násilnostech spojených s nejhrubší blasfemií eucharistie. Pomoc při odchodu ze světa v morových epidemiích asi byla běžná, jen málokdo se však k ní byl ochoten přiznat. Poslední kapitola se letmo dotýká malých osudů ve „velkých dějinách“ počínaje Stoletou válkou a konče neblaze proslulým vyplněním Říma (*Sacco di Roma*) roku 1527. Mihnou se tu i husité, většinou však šlo o jejich následovníky v době Matyáše Korvína. Svěbytnou součástí knihy je soubor pětatřiceti neznámých nebo málo známých ilustrací, které slovní komentář spojuje s některými příběhy. Opět jen na ukázkou tu uvedu detail Raffaleovy fresky s Disputací o svátosti v papežském paláci, na jejímž dolním okraji jeden z císařských landsknechtů nožem vyrýl jméno Lutherus.

Knize nemám co vytknout. Proč jsem si je tedy vybral k recenzi? Prostě proto, že život pozdního středověku je v ní jako na dlani a že každý student, který se míní zaměřit na toto období, bude mít po jejím přečtení lepší představu o souřadnicích vzdálené a přesto

stále tak v něčem blízké minulosti. Podobnou roli kdysi plnila Le Goffova Civilizace středověkého Západu nebo antologie pramenů o životních formách ve středověku od Arno Borsta.¹² Překládá se kdeco, často zcela zbytečně. Tady je kniha, která by si překlad do češtiny co nejdříve zasloužila.

František Šmahel

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELEŇKA a kol.

Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2014, 626 s., ISBN 978-80-7422-276-4.

Pod badatelským záměrem „Dvory a rezidence ve středověku“ vyšla již tři tematická supplementa časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* a s podporou juniorského grantového projektu Grantové agentury AV ČR také monografie *Curia ducis, curia regis*.¹ Jádro recenzované publikace spočívá v celostním přístupu k fenoménu panovnického dvora. Ten je nahlížen nejen tradiční optikou jeho skladby a personálií, ale také se zájmem o projevy každodennosti dvorské (rytířské) kultury. Kniha zkoumá „barvitě téma o životě na panovnickém dvoře a dvorské kultuře“, k čemuž bylo povoláno dvacet devět autorů (historiků, archeologů, historiků umění a historiků literatury) dlouhodobě se zabývajících dílčími okruhy dané problematiky.

Na první pohled ne zcela jasné pořadí slov podnázvu „život knížat, králů a rytířů“ je určeno časovým sledem dominujících konceptů ideálního raně a vrcholně středověkého panovníka. Recenzovaná práce efektivně pracuje s poznatky a koncepty evropské historiografie.² Dvůr v jejím pojetí představuje vrchol dobové společenské pyramidy, hlavní ohnisko panovnické reprezentace, ekonomické a kulturní centrum středověké monarchie. Práce proto neopomíjí ani témata jako jsou módní trendy v oblékání, normy dvorského chování a morálky, ceremonie a festivity. Záměrem publikace je v co nejucelenější formě podat téma života na panovnickém dvoře a učinit je přístupné širšímu okruhu čtenářů.

V koncepční rovině se jedná o postmoderní dílo zachycující v jednom celku několikerý plán. Základní tematická linie knihy sleduje přemyslovský dvůr od 10. do 14. století v rovině života panovnické rodiny, ideálu dvorného rytíře, dvorské literatury, složení dvora, vývoje přemyslovských rezidencí, a to ve spojitosti s cestováním, péčí o tělo či pěstováním

12 Jacques LE GOFF, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1964, česky pod názvem *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991; Arno BORST, *Lebensformen im Mittelalter*, Frankfurt am Main 1973.

1 DANA DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku* (= *Mediaevalia Historica Bohemica*, Suppl. 1), Praha 2006; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELEŇKA (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti* (= *Mediaevalia Historica Bohemica*, Suppl. 2), Praha 2008; TÍŽ, *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech* (= *Mediaevalia Historica Bohemica*, Suppl. 3), Praha 2009; TÍŽ, *Curia ducis, curia regis. Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*, Praha 2011.

2 Přehledně o tom: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II*, s. 11–37.

astrologie. Obdobně jako u podobně koncipovaných děl (srovnejme např. s Přemyslovci či Lucemburky vydanými s obdobným záměrem Nakladatelstvím Lidové noviny),³ zprostředkovávají četná tematická okna průhledy do dílčích stránek života dvorské společnosti. Záměrně se při tom překračuje geografický a chronologický horizont přemyslovských Čech. Pozornost je věnována například dobovým pohledům na ideál ženy, homosexualitu, manželství, úděl přemyslovských levobočků či kuchařské umění. Třetí výkladovou linii knihy představují úryvky z pramenů a jejich (mnohdy původní) překlady. Práci zejména v její hlavní výkladové linii dotvářejí bohatě zastoupené a podrobně komentované obrazové přílohy.

Tři základní roviny jsou promítnuty i do grafické struktury obsahu umístěného na začátku textu, který je členěn do pěti základních hlav: pohledem středověkého intelektuála je nazírána *Realita, fikce a ideály*, dále následují tři oddíly zaměřené na kulturní projevy, myšlení a ideály panovníckého dvora (*Lidé na dvoře, Péče o rodinu a dvůr, Slavnosti na dvoře*) a na závěr část *Dvůr v prostoru*, která sleduje hmotné realie dvorského života (Přemyslovské rezidence, ale také fundátorské aktivity a mecenášství dynastie).

Úvodní oddíl knihy prezentuje představu dvora v paměti dobových intelektuálů. Tu charakterizovala neustálá proměnlivost, jak pregnantně uvádí zpráva velšského klerika Valtra Mapa o anglickém královském dvoře: „Mohu říci, že jsem na dvoře, mluvím o dvoře, ale co dvůr je, ví Bůh, já to nevím.“⁴ Je tu představen soubor pramenů, z nichž se klade důraz na různá teoretická pojednání a dvorské řády, prameny narativní a díla literární proveniencce. Reflektovány jsou však i prameny hmotné. Součástí oddílu je literárně historická kapitola sledující lyrickou i epickou tvorbu se vztahem k přemyslovskému dvoru a přemyslovským Čechům včetně exkurzu do geneze předcházející evropské dvorské literatury. V další kapitole se v rámci zkoumání ideálních představ o středověkém panovníkovi a jeho dvoru autoři dostávají k pojetí rytíře a rytířských ctností, k němuž připojují obdobný soubor charakteristik spojených s urozenou ženou. Charakteristická „dvornost“ měla charakterizovat mravy urozených a ovlivnila pojetí lásky, která se v přemyslovském období kultivuje (a zároveň emancipuje) v rámci rytířské etiky. Pasáž věnovaná dvorské lásce odkrývá mnohé skryté souvislosti mentálních a sociálních struktur elit vrcholného středověku. Dvorskou lásku představuje v poloze hlubokého duševního hnutí i (kýženého, ač zakázaného) tělesného naplnění, nalézá její příbuznost s vazalskou přísahou věrnosti a s tím souvisejícím rostoucím oceněním ženy – feudální paní. Do obdobných souvislostí vkládají autoři i vzájemnou lásku mužů, již oddělují od, dobovou morálkou nepovoleného, tělesného styku a dávají ji do souvislosti s nadčasovým ideálem přátelství, náležející v případech panovníků do sféry demonstrace politického souladu a svornosti.

Oddílem *Lidé na dvoře* kniha přechází z dominujícího ideálního světa literárních pramenů k narativně a diplomaticky doložené oblasti personalit a personálních sítí, jež je rovněž pojata jako svébytný kulturní fenomén. Výklad vychází od centra dvora (*familia*, domácnost

3 Srov. Petr SOMMER – Dušan TŘEŠTÍK – Josef ŽEMLIČKA (edd.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009; František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012.

4 Překlad Jana Zelenky a Lenky Blechové dle: Walter MAP (M. R. JAMES – Ch. N. L. BROOKE – R. A. B. MYNORS /edd./), *De nugis curialium. Courtiers' Trifles*, Oxford–New York 1983, s. 2.

vládce, původně synonymum a později jádro dvora),⁵ které představovala v první řadě osoba panovníka směrem k jeho rodině, nejbližším služebníkům a dvorským úředníkům. V širší perspektivě zahrnuje do dvorského okruhu i skupinu dvorského kléru a vznikající šlechtu. Zvláštní kapitoly se věnují ženám a dětem na panovnickém dvoře, oblasti vhodně doplněné tematickým oknem věnovaným archeologickým poznatkům o dochovaných hračkách. Do dynasticky pojaté kapitoly dobře zapadá též okno „Manželství ve středověku“, čímž je vztah muže a ženy jasně odlišen od pojetí dvorské lásky pojednané v oddílu předešlém. Zvláštní pozornosti se dostalo knížecí, resp. královské kanceláři, kam je však poněkud méně jasně zařazeno okno „Dvorští židé“ a kam by se patrně hodilo již dříve zařazené okno „Listiny a pečeti Přemyslovců“.

Oblast dvorské hmotné kultury a každodenního rytmu nejlépe vystihuje třetí hlava *Péče o rodinu a dvůr* rekonstruující dvorský jídelníček, způsoby odívání, péči o zdraví a hygienu, s čímž autoři příhodně asociují též zájem o přírodní nauky, magii a astrologii. Fyzická existence panovníka a osob jeho dvora je v rámci dobového názoru podána jako ovlivnitelná skrytými (okultními) silami, s jejichž přírodní, a tedy povolenou formou se bylo záhodno zabývat. Za oddíl věnovaný péči o tělo, případně snahám o prodloužení života, je zařazeno okno věnované nevyhnutelnému stárnutí a stáří.⁶

Oblast festivit je předmětem zájmu čtvrté hlavy,⁷ v níž jsou dvorské slavnosti sledovány od základních ceremonií, jež představovaly nastolení (resp. korunovace panovníka), přes nikoli jen kratochvilné, ale též plně reprezentativní slavnosti ve formě turnajů a her po slavnosti rodinné v jejich intimním i veřejném rozměru (křty, svatby, pohřby). V oddílu je opět užito mnoha zahraničních analogií, které vhodným způsobem rozšiřují pole poznání, dané výpovědní hodnotou domácích pramenů.

Závěrečný oddíl knihy pak nezahrnuje pouze problematiku panovnických sídel (počítá se generací Pražského hradu, přes další panovnické rezidence ve městech i na venkově), ale je prostorově ukotven v rámci proměnlivé velikosti celého Přemyslovců ovládaného území, s čímž souvisí otázka cestování a cestovních sídel (stanů). Jako plně opodstatněné se jeví zařazení panovnických církevních fundací, které rovněž tvořily základní parametry dvorského prostoru. Poněkud diskutabilní se naopak zdá zařazení připojených pasáží věnovaných mecenášství. Osa „sakrálního prostoru“ tvoří zdůvodnitelnou, nikoli však jedinou možnou perspektivu nazírání dané problematiky související zejména s kategorií reprezentace.⁸

5 K tomuto procesu a modelu ideálního dvora srov. Aloys WINTERLING, „Hof“. *Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte*, in: Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (Hrsg.), *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomenon*, Köln 2004, s. 77–90.

6 Téma v českém prostředí dosud bezpochyby jen málo reflektované. Čestnou výjimkou je studie zaměřená ovšem na pozdější období: Martin NODL, *Stáří v pozdním středověku*, Souvislosti 2, 1997, s. 7–28.

7 Z domácí literatury doplníme titul: Martin NODL – František ŠMAHEL (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Praha 2009.

8 O šlechtické reprezentaci v základních dimenzích času a prostoru pojednal: Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.

Součástí knihy je úsporný poznámkový aparát umístěný za textem, seznam použitých pramenů a literatury, zkratek, vyobrazení s odkazy na zdrojové dokumenty a rejstřík osobních a místních jmen, rozšířený výběrem důležitých věcných hesel, vztahujících se k tématu knihy. Publikace tematizuje dosud málo zmapované oblasti dějin přemyslovské dynastie pojmávané dříve většinou z hlediska politických a správních dějin. Netají se inklinací k literárně a kulturně historickému pojetí. Autoři zdůraznili zejména nedostatečnost dosavadního výzkumu v oblasti rodiny, každodennosti a mentality, které sledují především prostřednictvím dvorské literatury. Knihu je tak možné chápat jako dialog mezi ideálem středověkých literárních pramenů a realitou, která v těchto dílech probleskuje a jejíž charakter autoři odhalují pestrými způsoby konfrontace s dalšími prameny. Některé pasáže knihy jsou plně inovativní, na jiných místech převažuje přehled známých skutečností, či sumarizované výsledky předchozího bádání. Práce si klade za cíl napomoci k nové etapě bádání, kde lze doufat, že se některá rámcově nastíněná témata (gender, rodina, dětství) dočkají podrobného zpracování monografickou formou. Těž mnohá díla dvorské literatury zasluhují pozornost moderního překladatelského úsilí. Dana Dvořáčková-Malá současně s recenzovanou publikací připravila překlad zbásněného rytířského románu Viléma z Wenden (*Wilhelm von Wenden*) od Oldřicha z Etzenbachu (*Ulrich von Etzenbach*).

Pokud bychom se zastavili nad dílčími otázkami formálního rázu, mohla být snad některá tematická okna více vázána na obrazové přílohy (např. Ideální žena ve středověku; Manželství ve středověku; Zámek ve středověku), které zde mohly lépe vyniknout než volným přiřazením k hlavnímu textu. V práci podobného rozsahu a počtu autorů se pak nelze plně vyhnout ani drobným nepřesnostem jako nejednoznačnému psaní jmen (Vilém z Wenden/*Wilhelm von Wenden*, Oldřich z Etzenbachu/*Ulrich von Etzenbach* apod.), které však lze autorskému kolektivu odpustit, stejně jako několik drobných nepřesností v rejstříku.

Recenzovaný titul lze hodnotit jako reprezentativní dílo, cenné otázkami, jež pokládá budoucímu výzkumu, stejně jako inovativními odpověďmi, které poskytuje. Zasažení tématu do evropských souřadnic a paralel se stává standardem kvalitních děl domácí historické produkce.

Zdeněk Beran

Gabriel P. HUNČAGA, OP

Dominikáni na ceste k intelektuálnym elitám vrcholného stredoveku

(= Studia Christiana, vol. 7)

Kraków–Bratislava, Towarzystwo Słowaków w Polsce – Chronos 2013, 460 s.,

ISBN 978-80-89027-37-8 (Chronos), ISBN 978-83-7490-581-7 (TSP).

Dějiny dominikánského řádu jsou ve srovnání s jinými řeholemi slovenskou i českou historiografií stále zanedbávané. Proto je potěšitelné, když se na trhu objeví nový titul s touto tematikou. Kniha dominikána Gabriela P. Hunčagy je o to přínosnější, že se nezaměřuje na domácí dějiny, nýbrž je zacílena na dějiny celořádové, tj. evropské. Tato skutečnost má

své výhody, ale i zápory. Autor, zkušený historik dominikánského řádu,¹ se tentokrát vpravil na pole již notně zorané, do období největší slávy dominikánů v Evropě, do 13. století. Vznik a počátky dominikánského řádu a jeho intelektuální práce byly již od 19. století mnohokrát prozkoumány z různých úhlů pohledu badateli z celé Evropy i zámoří. V bývalém Československu je ovšem většina v knize podaných informací nová a tudíž přínosná. Některé, jako v případě kancléře pařížské univerzity Filipa (s. 127n.), jsou pak nahlíženy v nových souvislostech i z evropského hlediska.

Největším kladem knihy je tak příkladná autorova práce s odbornou literaturou a edicemi téměř z celé Evropy. Vedle slovenských, českých a polských studií tu defilují studie jazykově německé, anglické, francouzské, přihlédnuto bylo i k těm maďarským. Veškerou literaturu i edice používá autor kriticky. Podařilo se mu vyhnout se starým pochybením církevního dějepiscetví, na která na začátku svého díla upozorňuje (s. 16–17). Nejdůležitější knihou, se kterou se autor musel vyrovnat, byla monografie Michèle M. Mulchaney o dominikánském školství do roku 1350.² Ta platí za klíčové kompendium o tématu. Podle Hunčagy se ovšem autorka jen v omezené míře věnuje „vzniku dominikánů a vplyvom, ktoré v tejto súvislosti vyústili do prepojenia rehole so súdobým vzdelávacím procesom“ (s. 49). Hunčaga se oproti tomu snažil promyšlenou selekcí pramenů, zejména úřední proveniencí, „docielití ucelený pohľad na danú problematiku zvnútra rehole“ (s. 23). Ústředním motivem knihy pak bylo „systematicko-analytické rozpracovanie tejto tematiky“ (s. 369). Autor nezastírá, že se jedná pouze o jeden z možných přístupů a že by bylo žádoucí použít komparativní metodu a porovnat vzdělávání dominikánů s dalšími mendikanty (s. 369), třebaže sám v celé knize neustále přihlíží nejen k františkánům, ale i k řeholím, se kterých si svatý Dominik mnoho vypůjčil, tedy k cisterciákům a premonstrátům. Na závěr Hunčaga doporučuje prohloubení prosopografického výzkumu. Hlubší poznání životních osudů předních dominikánů 13. století bude však po mém soudu úkol nesporný a vzhledem k nevelké pramenné základně budou jeho výsledky velmi omezené.

V Hunčagově knize pak čtenář nalezne nejen detailní vyličení počátků řádu (s. 53–112), ale zejména jeho vztahu ke vzdělání a organizaci řádového školství (s. 113–248), poměru dominikánů ke knihám a budování řádových knihoven (s. 249–279). V neposlední řadě se čtenář také seznámí s dominikánskou teologií a se spory řádu s pařížskou univerzitou (s. 280–347), které ovlivnily samu podstatu řádového uvažování o vzdělání během 13. století. Podstatné jsou ovšem i přílohy této práce (s. 370–411), protože přinášejí slovenský překlad z díla Humberta z Romans týkající se vzdělání a vzdělávání uvnitř řádu a výňatky z originálních textů z *Ratio studiorum* (1259) i papežských nařízení majících souvislost se školstvím a intelektuální činností řádu.

1 Gabriel P. HUNČAGA, *Historické štúdie k dejinám dominikánov*, Bratislava 2008.

2 Michèle M. MULCHAHEY, *“First the Bow is Bent in Study...” Dominican Education before 1350*, Toronto 1998.

Kniha samozřejmě obsahuje i seznam použitých pramenů (edic) a hojně literatury. Zde mi snad chybí jen některé práce Augustina Aloise Neumanna³ a Václava Štěpána⁴ vztažující se k českým poměrům a k pozdnímu středověku, který ovšem již nebyl tématem Hunčagovy práce. Více postrádám knihu Krzysztofa Kaczmareka⁵ o školství polských dominikánů ve středověku.⁶ Publikace samozřejmě zahrnuje i jmenný a věcný rejstřík. Zvláštní zmínku si zaslouží péče o zájemce nerozumějící slovenštině. Kniha jim nabízí kromě resumé v anglickém (s. 435–443) a německém (s. 444–453) jazyce, také kompletní obsah v obou řečech.

Monografie je ale určena především slovenským a českým zájemcům, pro které poprvé shrnuje osudy dominikánského vzdělávání oné doby na základě podrobné znalosti literatury a pramenů na širokém pozadí společenských změn 13. století. Je trochu škoda, že se autor nepokusil alespoň naznačit proměny řádového školství a intelektuálního života v pozdním středověku a zejména v raném novověku, aby měl čtenář představu, co z ideálů „otců zakladatelů“ přežilo, a naopak co bylo změněno, ať již dobrovolně nebo vynuceně. Avšak psát o úpadku a zenitu s sebou vždy přináší nemalé obtíže osobního rázu. Platí-li to obecně, pro řádovou historiografii to platí dvojnásob.

Jakub Zouhar

Petr JINDRA – Michaela OTTOVÁ (edd.)

Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách

Plzeň–Řevnice, Západočeská galerie v Plzni –

Nakladatelství Arbor Vitae 2014, 496 s., 487 ilustrací a příloh,

ISBN 978-80-86415-93-2 (ZG), ISBN 978-80-7467-059-6 (AV).

Mapování projevů gotického umění v jednotlivých geografických celcích historických Čech představuje důležitý stejně jako přitažlivý badatelský úkol. Má totiž ambici prezentovat špičková díla gotické architektury, malby, ale i dalších segmentů uměleckého snažení, a to nejen v dobovém sociálním a geografickém kontextu jejich vzniku. Jinak řečeno, takto může být prezentováno gotické umění ve velmi širokém kvalitativním spektru svých uměleckých projevů. Za klíčové považují při této strategii zasazení uměleckých artefaktů do do-

3 Augustin [Alois] NEUMANN, *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930; TÝŽ, *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*, Praha 1939.

4 Václav ŠTĚPÁN, *Dějiny dominikánského kláštera a kostela sv. Václava v Opavě*, Opava 2014 (původně autorova disertační práce z r. 1975 uložená na FF UK v Praze); TÝŽ, *Osudy archivu a knihovny dominikánského kláštera v Opavě*, Sborník archivních prací, sv. 53, č. 2, 2003, s. 525–549.

5 Krzysztof KACZMAREK, *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005. Jen na okraj je možno zmínit i další jeho knihu: *Konwent dominikanów wrocławskich w późnym średniowieczu*, Poznań 2008.

6 Opět jen na okraj je možno upozornit na Hunčagou necitovanou knihu Juan VERNET, *Arabské Španělsko a evropská vzdělanost*, Brno 2007 (orig. 1999), kde zájemce najde některé souvislosti o Aristotelovi a jeho překladech z arabštiny.

bových sociálních vazeb, které spojují jednotlivá díla s konkrétními objednateli, ať se jednalo o šlechtické rody, církve, nebo i městské či měšťanské objednavatele.

Označení jihozápadní Čechy nepředstavuje žádný tradiční historický název, který by odrážel konkrétní historicko-správní útvar, na který se dělilo České království ve středověku, případně raném novověku. Jak je tedy v publikaci používaný geografický prostor jihozápadních Čech vymezen? Podle autorů jde o region ohraničený na východě Brdy, na západě a na jihu Šumavou. Jinak řečeno, jedná se o historické území Prácheňského kraje a Klatovska, které náleželo do historického kraje Plzeňského. Toto vymezení bylo ovlivněno zejména mimořádným vzestupem rodu Švihovských z Rýzmburka ve druhé polovině 15. století. Tito aristokraté vtiskli rovněž docela jedinečný ráz uměleckým dílům, která ob jednávali.

Publikace je výsledkem mezioborové spolupráce obecných historiků a historiků umění. Ta se zde ukázala být velmi prospěšná přinejmenším z toho důvodu, že kolektiv autorů usiloval o co nejtěsnější zachycení původního kontextu vzniku uměleckých děl, a to i v dobových společenských a sociálních souvislostech. Tomu se staly kvalifikovaným východiskem kapitoly historiků Jana Lhotáka, Michala Tejčka a Vladimíra Horpeniaka. Lhoták a Tejček naskicovali rovněž profily nejvýznamnějších objednavatelů uměleckých děl.

Na tento velmi komplexní a promyšleně strukturovaný historický úvod do sledovaného geografického rámce navazují vlastní umělekohistorická zpracování jednotlivých projevů gotického slohu, a to od poloviny 13. až do poloviny 16. století. Rozsáhlá partie, jejímž autorem je Jiří Kuthan, je tu logicky věnována sakrální architektuře od 13. do 16. století a jejímu historickému zakotvení. Tato i další umělekohistorické kapitoly jsou koncipovány tak, že po souhrnném zpracování tématu, postihujícím těžiště toho kterého dílčího období a hlavní umělecká díla, následuje katalog vybraných památek. V případě sakrální architektury s logickým těžištěm v pozdní gotice (např. Klatovy, arciděkanství chrám, Nezamyslice, farní kostel – celkem se tu jedná o téměř dvě desítky položek). V exkurzu se věnoval interiéřům sakrálních prostor a jejich vybavením Aleš Mudra. Hradní architekturu zpracoval Jan Anderle. Nechybějí tu ani z typologického hlediska poněkud atypické hradní stavby jako Velhartice, Švihov či Kašperk. Vedle odborné stránky zaujme též nápadité grafické zpracování rekonstrukcí hradních objektů.

Jan Royt zpracoval nástěnnou a deskovou malbu ve sledovaném regionu. Setkáváme se tu ovšem se zajímavou dilatací, postrádáme totiž deskovou malbu 14. století. Zde jsou důležité malby nástěnné, v čele se známými torzálně zachovanými freskami z Albrechtic u Sušice či z Janovic nad Úhlavou. K nim stojí v jistém opozitu díla pozdní gotiky, ať již epitaf Půty Švihovského či nástěnné malby s renesančními prvky na hradě Švihov. Viktor Kubík je autorem kapitoly o knižní malbě, která má podle něho více vazeb k českému vnitrozemí než k sousednímu Bavorsku. Nejsem si jist, zda byl do katalogu vhodně zařazen tzv. Misál Zbyňka Zajíce z Hazmburka. Dílna Vavřince z Klatov, jak uvedeno, sídlila v hlavním městě; tento muž tedy nemá se zkoumaným regionem, kromě místa původu, nic společného, jak ostatně prozrazují další položky knižní malby.

Michaela Ottová zpracovala gotické sochařství. Zaujme tu jistá kvalitativní odstupňovanost dochovaných soch: jen průměrné madony krásného slohu na straně jedné a třeba náhro-

bek Půty Švihovského z Rýzemberka či Oplakávání ze Žebráku na straně druhé. Publikaci ukončují dva exkurzy, které navazují na partii o sochařství, totiž téma Oplakávání Krista (P. Jindra) a bilance půlstoletého bádání o Mistrovi Oplakávání Krista ze Zvíkova (M. Ottová).

Na přehledu zachovaného památkového fondu tu lze velice dobře dokumentovat vývojovou dynamiku, mezi léty 1300–1400–1500 korespondující se vzestupem kvality uměleckých děl ve sledovaném prostoru. Skutečně, 15. století s přesahelem do věku následujícího, velice plasticky odráží – měřeno prezentovanými artefakty všeho druhu – celkový vzestup regionu (sociální i umělecký), spojený zvláště se zmíněným rodem Švihovských z Rýzemberka.

Vedle nesporné odborné úrovně, reprezentované předními specialisty řady umělecko-historických disciplín, musím upozornit na formální stránku zpracování publikace. Je výtečně graficky koncipována, s celou řadou zajímavých momentů, jako například rekonstrukce vybavení interiérů, případně začlenění detailů hradní architektury do ideálních pohledů rekonstruovaných opevněných sídel. Recenzovaná kolektivní monografie představuje významný příspěvek ke studiu středověkého gotického umění v Čechách. Současně naznačuje jednu ze směrnatných cest, kudy by se mělo budoucí bádání ubírat.

Jaroslav Čechura

Oswald BAUER

Zeitungen vor der Zeitung. Die Fuggerzeitungen (1568–1605) und das frühmoderne Nachrichtensystem

Berlin, Akademie Verlag 2011, 436 s., ISBN 978-3-05-005158-1.

Publikace *Zeitungen vor der Zeitung* shrnuje výsledky rozsáhlého výzkumu, jemuž podrobil Oswald Bauer psané noviny shromážděné bratry Filipem Eduardem a Oktaviánem Sekundem Fuggerem. Vzhledem ke skutečnosti, že jde o jednu z neznámějších sbírek novin ze 16. století, se musel autor vyrovnat s příspěvky mnoha předchůdců. Zhostil se tohoto úkolu se ctí a vytvořil nejen čtivou syntézu představující zpravodajský systém vlivné finančnické rodiny, nýbrž přispěl do ní též několika důležitými tématy, jež dosud unikala badatelské pozornosti. Mezi ně náležely zvláště otázky po spolehlivosti zpráv, jejich významu pro objednavatele a šíření znalostí o aktuálním dění v raně novověké společnosti.

V úvodní části knihy popsal Oswald Bauer vývoj prvních novin. Na rozdíl od některých svých předchůdců¹ nepřisoudil klíčovou úlohu obchodníkům, nýbrž vyslancům, zvláště italským. Přesvědčivě doložil, že se novinové zpravodajství nejrychleji vyvíjelo v Benátkách a Římě. Již v polovině 16. století tu fungovala síť profesionálních novinářů, kteří byli ovšem také podstatně dříve než jiní zpravodajové omezováni cenzurou.

---

1 Margot LINDEMANN, *Nachrichtenübermittlung durch Kaufmannsbriefe. Brief-„Zeitungen“ in der Korrespondenz Hildebrand Veckinchusens (1398–1428)*, München–New York 1978 a Theodor Gustav WERNER, *Das käufmännische Nachrichtenwesen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit und sein Einfluß auf die Entstehung der handschriftlichen Zeitung*, Scripta Mercaturae 2, 1975, s. 3–51.

Od popisu vzniku prvních novin přešel autor k problematice distribuce. Poštovnímu systému, otevírání nových tras a jejich spravování věnoval značnou pozornost, neboť se přikláněl k názoru, že rozmach novin jako nového média umožnilo právě dobré fungování pošty. Tato odpověď na otázku, proč se noviny nezrodily v některé z rozvinutých mimoevropských kultur, je poněkud zjednodušená. Přesto je nutné uznat, že Bauer rozšířil současný stav bádání o nové poznatky, jež objasňují, jak v praxi probíhalo rozesílání a doručování novin. Velmi důležité jsou také výpočty finančních nákladů, které bylo nutné na noviny vynaložit. Autorovi se podařilo nalézt několik nabídek, na jejichž základě dovedl, že novelant požadoval ve druhé polovině 16. století za pravidelné zasílání týdenních novin obvykle 30 zlatých ročně. Fuggerové ovšem objednávali noviny z více zdrojů a museli též uhradit poštovné.

Objasnění, jak nákladné psané noviny byly, vedlo logicky k bližšímu pohledu na objednavatele novin a jejich motivaci. V kapitole věnované Filipovi Eduardovi a Oktaviánu Sekundovi Fuggerovým popsal Bauer nejprve stručně postavení a životní osudy obou bratrů. Následně se zaměřil na jejich kontakty s osobami, které jim novinky poskytovaly. Ty rozdělil do tří skupin. Do první náleželi zaměstnanci rodinné firmy. Na základě dokladů z kopiířů fuggerovské korespondence doložil, že Fuggerové často žádali své zaměstnance o novinky, přičemž se rozhodně neomezovali na přehledy směnných kursů a jiné ekonomické záležitosti. Další skupinu informátorů představovali různí klienti i rodinní přátelé. Při rozhovorech a korespondenci s nimi si Fuggerové nejen rozšiřovali svůj přehled, nýbrž byli též motivováni k získávání dalších zpráv, neboť ve vyšších vrstvách náležela informovanost k ceněným vlastnostem. Třetí skupinu tvořili profesionální tvůrci novin. Skutečnost, že se Bauerovi podařilo některé z nich identifikovat, zvyšuje hodnotu jeho práce. Novelanti totiž vyhledávali anonymitu, a proto je zpravidla velmi obtížné či přímo nemožné přiřadit k určitým psaným novinám osobu, která je sestavila.²

Co se týče výše zmíněné motivace, doložil autor přesvědčivě, že Fuggerové objednávali noviny z mnoha různých důvodů. Využívali je v chodu firmy, ale současně byli přitahováni i takovými zprávami, jež podněcovaly zvědavost jich samotných či urozených přátel, na něž mohli posléze zapůsobit svými znalostmi. Pokud obdrželi noviny, které byly z jejich pohledu napsány nepřesně či málo podrobně, ihned sdělovali novelantům své výhrady. Došlé noviny uchovávali, o což se zasloužil zvláště Oktavián Sekundus Fugger.

Z původní kolekce svázané do 30 konvolutů se v Rakouské národní knihovně dodnes dochovalo 27 svazků. Vzhledem ke skutečnosti, že celkově obsahují více než 19 500 novinových listů, stál autor před nelehkým úkolem, jak toto obrovské množství uchopit. Pro celou sbírku vytvořil přehledné tabulky jazyků, v nichž byly noviny sestaveny, stejně jako míst jejich původu. Škálu témat ale nebylo možné postihnout obdobným způsobem. Rozhodl se tudíž pro kombinaci kvantitativní a kvalitativní analýzy. V první fázi se zaměřil na noviny z pěti různých let, přičemž vždy zvolil avíza z čtyř po sobě jdoucích měsíců. Vybrané noviny podrobil detailnímu rozboru. Z něho vyplynulo, že naprostá většina z nich přinášela zprávy o válkách či jiných násilných činech. K dalším oblíbeným námětům náležela politika, hospodář-

---

2 V českém prostředí se identifikací novelantů zabýval Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011, s. 78–110.

ství a různé společenské události. Naopak náboženství se těšilo podstatně menšímu zájmu, než by se dalo předpokládat. Zprávy o podivuhodných úkazech či přírodních neštěstích se ve fuggerovských novinách objevovaly jen velmi zřídka.

Při kvalitativní analýze se autor soustředil na obraz pěti důležitých událostí, které si v psaných novinách získaly značný prostor. První z nich byly královské volby v Polsko-litevském státě. Ze všech zvolených případů vykazovaly zprávy o jednáních polské šlechty největší kolísání, co se týkalo spolehlivosti. Vedle poměrně zasvěcených zpráv Bauer doložil i značně přehnaná či zčásti vymyšlená tvrzení. Příčinou byl jistě fakt, že Fuggerové nezískávali zprávy o dění v Polském království od zpravodajů tam sídlících, nýbrž prostřednictvím různých habsburských a říšských novelatů.

Podstatně větší spolehlivost vykazovaly zprávy o porážce španělské Armady v roce 1588 i sporu o kolínské arcibiskupství mezi Arnoštem Bavorským a Gebhardem Truchsešem. Na vývoji obou případů byli Fuggerové finančně zainteresováni. Proměny mocenského postavení na moři zásadně ovlivňovaly jejich obchody s kořeními a bavorští vévodové si u nich zase půjčovali značné částky právě na vojenské vyřešení zmíněného konfliktu.

Velmi dobře byli Filip Eduard a Oktavián Sekundus Fuggerové zpraveni také o sporu Ženevy se Savojskem, ačkoliv na něm neměli přímý obchodní zájem. Poznámky v novinách stejně jako zmínky v osobních listech poukázaly též na skvělou obezřetnost s případem podvodného alchymisty Marca Bragadina. Přestože šlo spíše o senzační historiku, sledovali ji Fuggerové očividně s napětím. Na základě výše zmíněných příkladů se Bauerovi podařilo přesvědčivě ukázat, že Fuggerové dostávali na svou dobu velmi aktuální a spolehlivé zprávy, o něž se opravdu zajímali.

Zatímco kvantitativní i kvalitativní rozbor fuggerovského zpravodajství náleží k mimořádně přínosným částem publikace, pokus o srovnání s jinými evropskými sbírkami již tak zdařilý není. Zatímco v případě avíz uložených v Bayerische Staatsbibliothek a zpravodajství Filipa Ludvíka Falcko-Neuburského pracoval autor alespoň zčásti s prameny, o novinových sbírkách humanisty Huga Blotia či posledních Rožmberků pojednal pouze na základě literatury.³ Zvláště o rožmberské kolekci se proto vyjádřil naprosto zavádějícím způsobem, neboť mu dle všeho nebylo zcela jasné ani to, z jakého období pochází.⁴

3 Informace o sbírce Huga Blotia čerpal Oswald Bauer z nevydané disertační práce Edith RÜHL, *Die nachgelassenen Zeitungssammlungen und die Gelehrtenkorrespondenz Hugo Blotius' des ersten Bibliothekars der Wiener Hofbibliothek*, Wien 1958. V případě rožmberské sbírky se opíral o dva články Zdeňka Šimečka, jež ovšem nepředstavovaly kolekci v její úplnosti. Zdeněk ŠIMEČEK, *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionsszusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*; in: *Presse und Geschichte, II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung*, München–London–New York–Oxford–Paris 1987, s. 71–82 a TÝŽ, *L'Amérique au 16e siècle à la lumière des nouvelles du service de renseignements de la famille des Rožmberk*, *Historica* 11, 1965, s. 53–93.

4 Oswald Bauer naznačoval na základě ne úplně správně pochopeného Šimečkova výroku, že rožmberská sbírka obsahuje prakticky výlučně noviny z 90. let 16. století. Ke skutečnému rozsahu této kolekce Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz Polsko-litevského státu a Moskevského velkoknížectví v raně novověkém zpravodajství české šlechty (1450–1618)*, disertační práce Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2013, s. 46–52.

I přes tyto nedostatky si publikace Oswalda Bauera zaslouhuje značné ocenění. Více než dvě třetiny jejího obsahu jsou založeny na původním výzkumu, který přinesl mnoho podnětných informací. Autor se věnoval nejen vlastním novinám, nýbrž také korespondenci, účetním knihám i testamentům jejich objednavatelů. Výsledky svého bádání podal velmi čtivou formou, a proto jeho knihu ocení nejen historici, kteří se zabývají dějinami zpravodajství, nýbrž každý, kdo se chce dozvědět více o bohatém kulturním a intelektuálním životě společenských elit v raném novověku.

Kateřina Pražáková

Tomáš ČERNUŠÁK (ed.)

Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars IV. September 1608 – Junius 1609
(= *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, Tomus IV.*)
Praha, Academia 2013, XLIV + 471 stran, ISBN 978-80-200-2238-7.

Bádání o raném novověku se na sklonku roku 2013 dostalo nového nástroje, jímž je edice další části korespondence Antonia Caetaniho, papežského nuncia u císařského dvora v letech 1607–1611. Tato práce je výsledkem dnes již takřka staletého projektu vydávání nunciatur, který dostal do vínku Český, resp. tehdy Československý historický ústav v Římě při svém vzniku v roce 1923. V době vzniku ústavu byla práce na edici nunciaturní korespondence týkající se prostředí Svaté říše římské rozdělena mezi Görresovu společnost, německý historický ústav a ústav rakouský. Tyto výzkumné instituce kolegiálně přenechaly československému ústavu část nunciatur z období 1592–1628, kdy císařský dvůr buď sídlil v Praze, nebo se nunciatura činnost podstatně týkala českých zemí. Byla tedy naplánována ediční řada *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem* (EANI), která má dosáhnout celkem třiceti svazků.

Úkolem dnešního Českého historického ústavu v Římě je dokončení edice všech dvanácti nunciů, kteří v této době působili na císařském dvoře. Pokud se podíváme na řadu od roku 1923 editovaných svazků, zjistíme, že jde o úkol v mnoha ohledech nadále trvající. Kromě prvního svazku edice nunciatur Giovanni Stefana Ferreriho, vydaného roku 1944 Zdeňkem Kristenem a čtyř svazků edice korespondence Antonia Caetaniho, vydaných Milenou Linhartovou již v letech 1932–1946, k nim můžeme přiřadit právě Tomášem Černušákem připravený svazek, navazující na její práci. Víme, že Alena Pazderová připravuje edici korespondence Cesareho Speciana (nunciem byl v letech 1592–1598), probíhají i práce (započaté Pavlem Balcárkem) na edici z doby nunciatury Carla Carafy, která je vzhledem k období nunciatura působení (1621–1628) i k jeho mimořádnému talentu a vlivu jedním z největších desiderat historie raného novověku ve střední Evropě.

Cílem Černušákovy práce byla edice korespondence pražského nuncia Caetaniho v období od září 1608 do června 1609, tedy v období klíčovém nejen pro naše dějiny: právě v této době došlo k vydání Rudolfova Majestátu. Edice je připravena pečlivě, její tvůrce se mohl opřít o opisy korespondence nalezené v pozůstalosti Mileny Linhartové, korpus textů ovšem rozšířil o další dopisy, objevené při vlastním studiu ve vatikánském archivu a knihovně.

Editor však nezůstal pouze u publikování korespondence: edici předchází obsáhlejší odborná studie, která se zabývá osobností nuncia Antonia Caetaniho a jeho posláním. Díky tomuto úvodu, který se zabývá zasazením editovaných textů do kontextu papežské politiky, ale také osobou samotného Antonia Caetaniho a jeho aktivitami od počátku jeho působení na pražském dvoře až do června roku 1609, včetně stručného vylíčení závěru jeho života, dostává edice důstojný rámec vědecké práce. Po editorově zhodnocení dochovaných pramenů a nástinu edičních zásad následují prepisy 495 dokumentů korespondence nuncia Caetaniho a jeho římského protějšku, kardinála-nepota Scipiona Cafarelli-Borgheseho, s kritickým aparátem. Práce je dále vybavena přehledem zkratk, citovaných pramenů, seznamem literatury a heslářem analytického rejstříku (zahrnuje osobní, místní a předmětová hesla), vypracovaného podle současného standardu edic *Nuntiaturberchte aus Deutschland* a *Instructiones Pontificum Romanorum*, vydávaných Německým historickým ústavem v Římě.

Úvodní studie je z odborného hlediska cenným přehledem činnosti Caetaniho. Černušák zasazuje informace, obsažené v korespondenci, do širšího kontextu vývoje i na základě odborné literatury. Caetaniho biografie by možná mohla být podrobnější, je však možné, že autor připravuje její publikování na jiném místě a nezbývá nám, než v to doufat. Možná by bylo s ohledem na možné další nálezy nunciovy korespondence i pro účely případné komparace vhodné zařadit do publikace tabulku s přehledem jeho šifry.

Edice je přirozeně pokračováním již dříve vydaných svazků Caetaniho nunciatury, ale vzhledem k poměrně velkému časovému odstupu doznala ediční technika několika změn. Na první pohled je patrná změna jazyka úvodních studií i kritického aparátu: s ohledem na upadající znalost latiny i na skutečnost, že se již nenacházíme v době nacionálních střetů, byla zvolena němčina. Tato volba je výsledkem delší diskuse současných editorů nunciatur z prostředí Českého historického ústavu a rozhodnutím spíše kolektivní povahy. Je proto nutno s ní souhlasit, i když by bylo možno volit např. angličtinu, která by zřejmě edici učinila přístupnější ještě širší odborné veřejnosti.

Další výraznou změnou je upuštění od prepisů textu dokumentů, které jsou v edici zmiňovány a které byly přílohou příslušných depeší a instrukcí. Namísto toho je pouze citováno jejich archivní uložení v příslušných vatikánských fondech. Také tato editorská volba však má svou logiku a své odůvodnění, neboť jinak by edice narostla nejenom co do rozsahu, ale byla by značně ztížena (a prodloužena) i její příprava. Zde je ovšem s vaničkou vyléváno i dítě: edice je sice kratší a je možné ji připravit rychleji, badatel zabývající se danou problematikou ovšem pro pochopení editovaných kusů musí čerpat z archivního materiálu, který není lehce dostupný. Ve svazcích vydávaných v budoucnu by spíše mohla být zvolena kompromisní varianta, kdy je nejenom zmíněno základní určení příslušného pramene, ale je také uveden stručný regist, zpřístupňující jeho obsah. Uživatelé edice by tak měli alespoň základní přehled o dokumentu, a mohli zjistit, zda se např. nejedná o italský překlad písemnosti, uložené v našich archivech v původním znění, nebo zda se jedná o dokument zásadnější povahy, který je skutečně nutno konzultovat přímo na místě.

Texty edice jsou přepsány pečlivě, bez závažnějších chyb v transkripci. Na mnoha místech by ovšem bylo možné diskutovat o zvoleném způsobu transkripce, který vychází ze

zásad použitých ve dříve vydaných svazcích celé řady „českých“ nunciatur. Edice je vybavena stručnými, ale výstižnými poznámkami pod čarou, čísloványými pro každý z dokumentů zvlášť. Poznámky slouží k identifikaci osob a skutečností zmiňovaných v textu či k eventuelním „technickým“ komentářům editora, kterých ovšem díky charakteru zachovaných pramenů není příliš mnoho.

Jak již řečeno, úvodní studie i samotná edice jsou dokladem řemeslné i odborné zdatnosti autora, jeho akribie a znalosti literatury tématu. Je cenným počinem pro poznání náboženského a politického vývoje střední Evropy v daném období. A je také výrazem toho, že česká historická věda může a umí pracovat na úrovni současné světové historiografie a dokáže ji obohatit. Edice je také důkazem, že dnes již takřka dvacetiletá existence Českého historického ústavu v Římě má smysl a přináší plody.

Tomáš Parma

Jaroslava HAUSENBLASOVÁ – Jiří MIKULEC – Martina THOMSEN (Hrsg.)

Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen.

Der Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609

(= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 46)

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2014, 290 s., ISBN 978-3-515-10609-2.

Mezi mnoha letopočty, na které na počátku nového století připadají kulatá výročí historických událostí, nemohl uniknout pozornosti ani rok 1609. Český král Rudolf II. tehdy na počátku července po nátlaku českých evangelických stavů vydal listinu, zaručující jim svobodné provozování náboženské praxe a vlastní církevní správu, známou jako Majestát. Stejně jako na počátku 20. století, kdy vyšla útlá jubilejní publikace Kamila Krofta,¹ se také roku 2009 objevila rozsahem sice nevelká, o to ale pozoruhodnější kniha Jiřího Justa, která již svým titulem řadila vydání Majestátu mezi „dny, které tvořily české dějiny“.² V září téhož roku uspořádal Historický ústav Akademie věd ČR ve spolupráci s lipským Centrem pro dějiny a kulturu středovýchodní Evropy (*Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas*) mezinárodní konferenci s cílem blíže poznat okolnosti a (středoevropské souvislosti vedoucí k vydání Majestátu, posoudit ho jako možný model řešení soudobých konfesně motivovaných konfliktů, interpretovat jeho důsledky pro každodenní náboženskou praxi v zemi stejně jako hledat odpověď na otázku po projevech Majestátu v různých sférách umělecké tvorby (k cílům konference na s. 18–19). Přednesené příspěvky doplněné o další vyžádaná sdělení nyní vyšly v renomovaném německém nakladatelství. Výsledky výzkumu konfesního vývoje Čech na počátku novověku včetně jeho mezinárodních souvislostí, napojení na soudobou zemskou i mezinárodní politiku nebo lokálních projevů tak má šanci proniknout mimo relativně úzký okruh badatelů znalých českého jazyka.

1 Kamil KROFTA, *Majestát Rudolfa II.*, Praha 1909.

2 Jiří JUST, 9. 7. 1609 – *Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody* (= Dny, které tvořily české dějiny, sv. 19), Praha 2009.

Devatenáct příspěvků editoři rozčlenili do šesti bloků, jimž předeslali společnou úvodní studii (s. 11–22), v níž Majestát a spolu s ním vydané Porovnání v nezbytné stručnosti zasadili do kontextu vývoje náboženských poměrů českých zemí a do souvislosti s mocenskými zápasy mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem.³ Pozornost věnovali rovněž dlouhému zemskému sněmu roku 1609 a Majestátu vydanému na konci srpna 1609 pro Slezsko; tomuto privilegii však ve sborníku bohužel nebyla věnována samostatná pozornost.⁴

Nejvíce příspěvků se Majestátem zabývalo v kontextu náboženského vývoje českých zemí a dobové české i mezinárodní politiky. První blok studií otevřel přehled z pera Winfrieda Eberharda (s. 25–44), který shrnul základní tendence vývoje náboženských poměrů v Čechách od porážky husitských vojsk ve třicátých letech 15. století do ukončení stavovského povstání na podzim roku 1620. Největší pozornost autor věnoval událostem druhé a třetí třetiny 15. a první poloviny 16. století. V intencích svého dlouholetého zájmu se soustředil především na klíčová politická jednání a dohody, které se v průběhu dvou sledovaných století zapsaly do náboženských dějin země. Stručný příspěvek z pera Ines Rößler (s. 45–52) nabídl srovnání zásad náboženské tolerance potvrzených Majestátem s Českou konfesí z roku 1575 a s Augsburskou konfesí, sepsanou Philippem Melanctonem a v červnu 1530 předloženou na říšském sněmu v Augsburku císaři Karlu V. Rozdíl mezi těmito věroučnými texty se Rößler snažila interpretovat s ohledem na odlišný náboženský vývoj Čech a Svaté říše římské.

Druhý okruh témat měl zasadit Majestát do kontextu soudobých mezinárodních vztahů. Ve sborníku ho reprezentují dva příspěvky. Tomáš Černušák (s. 55–61) se na základě zpráv papežského vyslance u císařského dvora Antonia Caetaniho, jimž věnuje zaslouženou systematickou pozornost,⁵ zabýval vývojem politiky Svatého stolce v průběhu roku 1609. Přestože vydání Majestátu neovlivnilo základní linie papežské politiky, obával se nuncius, aby se Majestát nestal vzorem pro protestanty žijící ve Svaté říši římské na územích katolických zeměpánů. Stejně tak vnímal ohrožení, které Majestát přinášel pro snahy papežského stolce o restauraci katolictví v Čechách.

V následujícím sdělení se Jaroslava Hausenblasová (s. 63–81) zaměřila na diplomatické aktivity saského kurfiřta Kristiána II. v Praze roku 1609. Sledovala je v perspektivě předchozích diplomatických kontaktů mezi Habsburky a Wettiny, českou a saskou šlechtou či duchovními z obou zemí, ale také v kontextu těsného spojení mezi Rudolfem II. a lutersky smýšlejícím kurfiřtem. Autorka důkladně analyzovala zejména činnost rádců a vyslanců Kristiána II. ve sporu českého krále a císaře se stavovskou opozicí. Saská

3 Nověji Václav BŮŽEK (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611)*, České Budějovice 2010 (= Opera historica, 14).

4 Základním příspěvkem tak stále zůstává Jaroslav GOLL, *O slezském majestátě Rudolfa II.*, Časopis musea království českého 48, 1874, s. 3–22. Nověji v rámci syntézy dějin země viz Zdeněk JIRÁSEK a kol., *Slezsko v dějinách českého státu II (1490–1763)*, Praha 2012, s. 68–71.

5 Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*. Tomus IV., *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611*. Pars IV., September 1608 – Junius 1609, Praha 2013.

strana konflikt vnímala v kontextu dění ve Svaté říši římské a snažila se nalézt kompromis únosný pro obě strany sporu, s nimiž ji pojily úzké, ale diametrálně odlišné vztahy.

Následující blok příspěvků, které sledovaly Majestát v kontextu stavovských zájmů a strategií, se již zaměřil na české země. Václav Bůžek (s. 85–102) se zabýval zapojením Petra Voka z Rožmberka do soudobých politických a konfesních zápasů v závěrečných letech jeho života. Posledního rožmberského vladaře představil jako velmi dobře informovaného šlechtice, který disponoval přesnými zprávami o postojích uherských, rakouských, moravských i českých stavů stejně jako osobními vazbami na jejich čelné představitele. V případě tlaku českých evangelických stavů na Rudolfa II. v prvním pololetí roku 1609 vystupoval Petr Vok spíše jako morální autorita, která se v souladu s nadkonfesním přístupem snažila o překlenutí rozdílů v nekatolickém táboře a uchování míru v zemi. Další z nepřehlédnutelných postav politických a konfesních zápasů počátku 17. století, moravský velmož Karel starší ze Žerotína, se stala tématem studie Tomáše Knoze (s. 103–116), autora nejnovější biografie této pozoruhodné osobnosti moravských raně novověkých dějin.⁶ Protože na Moravě nevstoupil Majestát v platnost, pokusil se autor představit odlišnou koncepci garancí náboženské tolerance, reprezentovanou právě Žerotínem a ovlivněnou jeho skeptickým postojem k postupu českých stavů. Vyjadřoval ji respekt a důvěra vůči zeměpánovi jako spolehlivému partnerovi a garantovi dodržování zemských práv a svobod, jež zahrnovaly rovněž záruky náboženské tolerance. Spolu s vyloučením násilného odporu vůči panovníkovi Žerotín usiloval také o suverénní vystupování moravských stavů nezávisle na české stavovské reprezentaci.

Do opačného tábora upřel svůj zájem Pavel Marek (s. 117–132), který se zabýval reflexí Majestátu v prostředí české katolické šlechty, jež dosud stála ve stínu úspěchu evangelické stavovské opozice. Nejvíce pozornosti věnoval českému nejvyššímu kancléři Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic, vnímanému některými katolickými autoritami (Marek se věnoval zejména španělským vyslancům) jako hlavní záštitě katolických zájmů. V menší míře se autor zaměřil také na další katolické šlechtice, kteří při jednáních předcházejících vydání Majestátu nepatřili mezi radikály, a na jejich postoj k novému zemskému zákonu. V posledním příspěvku Petr Vorel (s. 133–140) analyzoval fiskální a měnovou politiku českých stavů let 1609 až 1618, zejména nové podmínky, které do této sféry vneslo usnesení českého zemského sněmu z roku 1615.

Další blok studií se zabýval každodenním náboženským životem po vydání Majestátu. Spojil v sobě dva z výše zmíněných cílů konference, které měly posoudit jeho schopnost garantovat nově vymezená pravidla náboženské tolerance a předcházet konfesně motivovaným konfliktům, a také analyzovat jeho důsledky pro soužití v konkrétních vícekonfesních lokalitách. Jiří Just (s. 143–154) věnoval pozornost podobě evangelické církevní správy po vydání Majestátu, v níž hlavní role připadla obnovené dolní konsistoři. Autor sledoval spory konsistoře a některých pozemkových vrchností, jež se týkaly snah o regulaci náboženského života na jejich panstvích nebo hmotného zajištění duchovních správců. Zaujaly ho rovněž náboženské polemiky vedené mezi jednotlivými

---

6 Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

konfesiími tábory uvnitř strany pod obojí. Stranou jeho pozornosti nezůstaly ani následky, které Majestát přinesl Jednotě bratrské, která se z pronásledovaného náboženského uskupení proměnila v do značné míry privilegované společenství. Stručné sdělení Pavla Kůrky (s. 155–160) se na třech konkrétních případech snažilo postihnout politické, náboženské a zejména církevně-správní důsledky, které Majestát, legalizující do té doby de iure ilegální luterství a Jednotu bratrskou, znamenal pro (staro)utrakvistické farnosti v pražských městech stejně jako pro věroučné směřování městských politických reprezentací.

Naopak na periferii království, konkrétně do vrchnostenského horního města Jiřetína pod Jedlovou na česko-lužickém pomezí, situoval svůj zajímavý příspěvek Wulf Wäntig (s. 161–169). Na základě kázání, které na konci října 1611 při slavnostním posvěcení tamního nového kostela Nejsvětější Trojice proslavil farář ze sousedního Dolního Podluží Joachim Schönfelder, se autor zamýšlel nad možnostmi propojení „velkých“ (zemských) a „malých“ (lokálních) dějin v prostředí, které mělo blízko k jiným centrům, než představovala vzdálená Praha. Spíše než státoprávní dokumenty měli podle autora pro duchovní tvář Jiřetína klíčový význam konkrétní duchovní, kteří v něm působili.

Kromě náboženské tolerance a evangelické církevní správy věnoval Majestát pozornost rovněž postavení pražské utrakvistické univerzity a možnosti zakládání škol na statcích evangelických stavů. Toto téma se stalo námětem příspěvku Martina Holého (s. 171–180), který nejprve sledoval plány a nezdary pokusů o reformu pražského nekatolického vysokého učení. V návaznosti na druhou zmíněnou část Majestátu se Holý následně zabýval třemi novými učilišti – bratrskou školou při Betlémské kapli, zřízením luterského gymnázia u kostela sv. Salvátora na Starém Městě pražském a fundací gymnázia v jihočeské Soběslavi založeného Petrem Vokem z Rožmberka. Přestože podle autora došlo krátce po roce 1609 k rychlému rozmachu nekatolického vyššího školství, všechna do něj vložená očekávání se – ať již vinou nedostatku času nebo financí – nepodařilo naplnit.

Do této skupiny studií náleží i příspěvek Antonína Kostlána (s. 183–194) věnovaný českému kalvinismu v období mezi Majestátem a Bílou horou. Přestože toto reformní učení hrálo v obou korunních zemích spíše vedlejší roli, dokázalo ovlivnit představy a názory významné části politických a intelektuálních elit a podle autora představovalo jednu z forem internacionalizace náboženského života českých zemí. Vliv kalvinismu Kostlán spatřoval hlavně v Jednotě bratrské, především pak u mladých bratrských šlechticů a duchovních. Snažil se rovněž upozornit na případy, kdy se luterství uchytlo v lokálním prostředí některých, hlavně moravských šlechtických panství. Větší pozornost pak soustředil na vývoj intelektuálního kalvinismu, který v českých zemích převažoval před rokem 1609, a politického kalvinismu, který začal nabývat na významu po vydání Majestátu a vyvrcholil v letech stavovského povstání.

Další tři studie byly věnovány otiskům Majestátu v různých typech raně novověké literatury. Jana Hubková (s. 195–214) se zabývala jeho rolí v letákové produkci a v polemikách první třetiny 17. století. Po krátké úvodní pasáži věnované publicistice na pře-

lomu prvního a druhého desetiletí 17. století, která vzhledem k Majestátu plnila především informační funkci, se autorčina pozornost přesunula do let českého stavovského povstání, jemuž Hubková věnovala podstatnou část svého sdělení. Období mezi léty 1610 a 1618 tak v podstatě zůstalo stranou autorčina zájmu, aniž by bylo řečeno, zda vůbec a případně jak dobová publicistika v těchto letech se zkoumaným tématem pracovala. V dalším textu se autorka podrobně soustředila na využití Majestátu v česko-falcké a naopak katolicko-císařské propagandě z let stavovského povstání a částečně i v tiscích z prvního pobělohorského desetiletí. Text Petra Hlaváčka (s. 215–223) se věnoval proměňám ideje českého mesianismu v 17. století, v níž připadla role také Majestátu. Její vrchol autor spatřoval v letech stavovského povstání a následně ji sledoval v dílech Jana Amose Komenského.

Na otázku, jak vnímala Majestát česká barokní historiografie, hledal odpověď Jiří Mikulec (s. 225–236). Ve zkoumaných textech rozlišil dva přístupy. První se soustředil na chronologické líčení událostí roku 1609 nebo celého počátku 17. věku, kde byl Majestát zmiňován v souvislosti s aktivitami evangelických stavů či případně jako událost, od níž vedla přímá cesta ke stavovskému povstání. Druhou možnost nabízely biografické pasáže věnované významným osobnostem tohoto období, především Rudolfovi II. a Zdeňku Vojtěch Popelovi z Lobkovic. V kritickém přístupu barokní historiografie k Majestátu, který souvisel s její rolí v legitimizaci nových politických a konfesních poměrů po porážce stavovského povstání, je podle autora možné spatřovat kontinuitu s díly katolických autorů sahajícími ještě před jeho propuknutí.

Závěrečný blok příspěvků byl věnován recepci Majestátu. Jaroslav Pánek (s. 239–260) se ve studii, která mezitím vyšla v upravené podobě česky,⁷ zabýval Majestátem jako tématem novodobé české historiografie od poloviny 19. století do počátku 21. věku. Na pozadí všech významnějších prací, které byly publikovány v průběhu posledních 150 let o tomto klíčovém zemském zákonu a sporech, jež doprovázely jeho vydání, sledoval vývoj jednotlivých historiografických koncepcí. Oceňování významu Majestátu totiž bylo a je – jak autor poznamenal – nerozlučně spjata s názorovou orientací jednotlivých autorů. Závěrečná rozprava od Martiny Thomsen (s. 261–273) usilovala o srovnání tří klíčových dokumentů, jež se pokoušely vytvořit pravidla mezikonfesního soužití ve (středoevropském) prostoru. Spolu s Majestátem věnovala Thomsen pozornost Augsburskému náboženskému míru uzavřenému v září 1555 mezi bratry Karlem V. a Ferdinandem I. a říšskými stavy, a Varšavské konfederaci z ledna 1573, která garantovala náboženskou toleranci na území Polsko-litevské unie. Spolu s tím a v návaznosti na roli Augsburského náboženského míru v německé kolektivní paměti se ve druhé části příspěvku autorka zabývala místem Majestátu v české kultuře vzpomínání.

Na recenzovaném sborníku stojí podle mého názoru za ocenění zejména dva přístupy. První souvisí s otázkou, která se nacházela v podtitulu pražské konference, ovšem v názvu sborníku se již neobjevila, totiž nakolik je možné Majestát vnímat jako milník

---

7 Jaroslav PÁNEK, *Majestát z roku 1609 jako téma novodobé české historiografie*, ČČH 108, 2010, s. 220–243.

evropských dějin. Takto položená otázka směřuje k širší reflexi zkoumaného právního dokumentu v kontextu snah o nalezení způsobu řešení soudobých politických a konfesních zápasů ve (středo)evropském prostoru. Písemně kodifikované náboženské míry byly nejen garanty vzájemného uznání rozdílných náboženství, ale také zajišťovaly politický a sociální (s)mír na určitém teritoriu (s. 261). V tomto smyslu je podle slov Jaroslava Pánka možné Majestát v kontextu dějin evropské tolerance vnímat jako milník snah o nalezení způsobu vícekonfesního soužití a o překonání konfesně motivovaných sporů. Význam Majestátu ale poněkud snižuje nejen krátká doba, po kterou zůstal v platnosti, ale také jeho omezení na jedinou zemi.

Spolu se snahou o hledání kontextů stojí za ocenění také opačný autorský přístup, totiž tážení po reálné potenci Majestátu a Porovnání překlenout rozdíly mezi jednotlivými konfesními tábory „skrývajícími se“ pod označení strana pod obojí. Stejně tak je třeba se ptát, jaké možnosti a limity měl Majestát při řešení konkrétních sporů, souvisejících se soužitím ve vícekonfesních lokalitách v Českém království. Ty totiž v žádném případě po vydání obou zemských zákonů neustaly. Je možné se s nimi setkat na různých úrovních od nejvyšší roviny nové evangelické církevní správy přes kontroverze mezi duchovními jednotlivých konfesí uvnitř strany pod obojí až po konkrétní prostředí královských, vrchnostenských nebo komorních měst, v nichž se angažovali aktéři ze světského i církevního prostředí. Spolu s upozorněním na některé slabiny nového zemského zákona, který například zaručoval svobodu vyznání i poddaným, ale neumožňoval nekatolickým poddaným žijícím na panstvích katolických pozemkových vrchností stavět tu své kostely a zřizovat školy (s. 145), by bližší prozkoumání zasluhovaly takové konflikty, v nichž sporné strany argumentovaly textem Majestátu nebo Porovnání. Nejen že by se tak ukázalo, kam až sahala znalost dobových právních norem, ale umožnilo by to také poznat způsoby čtení a využívání Majestátu v argumentaci protagonistů lokálních konfesně motivovaných zápasů.⁸

Lze jen litovat, že ve sborníku nebyla věnována pozornost důsledkům Majestátu pro soudobé výtvarné umění nebo literaturu. K tomuto interdisciplinárnímu přístupu se organizátoři konference přihlásili, na stránky recenzovaného svazku však takové příspěvky nakonec nepronikly.⁹ I přes tato desiderata se editorům podařilo vydat pozoruhodný sborník, který na pozadí výročí vydání mimořádně významného dokumentu nabízí různé přístupy ke zkoumání vícekonfesního soužití v českých zemích na sklonku 16. a počátku 17. století.

Josef Hrdlička

8 Některé informace shromáždil Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, sv. I*, Praha 1895, s. 248–249.

9 K možným přístupům srov. Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010; TITÍŽ, *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013.

Radek LIPOVSKI

Lidé poddanských měst Frýdku a Místku na sklonku tradiční společnosti (1700–1850)

Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2013, 495 s.,

ISBN 978-80-7464-194-7.

Radek Lipovski patří k nejmladší generaci historiků hospodářských a sociálních dějin, dlouhodobě se věnuje především obyvatelstvu industriálních oblastí severní Moravy a Slezska na prahu moderní doby. Recenzovaná publikace završuje jeho dosavadní výzkumy populace poddanských měst Frýdek a Místek v průběhu 18. a první poloviny 19. století. Jakožto demograf stál Radek Lipovski před otázkou, kterou si pokládá snad každý historik využívající agregativní metody výzkumu: jak z tisíců položek v databázích a následných výpočtů opět udělat „lidi“, tedy konkrétní a jedinečné historické aktéry. Své dilemma vyřešil spojením ryze kvantitativní analýzy populačního vývoje vystavěné na základě matrik s individuálně zaměřeným rozbohem pozůstalostních řízení dochovaných pro sledované lokality.

Dějiny měst se v současné době těší velké pozornosti badatelů i čtenářské veřejnosti, o Frýdku-Místku dokonce v nedávné době vyšla rozsáhlá monografie.¹ Obyvatelstvu či samotným obyvatelům měst však mnoho pozornosti věnováno nebyvá, protože velikost populace městských sídel znesnadňuje využití detailních metod, které se s úspěchem aplikují při studiu menších lokalit. Lipovski přesto při zkoumání situace ve Frýdku a Místku zvolil prameny a metodické přístupy, které využívají spíše historikové venkova. Jeho výzkum je tak do značné míry tematicky i metodologicky inovativní a přináší mnoho cenných poznatků.

Kniha začíná fundovaným, svižně napsaným přehledem literatury a dosavadních směrů bádání. Cenné je zejména shrnutí výsledků, které přineslo studium pozůstalostních inventářů v různých evropských historiografiích. Na něj navazuje popis a kritické zhodnocení využívaných pramenů, tedy frýdecko-místeckých matrik a pozůstalostních spisů vzniklých do roku 1850. Pro další badatele je užitečné i podrobné vysvětlení způsobu excerpcí pramenů a metodiky výzkumu.

Sledované lokality ve zkoumaném období představovaly dvě samostatná poddanská města: Frýdek byl součástí komorního majetku, Místek patřil k panství Hukvaldy olomouckých arcibiskupů. Kromě nich Lipovski věnoval pozornost i přílehlým osadám, zejména Koloredovu. Jejich vývoj autor zasadil do kontextu hospodářských podmínek moravsko-slezského regionu, přičemž se mohl opřít o poměrně rozsáhlé dosavadní výzkumy, například o výsledky Lumíra Dokoupila a Milana Myšky. Zatímco z následků třicetileté války se zkoumaná oblast poměrně rychle vzpamatovala, v druhé polovině 17. století se vlivem stoupajících cen začala životní úroveň obyvatelstva snižovat. To se projevilo například vznikem poustek, zvyšující se zadlužeností obyvatel či oblibou provizorních „bud“ nahrazujících ve venkovském okolí Frýdku a Místku řádně vystavěná stavení. Po polovině 18. století se v regionu začala projevovat konjunktura textilní výroby, soukenictví a plátenictví, které v prvé čtvrtině 19. století začalo vytlačovat bavlnářství.

---

1 Tomáš ADAMEC a kol., *Frýdek-Místek. Historie – kultura – lidé*, Praha 2014.

První část Lipovskéhoho analýzy je věnovaná populačnímu vývoji sledovaných lokalit v období 1701–1850. Výsledky autor shrnuje pomocí tabulek a grafů umístěných přímo v textu, které dokumentují pouze nejpodstatnější bádané jevy. Úplné verze tabulek přinášející zevrubné informace o demografických událostech čtenář nalezne v příloze knihy. V polovině 19. století měla zkoumaná oblast kolem 7600 obyvatel, vybraný vzorek byl tedy poměrně velký. Autor věnoval pozornost důležitým demografickým ukazatelům týkajícím se sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti. Vzhledem k nepřesnosti údajů o celkovém počtu respektive středním stavu obyvatelstva nemohl s jistotou určit například hrubou míru porodnosti (počet porodů v přepočtu na 1000 obyvatel), což je však vzhledem ke zkoumanému období a povaze dochovaných písemností v podstatě pochopitelné. Vytknout by naopak bylo možné nepřesné užívání pojmů demografická/mortalitní/hladová krize (s. 107, 122, 123). K drobnému opominutí došlo na s. 120–123, kde se autor věnuje problematice odložených dětí, aniž by poznamenal jejich počet a uvedl, do jaké kategorie narozených je řadil.

Zajímavé poznatky přinesla analýza příčin úmrtí, které byly dány do souvislosti mimo jiné s výživou obyvatelstva či průběhem epidemií. Ukázalo se, že postup vysoce infekčních smrtelných chorob mohl být velmi rozdílný i v rámci poměrně malého regionu. Nepotvrdil se například drastický úbytek obyvatelstva na počátku sedmdesátých let 18. století obecně doložený například Ludmilou Kárníkovou. Obě města navíc v obdobích zvýšené úmrtnosti vykazovala výrazně odlišné počty zemřelých. Kromě demografických údajů o mortalitě obyvatelstva se autorovi podařilo zachytit i rozdíly v diagnostice jednotlivých nemocí. Zajímavou, sociologicky pojatou sondu představuje také analýza případů zvláštních příčin úmrtí, jako byly nehody a sebevraždy.

V souvislosti se sňatečností frýdeckého a místeckého obyvatelstva Lipovski zmiňuje i sňatkové migrace. Při porovnávání míst původu snoubenců a jejich rodičů konstatuje, že v případě některých osob se vyskytovaly i velmi vzdálené lokality. Růst obyvatelstva regionu však autor nedává do souvislosti se sňatečností, ale především s přirozeným přírůstkem, který stoupal navzdory zvyšujícímu se věku snoubenců i dosud vysoké dětské úmrtnosti. Vliv migrací na strukturu populace určité lokality je pro starší období velmi obtížně zjiřitelný a pro jeho sledování by bylo třeba zvolit jiné prameny a odlišnou metodiku výzkumu. Lipovski si však uvědomuje pestrost skladby obyvatelstva sledovaného regionu a věnuje pozornost i menšinám, tedy osobám nekatolického vyznání a příslušníkům jiných národností, ačkoli je vzhledem k nedostatku pramenů nemohl podrobit kvantitativnímu zkoumání.

Anonymitu statistického výzkumu populačního vývoje Lipovski úspěšně prolomil pečlivou analýzou pozůstalostních řízení, ve které spojil studium každodennosti, hmotné kultury i ekonomiky obyvatel malých měst. Zatímco matriky studoval plošně v rozsahu 150 let, pozůstalostní řízení zkoumal ve třech pětiletých sondách (1800–1804, 1820–1824, 1840–1844). Vlastní analýzu 614 spisů předchází velmi důkladný pramenovědný rozbor pozůstalostních řízení, který přibližuje úřední postup a tedy i genezi těchto písemností od obstavení a zapečetění majetku, přes jeho inventarizaci a rozdělení mezi dědice. Ukazuje se tak určitý rozdíl v průběhu pozůstalostních řízení v poddanských městech a na venkově, který lze přičíst recepci raně novověkých městských práv v měšťanském prostředí. Odlišný způsob obživy venkovského obyvatelstva se projevil i v zanechávaném majetku.

Pozůstalosti Radek Lipovski rozděljuje do několika skupin podle pohlaví a sociální pozice zůstavitelů, v jejichž rámci odděleně zkoumá situaci ve Frýdku, Místku a rolnickém Koloredově v jednotlivých obdobích. V příloze jsou všechny zkoumané pozůstalosti uvedeny jmenovitě i se stručnou charakteristikou zanechaného majetku. Vlastnímu textu by však prospělo připojení několika tabulek či grafických znázornění, které by čtenáři usnadnily orientaci v okamžicích, kdy autor například vypočítává zastoupení určitých jevů v pozůstalostech z dané lokality nebo časového období.

Pozornost byla v první řadě věnována struktuře zanechaného majetku a jeho dědicům. Zajímavé výsledky přinesl rozbor pozůstalostních řízení dětí, která se ovšem týkala především sirotků, neboť pouze ti měli k dispozici vlastní kapitál zděděný po zemřelých rodičích. V případě dospělých svobodných osob bylo možné dokonce identifikovat odlišné finanční strategie mladých mužů a žen. Výzkum však do určité míry limitovala jednostrannost využití pramenů základny a obecně nízká probádanost správy sirotčího majetku.

Různorodé mezilidské vztahy i přístupy ke správě rodinného jmění ukázaly rozbor pozůstalosti ženatých mužů a vdaných žen a také vdovců a vdov, jejichž dědici se stávali většinou jejich vlastní potomci. Je třeba zdůraznit, že Lipovski sice jednotlivé pozůstalostní spisy vnímal jako „individuality“, zároveň se však snažil systematicky postihnout četnost jevů, které se v nich objevují. Čtenář si tak může udělat velmi dobrou představu o tom, jak obvyklá byla konkrétní ustanovení závětí nebo výskyt určitých předmětů v inventáři.

V souvislosti s hodnotou odkazovaných a děděných majetků autor věnoval pozornost i výši zadlužení a poměru aktiv a pasiv v jednotlivých pozůstalostech. Podařilo se mu doložit běžnost nákupů na dluh, přičemž u jednoho zůstavitele se často zároveň vyskytovaly jak pohledávky věřitelů, tak i doklady od dlužníků. Potvrdil existenci rozdílů mezi hospodařením u mužů a žen, kdy ženy sice obvykle vlastnily menší majetek, ale jen zřídka upadaly do dluhů. Projevily se také určité výkyvy v zámožnosti zůstavitelů, jež způsobil pokles konjunktury tradičních textilních odvětví, především soukenictví, které se na počátku 19. století na rozdíl od plátenictví jen obtížně vyrovnávalo s konkurencí bavlny.

Velmi podrobné frýdecko-místecké inventáře pozůstalosti umožnily vznik poslední kapitoly věnované hmotné kultuře, která představuje jednu z nejlepších částí knihy. Lipovski sleduje výskyt různých typů předmětů počínaje nábytkem a nádobím, přes lůžkoviny až po řemeslnické pracovní nástroje, samostatnou kapitolu pak tvoří oděv. Autor se nespokojil s pouhými výčty, rozsáhlé citace z pramenů by bezpochyby mohly posloužit i jako srovnávací materiál například pro etnografické výzkumy. Sledována byla především hodnota jednotlivých věcí a jejich místo v každodennosti původních majitelů. Bez povšimnutí nezůstala ani symbolická cena inventarizovaných předmětů a jejich role při vytváření obrazu sociálního rozvrstvení společnosti. Ukázaly se například rozdíly v šatníku měšťanů a rolníků, kteří často zůstávali u původního kroje. V průběhu sledovaného období se projeví také určité změny ve vnímání a oceňování předmětů denní potřeby, především šatstva, jehož hodnota poměrně výrazně klesla.

Samozřejmě by bylo možné namítnout, že k vykreslení úplného obrazu populačního vývoje i každodennosti obyvatel Frýdku a Místku chybí v recenzované publikaci řada informací. Víceméně stranou pozornosti zůstala například prostorová mobilita obyvatel-

stva a vliv migrací na populační růst obou měst. Jen málo místa je věnováno urbanizaci a proměně socioprofesionální struktury obou lokalit. Přesto lze shrnout, že kniha Radka Lipovského představuje ukázkou poctivě odvedené historické práce, která přináší důkladnou a cennou analýzu městského obyvatelstva na prahu moderní doby.

Josef Grulich

Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ – Jaroslav DOUŠA (vedoucí autorského kol.)

Dějiny města Plzně, sv. 1. Do roku 1788

Plzeň, statutární město Plzeň 2014, 884 s., ISBN 978-80-87911-02-0.

Několikasetletá tradice plzeňského dějepisectví, sahající až k Hilariovi Litoměřickému, zařazuje Plzeň do té nepočtené skupiny našich měst, jejíž historiografická produkce zásadně obohacuje úroveň poznání naší národní minulosti (kromě nespochybnitelných Prahy a Brna si sem troufám zařadit ještě Tábor, Pelhřimov anebo Jindřichův Hradec). Vedle toho je tu i zátěž lokálního patriotismu, neboť město na soutoku čtyř řek je rodištěm řady čelných představitelů české historické vědy (za všechny kupř. Kamila Krofty či Václava Menc-la), kteří „své“ město neoponechali bez povšimnutí. A v neposlední řadě zavazuje i skutečnost, že je univerzitním centrem s historickými pracovišti.

Dlouholetý městský archivář a vedoucí osobnost plzeňské poválečné historiografie Miloslav Bělohávek byl v šedesátých letech minulého století duchovním otcem a spoluautorem první moderní syntézy plzeňských dějin,¹ již ovšem osudově uškodil ideologický marasmus doby svého vzniku, takže z celkem tří dílů se od dobového nánosu dokázal oprostít právě jedině Bělohávkem redigovaný první díl. Ne právě nejšťastněji na něj v nedávné době navázaly *Dějiny Plzně v datech*,² byť neměly ambice tradiční všeobjímající syntézy.³ Teprve v předvečer roku 2015, kdy bude Plzeň Evropským hlavním městem kultury, se čtenářské obci dostává do rukou olbřímí, osmisetstránkové zpracování dějin města do roku 1788 pod redakcí archivářů Marie Malivánkové Waskové a Jaroslava Douši. Jde o první krok k naplnění ambiciózního projektu zpracování dějin Plzně ve třech svazcích, vytčeného představiteli města roku 2010.

Úctyhodný je nejen rozsah knihy, ale i devatenáctičlenný autorský kolektiv, jenž již ze své podstaty musel klást vysoké nároky na redakční práci. Volbu jeho složení je ovšem třeba hodnotit veskrze pozitivně, neboť v sobě uzavírá hned tři generace badatelů a badate-

1 Miloslav BĚLOHLÁVEK (red.), *Dějiny Plzně*, I. Od počátků do roku 1788, Plzeň 1965; Václav ČEPELÁK (red.), *Dějiny Plzně*, II. Od roku 1788 do roku 1918, Plzeň 1967; Vladimír BRICHTA (red.), *Dějiny Plzně*, III. Od roku 1918 do roku 1948, Plzeň 1982.

2 Ivan MARTINOVSKÝ – Jaroslav DOUŠA – Jiří JELEN – Karel NOVÁČEK – Karel ŘEHÁČEK – Adam SKÁLA – Radek ŠIROKÝ – Karel WASKA, *Dějiny Plzně v datech. Od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004.

3 Srov. úvodní slovo posuzované práce z pera Adama SKÁLY a recenzi Vladimíra BYSTRICKÉHO, *Minulostí západočeského kraje* 40, 2005, s. 391–398.

lek. Nejstarší z nich ještě jsou mladšími Bělohávkovými kolegy, čímž zajišťují určitou kontinuitu, zatímco nejmladší jsou čerstvými třicátníky, stojícími na začátku odborné kariéry. Autoři a autorky zastupují i všechna podstatná historická pracoviště západočeská (Západočeské muzeum v Plzni, Západočeská univerzita, Archiv města Plzně, Státní oblastní archiv, Západočeská galerie) i centrální (Univerzita Karlova, Historický ústav Akademie věd).

Výklad se dělí na 21 kapitol, z nichž tři uměnovědné se ještě člení na několik podkapitol. Periodizace v zásadě respektuje obecný vývoj, byť dílčím způsobem přihlíží k milníkům plzeňských dějin. Vyšlo se tak plně vstříc členění Bělohávkovu, jenž úvodní svazek ukončil datem regulace magistrátu (1788). Konceptně práce zachovává poměrně tradiční a konzervativní linii výkladu urbánní monografie bez ambicí podbízejí originality a osciluje v intencích politických, sociálních a hospodářských dějin na straně jedné, a uměnovědných kapitol na straně druhé. S výjimkou prehistorického období a etapy do konce husitských válek má každá kapitola jednotnou strukturu: je uvozena přehledem politického vývoje, na nějž navazují hospodářský a urbanistický vývoj a kunsthistorické pasáže, které se rozsahem v podstatě srovnávají s kapitolami historickými.

Navzdory snaze o udržení jednotné struktury celého díla přece jen na některých místech vystupuje určitá nevyváženost. Kapitoly *Stará Plzeň ve středověku* a *Počátky Nové Plzně a její vývoj do husitství* v úvodu užitečně rekapitulují prameny a literaturu, avšak zůstávají osamělými solitéry. Stalo se více méně zavedeným úzlem, že monografické zpracování doprovází text informující o stavu bádání. V recenzovaném, pro Plzeň tak závažném díle však podobný alespoň stručný přehled historiografie citelně absentuje. Nešlo by přitom jen o splnění chybějícího, ale současně i praktickou pomůcku, jež by naváděla na konkrétní, někdy (zvláště mimoplzeňským badatelům) málo známé bibliografie a příručky.⁴ Závěrečný seznam pramenů a literatury je tu pouze částečnou náhradou; předpokládá již dobrou orientaci v historiografické produkci a nadto je jeho účelem sumarizovat všechny použité zdroje a nikoliv relevantní položky z díla plzeňských historiografů. V plzeňském případě je přitom k dispozici již dost bilančních a syntetických prací a nejde tudíž o téma zcela nepracované.⁵

Zhodnocení jednotlivých dílčích faktů a zjištění bude úkolem širší odborné veřejnosti a specialistů na danou problematiku, o to více, že mnohdy vyplývají z primárních, dosud nevytěžených pramenů. Platí to zejména o kapitolách založených na archeologických výzkumech, jejichž publikování se s rostoucími nároky na pracovní postupy archeologie v posledních letech stále více časově vzdaluje od vlastního průzkumu a pro badatele ostatních historických věd není tudíž jednoduché reflektovat nejnovější poznatky. V kapitole z pera Radka Širokého a Karla Nováčka přichází průkopnické oživení pozapomenuté hypotézy o lokaci královského města Stará Plzeň v podhradí přemyslovské kastelánie na levém břehu Úslavy. Na podkladě hmotných pramenů i nového čtení pramenů písem-

4 Antonín MACÁK, *Bibliografie historickovlastivědné literatury Plzeňska z let 1901–1960*, Plzeň 1971; Jana HÁJKOVÁ – Marie HÁLOVÁ, *Bibliografie Plzně*, Plzeň 1995.

5 Výběrem: Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň a její dějepisci*, Plzeň 1959; Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola. Cesty plzeňského odborného dějepisectví, Část I. Od počátků do roku 1965*, Plzeň 2008.

ných autoři dovozují, že Přemyslova zakládací politika na západě a jihozápadě země měla jasnou koncepci.

V knize je záslužně zohledněno českou historiografií dosud přehlížené téma vztahu města a venkova, byť místy se tak děje poněkud chaoticky (soubor šosovních vesnic se pro předhusitskou dobu chybně považuje za městské panství, u Plzně nelze hovořit o vikpildním zřízení atd.). Pro sledování předhusitské etnické struktury by bylo vhodné využít studie Sturmovy, Šmahelovy.⁶ V tradičně pojaté husitské kapitole V. Bystrického, autora nedávno vydané přehledové práce o husitství v západních Čechách,⁷ žel, postrádáme výtěžení Čornejovy Lipanské křížovatky, kde je věnována rozsáhlá pozornost obléhání Plzně v letech 1433–1434.⁸ V kapitolách o hospodářských a sociálních poměrech v pohusitské a předbělohorské Plzni je věnováno až neúměrně prostoru problematice plzeňského panství. Pro Plzeň jistě závažné téma tu poněkud vytlačuje charakteristiku sociálních poměrů a stratifikace plzeňského obyvatelstva, přestože je tato problematika dobře popsána rozbory berní knihy a berního rejstříku z let 1470 a 1522/1523. Neškodilo by též výklad poněkud více „zalidnit“ obohacením o kariéry vynikajících jedinců ať už z prostředí městské správy, farní správy (podrobnější pozornosti se jí v knize nedostává) či městských elit (třeba i v kontextu venkovských statků Anny Pabiánkové nebo rodu Stehlíků).

Za velmi přínosnou lze považovat kapitolu o průběhu válečných operací třicetileté války, jež zhodnocuje i práce dosud nedoceneného plzeňského historika Adolfa Zemana. Předchází mu exkurz o nově objeveném nejstarším plánu Plzně z roku 1620 z fondů Württemberské zemské knihovny ve Stuttgartu. Ten je ke knize připojen jako bonus na zadní předsádce formou faksimile.

Díky spolehlivým a informativně bohatým studiím Zemanovým byla v syntéze úměrně věnována pozornost i jindy mnohdy kaleidoskopicky řešenému 18. století. Jen pro doplnění by stálo za úvahu využít i práce Václava Černého,⁹ rodáka z nedalekých Štáhlov. Výkladovou část recenzovaného prvního dílu Dějin Plzně uzavírá seznam použitých pramenů a literatury a podrobné rejstříky (místní, jmenný a věcný), umožňující rychlou orientaci v knize.

Označil-li jsem vlastní strukturu výkladu za poměrně tradicionalistickou, potom grafická podoba díla se vydala cestami do určité míry netradičními. Čtenáře zaujmou vedle vkusně provedené grafické úpravy toku textu především dílčí tematická hesla, odlišená od vlastního textu a fialovou barvou vhodně doplňující problémové okruhy, které by se do výkladu jen obtížně vtěsňovaly. Rozloženy jsou ovšem velmi nerovnoměrně a na některých místech se zdá, že spíše suplují výkladový slovník obecných pojmů než dílčí momenty

6 Heribert STURM, *Die Volkstumverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Husitenkrieg*, Bohemia 2, 1960, s. 27–111; František ŠMAHEL, *Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918, Martin 1984, s. 239–254.

7 Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013.

8 Petr ČORNEJ, *Lipanská křížovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1993.

9 Kupř. Václav ČERNÝ, *Vzpouřa proti pozemkové vrchnosti v Plzni v 18. století*, Plzeňský kraj 20, 1926, č. 69–73.

z regionálních dějin druhého největšího českého města (evidentní je to kupř. v kapitole Milana Metličky *Pravěk a raný středověk*).

První díl Dějin města Plzně představuje zásadní počín nejen pro poznání historie západočeské metropole, ale i celých západních Čech. Počín o to obdivuhodnější, že je dílem de facto půl čtvrtého roku práce. Nesnaží se o dogmatické zatlačení Bělohávkových Dějin Plzně do pozadí, nýbrž na ně tvůrčím způsobem navazuje. Svou úroveň první díl současně nastavuje vysoké nároky autorům dvou proponovaných pokračování. Lze jen doufat, že se stejným zdarem zhostí nejen minimálně prozkoumaného předběžného období, ale zejména obtížné interpretace etapy po roce 1948, která dosud nebyla synteticky zpracována.

Jan Lhoták

Milan HLAVAČKA – Pavel CIBULKA et alii

Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén.

Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení

Praha, Nakladatelství Historický ústav 2014, 624 s., ISBN 978-80-7286-225-2.

Je vždy sympatické, když dnešní historik tématem svého výzkumu reaguje na problémy soudobého světa, i když tím riskuje, že opustí bezpečnou půdu ryze akademických diskusí. Dnes se do zorného pole sociálních vědců začínají dostávat kořeny a dopady světové finanční krize z roku 2008, která otrásla liberálním konsenzem nastoleným po roce 1989. Sociální problémy způsobené ekonomickou krizí přinutily mnoho historiků k „navrácení se“ ke zkoumání sociálních kontroverzí v dějinách a na druhé straně koncepcí, které si kladly za úkol tyto střety neutralizovat. V kontextu české historiografie je však tento vývoj poněkud zpomalený.

Kniha, která je předmětem této recenze, si ale chce všimnout právě sociálních kontroverzí a prostředků na jejich neutralizaci. Dvojice editorů z Historického ústavu Akademie věd ČR, Milan Hlavačka a Pavel Cibulka, si klade za úkol reagovat odborným výzkumem na „nynější ekonomickou a sociální krizi, včetně krize sociálního státu“ a „upozornit na modely řešení chudoby“ v dějinách. Knihu tvoří celkem dvacet osm příspěvků od dvaceti devíti autorů, z toho důvodu ji není možné pojmenovat jako uzavřený celek, spíše se jedná o jednotlivé případové studie, které kromě tématu chudoby či chudinství postrádají společného jmenovatele. Přesto se pokusme upozornit na nejdůležitější metodologické a tematické trajektorie, které se mohou stát inspirací pro další výzkum.

Převážná část příspěvků je zakotvena v dlouhém 19. století, přičemž většina autorů pracuje s paradigmatem modernizace, jejíž počátek shodně spatřují v době osvětského absolutismu, kdy se poprvé staly koncepce řešení masové chudoby předmětem politiky státního aparátu. Pro modernizaci chudinské péče spatřuje ve své studii například Milan Hlavačka jako určující procesy disciplinace a pedagogizace chudých namísto tradiční a jen zdánlivě paradoxní dvojice represe a milosrdenství. Antonie Doležalová ve svém přehledovém příspěvku proces modernizace a institucionalizace chudinské péče, jak si můžeme mezi řádky domyslet, vnímá kriticky: „Chudinství se zmocnila racionální věda, křesťanské milo-

srdenství bylo nahrazeno fiskálním počtářstvím,“ (s. 67) přičemž na následujících stranách svůj pohled ještě vyostřuje: „Naopak je jisté, že státní a státem podporovaná řešení potlačují individuální solidaritu a pomoc“ (s. 79). Tato proklamace (zde bez další argumentace či odkazu) je však nanejvýš problematická, jelikož autorka svůj výpad z říše ideologií vydává za empirický – a tedy i vědecký – fakt. Podobnou výpovědní hodnotu by měl například názor, že díky státní garanci určité životní úrovně si člověk může dovolit rozvíjet své sociální kontakty namísto vypjatého pracovního nasazení, což v důsledku rozvíjí společenskou solidaritu. Jaký by byl rozdíl ve výpovědní hodnotě těchto dvou proti sobě stojících tvrzení? Pochopitelně žádný. Již Max Weber doporučoval akademikům důsledně rozlišovat mezi empirií a vlastním hodnocením posvěceným akademickou autoritou.¹

Jako poctivější přístup se mi jeví „vyložení karet“ Pavla Kladiwy, který v příspěvku o rakouském sociálnědemokratickém novináři Maxi Winterovi otevřeně příznává, když si vybírá mezi konfliktuálním a konsenzuálním vývojem dělnické otázky v 19. a 20. století. Jeho „stanovisko má pak blíže ke konfrontačnímu modelu a ‚třídnímu‘ náhledu na věc“ (s. 144).

Dotknutí se dělnické problematiky nás přivádí k hlubšímu prozkoumání tematických okruhů. Podtitul knihy říká, že čtenář tu nalezne dobové koncepcce řešení masové chudoby „shora“ i „zdola“. Drtivá většina studií sleduje především koncepcce „shora“: tedy církevní, vědecká, soukromá (filantropické akce jedinců či dobročinných spolků), obecní, popřípadě státní „instrumentária řešení“. Velká část příspěvků je věnována chudinské péči v kontextu mikrokosmů měst a maloměst. Zde si zaslouží zmínku především Milan Řepa, který dobře spojuje práci s normativními prameny i příklady ze sociální praxe chudinské péče na Moravě v liberální éře rakouského mocnářství. Jako metodologicky zajímavým a dobře zvládnutým kompromisem pohledů „shora“ i „zdola“ se mi jeví studie Jiřího Šouši a Jiřího Štaifa, kteří pojímají sociální otázku konce 19. století jako střet legitimních zájmů a koncepcí státu, podnikatelů a dělníků.

Strategie boje proti chudobě v podobě kolektivní činnosti chudých je v knize zastoupena již méně. Model modernizace Hanse Ulricha Wehlera, zde jeho šestý bod – institucionalizaci konfliktů, si pro svou perspektivu vybral Stanislav Knob v článku o konfliktech mezi prací a kapitálem, respektive mezi dělníky, podnikateli a státem od sedmdesátých let 19. století do roku 1918. Škoda, že zrovna tato důležitá studie vyšla téměř bez poznámek a hlubšího vhledu do problematiky. Pavel Bek se věnuje dvěma na sobě nezávislým systémům pojištění dělníků, tedy podnikatelskému a dělnickému, v Rothschildově podniku Severní dráha císaře Ferdinandanda. Situaci dělníků na Slovensku v turbulentních letech 1938–1948 zkoumá pak slovenský historik Miroslav Sabol.

Jiný zajímavý příklad kolektivní strategie chudých, tentokrát nekonfrontační, poskytuje Sixtus Bolom-Kotari v prosopografické studii o několika evangelických rodech v průběhu dlouhého 19. století. Jejich zbraní proti chudobě byla podle autora sociální síť rozvětvených a vzájemně propojených rodin, která bránila pádu na absolutní sociální dno.

---

1 Max WEBER, *Smysl „hodnotové neutrality“ v sociologických a ekonomických vědách*, in: TÝŽ, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009. s. 64–207.

Z toho důvodu – pokračuje Bolom-Kotari ve své argumentaci – moderní termín sociální slabost, který v sobě zahrnuje jak hmotnou, tak sociální chudobu člověka, pro evangelické faráře 19. století neplatí, i když žili v trvalé hmotné nouzi.

Příklady „individuální strategie chudých“ jsou zastoupeny především studiiemi badatelů, kteří se věnují ranému novověku, kde se stále (a tato kniha to potvrzuje) jeví být dominantní paradigmatem kulturní antropologie. Zde bych vyzvedl především příspěvek Pavla Matlase, který přesvědčivě ukazuje, že pramenný důraz na sociální praxi namísto studia úzké výšeče normativních pramenů umožňuje revidovat dlouho tradované „pravdy“ i moderní hyperteoretické koncepty. Matlas konkrétně polemizuje s tezí historika Roberta Jütteho o chudinské péči raně novověkého panství jako nástroji prosazování disciplinace do každodennosti nepriviligovaných vrstev. Příklad špitálů dvou jihočeských dominií Třeboň a Hluboká nad Vltavou naopak ukazuje, že panoval velký rozpor mezi deklarovanými kritérii přijetí do špitálu (zbožnost, pracovitost) a charakteristikami osob skutečně přijatých. Největší šanci na přijetí měli ti žadatelé, kteří byli schopni alespoň zčásti své pobývání ve špitále financovat. To je také podle Matlase jeden z hlavních důvodů, proč chudinská péče nemohla na nepriviligované vrstvy působit takovou symbolickou silou.

Chudinská politika je dále v knize některými badateli nazírána z perspektivy weberianského konceptu legitimizace panství, jak můžeme sledovat například v příspěvku Ivany Madlové, která sleduje filantropickou činnost hraběte Františka Antonína Thuna na jeho děčínském panství, přičemž se plodně ptá po úloze „aristokratického paternalismu v kontextu liberalizace a modernizace společnosti“ (s. 256) a osobních motivací šlechtice při charitativní činnosti. Proti konceptu Elke Schlenkrich, která vnímá šlechtický paternalismus jako úsilí o disciplinaci a sociální kontrolu poddaných a zachování svého privilegovaného postavení, Madlová naopak staví postavu šlechtice-filantropa. Dalším příkladem je studie právního historika Jaromíra Tauchena o legislativní pomoci chudým v protektorátu Čechy a Morava. Autor spatřuje v proklamovaných zárukách řešení masové chudoby namísto „sobeckého kapitalismu“ jednu z hlavních legitimizačních protektorátních správních aparátů.

Jako negativní rys této kolektivní monografie vnímám absenci bilanční studie, která by plnila funkci svorky jednotlivých badatelských témat a perspektiv. Tím kniha porušuje pravidla žánru kolektivní monografie. Dalším tradičním nedostatkem konferenčních publikací je různá úroveň příspěvků – vedle skvělých příspěvků je naopak u některých patrné, že jsou pouhým „peř-melem“ různých jiných studií autora, někde zase úplně chybí poznámkový aparát. Pokračovat nadále v kritice tímto směrem by však bylo banální. Jako problematické vnímám rovněž lehce paternalistické vyznění knihy. Chceme-li však sociální konflikt či dokonce třídní boj vytěsnit z dějin evropské modernizace, znamená to, že nic takového neexistovalo? Neměli bychom se spíše namísto rozpačitého mlčení snažit o jejich reflektované zkoumání?

Knihou není uzavřeným celkem, jedná se spíše o velmi pestré nabídce různých cest, jakými se může výzkum ubírat. Jedna z možných perspektiv se zdá být v dalším propojování výzkumných perspektiv normotvorné činnosti „centra“ (státu apod.) a lokální sociální praxe. Dále by historická věda mohla více propojovat pohledy objektů i subjektů řešení chudinské/sociální otázky z perspektivy jakéhosi sociálního vyjednávání či více zo-

hlednit genderový aspekt chudoby, o což se ostatně již některé příspěvky v knize snaží. Co se mi však jeví být ještě zásadnější, je proměna diskurzu o chudém v rámci dlouhého 19. století. Více badatelů v knize narazilo na proměnu, v rámci které se z „vaganta“ či „tuláka“ konce 18. století stala ke konci 19. století „osoba práce se štítící“. Jak je možné, že se práce a schopnost pracovat stala během 19. století takovou hodnotou? Může za to josefinismus svým důrazem na výchovu poddaného milujícího práci, či tu spíše hrají roli neosobní proměny socioekonomické „základny“, které v důsledku pohybuji i reprezentacemi práce v kultuře?

To by však znamenalo vzkřísit v české historiografii jedno z „polozapomenutých“ paradigmat: dějiny práce, jež je s výzkumem chudoby v těsném sousedství. Tato kniha je rozhodně dobrým začátkem.

Jakub Raška

Kateřina TUČKOVÁ a kol.

Fabrika. Příběh textilních baronů z moravského Manchesteru

Brno, Moravská galerie – nakladatelství Host 2014, 224 s.,

ISBN 978-80-7027-278-7 (MG), ISBN 978-80-7491-479-9 (Host).

Výstava „Brno — moravský Manchester“ s podtitulem „250 let metropole textilního průmyslu“, konaná na přelomu let 2014 a 2015 v Moravské galerii, představuje publiku středoevropský fenomén, kterému se přezdívalo pro vysoce kvalitní vlnářskou produkci moravský, rakouský, později československý Manchester. Ukazuje urbanistické proměny Brna související s budováním textilního průmyslu, nejdůležitější továrny a jejich majitele (Offermann, Redlich, Löw-Beer, Stiassni atd.).

U příležitosti výstavy vyšla publikace vyprávějící příběh pěti generací fabrikantského rodu Johanna Heinricha Offermanna. Ten přišel do Brna roku 1776 z Porýní spolu s dalšími evangelíky jako chudý vlnářský odborník. Zanedlouho však založil manufakturu a stal se jedním z předních představitelů „moravského Manchesteru“. Rodinná historie je branou do světa brněnské protestantské a částečně židovské podnikatelské komunity. Celý projekt má dle úvodu publikace za cíl ukázat, jak úzce souvisejí kořeny identity současného Brna s rozvojem textilnictví.

Organizátoři projektu se rozhodli zpřístupnit v podstatě neznámé téma široké veřejnosti co nejpřitažlivější formou.¹ Oslovili spisovatelku (držitelku ocenění Magnesia Lite-

---

1 Dosavadní historická produkce čítá mj. práce František MAINUŠ, *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století*, Praha 1960 či Bedřich ŠINDELÁŘ, *Stávka dělníků v Köffilerově manufaktuře v Brně na jaře 1786*, *Vlastivědný věstník moravský* 13, 1958, s. 15–22; nověji pak přehledové publikace Jan JANÁK (ed.), *Dějiny Moravy*, III/1. Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918 (= *Vlastivěda moravská, Země a lid, Nová řada*, sv. VII.), Brno 1999 a Bohumír SMUTNÝ, *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*, Brno 2012. Ze zásadních titulů, které v seznamu použité literatury chybějí, pak upozorňuji na díla Hermana Freudenbergera *Lost Momentum. Austrian Economic Development 1750s–1830s*,

ra) a vystudovanou historičku umění Kateřinu Tučkovou, která je autorkou hlavního textu, dramatického příběhu, komponovaného dle dostupných historických dokumentů. Vzhledem ke značným mezerám v pramenech autorka neklade důraz na historickou přesnost, důležitější je pro ni propojení jednotlivých postav efektní dějovou linií. „Mnohé situace jsou proto fiktivní, stejně jako většina epizodických postav“ (s. 219). Téma je natolik mnohovrstevnaté, že vyžaduje představení alespoň základního historického kontextu. Hlavní text proto doplňují encyklopedická odborná hesla, resp. medailony jednotlivých osobností a rodin. Zpracovali je autoři samotné výstavy, pracovníci Moravské galerie Andrea Březinová a Tomáš Zapletal. Texty doplňuje bohatá obrazová dokumentace, jejíž prohlížení bohužel místy ruší nekvalitní technické provedení reprodukcí.

V českém prostředí dosud ojedinelý koncept knihy na pomezí beletrie, odborné publikace, výstavního katalogu a průvodce po dnes již zaniklém textilním Brně je chvályhodný a vybízí k následování. Publikace vychází vstříc poptávce veřejnosti po příbězích minulosti, kterou historická (akademická) věda s poukazem na nutnost zachování vědecké úrovně v minulých desetiletích až příliš často ignorovala. Za samozřejmost se považovalo, že badatelské výsledky budou srozumitelné jen nejužšímu okruhu specialistů. Situace se postupně zlepšuje, nicméně stále pocítíme důsledky „skvělé izolace“, kdy vyklizené „popularizační pole“ zaplnili různí publicisté a autoři, kteří dokázali naslouchat společenské objednávce. Představovaná publikace se přes svoji dominantní popularizační úlohu nevzdává snahy přinášet nové poznatky, které přispějí ke komplexnímu porozumění zkoumanému tématu.

Autoři knihy zvou čtenáře k „odkrývání zaniklé kultury“, totiž kultury německo-jazyčných brněnských fabrikantů 18. až 20. století, kteří stáli za hospodářským rozmachem Moravy. Jejich činnost měla zároveň masivní společenský a kulturní přesah. Vzhledem k charakteru textu lze akceptovat dílčí nepřesnosti, je však nutno upozornit na obecnější aspekty, které mohou být zavádějící. Preferovaná německá forma psaní dobových jmen (ovšem nedůsledná a závislejší na použité podkladové literatuře – srov. s. 23, 29, 45, 53, 170, 207 aj.) navozuje dojem rehabilitace nacionalistických tezí o odvčném germánském území, zvláště pokud ji doprovázejí výklady typu: „Městská rada i místodržitelství jsou od nepaměti v rukou Němců, významných, vzdělaných Brňanů s kapitálem ze statků nebo z podnikání“ (s. 155). V takto podaném obrazu stabilního německého města musí tisíce Čechů, kteří tam denně dojížděli do továren za prací z přilehlých předměstí, vystupovat spíše jako narušitelé. Bohužel se nepodařilo, zvláště pro starší období, plně rozkrýt přeshraniční společenské sítě a představit komunitu, která vyrůstala ze setkání jazyků, kultur a náboženských vyznání. Evangelická kultura brněnských fabrikantů je přitom doložitelným plodem takového setkávání.²

Wien – Köln – Weimar 2003 (k vazbám rodiny Offermannů zde zejména s. 154–163 a 169–172) a *The Industrialization of a Central European City. Brno and the Fine Woolen Industry in the 18th Century*, Edington 1977.

2. Srov. SIXTUS BOLOM-KOTARI, *Michael Blažek – superintendent moravský a protestantská společnost pozdního osvícenství*, disertační práce, Historický ústav FF MU, Brno 2013; TÝŽ, *Každodenní život městských protestantských komunit pozdního 18. století. Brno a Nové Město na Moravě*, Documenta Pragensia 33, 2014, v tisku.

Složitě téma vyžaduje dlouhodobou přípravu a širokou mezioborovou spolupráci. Z publikace však vyplývá, že ani jednoho se nepodařilo plně docílit. Konstrukce hlavní dějové linie příběhu rodiny Offermannů připomíná místy náčrt, k jehož dozrání a rozpracování do přesvědčivého tvaru by bylo žádoucí delší úsilí. Jednotlivé části historické dějové linie střídají pasáže ze současnosti, přibližující vznik výstavy. Trojici hrdinů – autorů knihy – zachycují na poradách, během hledání pramenů a exponátů, méně již při konzultacích. Zatímco části textu věnující se některým aspektům průmyslového podnikání (např. sugestivní líčení bídných životních podmínek ve fabrikách, např. na s. 67) ukazují na poučení specialistou z oboru, části, zaměřené na kulturu, společnost a náboženství podobně štěstí zřejmě nepotkalo.

Tajné společnosti, které tvořily podstatnou součást společenského života Brna konce 18. století, jsou představovány prostřednictvím svérázně zjednodušené interpretace knihy Jiřího Kroupy *Alchymie štěstí*.³ Celkové pojetí včetně „síně zasvěcené tajnému spolku (který však nebyl zdaleka tak tajný, jak by si [Karl Josef Salm] představoval)“ pro „*crème la crème* moravské smetánky“ (s. 34–35) se míjí s porozuměním jemnému „duchu salonů“. Již v samé logice vzniku může být salon (coby ztělesnění nového veřejného prostoru) jen těžko symbolem potvrzené zavedené hierarchie, což tím spíše platí pro tajné společnosti. Téma zednářských lóží se nevyčerpá ani poukazem na „kouzla a čáry“, ba ani na slechtické předvádění. Dvě brněnské zednářské lóže netvořili „zásadní protivníci“ (jak se tvrdí s. 35). V té souvislosti nepřekvapí, že výklad zcela ignoruje roli tajného svazu iluminátů, kde přitom příslušníci popisované protestantské komunity hráli klíčovou roli.

Ještě tristnější je čtenářský dojem z uchopení náboženské problematiky. Autoři si sice povšimli, jak důležitou součástí identity brněnských fabrikantů byla jejich luteránská víra („Evangelická komunita – Odtud vítr vane!“, s. 42), nedokázali však z takového poznání vyvodit adekvátní závěry. Být evangelíkem – co je to za charakteristiku? Dozvídáme se, že Johann Heinrich Offermann pocházel ze „soukenické a evangelické“ rodiny (s. 32). Projevy protestantismu jsou dle autorů patrně totožné s jim známější vírou římskokatolickou – věřící mají obdobné svátosti (s. 98–99), dávají sloužit evangelické mše (s. 31) i zádušní mše (s. 24, 26, 82). Protestantští fabrikanti jsou podle nich přirozeně pověřiví (s. 25), naštěstí o jejich pravověrnost dbá „páter Riecke“ (s. 23), známý svým bohabojným působením (s. 45) na mládež i na členy evangelické obce.⁴ Koho by napadlo, že reformační křesťanství má svá, nikoli nepodstatná specifika? Co na tom, že osvícenec,

3 Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006.

4 Ponechávám ke zvážení, zda by nebylo lépe užívat zavedenou českou evangelickou terminologii – tj. např. sbor či staršovstvo místo tvarů „evangelická obec“, „představení“, „rada obce“, které svádějí k mylnému výkladu, že šlo o samosprávu jakýchsi evangelických ghatt. V případě lpění na pojmu „Kirchengemeinde“ je žádoucí užít přesný překlad „církvní obec“. Do této pojmové pasti se chytili i autoři publikace, když tvrdí, že: „V Brně se Riecke stal pastorem a později seniorem obce“ (s. 31). Úřad seniora obce je nonsens, Riecke byl seniorem seniorátu, vyššího stupně evangelické církevní správy, který tvořilo několik sborů v jedné oblasti. Terminologie by měla brát v potaz, že církevní uspořádání v této době platilo bez ohledu na jazyk a že docházelo ke změnám pojmů v souvislosti s úpravami legislativy, především v letech 1849 a 1861.

zednář a iluminát Victor Heinrich Riecke byl ve skutečnosti podezříván naopak z ateismu, když ve svém racionalistickém pojetí bohoslužeb omezoval přijímání Večeře Páně, ba dokonce i modlitbu Otčenáš?

Uvedené jednotlivosti by snad ani nestály za zmínku, pokud by autorům nezahradily cestu k položení zásadní otázky: Může protestantismus brněnských fabrikantů sloužit jako učebnicový příklad šťastně importované „náboženské ideologie“, která podnítila hospodářský rozmach Moravy? Stvrzuje brněnský příklad teze o protestantské pracovitosti, odpovědnosti a etice, výborně se doplňující s podnikatelským úspěchem? Pro pořádek je nutno zdůraznit, že jakkoliv evangelíci „na katolickou Moravu přicházeli od konce 18. století především ze západních částí Německa“ (s. 145), nebyli na „katolické Moravě“ sami. Přetrvávali zde totiž také evangelíci domáci, a to v celých oblastech, zejména na Valašsku a na Vysočině. Po vyhlášení Tolerančního patentu spojila obě skupiny celá řada důležitých svazků.⁵ Také tato skutečnost bohužel zůstala autorům publikace utajena.

Naznačené výtky nemění nic na faktu, že Moravská galerie připravila inspirativní projekt, který otevírá prostor pro další bádání. Moravský Manchester nově představila jako téma nikoliv jen úzce hospodářských, nýbrž především kulturních dějin, které může přispět k řešení naléhavých otázek civilizačního vývoje ve střední Evropě, v ideálním případě zároveň snad i inspirovat současnou podnikatelskou elitu.

Sixtus Bolom-Kotari

Milan VOJÁČEK (ed.)

Na velkostatku F. L. Riegra, vůdce národa. Edice Pamětní knihy Malče

Praha, Národní archiv 2014, 304 s., ISBN 978-80-7469-022-8.

Milan Vojáček, editor monumentálních dvoudílných „Zápisků Marie Červinkové Riegrové“ (edice je zatím dovedena do roku 1886), autor několika vědeckých studií a publikací týkajících se riegrovské „dynastie“, vydal pod názvem „Na velkostatku F. L. Riegra, vůdce národa“ pozoruhodný pramen. Autorem editovaného dokumentu, resp. dokumentů je zeť Františka Ladislava Riegra, manžel jeho nejstarší dcery Marie, hospodářský správce a pozapomenutý literát Václav Červinka (1844–1929). Spravoval velkostatek Maleč, jenž Rieger a jeho manželka Marie, rozená Palacká, koupili v roce 1862. V Riegrových službách Červinka strávil více než třicet let, sňatkem s jeho dcerou vstoupil do politikovy rodiny. Maleč zůstala v jejím majetku do padesátých let 20. století, kdy byl statek zkonfiskován. V devadesátých letech ho v rámci restitucí získala rodina zpět. Vlastníkem editovaného dokumentu je v současné době Václav Macháček-Rieger.

Milan Vojáček začal edici úvodem mapujícím životní osudy Václava Červinky a jeho blízkých. Jde o první vědeckou a ucelenou biografii autora pamětní knihy, zčásti

5 Srov. např. Jan KARAFIÁT, *Paměti spisovatele Broučků I*, Praha 1919; Arthur POSEWITZ, *Sophie Karafiat, geb. Riecke. Erinnerungen an unsere Grossmutter*, Igló 1913; Karl RIECKE, *Meine Voreltern*, Stuttgart 1896.

založenou na vlastních Červinkových vzpomínkách, kriticky interpretovaných a konfrontovaných s dalšími archivními i vydanými prameny. Objevná je rekonstrukce osudů Červinkových sourozenců, z nichž zůstala v širším historickém povědomí jen jeho sestra Marie, a to díky sňatku s Bohušem, synem F. L. Riegra. Editor zachycuje složitou ekonomickou a personální situaci velkostatku v době Červinkova příchodu, jeho aktivní postoj k těmto potížím, jeho osobní život i rozpad jeho manželství. Všimá si reformy velkostatku i Červinkova společenského angažmá. Po Riegrově smrti v roce 1903 dochází k propachtování Malče, k odchodu jejího správce nejprve do Štěpánova, pak do Rochňova a Chotěboře.

Vojáček se věnuje rovněž zhodnocení Červinkovy literární činnosti, která zůstala poněkud ve stínu beletristických a dalších publikačních počínů jeho ženy. Červinka se v mládí chtěl stát spisovatelem, skladatelem nebo malířem, měl neprehlédnutelné literární a umělecké sklony, psal básně, komponoval hudbu (mj. složil scénickou hudbu k Stroupežnického hře *Naši furianti*). Pod jménem svým či pseudonymem Renatus vydal několik povídek a román. Pro historika jsou cenné především jeho vzpomínkové práce, jichž už několik badatelů využilo jako pramene pro biografie F. L. Riegra nebo Emanuela Engla, a historická studie o vývoji českého velkostatku, otištěná v *Osvětě* roku 1907. Červinkova publicistická činnost je zmapována přehledně a podrobně, třebaže editor přiznává, že četba jeho poněkud grafomanského díla byla „místy mírně mučivá“ (s. 29).

Stěžejní partie vědecké části edice je věnována vzniku, genezi a obsahu *Pamětní knihy Malče*, rukopisu o 268 stranách, který Červinka zhotovil mezi 27. listopadem 1879 a 17. únorem 1881. Editor charakterizuje jednotlivé oddíly knihy, všimá si podílu Červinkova spolupracovníka Josefa Sauera a události pomocí poznámkového aparátu kontextualizuje, případně uvádí na pravou míru. Pamětní kniha Malče začíná retrospektivou události před koupí velkostatku manželi Riegrovy. Zachycuje dění v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. V jednotlivých částech je sepsán vývoj samotné Malče (Velkostatek Maleč) a dalších částí velkostatku (Ujezd Libický, Památky o Předboři a Hranicích, Památky o Vísce, Památky o Rušínově, Památky o Modletíně). Precizní je Červinkova topografická charakteristika lokality (Poloha, Vodstvo, Po[d]nebí, Květena, Živěna), včetně jednotlivých odvětví malečského hospodářství (Vozba a obchod, Průmysl, Stavení, Závazky a práva, Hospodářství lesní, Plocha celého majetku malečského, Obyvatelstvo). Kniha je tak mimořádně výmluvným pramenem k dějinám zemědělství a zemědělského podnikání nejen ve druhé polovině 19. století.

Na Pamětní knihu Malče navazuje edice Červinkových kronikářských zápisů (*Zápisky o pamětihodnějších událostech na Malečsku v době novější i s připojením důležitějších zpráv hospodářských, pověstí sebraných, neb jiných zajímavějších vypravování*), které se týkají let 1840–1905 (–1929). Události jsou řazeny více méně chronologicky a je k nim přiřazena stať *Lihovar v Předboři*. Záznamy vedl Červinka od roku 1881 a zahrnul do nich stručný návrst do čtyřicátých let 19. století, včetně zachycení průběhu revoluce 1848 na Malči. Zvýšenou pozornost věnoval autor také prusko-rakouské válce; známý konflikt F. L. Riegra s pruskými vojáky při cestě z Malče do Prahy v červenci roku 1866 líčí Červinka podle zápisů své budoucí manželky Marie, které bylo v době prusko-ra-

kouské války necelých dvanáct let. Už tehdy si psala deník; ten využívá Červinka i na jiných místech.

Přes Červinkův nesporný zájem o události charakteru politického (např. zasedání sněmu a říšské rady), kulturního (otevření Národního divadla, divadelní vlaky vypravované z venkova do Prahy aj.) a společenského (návštěva amerických Čechů na Malči v červenci roku 1887, návštěvy literátů a politiků: strana 148 „Pamětní knihy Malče“ byla vyhrazena pamětním zápisům hostů), přes reflexi činů F. L. Riegra a událostí spojených se životem jeho rodiny, je i v těchto zápiscích věnována zvýšená pozornost hospodaření na Malči. Autor se zabývá pěstováním zemědělských plodin, sklizněmi, zaváděním výroby nových produktů (např. sýra), problémy malečského cukrovaru a lihovaru. Cenné jsou zprávy o počasí, o jeho výkyvech, o deštích a povodních. Navzdory své racionalitě a exaktnosti žije Červinka-hospodář cyklicky plynoucí čas, jenž mu ubíhá od prvních osiv přes sklizeň sena, žně, od sklizně okopanin k podzimním honům. Z dění mimo Maleč budí pozornost čtenáře detailní zachycení poslední cesty F. L. Riegra do Paříže na světovou výstavu v roce 1900. Červinka, který ho doprovázel, popisuje itinerář, zmiňuje navštívené památky a jiné pozoruhodnosti, Riegrovy návštěvy a kontakty – a opět nezapomíná na zachycení panujícího počasí. Pak se zápisky stávají stále stručnější, je z nich zřetelná Červinkova únava a pesimismus – teprve osudy velkostatku po Riegrově smrti v roce 1903 oživují opět jeho elokvenci.

Edice přináší v podstatě celý text *in extenso*; editor měl k dispozici přepis, který zhotovil historik Karel Kučera a jenž je uložen v jeho pozůstalosti v Archivu Národního muzea, vyšel však z Červinkova rukopisného originálu. Poradil si s některými obtížnostmi textu, zachoval originální členění textu, ba i autorův styl, s respektem k současnému jazykovému úzu. Byl si vědom, že zpracovává ojedinělý a zajímavý pramen, spojující minimálně dvě základní témata historického výzkumu: podle něj dokument v první řadě „přináší podrobné informace týkající se způsobu hospodaření na velkostatku v tehdejší době, dokumentuje konkrétní situace, jež se odehrávaly na velkostatku, ale také v regionu Malče. [...] Zrcadlí nejen hospodářský, ale i společenský a politický vývoj. V druhém plánu Pamětní kniha Malče ukazuje z jiné perspektivy osobnost a rodinu F. L. Riegra...“ (s. 7–8). S uvedenou charakteristikou nelze než souhlasit. Kniha navíc zaujme precizní editorskou prací, ať již kompletním a podrobným komentářem, pečlivě zpracovaným poznámkovým aparátem či rejstříkem osob (zde je možné vznést malou výtku: čtenář by přivítal také zařazení jmen figurujících ve vědeckém úvodu k edici). Vcelku je recenzovaná kniha vpravdě přínosným počinem, který nesporně přivítá badatel zaměřený na 19. století, ať na hospodářské, sociální nebo kulturní dějiny.

Milena Lenderová

Šárka KOUKALOVÁ (ed.)

Letní rezidence Pražanů. Dobříchovice a vilová architektura 19. a 20. století

Praha, Národní památkový ústav – Územní odborné pracoviště středních Čech 2014, 445 s., ISBN 978-80-865-16-72-2.

V poslední době se objevila téměř nepřehledná záplava prací věnujících se z toho či onoho zorného úhlu moderní architektuře. Mezi nimi již existuje i úctyhodná řada publikací sledujících specifické téma – vývoj vilové architektury. Okamžitě se např. vybaví tituly dnes již věhlasné ediční řady „Slavné vily“ vydávané nakladatelstvím Foibos ve spolupráci s Národním památkovým ústavem. Přímou návaznost na tuto řadu ostatně připomíná i přítomná práce o letní rezidenci Pražanů v Dobříchovicích. Na první pohled je patrné, že jde ve srovnání s uvedenou řadou o výrazný badatelský posun. Především soustředění na jednu lokalitu (villegiaturu) umožnilo autorskému kolektivu ponořit se do hloubky zvoleného tématu a ukázat specifika vývojových etap vilové architektury, ale zároveň tento přístup umožnil formulovat řadu historicko-sociologických i sociologických postřehů o fungování a významu lokalit tohoto typu.

Dobříchovice, dříve vesnice, dnes nevelké město nedaleko Prahy na železniční trati do Plzně, se vyznačuje mimořádnou koncentrací vilové architektury (jak se uvádí, jde o největší koncentraci villegiatur v dnešním Středočeském kraji). Atraktivní krajina snadno komunikačně dostupná z metropole se již od druhé poloviny 19. století stala oblastí lákající příslušníky zámožnějších středních vrstev z řad pražských měšťanů, politiků, vyšších úředníků či jednotlivců z tzv. svobodných povolání, kteří se do těchto oblíbených míst rádi vraceli a vytvářeli si zde pro sebe a své rodiny příjemné podmínky pro delší (letní) pobyt mimo město. Postupně tak na pravém břehu řeky Berounky v místní části Brunšov vznikla vilová čtvrť, vytvářená souborem architektonicky kvalitních staveb vilového typu, vykazující zároveň určité urbanistické hodnoty a respektující okolní přírodní prostředí.

Autorky celkem padesáti pěti medailonů jednotlivých staveb, Šárka Koukalová a Eva Novotná, podaly podrobný popis sledovaných objektů, připomenuly jejich proměny v čase, zasazení do lokality a do krajiny i zhodnocení z hlediska památkářského, především ale s neuvěřitelnou péří a precizností shromáždily dostupné údaje o jejich majitelích, autorech architektonických návrhů i jejich konkrétních realizátorech. Popis staveb i celé lokality je citlivě zasazen do kontextu vývoje světové architektury, ale také do kontextu modernizace české společnosti.

Z pohledu obecné historiografie však má publikace ještě širší poznávací hodnotu. Zejména úvodní stať Šárky Koukalové, která sledovala vývoj lokality, i strukturu a chování jejích obyvatel, ukazuje postupný proces vzniku specifického společenství lidí propojených vzájemnými vazbami příbuzenskými či profesními a namnoze i společnými kulturními zájmy, což byl předpoklad rozvíjení určitých společenských, resp. kulturních aktivit, jejichž výsledky sloužily sice v prvé řadě k trávení volného času členů komunity (vybudování tenisových kurtů, vodárny, založení a činnost tzv. okrašlovacího spolku, projekt urbanistického řešení sídla aj.), ale přispívaly i k obohacení života obce, v jejímž katastru vilová čtvrť existovala. K stmelení komunity přispívalo, že šlo o společnost výhradně českou, což znamenalo, že se zde neobjevovaly prvky nacionálního soutěžení ani nacionální nevráživosti.

Alespoň pro ilustraci uvedme několik jmen majitelů zdejších vil, případně i jejich návěstěvníků. Valná část z nich měla domovské právo přímo na Novém, či Starém Městě pražském nebo na Královských Vinohradech. V počátcích patřil k neaktivnějším obyvatelům Brunšova advokát Miroslav Krajník, poslanec českého sněmu, činný v řadě hospodářských i společenských institucí. Sám sem přivedl několik dalších stavebníků, většinou právníků. K nejvýznamnějším z letních hostů v první etapě existence sídliště patřil profesor právnické fakulty a rektor pražské univerzity, člen Panské sněmovny vídeňské říšské rady Antonín Randa, vedle něj významný předák mladočeské strany, poslanec zemského sněmu a říšské rady Josef Herold. V Dobřichovicích pobývali i dva významní vůdci České obce sokolské Josef Scheiner a Jindřich Vaníček, pozdější pražský primátor Otakar Klapka a řada prominentních pražských lékařů, rádi zde pobývali spisovatelé F. X. Šalda a F. X. Svoboda, nakladatel Josef Laichter, operní pěvec Bohumil Benoni, nebo hudební skladatel Josef Bohuslav Foerster, architekt Karel Honzík a řada dalších. K nejvýznamnějším osobnostem zřejmě patřil francouzský generál Maurice Pellé, náčelník generálního štábu Československé armády v počátcích první republiky.

I když jsme se soustředili na širší historický záběr publikace, nelze se nezmínit o dalších jejích vysoce odborně pojednaných částech. Samostatná kapitola je věnována místu letoviska v dějinách české architektury (Vladimír Czumalo), stejně jako problematice územního plánování v obci (Jaroslav Šulc) a zahradní architektuře dobřichovické villegiatury (Stanislav Svoboda). Editorka neváhala zařadit do publikace i stať o osudech domů a jejich vlastníků po roce 1945 (Václav Kratochvíl). Pozoruhodným doplněním jsou rozhovory s několika potomky významných majitelů. Největší část publikace zabírá katalog staveb, který obsahuje detailní popis jednotlivých vil, ony již zmíněné medailony. Způsob jejich zpracování si vyžádal nezměrnou píli a profesionalitu při analýze a využití roztržitého archivního materiálu a vyhodnocení literatury. Publikace je doprovázena plány, schémata i fotografiemi pojednanými citlivým přístupem k objektům i prostoru (Martin Chum, Mirek Pásek, Ondřej Příbyl). To vše vytváří spolu s textovými pasážemi jednotný celek, který usnadňuje vytvořit si představu o místě a jeho uměleckých a společenských hodnotách. Je třeba doufat, že Národní památkový ústav bude pokračovat v podpoře takto pojaté vědecké práce.

Josef Harna

Jaroslav ŠEBEK

Papežové moderního věku. Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím
Řitka, Nakladatelství ČAS 2014, 234 s., ISBN 978-80-7475-060-1.

Postavení Říma v celém okruhu západní civilizace je výjimečné už dvě a půl tisíciletí. Nejen pro jeho podíl na utváření Evropy a Středomoří ve starověku, nejen pro centrální postavení papežství v oblasti západního křesťanstva ve středověku a novověku, ale také pro mimořádnou koncentraci výzkumu v humanitních vědách v současnosti.¹ Mezinárodní unie archeo-

---

1 Podrobně o tomto vědeckém centru a jeho tradici pojednává Paolo VIAN (ed.), *Speculum mundi. Roma centro internazionale di ricerche umanistiche*, Roma 1993; do české literatury vnesl toto

logických, historických a uměnovědných ústavů v Římě představuje unikátní soustředění vědeckých sil z prostoru střední a západní Evropy a severní Ameriky, jaké nemá nikde jinde obdoby. Jedním z členů této unie se stal Český historický ústav v Římě, který kolem sebe soustřeďuje bádání ve vatikánských a italských archivech a knihovnách. Podobně jako ostatní zahraniční ústavy a akademie se sídlem v Římě, také český ústav začíná postupně měnit své těžiště. Jestliže v roce 1837 tamní činnost českých badatelů začínala a donedávna se udržovala především jako výzkum pramenů ke středověku a počátku novověku, pak v posledních letech se stala jeho rovnocennou součástí problematika 19. a 20. století.²

Přispívá k tomu nejen postupné zpřístupňování archivních fondů vzniklých v moderní době, ale také obecné tematické zaměření evropské i české historiografie. Odstranění nadměrné ideologické zátěže a stereotypů, které ještě před čtvrtstoletím výrazně zamžžovaly pohled na soudobé dějiny, otevřelo cestu k postupnému prosazování vědecky nezávislého studia církevních a náboženských dějin 20. století. Nejde už jen o dílčí sondy do pramenů, ale také o syntetické pokusy, které interpretují dějiny katolické církve a jejího centra – papežství – v širších souvislostech politických, ideových a sociálních. Významným krokem na této cestě se nyní stala práce Jaroslava Šebka, vědeckého pracovníka Historického ústavu Akademie věd ČR, který se soustavně zabývá moderními církevními a politickými dějinami se zvláštním zaměřením na české země, německý prostor a Vatikán.

Svou knihu rozdělil Jaroslav Šebek – kromě stručné předmluvy a soupisu pramenů a literatury – do jedenácti kapitol, jež vypadají na první pohled velice tradicionalisticky. Jsou totiž pojmenovány podle jednotlivých po sobě jdoucích papežů a navozují dojem jakéhosi biograficko-personalistického přístupu. Jejich vnitřní skladba je však mnohem náročnější, neboť autor pojal jednotlivé papeže jako určité typy osobností a zároveň specifických reagensů na měnící se vnější podmínky. Zachoval si dostatečný kritický nadhled a schopnost vidět papeže nikoli jako nedotknutelné „svaté otce“, ale naopak jako jedince s rozdílnou povahou a intelektuální výbavou, jako lidi permanentně vystavené tlakům okolí a reagující mnohdy způsobem naprosto neadekvátním situaci. Navíc připojil podkapitoly věnované mikrosondám do vztahů mezi papežstvím a českými zeměmi. V této souvislosti nejsou Čechy a Morava primárně důležité pro svůj národnostní charakter, nýbrž proto, že umožňují v detailu vystihnout vztah centra katolické církve k prostoru, který se od 15. století až do současnosti vymyká standardu evropských států svým velmi časným odklonem od obecné církve a řadou konfliktů s papežským universalismem, v moderní době pak vysokou mírou sekularizace veřejného i soukromého života.

Tomuto specifickému jevu je samozřejmě věnována rozsáhlá literatura jak na české straně, tak i ve velkých dějinách papežství. Také tam se novodobá historiografie stávala nástrojem boje proti české „odchylce“, jak názorně dokládá Schmidlinova polooficiální histo-

---

téma Jiří PEŠEK – Lucie FILIPOVÁ a kol., *Věda a politika. Německé společenskovědní ústavy v zahraničí (1880–2010)*, Praha 2013, zvláště s. 53–97.

2 Nejnověji Jaroslav PÁNEK, *I primi venti anni dell'Istituto Storico Ceco di Roma: L'eredità di 177 anni di ricerca storica ceca negli archivi vaticani e italiani*, Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 9, 2014, s. 13–34.

rie papežství a jeho vztahu ke střední Evropě.³ Po II. vatikánském koncilu, po radikálních změnách, jež přinesl pád komunismu, a také po epochálním lateránském symposiu o Janu Husovi (1999) se situace zásadně proměnila. V nových podmínkách mohl vyjít syntetizující pohled F. X. Halase na fenomén papežství a papežského státu, který spojil znalosti českého církevního historika se zkušenostmi diplomata,⁴ a o téma papežství se začala intenzivně zajímat střední a mladší generace českých historiků. Mezi badateli o moderních dějinách zaujal čelné postavení právě Jaroslav Šebek, pro jehož výzkum je charakteristický srovnávací přístup v česko-německém vatikánském trojúhelníku, příležitostně obohacený zřetelem k jižní a západní Evropě, především k Itálii a Francii. V takto vymezeném prostoru se utváří jeho interpretace papežství a dějinné role jednotlivých pontifiků. Autor při tom vychází ze sond do církevních a diplomatických archivů českých, německých a vatikánských, stejně jako z rozsáhlé mezinárodní literatury, z níž výběr podává v závěrečné bibliografii. Nespokojuje se pouze s úředními prameny a historiografií, případně publicistikou, ale bere v úvahu také mediální obraz některých papežů v beletrii, divadelní a filmové tvorbě a tuto umělecky ztvárněnou podobu konfrontuje s vlastním výkladem, sahajícím zhruba od poloviny 19. století do současnosti.

Pro Šebkův kritický přístup je příznačná už charakteristika Pia IX. (1846–1878), zprvu poměrně liberálního člověka, ale postupem doby stále zatvrzelejšího konzervativce, který vzdálil katolickou církev modernímu světu prosazením iracionálních představ, zvláště dogmatu o neomylnosti papeže. Autor v této souvislosti nepominul ani metahistorické důsledky církevní politiky Pia IX., když připomněl jeho kontroverzní blahořečení roku 2000. Do protikladu k němu postavil Šebek reformního papeže Lva XIII. (1878–1903), jehož si všichni historici cení především proto, že roku 1881 umožnil zpřístupnění Vatikánského tajného archivu. Autorovým záměrem však bylo nastínit cesty tohoto pontifika ke sblížení katolické církve s industriální společností především v kulturní a sociální oblasti. Pozoruhodný je Šebkův výklad o snahách tohoto papeže zmírnit rostoucí napětí mezi církví a nacionalismem, a to jak ve velkém formátu (v konfliktu s německým hnutím „Los von Rom“), tak i v menších poměrech českých zemí, resp. v konfliktu české většiny s privilegovanou německou menšinou (mj. důrazem na cyrilometodějskou tradici). Zde Šebek díky své detailní znalosti poměrů v prostředí českých Němců přispěl k narušení stereotypní představy o trvalém sepětí habsburského trůnu s oltářem a ukázal, že právě čeští Němci, inklinující k velkoněmeckému pojetí luterství, měli na přelomu 19. a 20. století výhrady k papežství, jež podle jejich mínění podporovalo slavizaci českých zemí.

Neméně zaujme charakteristika Pia X. (1903–1914), jeho extrémního konzervatismu a boje proti všem proudům v církvi a společnosti, které se mu jevily jako modernistické

3 Josef SCHMIDLIN, *Papstgeschichte der neuesten Zeit*, I–IV, München 1933–1939. K české problematice zvláště J. SCHMIDLIN, *Papstgeschichte*, III, München 1936, s. 284–290; IV, München 1939, s. 132–134.

4 František X. HALAS, *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004; 2. rozšířené vydání: Brno 2013 (rozsáhlý oddíl „České země a Vatikán“ [ve 2. vydání s. 529–730] je kromě stručného exkursu do 19. století věnován vývoji v letech 1914–2013).

narušení církevních dogmat. Právě na českém (ale také na obecně známějším francouzském) příkladě autor ukazuje, jak divergentní vývoj katolické církve na jedné straně a euro-americké civilizace nastupujícího 20. století na straně druhé přispívaly k ideovému vyprazdňování katolicismu a k tehdy ještě skryté sekularizaci evropské společnosti. Důsledky se paradoxně dostavily až za pontifikátu Benedikta XV. (1914–1922), diplomata marně usilujícího o zastavení první světové války, kdy se naplnil jím předpokládaný hluboký ořes základních hodnot Západu. Charakteristika Pia XI. (1922–1939) je dána nejen Lateránskými smlouvami o mezinárodně právním ustavení vatikánského státu, ale také rozbořem encykliky *Quadragesimo anno* (1931), souvislostmi mezi papežským a fašistickým pojetím novodobého stavovského zřízení, a střety papežství s totalitními ideology 20. století. Šebek naznačuje problematičnost papežových snah o dohodu s Mussolinim a mylný předpoklad o možnosti obnovení společenského řádu a disciplíny při využití autoritativních stránek fašistického režimu. V kontrastu s tím ukazuje, jak se od počátku 30. let měnil postoj kurie k totalitním režimům; Pia XI. sice pokládá za ideového odpůrce fašismu a nacismu, ale připouští, že jeho kompromisní politika přispěla k legitimizaci těchto režimů. Autor přesvědčivě dokládá, že se papežská politika pod vlivem antikomunismu, ale také ve snaze uchránit postavení katolíků proti nastupujícím levicovým režimům v Mexiku a Španělsku, dostávala ve 30. letech do slepé uličky. Část kardinálského sboru a episkopátu byla ochotna spolupracovat s pravicovými totalitními režimy, takže papeži zbývala jen slova encyklik a symbolická gesta, aby udržel odstup kurie od spojení s fašismem a nacismem.

Velice komplikované postavení Vatikánu v období mezi oběma světovými válkami vystihl autor v kapitole pojednávající o vztazích papežství a českých zemí za pontifikátu Pia XI. Mohl se zde opírat o detailní výzkum ve vatikánských archivních fondech a také o vlastní důkladné zpracování tohoto tématu v několika monografiích a v řadě studií.⁵ Osvětli, jak se v malém prostoru střední Evropy koncentrovaly nerealizovatelné kuriální ambice na politicko-ideové usměrnění nových států (konflikty kolem oficiálních oslav „heretiků“ Jana Husa roku 1925, kolem rezignace pražského arcibiskupa Františka Kordače roku 1931 či kolem podpory slovenských autonomistů), ale zároveň jak působila mezinárodní autorita papežského stolce, kterou respektovala i československá vláda. Jakkoli byla podstatná část českých mocenských elit orientována spíše v protestantském či zednářském než v katolickém duchu, nacházela společnou řeč s Vatikánem, který přistoupil na *modus vivendi*, podpořil demokratické proudy v české politice proti extrémnímu německému i českému nacionalismu a nesouhlasil ani s faktickou likvidací Československa v důsledku mnichovské dohody. Zasluhou Šebkova výzkumu a jeho syntetického shrnutí získává meziná-

5 Jaroslav ŠEBEK, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006; TÝŽ, *Sudetendeutscher Katholizismus auf dem Kreuzweg. Politische Aktivitäten der sudetendeutschen Katholiken in der Ersten Tschechoslowakischen Republik in den 30er Jahren*, Berlin-Münster 2010; Michal PEHR – Jaroslav ŠEBEK, *Československo a Svätý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928)*, I. Úvodní studie, Praha 2012; Pavel HELAN – Jaroslav ŠEBEK (edd.), *Československo a Svätý stolec*, II/1. Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti (1919–1925). Vyběrová edice dokumentů, Praha 2013.

rodní politika papežství dvacátých a třicátých let 20. století jasnější kontury nejen v detailech, ale i ve vystižení svých podstatných stránek.

S nadhledem pojednává Šebek rovněž o mimořádně kontroverzním papeži Piu XII. (1939–1958). Po shrnutí hlavních výhrad ze strany kritiků a obhájců tohoto pontifika podává vlastní obraz, který se nepokouší o rehabilitaci, nýbrž o interpretaci jednání zkušeného a nadmíru opatrného introvertního diplomata. Snahu Pia XII. udržet zbytky univerzálního vlivu kurie na světové dění v době rozvratu a hrůz druhé světové války i prvního poválečného desetiletí osvětluje jeho osobními zážitky a hlubokým odporem proti levicovým proudům; zároveň dokládá, že papež sice zachovával vnějškovou neutralitu ve vztahu k nacistickému barbarství, ale neváhal se otevřeně vyhraňovat vůči bolševickým zločinům. Aniž by skrýval špatnou pověst tohoto papeže, uvádí i pozitivní stránky skryté diplomacie Pia XII., která umožnila záchranu statisíců perzekvovaných židů a antifasistů.

Krátký pontifikát Jana XXIII. (1958–1963) pokládá autor – ve shodě s mezinárodní historiografií a převládajícím obecným míněním – za dobu přelomu, v níž katolická církev setřásla neudržitelně zatuhlé břemeno minulosti, pootevřela si cestu k porozumění modernímu světu a započala dialog s ním. Kromě vlastní reformy začalo papežství nastolovat obecně lidská témata, zejména sblížení křesťanů bez ohledu na konfesi, vstřícnost k judaismu a obranu míru, vážně ohroženého nukleárním zbrojením. Šebek připouští, že taktické ústupky vůči komunistickému světu se mohly jevit – zejména v protikladu k politice předchozích papežů – jako projev naivity a že byly ze strany sovětského bloku zneužívány, podstatný však byl zásadní obrat vyjádřený II. vatikánským koncilím. Ten ovšem dovedl k poměrně úspěšnému – byť také z konzervativního i radikálně liberálního tábora zpochybňovanému – závěru teprve Pavel VI. (1963–1978). Šebek ho představuje jako papeže, který se symbolicky vzdal světské moci, ale který dokázal využívat autority svého úřadu k tomu, aby lavírováním mezi krajními názorovými křídly dosáhl konsensu nad základními závěry koncilu. „Církev se přestala chovat jako obležená pevnost“ a „začala se otvírat světu“ (s. 138). Třebaže nejspornější témata (celibát, kontrola porodnosti) byla zatlačena do pozadí, prosadily se ideje ekumenismu a náboženské svobody. Zde by bylo namístě, kdyby autor dodal, že se tak stalo zhruba pět tisíciletí poté, co k těmto metám směřoval společenský vývoj pohusitských Čech, ke škodě evropské civilizace potlačený také mocenskými intervencemi pozdně středověkého papežství.

Stručný medailon Jana Pavla I. (1978) je vzhledem k epizodické době jeho pontifikátu věnován především shrnutí spekulací o příčinách jeho náhlé smrti a o neprůhledné problematice církevního bankovnictví. V případě Jana Pavla II. (1978–2005), stejně jako dvou dalších papežů – Benedikta XVI. (2005–2013) a Františka (od 2013), je již ve výkladu zřetelně patrný příliš malý odstup od popisovaných událostí. Na malém prostoru je ostatně nesnadné povědět něco nového, uvážíme-li záplavu literatury, jež k této tematice každoročně vychází. Výklad se nutně mění v komentovanou kroniku událostí, přesto však ani zde nechybí náměty k uvažování nad dlouhodobými proměnami papežství v moderní době. Stačí uvést kontrast mezi úspěšností politiky Jana Pavla II. v době systematického rozkládání komunismu, a malým ohlasem jeho morálně politických výzev z období následujícího po pádu bipolárního světového systému. Ani při nezbytné stručnosti podání autor nepomíjí aktuální problémy

papežství, nezakrývá omyly jednotlivých papežů, ani rozpory, jež vyvolala jejich rozhodnutí, či skandály v prostředí duchovenstva. Kritiku však podává s vyváženým nadhledem, který je dobrým východiskem k příštím ucelenějším historickému hodnocení.

Kniha Jaroslava Šebka vystihuje dynamiku vývoje papežství, v němž se střídaly osobnosti konzervativního a poněkud liberálnějšího směřování nebo alespoň širšího mezinárodního rozhledu a jistých diplomatických schopností. Zachycuje půldruhé století nejnovějších dějin církve jako drama, které proměnilo papežství a katolickou církev ze zatuhlé a od života odtržené instituce, popírající společenský vývoj a úporně se bránící kontaktu s modernizací, do podoby, která si sice uchovává řadu konzervativních prvků, ale přesto se nově integrovala do moderní společnosti s tím, že se otevřela novým idejím, včetně ochrany lidských práv a náboženské svobody, zmocnila se mediálních nástrojů a využila nových komunikačních možností. Od uzavřenosti do sebe sama se za Jana Pavla II. změnila v instituci schopnou vyzývat mocné tohoto světa, aby otevřeli politické a ekonomické systémy způsobem, který by umožnil důstojnější život lidstva. Papežství, které ztratilo reálnou moc, si vybudovalo nepřehlédnutelnou autoritu univerzálního dosahu a prokázalo právo na existenci i ve třetím tisíciletí.

Plynulé zvládnutí tematiky od 19. století až do roku vydání knihy je velmi nesnadným úkolem. V textu se to projevuje tím, že prohloubený pohled historika se uplatňuje zhruba do 60. let 20. století, což je dáno lepší dostupností primárních pramenů, kdežto později má Šebkův výklad spíše popisný než analytický charakter. Přesto z celku díla jasně vyplývá základní autorova teze, že vývoj papežství v moderní době byl cestou od okázalého monarchismu k pastýřské podobě duchovního vedení věřících. Publikace neopomíjí ani mimoevropský dosah papežského působení, zejména po vydání encykliky *Maximum illud* (1919), a přebudování celého systému misijní činnosti, která se od služby koloniálním zájmům mocností postupně posouvala k většímu ohledu církve k národním kulturám a respektování zvyků původních obyvatel Ameriky, Asie a Afriky.

Kniha odráží bohaté publicistické zkušenosti Jaroslava Šebka. Je sice založena na pramenném výzkumu a na rozsáhlé znalosti historiografie, ale zároveň je podána způsobem přehledným a velice čtivým. Obohacuje historiky novými poznatky a úvahami, ale současně podává syntetický nástin problematiky způsobem přístupným široké kulturní veřejnosti. Splňuje tím základní nároky kladené na dobrou historiografii – obsahem je vědecky spolehlivá, formou se řadí ke kvalitní literatuře.

Jaroslav Pánek

Michaela KIPP

„Großreinemachen im Osten“

Feindbilder in deutschen Feldpostbriefen im Zweiten Weltkrieg

Frankfurt-New York, Campus Verlag 2014, 496 s., ISBN 978-3-593-50095-9.

Vojenská historička Michaela Kipp se v disertační práci, obhájené na bielefeldské univerzitě, zaměřuje na obraz nepřítele podávaný v dopisech vojáků a důstojníků Wehrmachtu z východní fronty během druhé světové války. Jejím cílem je rekonstruovat na základě těchto

pramenů „psychosociální podmínky masového násilného jednání“ příslušníků řadového vojska. Jde o případovou studii k ideálu čistoty v rámci sebeidentifikace příslušníků Wehrmachtu. Tento ideál hrál zásadní roli při autostylizaci Wehrmachtu jako „čistého“ vojska v protikladu k nepříteli za války a k SS v poválečném období.

Na německou polní poštu jako na významný pramen k dějinám německé společnosti i ozbrojených sil za války se v uplynulých letech zaměřilo několik historiků.¹ Autorka k výsledkům dosavadního bádání přispívá zaměřením na dějiny mentalit. Tato perspektiva je podle ní vhodnější k pochopení společenských předpokladů zločinů Wehrmachtu než málo pružný antropologický přístup, vyzdvihující stálost, nebo přílišný důraz na vliv krátkodobé indoktrinace příslušníků Wehrmachtu nacistickým režimem, jako je tomu u Omera Bartova.²

Jako na klíčové problémy při práci s tímto typem pramenů poukazuje autorka jak na množství dochovaných německých dopisů polní pošty z let 1939–45, tak na jejich omezenou reprezentativnost: v archivech je podle ní dochováno „dva až pět milionů“ (!) z původních 33 miliard těchto dopisů. M. Kipp ve své studii vychází ze sérieí dopisů mezi důstojníky i řadovými vojáky z různého sociálního prostředí na jedné straně a jejich blízkými na straně druhé. S cílem zvýšit reprezentativnost a omezit vliv náhody přitom autorka pracuje zásadně se sériemi, v nichž se sledovaná témata – tedy zejména obrazy „cizího“ a „nepřátelského“ – objevují opakovaně. Autorka upozorňuje rovněž na vliv cenzury a zejména autocenzury; ta se ovšem podle jejího mínění hlavního předmětu studie – negativních obrazů Východu zprostředkovaných vojáky – týkala v menší míře než jiných témat. Autocenzura pisatelů se silněji projevila jen u textů, jejichž autoři počítali s publikací, resp. s uchováním pro další generace (jako v případě kronik). Výrazněji se přitom nevztahovala na popis zločinů vůči civilnímu obyvatelstvu, včetně vražd žen a dětí; toto téma bylo méně tabuizované než projev defetismu.

V úvodu knihy, nazvaném *Psaní za války jako osvojování skutečnosti*, shrnuje autorka dosavadní výzkum, podává kritiku pramenů, formuluje hlavní hypotézy práce a nastiňuje použitou metodologii. První část samotné studie pod titulem „Diskurs čistoty a pořádku v polních dopisech z tažení na Východ“ se na konkrétních příkladech korespondence z východní fronty zaměřuje na sociální roli dvojic pojmů „čistota a špína“, resp. „pořádek a chaos“ ve vztahu k rasismu a nacistické ideologii, ale zejména k šíře pojatému vnímání normality a cizosti. Pozornost je zde věnována i roli internalizace těchto protikladů jako jedné z podmínek násilného jednání.

Druhá část knihy (*Společenský kontext: radikalizace pojmenovatelného v nacionálním socialismu*) se věnuje vztahu mezi realitou války na Východě a jejím obrazem a pojmoslovím v masmédiích nacistického Německa i ve válečné korespondenci. Autorka ji

---

1 Mj. Martin HUMBURG, *Das Gesicht des Krieges. Feldpostbriefe von Wehrmachtssoldaten aus der Sowjetunion 1941–1944*, Opladen 1998; Benedikt BURKARD – Friederike VALET (Hrsg.), *„Abends wenn wir essen fehlt uns immer einer.“ Kinder schreiben an die Väter 1939–1945*, Heidelberg 2000; Sven Oliver MÜLLER, *Deutsche Soldaten und ihre Feinde. Nationalismus an Front und Heimatfront im Zweiten Weltkrieg*, Frankfurt 2007.

2 Omer BARTOV, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, Oxford 1992.

zkoumá s ohledem na „hranice pojmenovatelného“, vytvářené mj. rolí rodiny, mužnosti, vlastenectví, náboženství a propagandy.

Třetí část práce (*Násilná praxe ve vyhlazovací válce: radikalizace vykonatelného na místě nasazení*) sleduje instrumentalizaci představ „čistoty“ a „pořádku“ ve vztahu k obrazu nepřítele v jejich konkrétních důsledcích na východní frontě. Vedle závěru obsahuje kniha i stručné „zrcadlové“ pojednání o roli čistoty a pořádku v obrazu Němců z perspektivy vojáků a důstojníků Rudé armády v obsazeném Německu.

M. Kipp poukazuje na to, že dichotomie čistého a špinavého se v německé korespondenci z východní fronty objevuje již v letech 1914–1918. Pojem špíny však v těchto dopisech dosud nenabýval morálních konotací: ty se v souvislosti s nepřítelem na Východě objevovaly až retrospektivně, poprvé v Ludendorffových válečných pamětech z r. 1919. Tón většiny „východních“ dopisů z první světové války se výrazně liší od korespondence z let 1939–1945: Nechybí v nich empatie vůči místnímu slovanskému a židovskému obyvatelstvu, tolik vzdálená později všeobecně sdílené představě o jeho principiální podřadnosti. Při vši krvavosti Velké války svědčí dobová korespondence o trvajících představě vojáka druhé strany jako bytosti lidsky rovnocenné. Mentální posun ovlivněný vítězstvím na Východě a následnou šokující porážkou roku 1918 se v polních dopisech z druhé světové války odráží neprehlednutelným způsobem: údajně příliš měkký okupační režim na Východě v nich byl zmiňován jako tragická chyba, jejímž důsledkem byla porážka Německa v první světové válce a nástup bolševismu.

Do ideálu pořádku, vzývaného za druhé světové války většinou korespondujících vojáků a důstojníků, se podle Michaely Kipp promítalo myšlenkové dědictví kolonialismu, pruského militarismu a německého nacionalismu. Tento ideál byl impulsem k tvrdosti při vedení války, aniž by měl principiálně „nacistický“ charakter. Arogantní povýšenost se v dopisech projevovala mnohem více než prvky nacistické ideologie, jako byl rasismus, antisemitismus či sociální darwinismus. Ideály čistoty a pořádku získávaly nový rozměr, vnímáme-li na „laboratorním“ příkladě Wehrmachtu jejich integrující roli napříč německou společností. Tyto pojmy, na nichž německá buržoazie vilémovské doby stavěla svou nadřazenost nad nižšími vrstvami, sloužily v nacistickém Německu k vymezení egalitářské, rasově čisté německé národní pospolitosti (*Volksgemeinschaft*) vůči „podřadným“ národům a elementům z německé společnosti vyloučeným, jako byli Židé, Cikáni, postižení a „asociálové“. Není náhodou, že vůči „špinavosti“ východoevropského obyvatelstva se v dopisech z fronty vymezovali hlavně příslušníci německých nižších vrstev, jejichž předci o pouhou generaci dříve žili v Německu v obdobyňch či horších hygienických podmínkách než jimi opovrhovaní polští či ruští venkované.

Zajímavou částí studie je exkurz do role pohlaví ve válce. Analýza polní korespondence dokazuje, že válečné operace byly v myšlenkovém světě německých vojáků a důstojníků pokládány za čisté mužskou záležitost. Německým ženám oproti tomu jasně příslušelo místo věrných ochránkyň rodinného krbu: ani v závěrečné fázi války, kdy byly i ženy mobilizovány pro účely válečné mašinérie, nedošlo k jejich systematickému nasazování do bojových operací či vytváření ženských vojenských jednotek, jaké působily v Rudé armádě. Ženy v řadách nepřátelského vojska byly pro německé vojáky a důstojníky o to křiklavějším pro-

jevem cizosti a nelidskosti nepřítele. V myšlenkovém světě příslušníků Wehrmachtu nebylo pro ženy jako vojáky místo: se zajatými krasnoarmějkami bylo zacházeno hůře než s muži, zpravidla byly bezodkladně vražděny.

V radikalizaci řeči, kdy nepřítel ztrácel lidské charakteristiky a byl označován jako „obtěžný hmyz“ nebo „moř“, vidí autorka klíčovou podmínku násilného jednání, které přesahovalo nutné, utilitární násilí spojené s válečnými operacemi. Zdůvodnění násilného jednání však u ní není monokauzální: na jednotlivých případech autorka demonstruje roli dalších podmínek, jako byla zaslepující profesionální identifikace vojáků s armádou a jejími cíli či oportunistus spojený s pocitem ztráty odpovědnosti za vlastní jednání v rámci většího celku. Tyto faktory hrají roli i u početných vojáků a důstojníků, kteří necítili vůči obyvatelstvu okupovaných území nenávisť a vnitřně nesouhlasili s vražděním žen a dětí. Zvláštní pozornost věnuje Michaela Kipp dopisům věřících vojáků, mj. i teologů. Ve vztahu k násilí na civilním obyvatelstvu je její závěr přímočarý: křesťanská víra nehrála roli ani zde. Její potenciální pacifikační vliv přinejmenším vyrovnávalo vnímání bolševismu jako radikální antiteze.

Nacistický režim přikládal vazbě mezi frontou a domovem zásadní význam: dokládá to i jeho důraz na publikování vybraných dopisů z fronty. V jádru tohoto zájmu byla zkušenost porážky v první světové válce, z níž nacistická propaganda vinila zradu „domácí fronty“. Za frázemi o „ráně dýkou do zad“ se přitom skrývala reálná obava režimu z demoralizace německého obyvatelstva v důsledku dlouhé války a z rozkladu spojeného s materiálním strádáním. V tomto světle získává korespondence mezi frontou a domovem zásadní význam dalece přesahující prostou komunikaci mezi vojáky a jejich rodinami. Bezohledné drancování okupovaných zemí sloužilo k materiálnímu přilepšení německých rodin. To bylo ve vzájemné korespondenci považováno za samozřejmé jak německými vojáky zejména v okupovaných západoevropských zemích, tak jejich blízkými. V případě války na Východě, který německá veřejnost vnímala jako chudý a zaostalý, režim nesázel na pozitivní rezonanci ze strany německých rodin na základě „drobných pozorností“; zaměřoval se spíše na sugerování nevyhnutelnosti zápasu na život a na smrt proti démonickému nepříteli, kterému odepíral lidské vlastnosti. V tom mu napomáhala i korespondence, v níž příslušníci Wehrmachtu tento obraz nepřítele spontánně živili, aniž by se museli opírat o postuláty nacistické ideologie. Michaela Kipp v knize předkládá dostatek důkazů o identifikaci běžných vojáků s představou možné porážky ve válce se SSSR jako katastrofy, po níž by nemělo cenu dále žít.

Hodnota této studie spočívá právě v zaměření na roli korespondence mezi příslušníky Wehrmachtu a jejich rodinami při upevňování loajality běžných Němců k válečným cílům nacistického režimu. V tomto ohledu je Michaela Kipp přesvědčivější než ve své snaze definovat podmínky proměny „obyčejných německých mužů“ v pachatele zločinů proti lidskosti. Toto úsilí totiž i nadále vyvolává neméně otázek než odpovědí.

Daniel Putík

Václav KAŠKA

Neukáznění a neangažování.

Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952

Praha–Brno, Ústav pro studium totalitních režimů – Conditio humana, o. s. 2014, 291 s., ISBN 978-80-87912-02-7 (ÚSTR), ISBN 978-80-905223-1-1 (CH).

Václav Kaška dokázal již svou předchozí publikační činností, že patří mezi nadějně brněnské historiky soudobých dějin. Jeho práce o vnitrostranické disciplíně a dění uvnitř KSČ v prvních pěti letech po převzetí moci (1948–1952) to jen potvrzuje.¹

Téma vnitrostranické disciplinace členstva stálo v dosavadním bádání o dějinách KSČ poněkud stranou, přestože představuje důležitou a zajímavou kapitolu dějin mocenského etablování komunistického režimu po roce 1948. Udržení disciplíny členů bylo podle názoru stranických špiček nezbytným předpokladem ovládnutí celé společnosti a uskutečnění jejího přerodu ve společnost komunistickou. Kaška na mnoha příkladech dokazuje, že se však každodenní praxe velmi lišila od ideálu vyjádřeného v stranických normách a nakonec bylo nezbytné přistupovat ke kompromisům. Ocenit lze, jakým způsobem se autorovi podařilo skloubit syntetizující přístup s mikrohistorickou rekonstrukcí dění ve vybraných regionech (Brněnský kraj, okres Znojmo, obec Slup) až k jednotlivým osobním příběhům „neukázněných a nedisciplinovaných straníků“. Příčiny, proč si ke studiu vybral právě tyto regiony, Kaška zdůvodnil jejich detailní znalostí a zachovalostí archivních pramenů.

Autor práci založil na náročné a poměrně rozsáhlé heuristice dosud jen velice málo využívaných archivních pramenů z činnosti stranických orgánů na celostátní, krajské, okresní i místní úrovni. Jím nastíněný obraz je proto vyvážený, objektivní a v žádném případě černobílý. V úvodní části Kaška podrobně seznamuje s použitými prameny a literaturou, přičemž konstatuje poměrně omezený stupeň dochovanosti písemnosti vzniklých z činnosti nižších složek stranického aparátu, zejména pak základních organizací KSČ v obcích a na závodech. Bohužel se mu nepodařilo detailněji přiblížit vnitřní svět aktérů dění pomocí tzv. ego-dokumentů (deníky, osobní korespondence). Po tomto druhu pramenů intenzivně pátral, ale nenalezl je. Komparace poznatků zjištěných studiem oficiálních zápisů stranických orgánů a osobních dokumentů, v nichž se pisatelé do jisté míry zbavují přetvářky, by umožnilo lépe pochopit vnitřní svět hrdinů jeho knihy a příčiny jejich chování. Pokud jde o literaturu, lze s povděkem kvitovat, že se při svém bádání ne-

---

1 Václav KAŠKA, *Indoktrinace členů KSČ během tzv. Dnů komunistické výchovy 1948–1949: organizace, ideologické zázemí, lokální průběh*, Dějiny–teorie–kritika 5, 2008, č. 1, s. 39–78; TÝŽ, *Plán a prověrka. Z činnosti okresního výboru KSČ Brno I. na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Časopis Matic moravské 126, 2007, č. 1, s. 141–161; TÝŽ, *Sítě vazeb a způsoby vyjednávání uvnitř KSČ po únoru 1948. Rekonstrukce osobních kontaktů mezi funkcionáři Krajského výboru KSČ Brno a Okresního výboru KSČ Brno I. v letech 1948–1952*, in: Jiří Kocian – Zdeněk Kárník – Jakub Rákosník – Jaroslav Pažout (edd.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*, sv. VI., Praha 2009, s. 138–173.

omezuje pouze na česky psanou produkci, ale využívá také základních amerických, anglických a německých prací o dějinách socialistického a komunistického hnutí.²

Text je rozčleněn na několik kapitol, ve kterých Kaška sleduje jazyk a základní normativní texty disciplinace, dále složení kádry stranických funkcionářů, mechanismy a orgány disciplinace, přibližuje nejčastější způsoby porušování vnitrostranických norem a následné tresty. Na závěr autor na několika konkrétních příkladech popisuje dění na různých stupních organizační struktury KSČ. Jako základní východisko pro hodnocení přístupu k posouzení správného chování uvědomělého člena komunistické strany si zvolil organizační řád a stanovы KSČ. Na jejich základě pak popisuje nejčastější přestupky. Ve sledovaném období se jednalo zejména o absenci na schůzích, neplacení členských příspěvků a z toho plynoucí celkově nedobrá ekonomická stav mnoha místních, okresních a krajských stranických organizací.³ Velké nedostatky Kaška shledává také v evidenci členů, členských legitimací a stranických odznaků.

Stabilním problémem každé větší organizované lidské skupiny jsou osobní spory a animozity a ani českoslovenští komunisté nebyli výjimkou. Konflikty, často velmi vyhrcované, postupovaly celou strukturou strany od řadových členů, přes funkcionáře místních, okresních a krajských úrovní, až k nejvyššímu stranickému vedení. Autor si jako jednu z oblastí svého badatelského zájmu vybral jižní Moravu, nemohl tedy pominout výraznou osobnost vedoucího tajemníka Krajského výboru KSČ v Brně Otty Šlinga, který byl v letech 1948–1950 na vrcholu moci a jeho vůle byla doslova zákonem. Dokud držel otěže moci pevně v ruce, jen málokdo si dovolil jej veřejně kritizovat. O to větší pak bylo odsouzení jeho diktátorských praktik po zatčení v říjnu 1950. Pojem „šlingovština“ jako označení nepřijatelných diktátorských praktik komunistických funkcionářů se pak po určité období stal zaklínadlem, které mohlo mít pro stigmatizované velmi nepříjemné důsledky. Šling byl odsouzen k trestu smrti a jeho život skončil 3. prosince 1952 na dvoře pražské pankrácké věznice.

S pádem brněnského vedoucího tajemníka však diktátorské praktiky v KSČ zdaleka neskončily a až do pádu komunistického režimu se můžeme na různých úrovních správy setkat s lidmi, kteří neunesli tíhu moci. Výše zmíněné způsoby porušování vnitrostranické kázně a norem souvisely nejen s obecnými problémy fungování větších kolektivů lidí, ale také s masovým nárůstem členské základny komunistické strany po roce 1945, resp. po roce 1948. Ve svém důsledku vedly k pasivitě členů, dysfunkčnosti mnoha základních stranických organizací a celkově nedobrému vnitřnímu stavu komunistické strany. Revoluční metody přerodu běžných členů KSČ v dokonalé, uvědomělé a obětavé straníky oddané věci komunismu po vzoru ruských bolševiků, tak jak tyto metody hlásali a také realizovali ně-

---

2 Např. Charles BETTELHEIM, *Stalinist Ideological Formation: Absolute general secretary and the proletarian fetish*, *Research in Political Economy* 19, 2001, s. 233–289; Sheila FITZPATRICK, *Politics as Practise: Thoughts on a New Soviet Political History*, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 5, 2004, č. 1, s. 27–54; Johann SMULA, *The Party and the Proletariat: Škoda 1948–1953*, *Cold War History* 6, 2006, č. 2, s. 153–175.

3 Velmi zajímavou skutečností je, v jak špatné ekonomické situaci byly některé okresy, které běžně o mnoho desítek tisíc korun překračovaly své příjmy a následně kumulující ztráty bylo třeba hradit z prostředků kraje či stranického ústředí. V součtu se jednalo o částky v řádech milionů korun.

kterí vysokí komunističtí funkcionáři (Marie Švermová, Rudolf Slánský, Otto Šling) se postupem času ukázaly jako neproveditelné.

V následující výkladové části se autor na konkrétním příkladu činnosti znojemské okresní organizace a jejího vztahu k nadřazeným celostátním a zejména krajským stranickým orgánům pokusil přiblížit její každodenní fungování, strukturu i vlastní činnost. Znojemský okres měl svá specifika daná jeho převážně venkovským a zemědělským charakterem, polohou na hranicích s Rakouskem a také rozsáhlou migrací obyvatelstva v souvislosti s odsunem Němců. Dalším problémem byl přechod okresu Znojmo z Jihlavského do Brněnského kraje v roce 1949, kdy se znojemští komunisté dostali pod přímý vliv ve stranických záležitostech náročného Otty Šlinga. Napjaté vztahy mezi Znojmem a Brnem pokračovaly i po Šlingově zatčení. I nové vedení bylo se situací v tomto regionu nespokojeno (osobní spory, nefunkčnost místních stranických organizací, problémy při zakládání družstev).

Václav Kaška následně zaměřil pozornost na dodržování stranickým norem, kázně a disciplíny na příkladu „stýkání a potýkání“ okresní organizace KSČ ve Znojmě a relativně nefunkční místní organizace KSČ v obci Slup. Slupská organizace byla dlouhodobě zmítána osobními spory a docházelo v ní i k dalšímu porušování stranických norem (neplacení příspěvků, nekonání schůzí, špatný stav stranické pokladny). Můžeme souhlasit s autorem, že stav řady vesnických stranických organizací byl z výše nastíněných příčin obecně velmi špatný. Na disciplinárním příkladu místního stranického funkcionáře Oldřicha Čecha z obce Dyje na Znojemsku autor ukazuje možnosti, jaké měly místní organizace, resp. okresní a krajské disciplinární komise k ukáznění jednoho straníka a jak poměrně obtížné bylo dosažení ideálního stavu. Člověk, který porušoval normy stranické i obecně lidské, mohl s pomocí své pozice ve stranické hierarchii, díky síti kontaktů a známostí, s osobní zarputilostí a arogancí udržovat své postavení v malé, do sebe uzavřené vesnické komunitě.

Práci Václava Kašky lze ocenit nejen pro volbu netradičního, prozatím historiografií opomíjeného tématu, nejen pro rozsáhlý výzkum pramenů, jejich kvalitní interpretaci a pro mnoho nových podnětných informací o vnitřním fungování komunistické strany, ale také pro velmi čtivé zpracování. Kaškovi se podařilo napsat knihu, která nepostrádá napětí, vhodně komparuje syntetizující pohled s konkrétními příběhy živých lidí a podává neobyčejně živý a problematizující obraz komunistické strany, která se navenek prezentovala jako suverenní a stabilní vedoucí síla společnosti.

Vladimír Březina

Jaroslav PÁNEK

Historici mezi domovem a světem. Studie – články – glosy – rozhovory
Pardubice, Univerzita Pardubice 2013, 800 s., ISBN 978-80-7395-695-0.

Ve světovém a zřejmě i českém dějepiscetví začíná stále výrazněji docházet k tomu, že bádání v oblasti historiografie se více a více specializuje, často dochází k prolínání zájmu o historiografii s odborným zakotvením v určité epoše a geografickém prostoru. Do budoucna to nepochybně bude – s neustále se rozrůstající historickou produkcí – ztěžovat přípravu velkých syntéz národních a obecných dějin dějepiscetví.

Příprava moderní syntézy české historiografie, jak Pánek upozorňuje, bude ovšem vyžadovat velké množství přípravných studií, které budou muset být podniknuty, resp. již mnohdy podniknuty byly.¹ Soubor Pánkových studií *Historici mezi domovem a světem* osvědčuje, jak velkou práci na poli výzkumu české historiografie vykonal jejich autor, třebaže většina čtenářů si ho spojuje především s výzkumem raného novověku.

Recenzovaná kniha, kterou Jaroslav Pánek připravil v návaznosti na čestný doktorát udělený mu Univerzitou Pardubice v roce 2010, ukazuje mnohé výsledky české historické vědy, ale také v úvodu upozorňuje na její zásadní deficity. Chybí zpracování dějin českého dějepiscetví ve 20. století, kde by byli zachyceni i zahraniční bohemisté, a obdobně nemáme „slovník českých historiků od Kosmových časů až po dnešní dobu“.² Opominout nelze ani nedostatečně zpracované dějiny historiograficky orientovaných institucí (univerzity, akademie věd, redakční rady časopisů apod.), které hrají velkou roli v tom, co je v dané době chápáno jako vědecké, jako výsledek vědeckého poznání minulosti.

Pánek své mnohaleté výsledky historiografického bádání rozčlenil do čtyř – dále ještě strukturovaných – základních oddílů, které zachycují diachronní a synchronní rovinu historické vědy. První oddíl nazval: Od historické vlastivědy ke kulturním dějinám a mikrohistorii. Zabývá se v něm významnými osobnostmi české historické vlastivědy a regionálního dějepiscetví 19. a 20. století ve vztahu ke středním Čechám a zejména Benešovsku. To se stalo v sedmdesátých letech minulého století jedním z prvních Pánkových pracovních působišť, když po vysoké škole nastoupil do benešovského okresního archivu jako vedoucí, fakticky však jako jediný jeho odborně vzdělaný vysokoškolák. Nepřekvapí tak, že knihu otevírá stať o Antonínu Norbertu Vlasákovi (1812–1901), který spojil svůj život s rodným Podblanickem, proslul vlastivědným místopisem okresů, které dnes vytvářejí Benešovsko, resp. Podblanicko, a výrazně se podílel na vzniku místopisného bádání v 19. století.

Zájem o Podblanicko se objevuje i v dalších studiích prvního oddílu, neboť také domašínský rodák František Augustin Slavík (1846–1919) věnoval značnou část své práce rodnému kraji, jakkoli plodně zasáhl např. i do moravského místopisu. Podobně to platí o publicistovi a regionálním badateli Vlašimska Michalu Navrátilovi (1861–1931). Od těchto předchůdců velkého období historické vlastivědy, jak je reprezentuje např. Josef Vítězslav Šimák či František Roubík, se autor přesouvá už k historikům, s nimiž se naopak důvěrně poznal: Velkou studii tak Pánek věnoval Jiřímu Tywoniakovi (1919–1995), bez něhož si nelze vývoj regionálního dějepiscetví u nás vůbec představit. Pánek přibližuje jeho archivní působení, redaktorskou činnost i badatelské dílo, opřené mj. o mimořádnou znalost velkostatkových archivů. Především však můžeme sledovat Pánkovo přihlášení se k Tywoniakovi jako jednomu z jeho – třebaže neformálních – učitelů. Čerstvý absolvent pražské filozofické fakulty se uprostřed marasmu sedmdesátých let setkal s inspirující osobností, která neměla své pracovní působení – v benešovské pobožce pražského oblastního archivu – nijak lehké, nesouzněla s normalizační rétorikou doby, uchovávala si však rovnou páteř, být za cenu tvrdých bojů, především s Emou Charvátovou, normalizační ředitelkou okres-

1 Nejnověji viz také soubor studií Jiří PEŠEK, *Setkávání s Klío. Studie z dějin dějepiscetví*, Praha 2014.

2 J. PÁNEK, *Historici mezi domovem a světem*, s. 7.

ního muzea. Tywoniakovo historické dílo, spojené se sociálními a hospodářskými dějinami stejně jako s komplexním poznáváním regionu, podobně jako jeho mimořádné organizační úsilí nutně musely ovlivnit Pánkův vědecký růst, v něm za daných okolností našel svůj vzor regionálního badatele.

Podobnou inspiraci pro Pánka představovala osobnost ouběnického rodáka Josefa Petráň (* 1930), který je spjat s rodným krajem spoluprací – podobně jako Pánek – na vydávání a redigování Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka a výzkumem dějin rodné obce Ouběnic a jejího okolí. To vyústilo v metodologicky i obsahově podnětnou monografii o dějinách rodné obce v širokém kontextu vycházejícím z mikrohistorických přístupů.³ První oddíl uzavírá studie věnovaná Pánkově předčasně zesulé nástupkyni v roli ředitelky benešovského okresního archivu Evě Procházkové (1950–2013), která navázala na řadu Pánkem započatých regionálních výzkumů – např. k romské problematice, ke smolným knihám apod. – a představovala kontinuální linii s myšlením Jiřího Tywoniaka.⁴

Po tomto oddíle, který ukazuje, jak zásadní může být region pro vědecké poznání celé národní komunity, ale také to, že i v sedmdesátých a osmdesátých letech leckdy šlo zkoumat moderní dějiny bez ideologických floskulí, následuje druhý oddíl nazvaný *Historici doma*. Vnitřně je členěn na dvě části, v první se Pánek vyrovnává se svými předchůdci na poli výzkumu raného novověku, v druhé připomíná zásluhy svých současníků. V tomto oddíle najdeme velké studie i drobné skici o zásadních osobnostech historické vědy 19. století a počátku 20. století (František Palacký, Antonín Gindely, Zikmund Winter, Jaroslav Goll, Josef Pekař, Josef Šusta, Otakar Odložilík, Zdeněk Kalista). Často jde o vědecké studie ujasňující význam té které osobnosti v dějinách české historiografie, spíše výjimečně jde o příležitostné texty a projevy – např. při odhalování pamětní desky Josefa Šusty v Třeboni v roce 1996. V některých textech zaznívá i mezinárodní rozměr bohemikálních studií – např. dvojí emigrace Otakara Odložilíka nepochybně oslabil jeho konkrétní badatelské výsledky, ale znamenala výrazný impuls pro rozvoj historicky orientované bohemistiky v USA.

Leccos z charakteristik předchozí části platí i o části věnované Pánkovým současníkům, dnes už ovšem také klasikům české historiografie. V některých případech bylo nutné připomenout i stinné stránky české historické vědy v druhé polovině 20. století: kriticky se to dotklo především Jaroslava Charváta a částečně i Josefa Macka, v naprosté většině ostatních případů je naopak zřejmé, že k autoritám historické vědy patří ti, kteří měli s komunitickým – zejména normalizačním – režimem problémy, jakkoli žádná osobnost není plakátově černobílá. Tyto osobnostní charakteristiky zvládá Pánek načrtnout zcela jednoznačně, třebaže většinou laskavě a s pochopením pro těžkosti doby i jistou neurotizaci některých historiků, která někdy mohla plynout z dobových poměrů, někdy také z lidské povahy. Jejich dílo a leckdy i morální autorituověřil čas, zatímco normalizační koryfeje jsou stále více připomínáni.

3 Zvl. Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic v podblanické krajině (do roku 1918)*, Ouběnice 2000; Josef PETRÁŇ ve spolupráci s Lydií PETRÁŇOVOU, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011.

4 J. PÁNEK, *Historici mezi domovem a světem*, s. 206.

Pánek tak připomíná některé své víceméně neformální učitele, jako Josefa Janáčka, ale i celou další plejádu jmen pražské a brněnské historické vědy, třebaže část jejich vědeckého díla mohla vznikat i v ústraní venkovských archivů. Každé ze jmen tohoto oddílu (vedle výše jmenovaných to jsou Jaroslav Mezník, Josef Válka, Jaroslava Pešková, Ivan Hlaváček, František Šmahel, Antonín Verbík, Eduard Šimek, Stanislav Polák, Noemi Rejchrtová, Lydia Petráňová, Jindřich Francek) představuje svébytný osud, ale také velký vklad do výzkumu české a moravské minulosti.

Třetí oddíl knihy Historici je geograficky rozčleněn na bližší i vzdálenější evropské sousedy. Najdeme zde německé bohemisty, polské historiky, představitele jihoslovenské kultury i ruské historiky (Ferdinand Seibt, Werner Korthaase, Volker Press, Winfried Eberhard, Jan Sereďyka, Marcell Kosman, István György Tóth, Francè Stelè, Milko Kos, Georgij Pavlovič Meľnikov), v některých případech lze hovořit i o dvojdomí těchto osobností – tedy o českých rodácích v zahraničí a naopak (Jiřina Staňová, Ivan Dorovský, Oton Berkopce). Samostatnou část třetího oddílu představuje anglosaský svět, kde najdeme několik významných odborníků na české dějiny, často s osobními vazbami v českém prostředí. Objeví se tu Robert J. W. Evans, Radomír Václav Luža, Hugh L. Agnew a především nezapomenutelný podporovatel české vědy v USA Stanley B. Winters a jeho manželka Zdenka.

Čtvrtý – poslední – oddíl nazvaný *Rozmluvy přes hranice zemí a kontinentů* je tvořen ego-dokumenty, rozhovory s významnými světovými historiky. Největší část rozhovorů představují Pánkovy rozhovory se zahraničními badateli o českých a středoevropských dějinách, jejich pohledu na české dějiny a českou historiografii vedené především pro časopis Dějiny a současnost či pro Zpravodaj Historického klubu. Zazní tu slova takových osobností zahraniční bohemistiky, jako jsou Gottfried Schramm, Joachim Bahlcke, Nicolette Mout, Volker Press, Robert J. W. Evans, Georgij Pavlovič Meľnikov, Henryk Gmiterek, Winfried Eberhard, Hideto Satsuma, Janez Cvirn, Hugh L. Agnew či literární historik Ladislav Řezníček, historik 20. století Radomír Václav Luža a orientalista Zdeněk Müller, usazený od roku 1993 v Paříži.

Součástí tohoto posledního oddílu jsou také dva rozhovory, které naopak Pánek poskytl Stanleyemu a Zdence Wintersovým a Hansi Lembergovi, a speciálně pro tuto knihu vzniklé interview s Petrem Vorlem, děkanem pardubické filozofické fakulty, jako iniciátorem vydání tohoto souboru Pánkových studií. Pánkovy rozhovory tak poskytují nejenom barvitý obraz zahraniční bohemistiky, ale také autorův pohled na českou historickou vědu, jeho životní a odborné zkušenosti, či na problematiku prosazování bohemikálních témat do světové historiografie.

Veškeré studie prošly pro toto vydání revizí autora, často jsou tak drobně doplněny, zejména odkazy na novější literaturu, která vyšla od doby jejich prvního otištění, především však upozorňují na původní místa vydání i na případné změny, když zde autor znovu neotiskoval bibliografické přehledy publikací jednotlivých osobností, pokud je připravil pro časopiseckou verzi té které studie.

Pánkova kniha je významným celkem historiografických studií, jedním z klíčů k dějinám výzkumů českého raného novověku, ale také k regionálním dějinám Podblanicka,

které se stalo – přes Pánkův pražský původ – jeho milovaným krajem. Publikace je cenným dokladem Pánkových mimořádně rozsáhlých historiografických zájmů a kontaktů se světovou historickou vědou. V budoucnu bude nepochybně čtena též jako jeden ze zásadních pramenů k interpretaci Pánkova historického myšlení. A v neposlední řadě lze tento soubor studií číst i jako poctu mnoha českým historikům, kde místa z nejčestnějších určitě patří Jiřímu Tywoniakovi, Josefu Petráňovi či Jaroslavu Mezníkovi.

Bohumil Jiroušek

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Ernst H. GOMBRICH

Stručné dějiny světa pro mladé čtenáře

Praha, Nakladatelství Triton

a Argo 2013, 264 s.,

ISBN 978-80-257-0983-2 (Argo),

ISBN 978-80-7387-714-9 (Triton).

Ernst Gombrich vydal své *Stručné dějiny světa pro mladé čtenáře* poprvé již roku 1936 a budme upřímní, na knize je datum narození dost znát, zejména na stylu, kterým je napsána. Dnes je běžné používat v knihách pro náctileté slang, hovorové obraty apod. Zjednodušený výklad světových dějin s odbočkami do každodenního života a kulturní historie je koncipován jako souvislé vyprávění doplněné velmi jednoduchými černobílými ilustracemi. Kniha má 253 stran textu, rozčleněného do 40 celků, jež jsou dále strukturovány do kratších kapitol, které včetně jednoduchých ilustrací mají v průměru šest až sedm stran souvislého textu. Pro použití ve výuce dějepisu na základní škole má pak kniha ještě jednu nevýhodu, a sice svou orientaci na světové dějiny, ve kterých se žáci mezi dvanáctým a patnáctým rokem ještě tolik neorientují. Zmínek o českých dějinách nalezneme pouze několik, a některá tvrzení jsou dost zavádějící – asi těžko obstojí tvrzení, že „od roku 1310 vládli Německu Lucemburkové jako králové a císaři z Prahy“ (s. 152), stejně jako mínění, že Husovi „početní stoupenci byli v krvavých, divokých válkách nakonec poraženi“ (s. 167).

Pro použití ve vyučovací hodině je kniha problematická: kapitoly jsou koncipované jako souvislý text, který není dále strukturován. Vyprávění navíc ve snaze upozornit na různé souvislosti někdy přeskakuje z jednoho problému na druhý. Například kapitola *Jak se žilo v říši a na jejích hranicích* (s. 93–99) líčí cestování po Římské říši (budování silnic, pošty), krátce popisuje bydlení v klasické římské vile, Koloseum a gladiátorské zápasy, najednou se však vynoří zmínka o Neronovi a také Caesarovi (ten se naštěstí objevil již v předcházející kapitole), vzápětí se přidává Germán Arminius, Traján, Marcus Aurelius a Dioklecian, který pronásleduje křesťany. Končíme Konstantinem, kterého ohrožují Peršané, a tak se stěhuje do Konstantinopole. Pokud s touto kapitolou konfrontujeme žáka šesté třídy základní školy, který právě probírá dějiny antického Říma, bude totálně zmaten.

Právě koncepce textu jako jednoho dlouhého vyprávění ztěžuje zapojení knihy do hodiny dějepisu. V současné době je kladen důraz zejména na vizuální a audiovizuální pomůcky, takže sotva můžeme předpokládat, že by učitel děti zaujal pouhým předčítáním vybrané kapitoly. Upřímně si přiznejme – předčítali byste dětem popis římské vily, když máte k dispozici fotografie vykopávek z Pompejí nebo dokonce celý hravý dokument BBC? Proč předčítat o tažení Alexandra Velikého, když máte k dispozici interaktivní tabuli, na které si děti mohou samy „projit“ celé tažení? Pokud budeme zapojovat do výuky dějepisu na základní škole knihu o historii, je lepší zvolit komiks, který je žákům základní školy

mnohem bližší; pro starší žáky pak různé popularizační knihy nebo dětské encyklopedie. Při použití izolované kapitoly navíc kniha ztrácí svou přitažlivost – čtenář přichází o velkorysý náčrt světového dění od doby kamenné do 20. století a o řadu souvislostí, které pozná právě při četbě celé knihy. Tento náčrt je přínosný až pro středoškolské studenty, kteří již mají znalostní základ a při četbě jej mohou využít. V hodinách dějepisu na střední škole (resp. na gymnáziu, kde vyučující není tlačěn malou hodinovou dotací jako na odborných středních školách) je pro studenty mnohem přínosnější práce s memoáry, očitémi svědectvími a historickou publicistikou, protože se naučí ověřovat si z více zdrojů předkládaná tvrzení pamětníků a hypotézy novinářů. Proto nám pro využití Gombrichovy knihy zůstává seminář pro zájemce o historii či maturanty. Pokud bychom měli odpovědět na otázku, zda je možné atraktivně zapojit Gombrichovy „Stručné dějiny světa pro mladé čtenáře“ do výuky dějepisu dnes, pak se domnívám, že je to možné velmi problematičky. A tak mi nezbyvá než uzavřít úvahu konstatováním, že Gombrichovy dějiny pro mladé čtenáře ocení spíš dospělý.

Magdaléna Šustová

Středověk

Michael BORGOLTE (Hrsg.)
– Joseph LEMBERG (red.)
Migrationen im Mittelalter.
Ein Handbuch (= De Gruyter Reference)
Berlin, De Gruyter 2014, 353 s.,
ISBN 978-3-05-006474-1.

Pokud není čtenář informován, bude překvapen, vydávali se v Německu „Hand-

buch“ o pouhých 350 stránkách. Ale věc se vysvětlí snadno, neboť jde o texty, které byly publikovány v rámci americké *The Encyclopedia of Global Human Migration*. Ta vyšla o rok dříve a čítá v pěti svazcích přesně 3274 stran! Michael Borgolte, který byl v americkém velkopodniku (účastnilo se více než 500 autorů!) zodpovědný za středověkou problematiku, návazně promptně zorganizoval vydání překladu mediévistických rozprav či spíše slovníkových hesel, místy drobně upravených, v jejich původní německé verzi, nebo do němčiny přeložených. Každé heslo je na závěr opatřeno na německé poměry až příliš stručnou bibliografií.

Na práci se podílelo celkem dvacet pět vesměs s jazykově německým prostředím spojených badatelů, kteří sledovali tematiku v globálním rámci. Tedy od Japonska přes Čínu, Indii, stepní „národy“, Afriku až k Byzanci a mediteránní oblasti, resp. k muslimskému světu a západním výbojům Turků. Na těchto devět, s přehledem z Borgolteho pera deset spíše rámcových statí navazuje patnáct příspěvků, které sledují evropské poměry v různých regionech a chronologických vrstvách. Tento obecný rámec tak přináší v podstatě dva způsoby prezentací: Mimoevropské procesy jsou nutně zachyceny v globálním nadhledu, zatím co ty evropské, či s Evropou nějakým způsobem souznějící, nejsou sice rozsáhlejší (délka příspěvku vesměs kolísá mezi 10–15 stránkami), ale zabývají se omezenějšími tématy. Takže: čím jsou jednotlivá hesla bližší Evropě, či pojednávají o ní přímo, tím sledují menší regiony a nezřídka i časově kratší procesy. Příslušná tematika je v důsledku podána nutně poněkud zevrubněji, i když ani tak nepřerůstá do analytické formy.

Je pochopitelné, že jednotlivým heslům předchází nejen obecná předmluva, ale zejména důležité úvodní slovo redaktorovo (s. 11–33), kterého je třeba si blíže všimnout. Borgolte tu mluví nejdříve o migracích „zapomenutých“ civilizací v Americe, aby pak navázal sledováním masových migrací ve Středomoří jak z křesťanské, tak muslimské strany. Poté autor stručně konfrontoval migrační mytologii s konkrétními „migračními dějinami“ a upozornil na některé své k tomu se vztahující práce. V dalších statích pojednal Matthias Hardt obecně o Slovanech, zatím co Christian Lübke zpracoval „východní Evropu“ resp. kolonizační úsilí v tomto regionu. Literatura je tu držena na uzdě. To je patrné i z toho, že Lübke v závěrečném seznamu literatury kupodivu neuvádí právě v tomto kontextu důležitou vlastní knihu Fremde im Osteuropa. Dostalo se však na statě Jana Klápštěho a Josefa Žemličky. Značná pozornost byla věnována celému baltickému prostoru (Oliver Auge), Vikingům a Normanům (Benjamin Scheller). Oproti tomu heslo o stěhování národů Waltra Pohla má jen necelých sedm stran!

Po textech o těchto svým způsobem plošných migracích jsou poslední příspěvky věnovány už kompaktním entitám: Židům (Michal Toch), otrokům (Tillmann Lohse), učencům a studentům (Martin Kintzinger), obchodníkům a vyhnancům (Daniela Rando), svatebním migracím u západoevropského křesťanstva (Karl-Heinz Spieß) a posléze migraci z venkova do měst (Regina Schäfer). Celkové hodnocení je dáno pohledem hodnotícího. Kniha zaslouží pozornost jako upozornění na významný historický fenomén, který je v posledních desetiletích stále zevrubněji sledován, protože jde o téma opravdu žhavé až ožehavé. Za „Handbuch“

knihu ale nelze považovat, protože nešla resp. ani nemohla v daném rozsahu jít do takové šíře, aby dala konkrétní a důkladnější poučení. Dílo ale může motivovat či by dokonce mohlo být východiskem pro další bádání.

Ivan Hlaváček

Romedio SCHMITZ-ESSER
*Der Leichman im Mittelalter.
Einbalsamierung, Verbrennung und die
kulturelle Konstruktion des toten Körpers*
(= Mittelalter-Forschungen 48)
Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag 2014,
XV + 763 s., ISBN 978-3-3995-4367-5.

Mohlo by se zdát, že v případě zájmu o mrtvá těla a pohřbívání je to konjunkturnální téma, leč není tomu tak. Už na první pohled tomu protičejí dvě okolnosti, totiž prestižní řada, v níž představovaný spis vychází a pak jeho rozsah, více než bohatý poznámkový aparát a sedmdesátistránková bibliografie. Tu je ale třeba si povzdechnout, protože kniha je vysázena jak v textu, tak v poznámkách (zřejmě z úsporných důvodů) menšími typy, než je v uvedené řadě běžné.

Autor (*1978), který je pracovníkem mnichovské univerzity v oblasti středověkých dějin a pomocných věd historických, právem konstatuje, že „mrtvé tělo je víc než fyzický objekt“ a že jeho existence a funkce ve společnosti si zaslouží jak teoretickou, tak praktickou pozornost. Tomu pak odpovídá struktura práce, která v deseti rozsáhlých oddílech sleduje různé aspekty, zejména také makabrální makabroznosti této problematiky.

Přestože tu nemůže jít o rozsáhlejší recenzi, je třeba představit, co kniha přináší, aby si

český čtenář uměl udělat představu a mohl případně na dílo navazovat ve svých kontextech. Úvod knihy je věnován nejen přehledu bádání, který nutně přesahuje hranici středověku, ale vnímá i dnešní představy. Všechny následné detailně strukturované kapitoly jsou ovšem svým způsobem dvoudomé, tj. přinášejí obecné charakteristiky a zároveň je demonstrují konkrétními doklady, kdy se v poznámkovém aparátu setkáváme s edicemi často i dosti rozsáhlých partií jak z děl teoretických, tak kronikářských. Jejich překlad je zpravidla podán s příslušným komentářem v textu. Kapitoly se v lecčem překrývají, ale vzhledem k dobře strukturovanému obsahu to nezpůsobuje větších komplikací. Stejně tak je dáno látkou samotnou, že některé formulace ukazují na rozpornost středověkých premis (tak např. pokud jde o integritu či dělení světcova těla apod.).

První oddíl knihy přináší výklady o pohřbívání a jeho druzích, pochopitelně po jakémsi exkurzu o jeho teologických aspektech a s užitečným otevřením otázky funkce a vývoje náhrobníků. Zde i jinde se ovšem setkáváme i s různými průniky do novověku, stejně jako s kapitolami, jež bychom spíš hledali na jiném místě. Mám tu na mysli partii o kultu mučedníků a pohřbívání světců. Až následující část se přitom obírá svatými mrtvolami včetně translací relikvií a ovšem i členěním těl světců. Tato kapitola je zakončena partií o mumifikaci těl světců jako dokladu jejich nadpřirozenosti. Takřka 150 stran čítající třetí oddíl sleduje balzovací proces a otázky uchování či transportu mrtvol. Pozornost je upřena na přípravu ostatků na daleké cesty vyvažováním kostí nebožtíků (tu přichází ke slovu i český doklad). Že jde také o významné osoby světské, je přirozené.

Další čtyři oddíly knihy jsou stručnější, nicméně stejně důležité, neboť pojednávají nejdříve o legitimizující funkci mrtvol (vzpomeňme tu jen funkci poutí; v rejstříku překvapivě přicházejí jen hesla poutnická berla, poutnická brašna a poutnický odznak a ovšem svatojakubská mušle), další o společenství a hierarchizaci v jejich ukládání do země. Navazuje stať o mrtvolách v právních předpisech i v juristické praxi a posléze o mrtvolách a jejich známkách života.

Takřka samostatnou knihu tvoří oddíl osmý: Ničení mrtvol a jejich hanobení (s. 473–608), kde se dostalo i na Jana Husa (s. 563–565), nikoli ale na Viklefa či jiné kacíře či kacířské skupiny, a katary. Ti, jakož i židé, se mihnou jen v předposlední kapitole. Autor tuto tematiku víceméně právem považuje ve svém díle za marginální. Příslušná hesla proto v rejstříku nefigurují. Lze proto mít vzhledem k rozsahu knihy sice pochopení, ale stručná informace by přece jen byla na místě. Stejně tak by bylo možno hledat tu obecnější poučení o tortuře vedoucí k smrti.

Závěrečné dvě kapitoly práce jsou spíše lékařsko-historického charakteru. První z nich pojednává o mrtvolách jako léčivém prostředku a ovšem také prostředku zázračném, aby ta druhá pojednala o posmrtné funkci tří klíčových orgánů resp. partií lidského těla: srdci, hlavě a rukou. Protože Schmitz-Esserovo dílo prochází staletými a oblastmi křesťanské Evropy, není možno očekávat výraznější reflexi české tematiky, i když vedle Husa a využití Jarlochovy kroniky zde přichází řada zmínek; zejména jde o Karla IV. jenž je v jedné z nich tiskovou chybou pochován o sto let později (s. 358), i když by některé epizody jeho biografie mohly Schmitz-Esserovy výklady dosti „šťavnatě“ obohatit. To ale nepochybně pla-

tí i o jiných teritoriích, takže snad postačí říci, že vedle postrádaných statí Šmahelových o rituálech při Karlově smrti či o blasfemii jeho syna tu naopak nacházíme citovanou studii o oběšencích na popravišti ve Vodňanech autorů P. Maškové a J. Michálka z Archeologických rozhledů.

Knihu lze bez nadsázky charakterizovat jako důležitý příspěvek ke kulturním dějinám a historii středověkých mentalit, a tak lze těžko vyjádřit byt zdrženlivý souhlas s autorovým sebekritickým závěrem. Tím chci říci, že jde o knihu, po níž dříve či později sáhne většina medievistů, i když zpravidla asi ne proto, aby ji četli, ale spíše proto, aby se poučili o tom či onom, co přináší pro hlubší poznání středověku jako takového. Neboť smrt je všeobjímající a konečně každý člověk se jednou stane mrtvolou.

Ivan Hlaváček

Zdeněk POKLUDA

Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům

(= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska, svazek 10)

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2012, 354 s., ISBN 978-80-7422-181-1.

Emeritní ředitel Státního okresního archivu ve Zlíně Zdeněk Pokluda je autorem podnětné monografie mapující několikasetleté osudy moravské větve rodu Šternberků.

V českém prostředí dosud vyšlo jen minimum prací dotýkajících se dějin rodu Šternberků. Z děl novodobé české historiografie je nutné zmínit dva spisy Františka Palackého. Jedná se o *Die Sternberge* (1825) a *Geschichte der Familie Sternberg* (1824).

Palacký byl v době sepsání obou spisů Šternberkům – zejména Kašparovi a Františkovi – zavázán, neboť jej hmotně i finančně podporovali po jeho příchodu do Prahy roku 1830. Zároveň byl Palacký oficiálním historiografem rodu. V textu druhého zmíněného Palackého spisu, teprve nedávno přeloženého do češtiny,¹ je zřejmá Palackého relativní nekritičnost, která však byla za daných okolností celkem pochopitelná. V nedávných letech se genealogii moravskošternberské větve rodu se zabýval Marek Starý,² později vyšla monografie o životě Zdeňka Sternberga (*1923) z pera Vladimíra Votýpky.³

Pokludovu monografii tvoří stručný úvod, šestnáct kapitol, závěr je zaplněn přehlednými rodokmeny, seznamem literatury a edic pramenů, a všeobecným, místně-
-jmenným rejstříkem. Úvodem autor zdůrazňuje starobylost rodu Šternberků a politický vliv, který si příslušníci rodu udrželi od počátků až do 20. století

V prvé kapitole zasazuje autor šternberský rod obecně do kontextu vývoje šlechty v českých zemích. Vedle Černínů z Chudenic, Žerotínů či Valdštejnů se totiž jedná o jeden z nejstarších šlechtických rodů přetrvávajících kontinuálně již od 12. či 13. století. Mezi lety 1696 a 1700 „dosaho-

1 František PALACKÝ – Zdeněk STERNBERG, *Dějiny rodu Sternbergů / Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun 2001.

2 Marek STARÝ, *Příspěvek ke genealogii moravskošternberské větve pánů ze Šternberka*, Střední Morava 9, 2003, č. 16, s. 84–92.

3 Vladimír VOTÝPKA, *Aristokrat: Život Zdeňka Sternberga*, Praha–Litomyšl 2010. Z populárních prací srovnaj též: Pavel JURČÍK, *Šternberkové: panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013.

vali Šternberkové největšího vlivu na zemskou správu, zastávali tři z nejvyšších postů – úřady nejvyššího purkrabího, nejvyššího sudího a prezidenta nad apelacemi“ (s. 18). Stručná druhá kapitola pojednává o nejstarších zmínkách o zakladateli rodu Divišovi z Divišova (1218, 1219, 1240, 1242) a o jeho synech. Následující kapitola představuje příslušníky tří nejstarších generací rodu. Na s. 44 autor rovněž upozorňuje na po staletí zřejmou rodovou tradici křesťaních jmen Albrecht, Zdeněk a Jaroslav. Významným problémem při bádání o nejstarších představitelích rodu je hojně užívání dvou variant téhož jména – Zdeněk a Zdeslav. Autor zde dovozuje, že z tohoto závažného důvodu není zcela jistý počet nositelů tohoto jména na konci 13. a na počátku 14. století. Na s. 52 jsou uvedeny tři základní varianty vývodu nejstarších Šternberků, z nichž autor uznává jako nepřesnější verzi Rudolfa Hurty z roku 1956. Poté je popsáno vymírání moravských větví rodu v devadesátých letech 14. století.

Název páté kapitoly – *Od Nizkého Jeseníku k Bílým Karpatům* – naznačuje, že pojednává o genezi rodu v hranicích Markrabství moravského. Představena jsou zde jednotlivá panství, která Šternberkové v tomto prostoru ovládali. Kapitoly bezprostředně následující tematizují jednotlivé moravské větve Šternberků (moravskošternberská, zábřežská a hoštejnská, světlovská a zlínská, lukovsko-zlínská, lukovská, třeštsko-veselská). Po vyměnění původních moravských větví Šternberků na konci 16. století bylo mocenské propojení rodu s Moravou na dlouhou dobu oslabeno. Až roku 1804, kdy Leopold ze Šternberka zakoupil panství Malenovice, se rod navrátil na východní Moravu. Pozemky

malenovického panství zůstaly v rukou Šternberků až do konce čtyřicátých let minulého století, kdy byly uvedeny do národní správy a posléze zestátněny.

Poslední kapitola nazvaná *Některé šternberské záhady a „záhady“* představuje tři témata ze šternberských dějin, která jsou předmětem dohadů historiků již po velmi dlouhou dobu. Jedná se o postavu Jaroslava ze Šternberka, který měl v polovině 13. století zvítězit nad tatarskými nájezdníky u Olomouce, dále o údajně výrazné roli Albrechta z Šternberka při zavraždění krále Václava III., posledním předmětem autorových úvah je tradované příbuzenství Zdeňka Konopištského ze Šternberka s „husitským“ králem Jiřím z Poděbrad. Výrazný prostor autor věnuje zejména druhému tématu. Reaguje tak na knihu *Český pitaval aneb Královraždy* (1976) spisovatele „literatury faktu“ Miroslava Ivanova, který biskupa Albrechta ze Šternberka označil za jednoho ze spiklenců proti mladičkému králi Václavovi. Pokluda předkládá argumenty proti závěrům Ivanova a shledává jeho konstrukty smyšlené, bez pramenného opodstatnění (s. 260).

V publikaci lze nalézt některé drobné nesrovnalosti, např. překlepy při psaní některých odborných termínů. Za všechny alespoň jeden – na s. 103 je slovo „bergfrit“ (tj. obranná věž) psáno jako „berfrit“.

Zdeněk Pokluda nezapřel ani tentokrát silný vliv svého učitele, profesora Ladislava Hosáka (1898–1972), který byl uznávaným odborníkem na středověké a regionální dějiny Moravy a Slezska. Pokludova kniha je ukázkou faktograficky přesné, kvalitní a čtivé práce.

Lukáš F. Peluněk

Norbert KERSKEN
– Grischa VERCAMER (Hrsg.)
*Macht und Spiegel der Macht.
Herrschaft in Europa im 12. und
13. Jahrhundert vor dem
Hintergrund der Chronistik*
Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2013,
491 s., ISBN 978-3-447-06886-4.

Výkon panovnické moci a její obraz ve středověkých pramenech náleží k tradičním námětům historiografického bádání. Editoři anotovaného svazku, který vychází ze stejnojmenné konference konané na půdě Německého historického ústavu ve Varšavě, se tématu věnují v širších regionálních souvislostech. Východiskem se stala otázka, nakolik se liší podoba mocenských struktur, panovnické legitimacy, užívaných topoi či popisy vlastností vládců v pramenech různého lokálního původu. Konkrétně se pozornost zaměřila na menší územní celky vybraných knížectví/království. Jednotlivé studie postihují prostředí Dánska, Anglie, Francie, Sicílie, Říše, Polska, Čech, Uher, Byzance a Svaté země v období 12. a 13. století. Každé oblasti jsou věnovány dva texty: Jeden v obecné rovině nastiňuje nejnovější poznatky bádání k danému útvaru a jeho mocenským strukturám, druhý pak na konkrétním prameni (či skupině pramenů) přibližuje myšlení dobových autorů, jejich způsob popisu zkoumaných fenoménů či záměr, s nímž k práci přistupovali. Knihu otevírá úvod z pera Grischa Verca-mer. Následují tři studie, jež se obecně věnují způsobu, jakým středověcí kronikáři a hagiografové pracovali s tématem panovnické moci a k jakým účelům byly jejich záznamy užívány (Joachim Ehlers, Norbert Kersken, Hans-Werner Goetz). Dalšíh devatenáct textů se již vztahuje ke zmíněným „státním“ útvarům.

Publikace představuje z hlediska tématu i užití metody nepochybně zajímavý a přínosný příspěvek k medievistickému bádání. Lze jen litovat, že se vydavatelé nepokusili o celkové shrnutí a vyhodnocení závěrů vycházejících z publikovaných textů formou závěrečné studie.

Jan Zelenka

Lorenzo BRACA – Matthias KAUP
– Alexander PATSCHOVSKY
– Gian Luca POTESTÀ
– Kurt-Victor SELGE (edd.)

Ioachim abbas Florentis.

Scripta breviora (Opera omnia IV, 6)

(= Fonti per la Storia dell'Italia Medievale, Antiquitates 40)

Roma, Istituto storico italiano
per il Medio Evo 2014, 609 s.,
ISBN 978-88-98079-17-9.

Čím to je, že opera omnia velkých náboženských nonkonformistů i po mnoha stáletích nesou na sobě jakési ódium, které brání jejich dokončení? V Anglii to platí pro Wyclifa, v Čechách pro Husa, v Itálii pro Jáchyma z Fiore. Snad i proto tyto ediční řady sledují více než jiné. Pokud jde o kalábrijského opata Jáchyma († 1202), odkazují na dva referáty v tomto časopise, z nichž druhý v pořadí přináší i některé údaje o postupu ediční řady (ČČH 105, 2007, s. 741; ČČH 111, 2013, s. 644–646; srov. též referát I. Hlaváčka ibid. 107, 2009, s. 889).

Scripta breviora třeba uvítat tím spíše, že uzavírají posledním, šestým svazkem čtvrtý ediční oddíl s názvem Opera minora. Na svazku se podílelo pět editorů. Alexander Patschovsky, který spolu s G. L. Potestà pečoval o celkové uspořádání náročného svazku včetně rejstříků a seznamu slov, připravil

k vydání Soliloquium, Quaestio de Maria Magdalena, Epistolae a v příloze též List papeže Klementa III. Jáchymovi, tehdy ještě opatu v Corazzo. Gian Luca Potestà se ujal edice úvodního spisku a diagramu Genealogia sanctorum antiquorum patrum a společně s Patschovským rovněž edice traktátu Intelligentia super calathis, který má povahu dopisu Gaufridovi, opatu z Hautecombe. Edice spisu De prophetia ignota na základě své starší edice pro Scripta breviora upravil a doplnil Matthias Kaup, Poemata duo obdobně inovoval Lorenzo Braca. Konečně výklad De ultimis tribulationibus, rovněž s využitím své starší edice, vydal Kurt-Victor Selge, jehož osmdesátým narozeninám je celý svazek věnován. Skutečnost, že všechna uvedená díla byla již nejméně jednou vydána, nijak nesnižuje význam a potřebnost tohoto souhrnného vydání. Napiš-li, že ediční práce na tomto svazku představuje vrchol akribie hned několika medievistických disciplin, nijak tím nepřeháním. Edici jednoho každého opuscula předchází zevrubné pojednání, které vedle rukopisného dochování a případných verzí či redakcí věnuje pozornost otázkám autorství, datace, žánru, kompozici i obsahu. Nebyl by to Jáchym, kdyby také tenor jeho kratších děl nesměřoval k jeho kardinálnímu zájmu o převedení lidstva z bídné současnosti do rajskeho stavu míru, svobody a štěstí. Jeho myšlenkový obzor přitom zahrnuje nejen členění dějin na tři epochy, ale i trinitární schéma. V odmítání světských aspirací církve v době sporů o investituru se Jáchym blížil Bernardovi z Clairvaux, via facti se však právě jemu dostalo kritické pozornosti od papežské kurie. Svým zaměřením se poněkud odlišuje jen Quaestio de Maria Magdalena, v níž Jáchym snesl pět důvodů pro identitu Máří

Magdaleny s Marií z Betanie, sestrou Marty a Lazara. Zbývá zmínit, že jeden ze tří dochovaných Jáchymových listů byl adresován opatovi dosud nelokalizovaného kláštera (monasterium Veldonense), zatímco zbývající dva včetně duchovního testamentu byly určeny veřejnosti.

František Šmahel

Eduard HLAWITSCHKA
Die Abnen der hochmittelalterlichen deutschen Könige, Kaiser und ihrer Gemahlinnen. Ein kommentiertes Tafelwerk, Bd. III: 1198–1250

(= Monumenta Germaniae Historica – Hilfsmittel, vol. 29)

Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2013, XLVIII + Ahnentafeln XLI-L + 482 s., ISBN 978-447-10059-5.

ČČH již přinesl (106, s. 425 a 108, s. 720n.) stručné informace o prvních dvou dílech (ve třech svazcích) této základní genealogické pomůcky nejen pro samotné římské panovníky, ale svým způsobem i pro velkou část významnějších panovníků rodů nejen střední Evropy. Nynější svazek dotahuje zpracování látky do konce skutečné vlády štaufských panovníků, tedy do poloviny 13. století. Pokračuje se stejným způsobem, tj. nestráňovaně tabulky jsou doprovázeny více než zevrubným komentářem, seznamem literatury a jmennými (místní a osobní) rejstříky. Nepochybně platí to, co bylo řečeno o obou dílech předchozích, že totiž jde o dílo neobyčejně pracné a pro politické dějiny, v tomto případě vrcholného středověku, doslova nepostradatelné. Seznam literatury zdánlivě postrádá řadu titulů, třeba ale konstatovat, že je pokračováním a doplňováním před-

chozích, které doprovázejí oba starší díly. Jde tu ovšem o stovky údajů, které by nepochybně v jednotlivinách bylo možno dále doplňovat. To by ale v podstatě nebylo vůči autoru spravedlivé, a není to ani mým úmyslem. Nicméně je třeba litovat, že nebyly použity knihy profesora Kazimierza Jasińskiego, doplňující jednak Oswalda Balzera (Genealogia Piastów), jednak jeho třísvazkový Rodowód Piastów śląskich, protože právě vazby Piastovců s říší prostřednictvím příbuzenských svazků byly velmi úzké. Ostatně to platí i o našich Přemyslovcích, kde by byly rovněž k užítu České dějiny Václava Novotného. Ale musím upozornit, že ne vždy tu jde o poslední slovo vědy, jak ukazuje náhodně vybrané heslo české kněžny Judity, dcery Vratislava II., manželky Vladislava I. Heřmana a matky Boleslava III. Křivoústého. Hlawitschka se drží data její smrti 25. prosince 1085 podle našeho Kosmy, ale Oswald Balzer (kterého Hlawitschka dle svého soupisu literatury užívá) už v roce 1895 v dlouhém expositu ukázal, že tomu bylo jak u ní, tak u narození jejího syna jinak (přetisk Genealogia Piastów 2005, s. 185nn) a že data Kosmova jsou chybná (viz ostatně i V. Novotný, České dějiny I/2, s. 278, který upozornil, jak z tohoto pochybení byly v německé literatuře – zejména Adolfem Bachmannem – vyvozovány nepatřičné politické konsekvence). Ale aby nevznikl paušalizující zdrženlivý odstup: jde o dílo lidských rukou a tak je třeba i tuto knihu chápat, užívat i vzdát jí zasloužený dík.

Ivan Hlaváček

Dieter HECKMANN (Hrsg.)
*Das Elbinger Kriegsbuch (1383–1409).
Rechnungen für städtische Aufgebote*
(= Veröffentlichungen aus den Archiven
Preußischer Kulturbesitz, Bd. 68)
Köln-Weimar-Wien, Boehlau Verlag 2013,
436 s., ISBN 978-3-412-21011-3.

Účetní prameny patří k významným středověkým pramenům nejen hospodářských dějin, ale mají závažnost i pro dějiny politické, kulturní v širokém slova smyslu, dále správní a ovšem v tomto případě i pro dějiny vojenství. I když účtům nebyla dříve věnována přiměřená ediční pozornost (samozřejmě bylo i dost výjimek), několik posledních desetiletí se s úspěchem snaží tento nedostatek napravit. Většinou jde o všeobecné účty institucí různého charakteru, v tomto případě jde o účty specializované (léta 1406–1408 chybí). Není tedy nadsázkou, dočteme-li se v předmluvě Svena Ekdahla, že tento účet není jedinečný jen pro dějiny vojenství řádu německých rytířů či v širším kontextu pro hanzovní historii, ale má svým způsobem celoevropský rozměr. Úřední agenda ostatně nabyla ve státě německých rytířů ve 14. století mimořádné preciznosti, jak svědčí i jiné její písemné produkty (o edici účtů a dlužních dokladů jedné řádové „Großschäfferei“ jsem podal stručnou informaci v prvním čísle 64. svazku Sborníku archivních prací v roce 2013). Už po pouhém prolistování je možno toto konstatování potvrdit a stejně tak lze konstatovat, že tomu odpovídá i zpracování editovaného pramene. Hlavní tíži práce nesl Dieter Heckmann, zatímco Krzysztof Kwiatkowski sepsal druhou část rozsáhlého úvodu (nikde se sice neříká, co ji tvoří, ze souvislostí lze snad říci, že šlo o věcné charakteristiky této agendy, zatím co

Heckmann se omezil na diplomatický rozbor knihy). Kwiatkowski pak různě přispěl do dokumentace k vlastní edici, a zprostředkoval i badatelské výsledky pobaltských historiků.

Ale je třeba obrátit se k vlastnímu obsahu knihy, její charakteristice a způsobu zpracování, neboť sama edice tvoří jen zhruba čtvrtinu rozsahu knihy. Padesátistránkový úvod byl již stručně charakterizován, za ním přichází soupis elbląnských padlých (celkem jde o čtyřicet tři osoby, z nichž většina ale padla až roku 1410 v bitvě u Grunwaldu, takže jde o soupis, který vznikl vůči vydávanému prameni druhotně, aniž by byly uvedeny jeho podklady). Následuje rozsáhlý soupis literatury a pramenů a stručně a zřetelně vydavatelské zásady. Jádrem práce je stodesetistránková edice, obsahující 988 záznamů z let 1383–1409. Pokud jde o technickou stránku edice, uživatel by byl uvítal, kdyby textové poznámky byly zalomeny na příslušné stránky, a ne až na konec edice. Stejně tak byly v živých záhlavích uváděny roky, kterých se texty týkají. Klíčovou částí knihy je ale 230 (!) stran čítající prosopografický rejstřík osob, které v záznamech přicházejí. Často jde o poměrně rozsáhlé biogramy stovek osob. Při jejich sestavování autoři vyhledávali jednotlivé údaje z nejrůznějších rozptýlených originálních archivních pramenů a ovšem i z edic. Ty si zaslouží maximálního ocenění a také budou nejčastěji badateli využívány. I ve vlastní edici zůstává však ještě dost materiálu, který stojí za zpracování či aspoň za pozornost. Pramen je vysoce informativní, pokud šlo např. o koně, jejich funkci a počty, o vojenskou výstroj, o akční radius aktivit osob zmiňovaných v zápisech aj. Komparativně lze uvést, že u nás máme určitou, leč daleko skromnější obdobu v městském materiálu stříbrském

a chebském ze zhruba stejné doby. Důležitost edice v tradičním rouchu zůstává nepochybná. Že tu žádná bohemika nejsou k dispozici, snad ani není třeba podotýkat.

Ivan Hlaváček

Ursula GIESSMANN

*Der letzte Gegenpapst:
Felix V. Studien zu Herrschaftspraxis
und Legitimationsstrategien
(1434–1451)*

(= Papsttum im mittelalterlichen
Europa, Bd. 3)

Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag 2014,
410 s., ISBN 978-3-412-22359-5.

První polovina 15. století vygenerovala nejen neobyčejný počet koncilů, ale dvojpapežství přeměnila nejdřív v trojpapežství a posléze v jejím závěru basilejský koncil roku 1439 sesadil stávajícího papeže a zvolil nového, kterému se ale nepodařilo svého předchůdce, Evžena IV., eliminovat. Basilejský koncil, pro české pozdně středověké dějiny do značné míry osudový, skončil nepříliš slavně na hraně hereze. Svou volbou vytvořil koncil nejen posledního protipapeže v dějinách církve (současný stav, kdy odstoupivší papež je v souladu s právním názráním označen jako *emeritus*), ale dosáhl i další kuriozity. Zvolil totiž předpokládanou hlavou katolické církve osobu světskou, totiž savojského vévodu Amadea VIII. (byť vládu nad Savojskem již dříve předal svému synovi a stal se eremitou). Ten – coby Felix V. – posléze po rozkladu tohoto concilu, do značné míry pod tlakem Francie a zváživ své možnosti, v roce 1449 odstoupil. Poté byl papežem Evženem IV., nástupcem Mikuláše V., jako církevní hodnostář respektován. Nicméně desetiletí Felixova pontifikátu, jehož obediencie byla poměrně

limitovaná, byť se zdaleka neomezovala jen na rodová území (patřila do nich s různou délkou podřízenosti mj. teritoria jako Aragon, Milánsko, Skotsko, Polsko či části Bavor, Rakouska a Falce) nebyla dobou poklidu. Pro rozvinutí příslušných církevních, politických a zejména správních aktivit bylo ovšem třeba vybudovat základní struktury. Těmto aspektům věnuje autorka pozornost s oporou v příslušných pramenech (mezi nimiž pro počátky mají důležitost historická díla pozdějšího papeže Pia II. – Aenea Silvia Piccolominiho).

Gießmannová pochopitelně začíná Felixovými předchozími aktivitami, aby pak sledovala nejen jeho prvotní papežskou rezidenci Thonon (dnes Thonon les Bains na západní straně jižního břehu Ženevského jezera), ale zejména aktivity spojené s Basilejí. Ta se stala v prvních třech letech jakýmsi Felixovým Římem. Krátkodobě tu fungovala i kuriální univerzita, po jejímž zániku pak město Basilej v roce 1459/1460 založilo svou městskou univerzitu. Vedle popisu a rozboru nejrůznějších ceremoniálních a liturgických záležitostí autorka ovšem oprávněně klade důraz zejména na sledování Felixovy kurie, tj. na fungování jeho kardinálského kolegia a zejména nově vytvářených papežských úřadů (s. 234–280). Poslední velký oddíl knihy je věnován zejména otázkám fiskální politiky, kdy se Savojsko svým způsobem proměnilo v *Patri-monium sancti Petri*, a to včetně kulturních snah. Prolínalo se tu stávající světské s nově přicházejícím duchovním. Ovšem toto vše bylo pouhou epizodou, protože druhé lustrum Felixova pontifikátu už bylo vlastně přípravou na jeho neslavný konec.

Českého čtenáře pochopitelně zajímá, jak se tu zrcadlí Felixův vztah k české otázce. Třeba říci, že hlavní část jednání Čechů s konci-

lem se odehrála v době před Felixovým pontifikátem a tak na něj „zbylo“ jen málo. Týká se to zejména jednání Oldřicha z Rožmberka s papežem, kdy šlo o snahu obou podřídit Čechy jeho oboedinci a kdy se v té záležitosti angažovali také preláti jihočeských klášterů, zejména vyšebrodský Zikmund Pirchan, jakož i olomoucký probošt Jeroným Wolnassen, kteří ale ve svých snahách nutně ztroskotali, pochopitelně zejména v souvislosti s finančními otázkami. Gießmannová tomu věnuje opravdu jen marginální pozornost (zejména s. 283n.), i když v poznámkách uvádí některé stati českých autorů (ovšem jen německy psané práce), které se v závěrečném soupisu literatury neobjevují. A tak zájemci nezbyvá, než sáhnout po prvních dvou svazcích Urbánkova podílu na Laichterových Českých dějinách, nebo se podívat na lapidární shrnutí Petra Čorneje v šestém díle Horákových Velkých dějin země České koruny. Ovšem v práci této autorky hledáme něco jiného. Lze říci, že vystižení osudů tohoto posledního protipapeže – a to jak mimo jeho pontifikát či v jeho průběhu – dává o něm dobrou představu.

Ivan Hlaváček

Jan HIRSCHBIEGEL

– Werner PARAVICINI

– Kurt ANDERMANN (Hrsg.)

In der Residenzstadt. Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation

(= Residenzenforschung. Neue Folge: Stadt und Hof, Bd. 1)

Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag 2014, 268 s., barevná vyobrazení na s. 222–268, ISBN 978-2-7995-4530-3.

Dvacátým šestým svazkem, který vychází koncem roku 2014, se uzavírá nepostrada-

telná řada Residenzen-Forschung. Neuhasi-
telná energie jejího duchovního otce Wer-
nera Paraviciniho (*1940), podporovaného
vydatně jeho spolupracovníky, však dala
vzniknout její pokračovateli. Zatímco pů-
vodní řada – až na výjimky – byla zakotve-
na ve středověku, tato si dala za úkol propo-
jit dobu pozdního středověku s raným
novověkem a položila důraz na vazbu dvora
s městem, či přesněji města s dvorem. Většinu
z výše zmiňovaných svazků první řady
tvořily protokoly ze symposií. Obdobně
začíná i tato řada, neboť jde o *1. Atelier der
neuen Residenzen-Kommission der Akademie
der Wissenschaften zu Göttingen veran-
staltet mit dem Hohenlohe-Zentralarchiv
Neuenstein, 20.–22. September 2013* (kni-
ha vyšla necelý rok po jeho konání!).

Četbu vtipné a obsahově bohaté úvodní sta-
ti Paraviciniho lze doporučit všem medie-
vistům i historikům, kteří se zabývají raným
novověkem. Najdou v ní leckterý bezpro-
střední podnět pro vlastní práci a nadto jsou
tu glosovány i následné rozpravy, jež vznikly
z referátů v Neuensteinu. Zejména je třeba
akcentovat skutečnost, že pozornost se ob-
rací ne už k metropolitím všeho druhu, ale
k městům regionálního významu. Města se
tu prolínala se svou vrchností a jejím dvo-
rem, často jen místního významu. Zejména
se tu však klade důraz na interakci ať ve smy-
slu konfliktů či kooperace. Publikace záro-
veň podává glosovaný katalog základních
otázek, na něž je třeba hledat a nalézat od-
povědi, aniž by si v tomto směru Paravicini
činil nárok na jejich kompletnost.

Stať Kurta Andermanna, jenž probírá rezi-
denční města na hohenloheském teritoriu,
přichází se třemi samostatnými okruhy otá-
zek, které se ovšem prolínají: lze je charak-
terizovat asi takto: I – Město jako prostor
pro reprezentaci; II – Městská a dvorská

reprezentační média a III – Sociální skupi-
ny ve městech. Desítky otisknutých referá-
tů ovšem přináší z obecného pohledu lec-
kdy odlehlé či zdánlivě nevýznamné sondy
do dvorské každodennosti. Stati nicméně
ukazují možnosti detailního studia. Je po-
chopitelné, že jde především o města jiho-
západního Německa, i když se objevuje
i Celle, Innsbruck či Halle an der Saale. Při
tom nelze zapomenout, že tu jde teprve
o začátek studia, které se v budoucích letech
teprve bude rozvíjet. Lze jen doufat, že to-
mu tak bude i za přímé české spoluúčasti.

Závěrem není možno v kontextu výzkumu
rezidencí nezmínit už dlouhou řadu zdán-
livě skromných, ale nepostradatelných
svazečků časopisu *Mitteilungen der Resi-
denzen-Kommission der Akademie der Wis-
senschaften zu Göttingen* (od roku 1991 do
2010 s třinácti dodatkovými sešity, které
vzbuzují zejména svými průběžně otiskova-
nými bibliografiemi k tématu u našince těž-
kou frustraci). Nová řada začíná rokem
2012 a v roce 2014 přibyl doplňkový sešit,
rovněž s prostým hlavním názvem *Stadt
und Hof*, v podtitulku ale specifikovaný ja-
ko *Westfälische Residenzstädte im späten
Mittelalter (14. bis 16. Jahrhundert)*, s pěti
rozpravami regionální povahy.

Ivan Hlaváček

Raný novověk

Ekkehard WESTERMANN

– Markus A. DENZEL

***Das Kaufmannsnotizbuch des Matthäus
Schwarz aus Augsburg von 1548***

(= Vierteljahrschrift für Sozial- und
Wirtschaftsgeschichte – Beihefte, Bd. 215)
Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2011,
526 s., ISBN 978-3-515-09899-1.

Rozsáhlá práce se programově hlásí k odkazu klasika hospodářských a sociálních dějin Hermanna Kellenbenze (1913–1990). Byl to totiž právě Kellenbenz, kdo v osmdesátých letech 20. věku upozornil na nevyužitý informační potenciál tehdy ještě anonymního rukopisu Rakouské národní knihovny ve Vídni, v němž spatřoval slibný pramen z hlediska prohloubení poznatků o evropském obchodu 16. století. Navíc z Kellenbenzovy badatelské dílny už v roce 1974 vzešla edice „žánrové“ podobného manuskriptu Lorenze Medera († 1561). Westermann a Denzel nyní zpřístupnili a obsahově rozebrali text, jehož původce s vysokou mírou pravděpodobnosti identifikovali jako fuggerovského buchhaltera – tedy správce centrální účtárny známého německého kupeckého a bankéřského domu – Matthäuse Schwarze (1497–1574).

Editovaný rukopis přináší teritoriálně, totiž podle jednotlivých evropských výrobních a tržních středisek, roztržiděné detailní informace o kurzu relevantních měnových jednotek, cenových relacích, celních tarifech, převodech měr a vah, jakož i o dalších regionálních či lokálních zvláštnostech důležitých pro dálkový obchod. Teprve ve druhém plánu se v textu objevují výpisy z účtů, dokumentující objem konkrétních obchodních transakcí. Takto koncipovanou praktickou pomůcku, při jejímž sestavování pro potřeby fuggerovské buchhalterie se Schwarz opíral především o systematický sběr hlášení od šéfů jednotlivých firemních filiálek, označují Westermann a Denzel jako „Kaufmannsnotizbuch“. Vycházejí při tom z terminologie opracované britským historikem Peterem Spuffordem, zatímco H. Kellenbenz prameny tohoto typu ještě zahrnoval pod mnohoznačný termín „Handelsbuch“. V češtině by

patrně bylo nejvhodnější hovořit o kupecké či obchodní příručce, neboť výraz zápisník či záznamník může evokovat kategorii pramenů osobního charakteru a slovní spojení kupecká (obchodní) kniha se v naší historiografii používá přednostně v jiných významech.

Edici jazykově německé příručky předchází obsáhlá studie, rozčleněná (kromě úvodu a závěrečného shrnutí, které je vedle němčiny otištěno také v anglické, italské a francouzské mutaci) do tří hlavních kapitol. V první se autoři věnují jednak charakteristice pramene, rozboru jeho vnějších a vnitřních znaků, a souvisejícím otázkám zvolené ediční techniky, jednak osobnosti Matthäuse Schwarze. Osudy tohoto vzdělaného augšpurského měšťana jsou však načrtnuty velice stručně, přednostně se zřetelem k jeho profesnímu uplatnění ve službách Fuggerů. Autoři ovšem klíčová data Schwarzovy kariéry zasadili do širšího kontextu personálního zázemí fuggerovského podnikání. V příručce jsou jmenováni mnozí firemní faktoři a další služebníci. V první kapitole proto nalezneme stručné biogramy Schwarzem explicitně zmíněných osob, vesměs sestavené na základě starší prosopografické literatury.

Druhá kapitola podává přehled těch výrobních a obchodních středisek v Itálii, Španělsku, Portugalsku, Nizozemí, Anglii, Francii, na území Svaté říše římské, v Uhrách a Polsku, jimž je věnována pozornost ve Schwarzově textu. Autoři charakterizují význam příslušných území či lokalit pro obchod Fuggerů (vedení snahou neopakovat známé informace skicují úlohu většiny center jen velmi povšechně). Přednostně se však v souladu s obsahovým zaměřením editovaného pramene věnují místním měnovým a metrologickým poměrům. Z bohemikál-

ní perspektivy nelze neupozornit na pasáž pojednávající o Čechách (zahrnutou do části výkladu o Svaté říši římské), která komentuje oddíl kupecké příručky nadepsaný „Behaim und Jochamstal“ (s. 466–470) a vedle zdejších peněžních jednotek, měř a vah si všímá toho, jakou roli země hrála ve fuggerovském podnikání. České království mělo dle Westermanna a Denzela pro Fuggera druhořadý význam, neboť je firma využívala především jako tranzitní prostor při dovozu mědi z Uher či Slezska do Norimberku a Lipska.

Skutečnost, že Anton Fugger z Lilie (1493–1560) před polovinou 16. století prokazatelně patřil k jáchymovským kverkům, avšak do tamních montánních aktivit nijak nezasahoval, vysvětlují autoři tak, že postoupením příslušného důlního podílu a s ním spojených zisků umožňoval Ferdinand I. Habsburský část svých dluhů u firmy. Pozornost si zasluhuje rovněž v této souvislosti připomenutá otázka profitu hrabat Šliků z těžby v Jáchymově. Jak naznačují záznamy ve Schwarzově příručce, Šlikové vedle participace na výtěžku až do poloviny čtyřicátých let vydělávali na rozdíl mezi cenou, za niž kverci museli odevzdávat zmlincované stříbro (totiž 24 bílých grošů za tolar), a jeho další prodejní cenou (29 až 30 bílých grošů za tolar). Je škoda, že Westermann a Denzel z relevantní české literatury reflektují pouze dvě v němčině publikované studie Jiřího Majera (1922–2008) a nekonfrontují svá zjištění s poznatky dalších autorů (zvláště Petra Vorla), kteří se nověji pokusili objasnit příčiny mimořádného úspěchu jáchymovského dolování a mincovnictví.

Ve třetí kapitole je po zásluze věnována pozornost fuggerovskému důlnímu podnikání v Tyrolsku a Uhrách (těžba stříbra a mě-

di), jakož i ve slezských Rychlebech (těžba zlata). Buchhalterské působení Matthäuse Schwarze totiž spadalo do přelomové doby, kdy montánní aktivity firmy prodělávaly výrazné změny. V čele podniku tehdy stál Anton Fugger, který po smrti svého strýce Jakuba „Bohatého“ (1459–1525) vedle dálkového obchodu do dosud nebyvalé šíře rozvinul bankovní transakce, a to zčásti právě na úkor investic do důlní činnosti. Jejich redukce se týkala zejména těžby mědi na území Uher, které se „knížeti obchodníků“ jevilo s ohledem na stupňující se tureckou hrozbu jako investičně riziková oblast. Schwarzova příručka ostatně sama o sobě dokládá, jak značná pozornost byla v polovině 16. století ve fuggerovské buchhalterii věnována západoevropským výrobním a tržním centřům. Pramen zpřístupněný E. Westermannem a M. A. Denzelem tak mimo jiné potvrzuje platnost známé teze, že se prozíraví Fuggerové po roce 1526 pod dojmem postupující osmanské expanze více orientovali na bezpečnější západ a středozápad starého kontinentu než na východněji situované regiony.

Edice Schwarzovy příručky zabírá bezmála polovinu recenzované knihy (s. 257–496). Transkribovaný text pramene je doplněn četnými editorskými komentáři, věnovanými přednostně ozřejmění takových reálií, jimž by čtenář neobeznámený s raně novověkými měnovými a metrologickými poměry, dobovou účetní praxí či specifiky jednotlivých výrobních odvětví bez dalšího studia neporozuměl. Právě s odkazem na tyto komentáře Westermann a Denzel rezignovali na věcný rejstřík, neboť v tom by se prý jen opakovaly již publikované vysvětlivky. Takovouto argumentaci lze ovšem sotva přijmout. Vždyť věcný rejstřík rozhodně nemusel být zpracován formou glo-

sáře s definicemi, zato mohl (a primárně měl) plnit úlohu ukazatele výskytu konkrétních výrazů, relevantních z hlediska obsahového vyčerpání zpřístupněného pramene. Jako identifikační ostatně nejsou koncipovány ani rejstříky osob a míst, které v recenzované práci odkazují nejen na samotný text příručky, ale zároveň také na studii.

Ačkoliv autoři v úvodním pojednání zdaleka nevyčerpali výpovědní potenciál zkoumaného pramene, představuje jejich práce vítaný příspěvek k poznání raně novověkého mezinárodního obchodu, a to nejen se zřetelem k samotnému fenoménu augšpurských Fuggerů. Lze sice mít výhrady k tomu, jak se Westermann s Denzelem vypořádali s dosavadní literaturou, na druhou stranu je však třeba ocenit skutečnost, že vedle Schwarzovy kupecké příručky přihlédl k dalším původním pramenům. Nejde jen o komplementární písemnosti z Fuggerovského archivu v Dillingenu an der Donau, ale také o dokumenty týkající se firemních obchodních a montánních aktivit, uložené v jiných fondech na území Německa, Rakouska a ojedinele i Slovenska.

Tomáš Sterneck

Stanislav BOHADLO

Sporckovské „árie“ jako obecná nota z Bon Repos a z lázní Kuks

Ústí nad Orlicí–Hradec Králové, Ofis ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Hradec Králové 2012, 200 s., ISBN 978-80-7405-183-8.

Umělecký sloh barokní doby byl svou nákladnou podobou bytostně navázán na existenci vrstvy mecenášů, dostatečně motivých na to, aby mohli objednávat drahá

umělecká díla. Pro většinu aristokratů se jednalo o otázku reprezentace a společenské prestiže, aniž by sledovali jiné cíle. Našly se však i takové osobnosti, které dokázaly „svým“ dílům vtisknout jedinečný význam a zajistily si tak pomníky na příští staletí. Jednou z nich byl František Antonín hrabě Sporck, jehož kulturní a mecenášské aktivity byly i na tehdejší poměry velmi široké. Svědčí o tom stavby (např. zámek v Lysé nad Labem či komplex lázní Kuks), sochařská i malířská díla, nebo hraběcí podpora knihtisku i hudby. Při většině těchto aktivit Sporck spolupracoval s předními umělci, kteří působili v prostoru habsburské monarchie či blízkých zemí, především v sousedním Sasku. O řadě jeho aktivit již bylo leccos napsáno, například jeho podporou italské opery se v rozsáhlé monografii zabýval Daniel E. Freeman.

Nejnovější příspěvek ke kulturnímu odkazu svérázného hraběte se věnuje stále ještě dsti opomíjené kapitole barokní doby, kterou je hymnologie. I v ní totiž Sporck zanechal stopu. Autorem recenzované knihy je muzikolog Stanislav Bohadlo, docent Univerzity v Hradci Králové a ředitel festivalu Theatrum Kuks, jenž se osobnosti Františka Antonína Sporcka věnuje dlouhodobě. Na základě rozboru barokní písňové tvorby Bohadlo čtenářům odhaluje pozoruhodný *Gesamtkunstwerk*, ve kterém jsou zapojeny hudba, básnictví, rytectví a tiskařství, ale také Sporckovy aktivity v oblasti sochařství a architektury. Bohadlova práce je navíc zajímavým náhlednutím do pestrého a pohnutého života samotného Sporcka i jeho poddaných.

Úvodní kapitola je věnována přepadení Kuksu v noci z 26. na 27. července 1729, kdy císařští kyrysníci obsadili Sporckovy lázně a odvezli s sebou zdejší vyhlášenou

knihovnu. Ta pak sloužila jako důkazní materiál v soudním sporu, který proti hraběti vedli jezuité, kteří vlastnili sousední Žíreč. V rozsáhlé obžalobě, kterou si toho rána hrabě vyslechl, se poukazovalo také na tzv. *Hexenlieder*, neboli čarodějnické písně. Tím je naznačen důležitý tematický okruh, který však do vývoje sporckovských písní zasáhl až později, nicméně díky zmíněnému procesu jim byla věnována pozornost ze strany pozdějších badatelů, což jinak bylo pro bádání kolem osoby hraběte Sporcka spíše výjimečné.

Kniha se na základě analýz věnuje několika základním tematickým okruhům, jež zároveň korespondují se zájmy, otázkami a problémy, které hrály důležitou roli ve Sporckově životě. První okruh byl spojen s myslivostí a ptáčnictvím. Tyto kratochvíle hrabě poznal při svém pobytu ve Francii, kde završil svoji kavalírskou cestu. Snažil se je v oně kultivované podobě rozvinout rovněž na domácí půdě. Mezi šlechtou byly jím požádané lovecké události velice oblíbené a jednoho Sporckova honu se zúčastnil také císař Karel VI. Habsburský. V loveckém zámečku Bon Repos, vystavěném nedaleko Lysé nad Labem, byly na zdech napsány texty, které urozená společnost při zdejších zastávkách zpívala se svým doprovodem. Autor uvádí, že dle dobových dokladů se zpívaly dokonce i veršované regule Sporckem založeného Řádu sv. Huberta. Úzké propojení vznikajících básní s nápěvy je tedy doloženo už na samém počátku Sporckova zájmu o písně. Do této „lovecké“ kapitoly spadá rovněž uvedení lesního rohu do Čech.

Dalším významným okruhem byla pro Sporcka píseň duchovní. Dostatečně je známa skutečnost, že financoval vytištění kancionálu Slawiček rájský od Jana Josefa

Božana. Bohadlo se zde však zabývá především tisky, jejichž vznik hrabě přímo inicioval. Byly to mimo jiné *Melodey* (1721), *Sporckové Weyklady* (nedatovaný tisk z Kutné Hory), či velký projekt Svidnického kancionálu, jenž však nebyl dokončen. Autor na ukázkách dokládá, že nápěvy, původně užívané v loveckých písních, byly později podloženy texty duchovními. Tyto melodie byly na hraběcích panstvích dobře známy a Sporck je ve zmíněných tiscích použil jako specifickou obecnou notu. Užití takových písní bylo ostatně nesmírně široké. Verše s příslušnými nápěvy (či odkazem na ně) byly připojovány na zadní strany tištěných rytin hraběcích rytců Michaela Rentze a Josepha Montalegreho, nevlastního Rentzova syna. Stejně tak básně, které se nacházely na podstavcích sochařských děl, jimiž nechal Sporck okrášlit široké okolí lázni v Kuksu, bylo možné zpívat na některou z melodií „kukských“ a „bonrepoských“ písní. Postupem času se texty zaměřovaly na kritiku jezuitského řádu, čarodějnickou tematiku a ke konci i na praktiky právníků, s nimiž hrabě stárnoucí hrabě mnoho problémů.

Mezi literáty, s nimiž Sporck spolupracoval, se často objevuje jméno právníka Gottfrieda Benjamina Hanckeho, jenž působil na dvoře saského kurfiřta v Drážďanech. Právě on se totiž stal pomyslným dvorním básníkem, jemuž hrabě přímo zadával konkrétní témata. V knize je rovněž přiblížena osobnost Tobiáše Antonína Seemana, Sporckova hofmistra a kapelníka, jehož deník je zdrojem cenných poznatků i k hudebnímu provozu hraběcího dvora. Významný prostor je věnován genezi nápěvů, která sahá jak do Francie přelomu 17. a 18. století, tak i do protestantské duchovní tradice severního Německa.

Kniha odhaluje úzkou provázanost bohatých aktivit této významné postavy barokních Čech. Autor vychází z množství materiálů, na jejichž podkladě ukazuje, o kolik se můžeme ochudit, soustředíme-li bádání pouze na jeden úzký obor. Text je připraven pečlivě, o čemž svědčí minimum drobných chyb. Obsahuje množství vysvětlujících poznámek a odkazů, včetně poněkud problematických dlouhých odkazů na internetové stránky, jež se nejen špatně přepisují, avšak nezřídka jsou též nefunkční. Celek doplňují citované texty i nápěvy. Soustředění velkého množství informací na tak malém prostoru občas není čtenářsky zcela přehledné, nicméně významnějším nedostatkem je, že autor většinu jmen šlechty uvádí pouze ve formě predikátu bez přesného jména. Jeho práce totiž zároveň dokládá konkrétní kontakty mezi českou nobilitou a historik, který bude chtít tuto práci využít, bude muset zvláště dohledávat konkrétní osoby. V jazykové koncepci je patrné, že předlohou byly články, publikované v Hu-
debních rozhledech. Informační přístupnost textu tedy není taková, jak by si historická publikace zasluhovala. Svým jedinečným zaměřením je však hodna pozornosti a lze ji doporučit všem zájemcům o barokní hymnologii, stejně jako o kulturu šlechtického prostředí u nás.

Lukáš Vytlačil

Eva GREGOROVICHOVÁ
*Kapitoly z dějin Rodinného archivu
toskánských Habsburků*

Praha, Národní archiv 2013, 432 s.,
ISBN 978-80-7469-008-2.

Eva Gregorovičová, vedoucí pracovnice
Národního archivu v Praze, ztělesňuje ve

svém díle sepětí archiváře s jedním obrovským a spletíým archivním fondem. Ačkoli příležitostně publikovala cenné stati i k jiným tématům, skutečně zásadní jsou tři desítky studií, které vznikly v souvislosti se správou a pořádáním Rodinného archivu toskánských Habsburků. Vzácný pramenný soubor, který se dostal do Čech po vyhnání Habsburků z Toskánska v procesu sjednocování novodobé Itálie, převzala E. Gregorovičová v roce 1991 a od té doby věnovala mimořádné úsilí nejen jeho usprádaní, ale i zpřístupnění odborné a širší kulturní veřejnosti formou analytických článků, konferenčních referátů a vědecky koncipovaných výstav i doprovodných katalogů. Jelikož tyto práce byly roztroušeny v mnoha českých, italských a rakouských publikacích, zpřístupnil nyní Národní archiv 31 studií E. Gregorovičové v podobě rozsáhlého sborníku.

Pořadatelé Jiří Křestán a Jan Kahuda učinili správné rozhodnutí, když opustili ideu „monografie“, která by vznikla vypuštěním opakujících se témat či fakt z jednotlivých studií a sepsáním jakéhosi syntetizujícího úvodu. Takový pokus by pravděpodobně nedopadl nejlépe, neboť jednotlivé studie a jejich skupiny jsou – při rozsahu látky naprosto pochopitelně – přece jen poněkud disparátní a zpracovávají pouze vybrané segmenty tematiky. Proto přesněji než zastřešující název knihy vystihují jejich podstatu názvy dvou velkých tematických celků, do nichž je publikace rozdělena – „K dějinám toskánských Habsburků a jejich rodinného archivu“ a „Rodinný archiv toskánských Habsburků jako zdroj pramenů k českým a italským dějinám“. Zatímco v první části jsou v centru pozornosti dějiny rodu, teprve ve druhém oddílu se v ohnisku zájmu ocitají samotné archiválie. Jde tedy

o podklad ke dvěma myslitelným monografiím, k nimž by mohli v budoucnosti dospět pokračovatelé E. Gregorovičové, neboť výzkum už má širší personální zázemí jak v pražském Národním archivu (především v Janu Kahudovi), tak i ve florentském Státním archivu. Navíc zájem o tuto tematiku v italském a středoevropském prostředí neutuchá, jak ostatně dokládají připojené texty, oceňující dílo E. Gregorovičové z pohledu domácích a zahraničních odborníků.

Význam knihy spočívá především v tom, že na jednom místě soustřeďuje výsledky jak autorčina, tak i s ní spjatého nebo jí podněteného mezinárodního výzkumu, který se rozvinul kolem jednoho mimořádně cenného zdroje informací o dějinách střední Itálie a Evropy v období let 1737–1859, kdy v Toskánsku vládla vedlejší linie habsbursko-lotrinského rodu. Sekundární, ovšem pro dějiny archivnictví a mezinárodních (zejména česko-italských) kulturních vztahů podstatný význam má vývoj archivu po roce 1860, kdy se soukromá část habsburského archivu dostala z florentského paláce Pitti složitými cestami do Brandýsa nad Labem a do Ostrova, až posléze roku 1956 skončila ve Státním ústředním archivu v Praze.

Jednotlivé stati jsou věnovány habsbursko-lotrinské sekudogeniturně v Toskánsku a pozoruhodným osobnostem této linie (např. arcivévodovi Ludvíku Salvátorovi, který proslul jako cestovatel, geograf a přírodovědec), jejich vztahu k archivním památkám a zvláště pak samotnému archivu. Autorka pojednala o jeho osudech a stěhování z Itálie do Čech, o struktuře a jednotlivých součástech (mj. kartografických a ikonografických sbírkách), o jeho pramenné hodnotě z hlediska italských a českých dějin. Velkou pozornost věnovala rovněž vztahu mezi pražskou a florentskou dokumen-

tací i vlastním výzkumným cestám do florentského Státního archivu.

Studie E. Gregorovičové, publikované zde v původním znění českém, italském nebo německém, nejsou pouhými přetisky prvního vydání, ale byly autorkou patřičně aktualizovány a bibliograficky doplněny (ostatně v závěru je vedle biografické poznámky také její bibliografie). Navíc několik dosud nepublikovaných článků bylo napsáno speciálně pro tuto knihu. Texty se vyznačují jedinečnou znalostí archivních pramenů, a to nejen těch, jež jsou nyní v Praze, ale i komplementárních zdrojů, které po útěku Habsburků zůstaly ve Florencii. Některé texty přinášejí suchou, ale potřebnou faktografii či dlouhé seznamy (například osob dekorovaných toskánským titulárním řádem), jiné jsou napsány s nadhledem nad historickou tematikou. Kniha E. Gregorovičové jako celek je výsledkem neobyčejné píle a oddanosti dříve jen málo známé tematické. Vzhledem k tomu, že jde o nezanedbatelný kus dějin Toskánska, Čech i habsburské monarchie, vznikla tu publikace, která zdařile reprezentuje archivní složku české historiografie a s úspěchem vstupuje do mezinárodních vědeckých souvislostí.

Jaroslav Pánek

19. a 20. století

Annika MOMBAUER

*Die Julikrise. Europas Weg
in den Ersten Weltkrieg*

München, C. H. Beck 2014, 128 s.,
ISBN 978-3-406-66108-2.

Bez velké nadsázky můžeme říci, že první světová válka byla určující pro celé 20. století. V tomto smyslu byla onou „prvotní kata-

strofou“, jak ji nazval americký diplomat George Kennan. Tzv. červencová krize, která bezprostředně předcházela vypuknutí války, tak má pro studium dějin 20. století mimořádný význam. V Británii působící německá historička Annika Mombauerová patří k uznávaným odbornicím na příčiny první světové války. U příležitosti sta let od jejího začátku vydala mimořádně potřebnou knihu: na minimálním prostoru v ní přehledným a čtivým způsobem shrnuje pohled, který můžeme ve vztahu k důvodům začátku války nazvat tradičním mezinárodním konsensem.

Během červencové krize s válkou v té či oné míře kalkulovaly všechny hlavní evropské mocnosti. Ale z pramenů i z tisíců odborných studií a knih podle Mombauerové jasně vyplývá toto: Rakousko-Uhersko s Německem s válkou počítalo od začátku krize. Obě velmoci si ji do značné míry přály a považovaly za nejlepší možné vyústění situace po zavraždění následníka habsburského trůnu. V ideálním případě se z pohledu obou spojenců mělo jednat o omezenou válku Rakouska-Uherska proti Srbsku. Vídeň a Berlín ale byly od počátku ochotny riskovat i širší konflikt, do kterého by se zapojily všechny velmoci. Z tohoto důvodu nesou podle autorky za vznik první světové války jednoznačně největší zodpovědnost. Mombauerová se přímo vymezuje proti knize australského historika Christophera Clarka *Náměsíčníci* (2012), která vzbudila ohlas v řadě zemí a byla přeložena i do češtiny. Clark odmítá hledání viníků války a tvrdí, že za její vypuknutí nesou zodpovědnost všechny zainteresované země. Takový pohled Mombauerová výslovně odmítá. Jak píše, lidé, kteří v roce 1914 měli politickou či vojenskou moc, „nebyli žádní náměsíčníci, ale naopak velmi dobře věděli, co dělají.“

Uvědomovali si, že z lokální války proti Srbsku může s nemalou pravděpodobností vypuknout všeobecný konflikt. Podle Mombauerové je „otřesné“, s jakou bezstarostností nakonec rozhodující činitelé ve Vídni a v Berlíně válku začali. Extrémní případ představoval pruský ministr války generál Erich von Falkenhayn, který si poslední červencový den roku 1914 zapsal do deníku: „I kdyby nás to mělo zahubit, přece jen to bylo krásné.“

Knihou Anniky Mombauerové je odpovědí na teze o tom, že nemůžeme mezi jednotlivými velmocemi rozlišovat podle míry jejich zodpovědnosti za vypuknutí války. Tedy na teze, které byly dominantní do začátku šedesátých let minulého století a nyní se v dílech několika historiků vracejí. Jedná se tak o knihu, po které by měl sáhnout každý laický i profesionální zájemce o příčiny vzniku války.

Ondřej Houska

Milan HLAVAČKA

– Sixtus BOLOM-KOTARI

– Patrik ŠIMON

V zákopech myslí. Život, víra a umění na prahu Velké války

(= Monographia – Series A, sv. 51)

Praha, Historický ústav 2014, 192 s.,

ISBN 978-80-7286-233-7.

U příležitosti stoletého výročí první světové války se na trhu objevuje mnoho tuzemských i mezinárodních publikací, zaměřujících se jak na jev první světové války jako celku, tak na dílčí sondy do válečných témat. Monografie *V Zákopech myslí* od historiků Milana Hlavačky, Sixta Boloma-Kotariho a historika umění Patrika Šimona se soustřeďuje na tři oblasti válečného života

v Čechách: život v zázemí (Hlavačka), život náboženský (Bolom-Kotari) a život umělců a umění (Šimon). Kniha upoutá pozornost již formátem, typickým pro umělecké monografie (24,4 × 26,7 cm), a obálkou s *Poříbkem Smrti* od Bohumila Kubišty. Svou koncepcí se dílo zaměřuje na situaci v zemích českých, obrazová příloha představuje díla autorů z celé Evropy.

Prameny, které autoři použili pro dílo, zahrnují archivní dokumenty, muzejní exponáty, fotografie, paměti, deníky i dobovou beletrii. Namátkou zmíňme Kubištovy dopisy v umělecké části knihy nebo román Arnolda Zweiga *Mladá žena z roku 1914*. Jako by v monografii velmi často používané citace z tohoto díla emotivně podtrhávaly to, co je právě popisováno historiograficky. Za zmínku též stojí 157 komplexně využitých uměleckých děl. Texty autorů slouží spíše než jako obšírné obrazy zkoumané doby jako úvody do dané problematiky. Autoři na konci knihy dávají k dispozici přehled literatury a dalších zdrojů, ze kterých vycházeli.

Hlavačkova studie První světová válka v zázemí si pokládá otázku, jaký byl život v Čechách mimo frontu: Jeho líčení, soustřeďující se na krácení dávek jídla a nouzi o potraviny, na život dětí a práci žen, kulminuje ve výkladu o v hladových bouřích a o rozvíjejících se válečných půjčkách, které se setkávaly se střídavým úspěchem. Sixtus Bolom-Kotari v kapitole Víra, církev a společnost ve válce uvádí jako důležitá témata např. náboženský šok z maření životů pokročilou vojenskou technikou, zprofanování katolické církve pro účely války, resp. boje za protestantismus v podobě zápasu za Rakousko nebo za národní zájmy Čech (případně nazváno Caesar proti Ježíšovi). Autor v této souvislosti popisuje taktéž politicko-kulturní a hospodářské je-

vy, jako bylo odebírání zvonů z kostelů k přetavení. Ve třetí textové části První světová válka v reflexi soudobých českých umělců z pera Patrika Šimona čtenář dostane možnost nahlížet do světa různorodé účasti tehdejších českých umělců ve válce. Spektrum sahalo od válečného zápalu Bohumila Kubišty, přes válce obětované umělece, jako byl František Gellner nebo Jindřich Průcha, až po činnost Emila Filly v exilovém „disentu“.

Druhá polovina díla přináší obrazovou přílohu, ukazující obrazy a sochy autorů, kteří dle publikace jako by „svou tvorbou předběhli válku“. Z často uváděných tvůrců jmenujme Augusta Brömse, Františka Kupku, zaujmou také obaly časopisů *L'Assiette au beurre* od různých autorů. Závěr knihy přináší tezi, že právě až první světová válka ukončila „dlouhé“ 19. století, např. rozpadem starých mocností, především Rakouska-Uherska. Připojen je anglický a německý sumář, seznam citací, přehled užitých uměleckých děl a rejstřík. Monografie je vhodná jako odborný úvod do problematiky, ale vzhledem k přehlednému a srozumitelnému výkladu poslouží i jako populárně naučné dílo.

Kamil Beer

Zdeněk POKLUDA

Člověk a práce – z ekonomických principů a vizí Tomáše Bati / Man and Work – The vision and principles of economics of Tomáš Bata

Zlín, Nadace Tomáše Bati – Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta managementu a ekonomiky 2014, 61 s., ISBN 978-80-7454-415-6.

Ekonomické myšlenky zlínského průmyslníka Tomáše Bati (1876–1932) jsou laické

i odborné veřejnosti relativně dobře známy. Méně však články, které Baťa publikoval v průběhu dvacátých a třicátých let minulého století v denním tisku, zdaleka neznámé pak zůstávají texty, které zůstaly v rukopisné podobě. V minulém roce vydala Nadace Tomáše Bati přehlednou brožovanou knihu, která představuje základní Baťovy myšlenky v ohledu ekonomickém. Pro jazykovou dostupnost zvolili vydavatelé paralelní text – v jazyce českém a anglickém. Obsahově můžeme dílo rozdělit do čtyř částí – první tvoří autorova studie k tématu, následuje edice tří textů z pera Tomáše Bati.

Pokludova studie rozebírá Baťovy ekonomické principy a vize v patnácti tematických podkapitolách (Instinkt a vize – Zlín a Amerika, Zaměstnanec – věřitel, Tváří v tvář bankrotu, Baťa drtí drahotu, Účast na zisku, Samospráva dílen, Enfant terrible, Baťova služba veřejnosti, Učinit ze zaměstnanců kapitalisty, Zámožnost všem, Obchodní konkurence a politický boj, Velkovýroba a malovýroba, Banky, Baťovy daně, Ministr Engliš: Silný má pomáhat). Text je doplněn tabulkami, baťovskými motivačními hesly a obrazovými přílohami.

Zařazené rukopisy Tomáše Bati (Naše banky – Sanace mravní musí předcházeti sanaci finanční, Národohospodářská a správní organizace Zlínského kraje a střední Moravy, Jak z krize?) mohou čtenáři oslovit i dnes. První a druhá příloha doposud nebyly v českém prostředí publikovány, třetí text otisklo České slovo v červenci 1932. Anotovaná publikace je kvalitním příspěvkem k bádání o fenoménu Baťa.

Lukáš F. Peluněk

Milan DUCHÁČEK

Václav Chaloupecký.

Hledání československých dějin

Praha, Univerzita Karlova – Karolinum

2014, 515 s. ISBN 978-80-246-2482-2.

Ze současné historiografické produkce je zřejmé, že se celá řada historiků cítí být povolána k psaní biografických prací. Ne každému se však podaří vytvořit tak kvalitní dílo, jako Milanu Ducháčkovi. A to i přesto (nebo snad díky tomu?), že volba až doposud spíše opomíjené osobnosti Václava Chaloupeckého (1882–1951) s sebou nutně nesla řadu badatelských úskalí. Práci předcházela rozsáhlá heuristická příprava. V seznamu pramenů a literatury nalezneme odkazy na několik desítek autorek vytěžených archivních fondů uložených v archívech v Čechách a na Slovensku. Nechybí ani odkazy na prameny z rodinné pozůstalosti, která se nachází v držení potomků Václava Chaloupeckého. Autor dokázal propojit své již dříve publikované poznatky s novými výsledky výzkumů.

Ducháčkova práce je rozdělena do čtyř hlavních tematických celků, které se dále dělí do kapitol. Autor postupuje chronologicky, přičemž je třeba konstatovat, že kniha není „pouhým“ Chaloupeckého životopisem. Naopak. V příběhu Václava Chaloupeckého se zrcadlí události spojené s celou řadou dějinných zvratů, jimiž v době jeho života prošla česká i slovenská společnost. Ducháček čtenáři nabízí jak vhled do dějin myšlení příslušníků jedné generace české intelektuální elity, tak i příspěvek k poznání vývoje česko-slovenských vztahů v letech 1918–1938. Obě světové války, které Chaloupecký zažil, znamenaly vždy zásadní změnu v jeho životě.

Část věnovaná období před vypuknutím první světové války, nazvaná *Z anarchisty knížecím archivářem*, sleduje Chaloupeckého dětství a studium na mladoboleslavském gymnáziu, kde mezi jeho spolužáky náleželi budoucí básníci a představitelé tzv. generace anarchistických buřičů František Gellner a Josef Mach. Ti společně s Chaloupeckým popouštěli uzdu anarchistickým sklonům již v době středoškolských studií. V následující kapitole Ducháček sleduje Chaloupeckého proměnu v mladého historika a správce lobbkovické knihovny a archivu na zámku v Roudnici nad Labem ukončenou v srpnu 1914 narukováním do rakousko-uherské armády.

Dalším impulsem v Chaloupeckého kariéře byl vznik Československé republiky v roce 1918. Jeho činnost, zachycená v oddíle nesoucím příznačný název *Kde žije bratr můj...*, byla úzce spojena s děním na Slovensku, kam byl Chaloupecký jmenován státním inspektorem pro slovenské archivy a knihovny. Habilitoval se na nově založené univerzitě v Bratislavě a v roce 1923 se stal jejím řádným profesorem pro obor československých dějin. Ducháček se zde zabývá Chaloupeckého prací *Staré Slovensko*, reakcemi, které vyvolala, a hledá příčiny, proč se Chaloupeckému nepodařilo na bratislavské univerzitě vychovat vlastní žáky. Věnuje přitom pozornost vztahu českého profesora se slovenským historikem Danielem Rapantem, konfliktům s politikem a profesorem novověkých slovenských dějin na filozofické fakultě Univerzity Komenského Milanem Hodžou a přibližuje Chaloupeckého rodinné zázemí, spjaté prostřednictvím jeho ženy Ludmily se záhoráckou Holíčí.

Třetí z tematických celků Ducháčkovy práce nazvaný *Má láska patří středověku a gotic-*

kému Janu z Dražic umožňuje vhléd do vztahu mezi Chaloupeckým a jeho učitelem Josefem Pekařem a přibližuje cestu vedoucí k jejich postupnému názorovému rozchodu. Zároveň sleduje Chaloupeckého osudy ve třicátých letech dvacátého století vrcholící jeho jmenováním rektorem bratislavské univerzity v akademickém roce 1937/1938, tedy v nejbouřlivějším období jejich meziválečných dějin. Následoval Chaloupeckého návrat na Karlovu univerzitu, Mnichovská dohoda, krátce po ní slovenská autonomie a poskytnutí bratislavských Čechů „k dispozici vládě Země české“, tj. rozprášení Chaloupeckého spolupracovníků z Univerzity Komenského.

Čtvrtý oddíl knihy – *Boj o Pekařovu stolicí* – rekapituluje Chaloupeckého osudy v poválečném období. Čtenáři umožňuje vytvořit si představu o vývoji univerzitního historického bádání před i po únoru 1948. Závěrečná kapitola pak sleduje konec Chaloupeckého života, úzce spjatého s rodnými Dětenicemi i s bojem o uhájení rodného domu před nároky národních výborů a nepřejících sousedů.

Ducháčkovu práci doplňuje rozsáhlý seznam pramenů a literatury, seznam obrázků a jmenný rejstřík. Je rovněž na místě vyzdvihnout čtivost Ducháčkovy knihy, která jí nikterak neubírá na „vědeckosti“. Autorovo úsilí o vytvoření čtenářsky přívětivého díla a odstranění „vnitřní tenze mezi ‚historickou vědou‘ coby modelem analytické historiografie a ‚vyprávěním o dějinách‘ jako pojmově vágnějším rámcem“ bylo v maximální možné míře úspěšné.

Jan Hálek

Jiří PADEVĚT

Průvodce protektorátní Prahou.

Místa – události – lidé

Praha, Academia – Archiv hlavního města Prahy 2013, 808 s., ISBN 978-80-200-2256-1.

Dějepisný pohled na historické epochy může být veden z různých úhlů a s mnohdy velmi odlišnou optikou. Většina čtenářů je i pro soudobé dějiny zvyklá na „velký příběh“ – ať již národní nebo regionální společnosti nebo vybraných osobností. Svoji oprávněnost má ale také jiný, s předešlým ovšem komplementární přístup k příběhům minulosti: literární, ale možná i skutečně putování po stopách a místech událostí. Seznámení se s „malou“, tedy nikoliv dějinně rozhodující, ale přitom pro čtenáře s místním kontextem svázanou, bezprostřednější historií míst života historických postav, hrdinů i jejich protivníků. Již před půlstoletím měl velký a trvalý, řadou reedic potvrzený úspěch pražský historický místopis z pera Josefa Janáčka a Emanuela Poche, Prahou krok za krokem (1963). To ovšem byla kniha v podstatě na pomezí dějepisu a historie umění. Padevětův Průvodce protektorátní Prahou má výrazně jiný záměr: dát vzpomínkám a událostem Prahy doby nacistické okupace reálný prostor a k významným osobnostem i komparsu, k velkým i drobným příběhům tehdejší každodennosti, přiřadit lidské tváře, resp. pohledy do ulic a na domy, v nichž se odehrávaly. Průvodce s podtitulem „místa – události – lidé“ je plodem ohromné sběratelské práce. Bohatá obrazová část má v knize obdobnou platnost jako informativní text. Informační přínos shromážděného dobového fotografického a bohaté obrazově dokumentačního materiálu, který pochází z třiceti čtyř

institučních i soukromých sbírek, snad publikací dokonce místy dominuje – zejména vnímáme-li knihu jako prostředníka k poznání tematicky bohaté protektorátní každodennosti. Vysoce pozitivní je, že autor se neomezil – podle špatného zvyku starších publikací o této epoše – na odboj a na české obyvatelstvo, ale obsah rozšířil informacemi nejen o okupantských institucích a nacistickém personálu, ale také o pražské židovské (nebo za židovskou prohlášené) populaci, početně největší pražské oběti nacistického teroru. Padevětova práce přitom v řadě ohledů překračuje pražskou lokální úroveň a stává se obecněji jakousi rukověťí reálií protektorátního života.

Více než sedmisetstránkové jádro publikace je organizováno podle pražských obvodů: od historického centra k předměstím, přičemž každá regionální kapitola je zpřístupněna výřezem dobového plánu města se zakreslenými čísly jednotlivých hesel, tj. domů, definovaných číslem popisným. Uživatelé budou ke knize přistupovat z řady různých úhlů: tématem mohou být informace i obrazové požití budov a ulic, osobností, událostí. Mnozí čtenáři však nespíše projdou celou – vnitřně významově bohužel nehierarchizovanou – publikaci jako zdroj poučení o předmětech každodenního života (od plakátů přes reklamní prospekty, plánky, časopisecké a knižní obálky až k archivním dokumentům či snímkům legitimací) a bude je zajímat obrazové zachycení života pražských ulic s dobovou stafáží a hmotnou výbavou. Z aparátu knihy zaujme rozsáhlý seznam pramenů a literatury k tématu. Orientace v obsáhlém svazku se opře o rejstříky: jmenný, místní (včetně rejstříku německých názvů ulic) a věcný, jakož i užitečný seznam zkratk. Jako každá publikace tohoto druhu má samo-

zřejmě i Padevětovo dílo velký potenciál dalšího růstu, obsahového prohlubování a informačního i obrazového doplňování. Smysl by např. mělo uvést knihu stručnou kapitolkou o správních a sídelních proměnách válečné Prahy a zejména vysvětlit uživateli, jaký rámcový kód autor zvolil pro výběr a zařazování informací. Ve stávající podobě jde o podstatnou a velmi atraktivní příručku, kterou ocení historikové, žurnalisté nebo např. učitelé, ale především široká obec „laických“ čtenářů, kteří se zajímají o těžkou až traumatickou, ale pro další vývoj podstatnou a z historického povědomí dnes již nevytěsnitelnou kapitolu pražských a českých dějin.

Jiří Pešek

Jiří ŠTĚPÁN

*Československý exil ve Švédsku
v letech 1945–1989*

České Budějovice-Hradec Králové, Veduta
– Univerzita Hradec Králové 2011, 160 s.,
ISBN 978-80-86829-76-0.

V tematické šíři novodobých českých dějin mají už své místo osudy krajanů usazených v zahraničí, Čechů volících emigraci a exil. Byli k nim většinou přinuceni tlaky sociálními a politickými. Badatelský zájem patří jejich osudům, postavením a aktivitám v zemích s početnějšími českými přistěhovalci, jen na ně se už ale neomezuje. Pozitivním a na první pohled až překvapivým důkazem je objevená monografie Jiřího Štěpána o československém exilu ve Švédsku v letech 1945–1989. Heuristicky se autor na zcela původní látku připravil všestranně, jazykově i pramenně – z krajské publicistiky, rozhovory s pamětníky, znalostí švédské literatury a imigrační situace v zemi, o je-

jích podmínkách a výsledcích. Některá dílčí témata zpracoval Štěpán ve studiích a statích, v monografii dostala souvislostní zařazení, které znamená i posouzení a zhodnocení.

Úvodní kapitoly patří švédské literatuře o imigraci a obecnému přehledu o přistěhovalcích do Švédska od 19. století (do třicátých let 20. století se ze Švédska také hojně emigrovalo). Čechoslováků bylo pár stovek a ještě jich ubývalo. Situaci a počty měnila válka, ve Švédsku se zachraňovali hlavně němečtí sociální demokraté. Vinou válečných peripetií a důsledků války jejich „českoslovenství“ po roce 1945 vymizelo. Největší uprchlickou skupinu tvořili Estonci, bylo jich přes dvacet tisíc. Počty Čechoslováků začaly růst po komunistickém převratu. Švédové si k zincům hledali vztah. Přiznaná stejná práva nezabránila prezíravosti části společnosti k uprchlíkům a neochotě aktivně jim pomáhat. Vlastně nic neobvyklého, bylo tomu tak i v jiných zemích. Získat společenské postavení spojené s pracovním zařazením nebylo snadné, Čechoslováci se však uplatňovali úspěšně.

Další jejich emigrační vlna přišla po srpnu 1968. Představovala pro Švédy novou zkušenost vnímanou s rozpaky: setkávali se s lidmi, jejichž švédština nebyla výtečná, v kurzech se nedala brzy osvojit. Vznikaly situace, které mohly emigranty až traumatizovat. Zakotvovat ve Švédsku bylo tedy náročným údělem, ale podobně, ba ještě obtížněji se Čechoslováci prosazovali i jinde. Také ve Švédsku si krajané vytvářeli své spolky. Štěpán zachytil sice nezbytně stručně, ale zřejmě výstižně jejich většinou nepřímou historii. Zakladatelské nadšení střídala – jak to bývá – doba všední, kdy se mimo jiné tenčily počty členů, na něž působila i územní rozptýlenost. Vznikaly však

také akce, které se dostávaly do širšího povědomí. Střešní organizací se stal v roce 1982 založený Svaz československých spolků ve Švédsku. Každoročně pořádal Československé dny a stal se také patronem prozatímního Skandinávského výboru pro podporu demokracie Československa. Jeho členy byli významní představitelé z různých oborů, z historiků Karel Durman.

Štěpán upozornil na to, co jsme nebrali v úvahu: k „obvyklým“ neshodám mezi krajany přibyl spor mezi „jezdíči“ – zajišťovali si návštěvy ČSSR bohatě zaplacenou dohodou s jeho úřady – a odpůrci takového kro-

ku. Vydávání českých knih a časopisů krajané příliš nepodporovali a nedařilo se ani hudebnímu vydavatelství Šafrán Jiřího Pallase (o něm už vznikla zvláštní práce). Obraz exilu rozmnožil Štěpán o připomenutí duchovní péče o krajany, mohla prospívat vazbám mezi nimi (aktivní salesián Vojtech Zeman se však obracel jen na Slováky, byl orientován výrazně nacionálně).

Jiří Štěpán kvalitativně – tematicky i úrovní zpracování – rozmnožil historii novodobé československé emigrace a exilu. V ní má jeho monografie nepřehlédnutelné místo.

Robert Kvaček

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Český historický ústav
v Římě v letech 2008–2014

JAROSLAV PÁNEK

JAROSLAV PÁNEK: The Czech Historical Institute in Rome between 2008–2014

The Czech Historical Institute in Rome, which is a part of the Institute of History of the Academy of Sciences of the Czech Republic, was established in December 1993 and has been functioning since 1st January 1994. It is the only research outpost of the Academy abroad in the area of the humanities and social sciences. It continues the traditions of the Czech Archival Expedition in Rome, which functioned between 1887–1914, and the Czechoslovak Historical Institute in Rome, which functioned between 1921/1923–1939 and 1945–1948. This paper deals with the activities and transformations of the Czech Historical Institute in Rome in the years 2008–2014, and the following topics in particular: an economic crisis in the Rome Institute caused by financial factors and its successful overcoming of it (2007–2009); the locus of the Institute and its facilities; presentation and lecture activities of the Institute; conferences, the Institute's periodical publication *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* and new publication series (*Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma*; *Acta Romana Bohemica*); editions of primary sources (*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*; *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*); an inventory of manuscripts related to the Czech Lands be it through their author, topic or place of origin, and which are deposited

in the Vatican and other Italian libraries; investigations of the history of Czech historical research in the Vatican, Rome and Italy; further research topics undertaken by the Czech Historical Institute in Rome. The annex to this publication includes a list of scholarship recipients in the Czech Historical Institute in Rome for the years 2008–2014, also stating their home institutions and research topics.

Key words: History, international relations; Czech Lands, Italy, Rome, Vatican; Czech Historical Institute in Rome

V letech 1996–2008 podávala první ředitelka Českého historického ústavu v Římě prof. Zdeňka Hledíková každé dva roky (za období 1994–2007) zprávu o činnosti tohoto zahraničního pracoviště Historického ústavu AV ČR, v. v. i., v Českém časopise historickém¹ a příležitostně o jeho vývoji informovala také v dalších periodikách.² Od té doby Český časopis historický zprávu o římském ústavu nepřinesl a náhradou za tři krátkodobé relace se stává tato obširnější informace za uplynulých sedm let.³ Úvodem pokládám za nezbytné zdůvodnit, proč došlo k tomuto odkladu.

V letech 2007–2009 se Český historický ústav v Římě (ČHÚŘ) dostal do velmi obtížné situace a hrozil jeho zánik, neboť v nastupujících úsporných opatřeních českého státu a počínající ekonomické a finanční krizi nebyl dostatek prostředků na financování jeho provozu. Za této situace prof. Zdeňka Hledíková, která působila na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a římský ústav vedla od roku 1994/1995,⁴ na funkci ředitelky rezignovala a k 31. prosinci 2008 ji opustila. V nastalé tísní se na mne tehdejší ředitelka Historického ústavu AV ČR prof. Svatava Raková obrátila s návrhem, abych jako pracovník téhož ústavu převzal řízení Českého historického ústavu v Římě a pokusil se udržet jeho další existenci. Komise ČHÚŘ tuto nominaci schválila a Akademická rada Akademie věd ČR mě do této funkce k 1. lednu 2009 jmenovala. Velkorysost Akademie věd ČR, která se tehdy sama potýkala s problémy stagnujícího či dokonce klesajícího rozpočtu a s jejímž vedením jsem měl poté řadu jednání

1 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v prvních dvou letech své existence*, ČČH 94, 1996, s. 459–462; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 1996–1997*, ČČH 96, 1998, s. 683–686; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 1998–1999*, ČČH 98, 2000, s. 416–419; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 2000 a 2001*, ČČH 100, 2002, s. 699–701; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 2002 až 2003*, ČČH 102, 2004, s. 689–691; TÁŽ, *Zpráva o činnosti Českého historického ústavu v Římě v letech 2004–2005*, ČČH 104, 2006, s. 977–979; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 2006–2007*, ČČH 106, 2008, s. 721–725.

2 Bibliografické údaje zachybuje *Akademická encyklopedie českých dějin*, III, Praha 2012, s. 268.

3 Na základě vlastní zkušenosti referuji o období 2009–2014, kdy jsem již byl ředitelem ČHÚŘ; aby však v periodických relacích nezůstal opomenut rok 2008, kdy ústav ještě řídila prof. Zdeňka Hledíková, připojuji podstatné informace také o tomto roce s využitím dostupných písemných podkladů.

4 V prvním roce existence ČHÚŘ (1994) zastupoval prof. Zdeňku Hledíkovou, která se nemohla uvolnit od svých pedagogických povinností, zkušený editor vatikánských pramenů Dr. Jaroslav Eršil.

(o jejich výsledcích pojednávám níže), kontinuitu ČHÚŘ skutečně zajistila. Přesto ještě další dva roky trvalo přechodné stadium, neboť prof. Hledíková si přála nadále ponechat redakci tehdy jediného publikačního nástroje ČHÚŘ (*Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma*), na jehož obsah a formu jsem jako ředitel římského ústavu neměl žádný vliv, stejně jako na vydání supplementa k *Bollettinu* za rok 2008, jež vyšlo v roce 2009.

Po bližším seznámení se situací ČHÚŘ jsem si uvědomil, že budoucnost tohoto ústavu mohou zabezpečit pouze zásadní změny, a to nejen v materiálním vybavení, ale také v aktualizovaném vymezení programu ČHÚŘ a jeho úkolů, v novém pojetí publikační činnosti a zároveň v zintenzivnění práce. Teprve nyní, když se dostavily zřetelné a kontrolovatelné výsledky několikaletého úsilí, pokládám za vhodné podat souhrnnou zprávu o činnosti ČHÚŘ v uplynulém období. Nemohu zde pominout zmínku o těch, bez nichž by nynějších výsledků nebylo možné dosáhnout. Řešení finančních problémů by bylo nemyslitelné bez vzácného porozumění emeritního předsedy Akademie věd ČR prof. Václava Pačesa a nynějšího předsedy Akademie věd ČR prof. Jiřího Drahoše, člena předsednictva Akademické rady AV ČR Ing. Petra Bobáka, pověřeného řešením koncepčních ekonomických a finančních záležitostí a jejich implementací, a prof. Jana Palouše, bývalého člena Akademické rady AV ČR, zodpovědného za zahraniční styky Akademie věd ČR. Dalekosáhlé proměny ve vedení ČHÚŘ a ve vybavení jeho prostor i knihovny umožnila všestranná podpora a velká osobní pomoc obou po sobě následujících ředitelů Historického ústavu AV ČR prof. Svatavy Rakové a prof. Evy Semotanové. V koncepčním řízení ČHÚŘ a v usměrnění práce stipendistů sehrála zásadní úlohu Komise ČHÚŘ za předsednictví prof. Františka Šmahela s účinnou administrativní pomocí tajemnice této komise Dr. Jiřiny Jedinákové. Z mladší badatelské generace vyjadřují poděkování zejména Dr. Evě Chodějovské, která se ujalá výkonné redakce *Bollettina* a Bibliotéky ČHÚŘ, a Dr. Tomáši Černušákovi, který prolomil dlouhodobé čekání na první hmatatelné výsledky práce při edici nunciatur a navíc se ujal redigování syntetického díla o tisíciletých vztazích mezi papežstvím a českými zeměmi.

Krise římského ústavu a její překonání

Od svého vzniku na přelomu let 1993/1994 (6. prosince 1993 byl ústav slavnostně otevřen a k 1. lednu 1994 zahájil činnost) sídlí ČHÚŘ v české Papežské koleji Nepomucenum. Toto umístění se stalo náhradou za prostory, jež v meziválečném období používal Československý historický ústav v Římě (ČsHÚŘ); velký luxusní byt ve Via Crescenzio poblíž Vatikánu, zakoupený k tomuto účelu československou vládou roku 1926, byl po obnovení styků s Vatikánem v roce 1990 postoupen Velvyslanectví Československé (od ledna 1993 České) republiky při Svatém stolci. Z neformální výměny původních prostor ČsHÚŘ za pronajatou část Nepomucena vyplynula dohoda, že Ministerstvo zahraničních věcí ČR bude koleji platit nájemné za místnosti postoupené novému ústavu.⁵ Tato dohoda byla třináct let repektována, ale poté ji ministerstvo vypovědělo.

5 Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v prvních dvou letech své existence*, s. 459n.

Zvládnutí náhle vzniklého právního a finančního problému se naprosto vymykalo možností samotného ČHÚŘ a jeho ředitelky. Řešení krize se proto chopila Akademická rada, nejvyšší výkonný orgán Akademie věd ČR, v čele s předsedou Akademie. Zcela výjimečnou, avšak za daných okolností podstatnou výhodou bylo, že v předsednictvu Akademické rady zasedali tehdy dva historici – František Šmahel, předseda Vědecké rady AV ČR a zároveň předseda Komise ČHÚŘ, a Jaroslav Pánek, místopředseda Akademie věd ČR pověřený koordinací III. vědní oblasti (humanitních a společenskovědních ústavů), kteří mohli ostatním členům Akademické rady vysvětlit význam tohoto zahraničního pracoviště a při každém jednání o ČHÚŘ předložit uspokojivou věcnou argumentaci. S podporou tehdejšího předsedy AV ČR, profesora biochemie a molekulární genetiky Václava Pačesa, se ujal iniciativy profesor astronomie Jan Palouš, zodpovědný za koordinaci mezinárodních styků Akademie věd, a dojednal alespoň přechodné řešení.

Jakmile Ministerstvo zahraničních věcí ČR pro údajné formální nedostatky textu z roku 1993 vypovědělo smlouvu o financování nájemného v prostorách Nepomucena, v roce 2007 dohodl Jan Palouš s Karlem Schwarzenbergem, ministrem zahraničí ve druhé Topolánkové vládě, kompromisní příslib, že ministerstvo zaplatí ze svého rozpočtu alespoň nájemné za nejbližší dva roky (2007 a 2008), ale poté se již z této povinnosti vyváže. Díky osvěceným členům Akademické rady z řad přírodovědců, kteří uznali význam jediného zahraničního pracoviště III. vědní oblasti Akademie, bylo rozhodnuto, že Akademie věd nejen zachová provozní financování ČHÚŘ, ale od počátku roku 2009 převezme také platbu nájemného za pronajaté prostory. Ministerstvo zahraničních věcí, ale ani Filozofická fakulta UK se nadále na podpoře ČHÚŘ nepodílely.

Další finanční problémy bylo třeba vyřešit na přelomu let 2012/2013, neboť vedení Papežské koleje Nepomucenum oprávněně poukázalo na skutečnost, že výše nájemného, sjednaného v roce 1993, zůstává po bezmála dvou desetiletích hluboko pod cenou obvyklou v Římě, přičemž prostory vyhrazené pro potřeby ČHÚŘ se postupem doby zvětšily na dvojnásobek (z původních 67,2 m² na 140 m²).⁶ S podporou předsedy Akademie věd ČR, profesora chemického inženýrství Jiřího Drahoše, a badatele v oboru biochemické genetiky živočichů Petra Bobáka, neformálně nazývaného „ministr financí Akademie věd“, byla uzavřena nová smlouva o pronájmu, která přiměřeně zvýšenou cenu stabilizovala na následujících deset let (2013–2022). Jednání z let 2007–2013 a jejich výsledky zachránily ČHÚŘ na příští období a staly se pozoruhodným svědectvím o mezioborové soudržnosti komplexní Akademie věd ČR i o postavení humanitních věd v jejím rámci.

6 Registratura Komise ČHÚŘ (Kancelář Akademie věd ČR, Praha), Smlouva o pronájmu a o vymezení závazků za pronájem od 1. 4. 2007 do 31. 12. 2008 mezi Papežskou kolejí Nepomucenum a Historickým ústavem AV ČR ze 4. 12. 2007; Smlouva o nájmu nebytových prostor a vymezení závazků z ní vyplývajících mezi týmiž subjekty z 21. 1. 2013.

Umístění ústavu a jeho vybavení

Česká Papežská kolej Nepomucenum se nachází v ulici Svornosti (via Concordia 1) v jiho-východní části Říma, zhruba deset minut chůze od baziliky sv. Jana na Lateráně (San Giovanni in Laterano). Neorenesanční budova Nepomucena, dostavěná roku 1929, slouží především k ubytování a soustředěnému vzdělávání českých bohoslovců studujících na římských univerzitách. V monumentální třípatrové budově užívá ČHÚŘ prostory v jižní polovině třetího poschodí. Po rozšíření oproti původnímu stavu zahrnují v nynějším stavu jednu rozlehlejší místnost, která slouží jako malý jednací sál, studovna a zároveň příruční knihovna, dále dva menší knihovní depozitáře, jeden dvoulůžkový a jeden jednolůžkový pokoj k ubytování stipendistů, jeden malý pokoj pro vyřizování administrativy a současně ubytování ředitele, kuchyňku a sociální zařízení. Je to zázemí daleko skrovnější, než jakým disponují ostatní zahraniční ústavy v Římě, ale pro badatelské potřeby v zásadě vyhovuje.

Ústřední místnost, studovna, se v posledních letech postupně oprostila od technologicky zastaralého zařízení (fax, pevný telefon), ale poskytuje možnost kopírování, a pokud někdo ze stipendistů nepoužívá notebooku, zatím umožňuje také přístup ke stolnímu počítači. Samozřejmostí je bezdrátové napojení na internet. V roce 2014 se podařilo vyměnit zastaralý a naprosto nevyhovující nábytek za nové vybavení, které uhradil Historický ústav AV ČR, a jeho ředitelka Eva Semotanová vybrala elegantní zařízení typu IKEA s rozkládacím stolem a praktickými knižními policemi v tmavohnědé barvě. Na rozdíl od dřívější, kdy bylo velkým problémem přijmout návštěvy, vzniklo pro takové příležitosti důstojné prostředí.

Navíc se značně zvětšily prostory pro příruční knihovnu, která má nyní nové možnosti rozvoje a tematického uspořádání. Knihovna, která přesáhla 4000 svazků, zůstává nadále soustředěna na základní encyklopedie, kompendia a atlasy, pramenné edice, vybrané monografie a sborníky k českým dějinám od středověku do současnosti, publikace ČsHÚŘ, ČHÚŘ a podle možnosti i dalších zahraničních ústavů v Římě; v přísném výběru shromažďuje rovněž publikace k dějinám a náplni italských a vatikánských archivů a historických knihoven i k církevním a náboženským dějinám; zahrnuje a soustavně doplňuje též souvislé řady nejdůležitějších českých historických časopisů. Svým posláním je knihovna určena jednak pro přijíždějící české stipendisty (aby v době archivního studia měli možnost nahlédnout do bohemikálních edicí a literatury jinde nedostupných), jednak pro další italské a zahraniční zájemce, kteří se zajímají o české dějiny. Knihovna ČHÚŘ z prostorových i finančních důvodů nemůže usilovat o komplexnost, ale udržuje si komplementární charakter s vědomím, že v Římě je možno nalézt ostatní literaturu zčásti v italských knihovnách, zčásti v obrovských knižních souborech ústavů německých, rakouského, francouzského, britského a dalších. V roce 2015 bude zahájena katalogizace knihovny ČHÚŘ v novém tematickém uspořádání, a to podle mezinárodních pravidel.

Prostředí ČHÚŘ je nepředstavitelné bez soužití s ostatními částmi Nepomucena, které je od hlučných římských ulic odděleno vysokou zdí a leží uprostřed nevelkého, ale půvabného parku. Život v tomto mikrokosmu taktně řídí neobyčejně vstřícní představitelé české koleje. Rektori Jan Mráz (1998–2013) a po něm Petr Šikula (od roku 2013), spolu

s vicerektory Františkem Koutným (2002–2011) a Jiřím Czudkem (od roku 2013) dokázaly vytvořit v Nepomucenu významné ohnisko české kultury ve Věčném městě. Kromě ČHÚŘ poskytl prostory také *České škole Řím*, která je součástí krajské vzdělávací sítě Česká škola bez hranic a jež poskytuje základní vzdělání v češtině dětem předškolního a školního věku, a *Sdružení krajanů a přátel České republiky „Associazione Praga“*, které si klade za úkol bližší vzájemné poznání a rozvoj přátelství mezi Čechy a Italy. V tomto prostředí, zejména v bezplatně poskytovaném konferenčním sále, se konají také přednášky ČHÚŘ, které podle svých možností přispívají k vědeckému posílení tohoto osobitého kulturního centra.

Přednášková a prezentační činnost

Vybrané badatelské výsledky pracovníků a stipendistů ČHÚŘ jsou předkládány odborně i širší laické veřejnosti ve výročních přednáškách, které se kromě Nepomucena ve výjimečných případech odehrávají i na jiných místech. Ve sledovaném období postupně zazněly přednášky o nových výzkumech římských (antických) a starokřesťanských sarkofágů (2008),⁷ o lateránském sympoziu věnovaném Janu Husovi z roku 1999 jako cestě ke smíření (2009),⁸ o odkazu Jana z Jenštejna (2010),⁹ o vztahu Rožmberků k církvi ve středověku a raném novověku (2011),¹⁰ o osobnosti a politice císaře Rudolfa II. ve světle zpráv papežských nunciů z let 1608–1609 (2012),¹¹ o mincovnictví papeže Urbana VIII. (2013)¹² a o úloze Kateřiny Sienské v uznání třetího řádu sv. Dominika (2014).¹³ Z tohoto výčtu je zřejmé, že přednášky bezprostředně navazují na aktuální badatelské směry, od roku 2013 jsou spojeny s prezentací nových publikací ČHÚŘ a zvláště vždy nejnovější monografie, právě vydané v sérii *Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma*. Ve dvou případech (v letech 2010 a 2011)

7 Marie PARDYOVÁ (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity), *Nuove indagini sui sarcofagi romani e paleocristiani di Roma* (Nepomucenum, 12. března 2008).

8 Jaroslav PÁNEK (Historický ústav AV ČR – ČHÚŘ), *Il Convegno lateranense su Giovanni Hus, una via verso la riconciliazione* (Nepomucenum, 29. září 2009).

9 Zdeňka HLEDÍKOVÁ (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy), *Lascito di Giovanni di Jenzenstein* (Bazilika sv. Praxedy, 21. října 2010).

10 Jaroslav PÁNEK (Historický ústav AV ČR – ČHÚŘ), *I Rožmberk e la Chiesa* (Bazilika sv. Praxedy, 18. října 2011).

11 Tomáš ČERNUŠÁK (Moravský zemský archiv v Brně), *Un pazzo sul trono o un sovrano con una visione? Personalità e politica dell'imperatore Rodolfo II alla luce delle relazioni dei nunzi apostolici degli anni 1608–1609* (Nepomucenum, 23. listopadu 2012).

12 Petr VOREL (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), *Le tecnologie di conio delle piastre d'argento durante gli anni 1634–1644 del pontificato di Urbano VIII* (Nepomucenum, 11. prosince 2013).

13 Kateřina PTÁČKOVÁ (ČADKOVÁ) (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), *Penitente imitabile o irraggiungibile? Il ruolo di Caterina da Siena nel processo di riconoscimento del Terzo Ordine domenicano* (Nepomucenum, 10. prosince 2014).

se přednášky konaly v jednom z nejkrásnějších římských chrámů, v bazilice sv. Praxedy (Basilica Santa Prassede), což umožnila organizační spolupráce s Velvyslanectvím ČR při Svatém stolci a zvláště s velvyslancem Pavlem Vošalíkem. Tamní přednášky byly navštíveny nejen historiky a početnou veřejností, ale také představiteli diplomatického sboru, kardinály a dalšími zástupci církevních institucí. Takovou přitažlivost ovšem poněkud odlehlé Nepomucenum postrádá, neboť Řím nabízí zájemcům o historii každodenně širokou paletu vědeckých a kulturních akcí. Tím více však navštěvují tamní veřejné přednášky ČHÚŘ – za pravidelné účasti rektora a vicerektora koleje – místní bohoslovci, řeholní sestry a Češi žijící v Římě.¹⁴

Velmi významná příležitost k prezentaci činnosti ČHÚŘ se naskytlá dne 23. listopadu 2013, kdy do ústavu zavítali předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš a arcibiskup pražský a primas český Dominik kardinál Duka. Stalo se tak u příležitosti návštěvy obou vysokých představitelů v Římě, kde kardinál Duka oficiálně přijímal titulární baziliku sv. Marcelina a Petra, zatímco prof. Drahoš jednal s tajemníkem Papežské akademie věd o možnostech spolupráce s Akademií věd ČR; zároveň to bylo u příležitosti otevření výstavy *Diktatura versus naděje*, která byla uspořádána na Papežské univerzitě Svatého kříže (Pontificia Università della Santa Croce) a jež představila vývoj římskokatolické církve v Československu za komunistického režimu v letech 1948–1989 (partnerem při pořádání této výstavy se stal rovněž Historický ústav AV ČR). Profesor Drahoš a kardinál Duka si prohlédli Český historický ústav v Římě a vyslechli kratší přednášku jeho ředitele o dějinách českého bádání v italských a vatikánských archívech a knihovnách. Poté za přítomnosti českého velvyslance při Svatém stolci Pavla Vošalíka podepsali *Prohlášení o spolupráci ve výzkumu náboženských a církevních dějin mezi Akademií věd ČR a Arcibiskupstvím pražským*, v němž kromě jiného zdůraznili „nezastupitelnou úlohu“ Českého historického ústavu v Římě „ve vědeckém bádání v oboru církevních a náboženských dějin“.¹⁵

O činnosti ČHÚŘ a jeho publikacích byla informována také odborná veřejnost v České republice. Zvláštní pozornost vzbudilo vydání nového svazku nunciaturní korespondence;¹⁶ s dílem Tomáše Černušáka se blíže seznámili účastníci prezentačního zasedání v Moravském zemském archivu v Brně (22. října 2013), na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (18. listopadu 2013) a na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (24. dubna 2014). Ucelený obraz výzkumné práce ČHÚŘ podalo zasedání ve vile Lanna 20. listopadu 2014, o němž je zmínka v oddílu věnovaném konferencím.

14 Působení ČHÚŘ v římském prostředí za léta 2008–2012 zaznamenává rovněž *Annuario – Unione Internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma* 54, 2012–2013, Roma 2012, s. 165–167.

15 Český a italský text prohlášení: *Dichiarazione di sostegno verso la ricerca storica ceca a Roma*, Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 9, 2014, s. 35–37. Podrobnosti v článku Jaroslava ŠEBKA, *Předseda Akademie věd v Římě*, Akademický bulletin, 2013, č. 2, s. 16.

16 Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*. Tomus IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611*. Pars IV. *September 1608 – Junius 1609*, Praeae 2013.

Konference

Český historický ústav v Římě se stal v uplynulých šesti letech spoluorganizátorem tří vědeckých zasedání. První – s názvem *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza* – se konalo v římském Nepomucenu ve dnech 29. září až 1. října 2009 ve spolupráci s hostitelskou institucí, Rakouským historickým ústavem v Římě a Univerzitou Palackého v Olomouci. Bylo věnováno jednomu z podstatných rysů české přítomnosti ve Věčném městě, totiž České koleji Bohemicum (*Collegio Boemo*), jež vznikla roku 1884, a Papežské koleji Nepomucenum (*Pontificio Collegio Nepomuceno*), která byla dobudována při svatováclavském miléniu v roce 1929. Ačkoli šlo o jubilejní konferenci, hostitelé ztělesnění tehdejšími rektorem Janem Mrázem na ní promluvili pouze v uvítání a v závěrečném rozloučení, ale jinak zůstali jen pozornými posluchači. Slovo měli badatelé z České republiky,¹⁷ Itálie a Vatikánu, ale také z Německa, Rakouska, Slovenska a Švýcarska, pro něž představuje i současná česká kolej v Římě přitažlivé výzkumné téma. Nebyli to zdaleka jen církevní historici a teologové, ale také – a to v převažující míře – zástupci obecné historie, dějin umění, filozofie a literární vědy. Navíc na zdejší ekumenické půdě se sešli křesťané katolické i evangelické orientace. Pozoruhodným rysem vědeckého zasedání byla rovněž skutečnost, že zde vystupovali představitelé všech tří dnes aktivních generací badatelů a univerzitních učitelů. Názorová pluralita byla tedy zajištěna po stránce náboženské, národnostní, vědecké i generační.

Třináct příspěvků k poznání dějin obou kolejí, společenského a myšlenkového ovzduší, k odrazu národnostních sporů v tomto prostředí a k dalším tématům zaznělo v italštině, němčině nebo angličtině. Samozřejmě nemohly celou problematiku vyčerpat. Samotné dějiny obou kolejí jsou příliš složité a jejich začlenění do širokého kontextu církevních, politických a intelektuálních dějin by si vyžádalo několik takových konferencí. Navíc zvolená tematika byla cílevědomě zkomplikována tím, že se doplňkovým tématem stal problém česko-německých vztahů v době vyhroceného nacionalismu 19. a první poloviny 20. století. Ukázalo se, že dějiny českých kolejí v Římě (včetně problému formace českého kněžstva) jsou sice badatelsky málo dotčeným, zato však mezinárodně závažným tématem, jehož dílčí aspekty lze zvládnout především metodami historickými, filozofickými a teologickými.

Klasický historický přístup se osvědčil při sledování národnostních vztahů se zřetelem k vyhrocování poměru mezi Čechy a Němci, neboť bez zřetele k slovanskému a českému národnímu hnutí či k austroslavismu by vůbec nebylo možné porozumět motivům zakladatelů Bohemica a Nepomucena, ani vnitřním proměnám těchto kolejí. Dějiny správy se naopak staly nástrojem k interpretaci vývoje obou institucí a jejich souvislosti s diecézní soustavou v českých zemích. Zde vstoupily do hry také prvky hospodářských dějin, neboť financování římských vzdělávacích institucí bylo problémem, s nímž se české koleje potýka-

---

17 Z českých historiků, převážně pracovníků nebo stipendistů ČHÚŘ, zde s referáty vystoupili Pavel Helan, Jitka Jonová, Bohdan Kaňák, Zlatuše Kukánová, Jaroslav Pánek, Tomáš Parma, Helena Pavlincová a Jaroslav Šebek.

ly a potýkají od svého vzniku až do současnosti. Dosavadní výzkumy ukázaly, že by bylo velmi žádoucí systematicky zpracovat archivní prameny a statisticky vyhodnotit jak strukturu množiny duchovních a studentů vysílaných z Čech a Moravy do Říma, tak i finanční zdroje, které měly jejich vzdělání a formaci zajistit. Při historizaci Nepomucena přišly na pomoc také dějiny umění, které umožnily interpretovat monumentální budovu Nepomucena nejen v kontextu římské architektury meziválečné doby, ale také v konfrontaci římského tradicionalismu s modernitou architektury v první Československé republice.

Na pomezí církevních dějin, teologie, filozofie a literární vědy se pohybovalo několik příspěvků k poznání výrazných osobností, které v Bohemicu a Nepomucenu působily. Z velké části zůstaly na úrovni průpravných archivních a prosopografických studií, bez nichž by nebylo možné vystihnout duchovní a intelektuální život českých kolejí v Římě. I zde se otevřely nové obzory, z nichž je patrné, jak velký intelektuální potenciál se v obou kolejích soustřeďoval. Především v jeho působení spočívala dějnotvorná úloha Bohemica a Nepomucena, a to ve dvojím směru – jednak ve vztahu k formaci budoucího kněžstva pro Čechy, Moravu a České Slezsko, jednak ve filozofickém a teologickém vlivu na římské prostředí. Tak silné osobnosti jako Josef Beran, Karel Vrána či Karel Skalický byly schopny zprostředkovat impulsy, které vycházely ze zkušenosti s nacistickou a komunistickou totalitou, a předávat je italskému publiku; slova o „české nepomucenské škole“ (*scuola ceca nepomucena*) či dokonce „česko-římské škole“ (*scuola ceco-romana*), jež pronesl Giuseppe Lorizio, profesor Papežské Lateránské univerzity, se stala podnětem hlubšího zamyslení.

Římská konference projevila ambici povzbudit zájem o studium dějin Bohemica a Nepomucena nejen v římském, ale i v českém prostředí, nejen v rámci církve, ale i v okruhu české kulturní veřejnosti. Zdůraznila dosud nedoceňovaný význam obou kolejí pro duchovní vývoj českých zemí v moderních a soudobých dějinách i v dohledné budoucnosti. Její výsledky našly zásluhou hlavního organizátora – Tomáše Parmy z Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci – uplatnění hned ve dvou publikacích: kromě původní cizojazyčné verze, která je přístupná zahraničním čtenářům,¹⁸ vyšla také upravená a doplněná verze česká, která vnáší dříve téměř neznámou tematiku do našeho domácího prostředí.¹⁹

***

Pracovní povahu mělo zasedání *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, které se konalo v kongresovém sále Historického ústavu AV ČR v Praze 25. června 2014. Soustředilo se k přípravě stejnojmenné kolektivní monografie, která vzniká z podnětu a za redakce jednoho z nejpilnějších stipendistů ČHÚŘ Tomáše Černušáka. Myšlenku na zvládnutí vztahů

18 Tomáš PARMA (ed.), *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza*, Roma – Olomouc, Univerzita Palackého 2011, 277 s.

19 Tomáš PARMA (ed.), *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu: 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2014, 293 s., 8 s. obr. příloh.

mezi centrem západního křesťanstva a částí střední Evropy od raného středověku do současnosti podpořila ředitelka Historického ústavu AV ČR Eva Semotanová a také ředitel nakladatelství Academia Jiří Padevět, takže idea začala nabývat jasnějších obrysů. Jelikož jde o téma – nejen u nás – v tomto pojetí dosti neobvyklé, konalo se intenzivní diskusní kolokvium, jehož se zúčastnili badatelé z Prahy, Brna a Olomouce, kteří se na vytvoření této monografie podílejí, ale i řada dalších zájemců o církevní dějiny a historii mezinárodních vztahů z řad badatelů o dějinách středověku, raného novověku, 19. a 20. století. S krátkými koncepčními referáty vystoupili autoři jednotlivých kapitol – Jaroslav Pánek (historiografie dějin papežství a problematika jeho vztahů s jednotlivými státy a makroregiony), Josef Žemlička, Zdeňka Hledíková a Antonín Kalous (vztahová problematika v období středověku), Tomáš Černušák a Tomáš Parma (období raného novověku), Jitka Jonová a Jaroslav Šebek (19. a 20. století). Pracovní debaty i konsensuálně přijímané závěry potvrdily, že tento typ vědeckých zasedání má smysl a že usnadní autorům i redaktorovi díla Tomáši Černušákovu práci na ucelené kolektivní monografii.

Dějiny bilaterálních vztahů nejsou v české historiografii ničím novým, zejména v tradičním výzkumu mezoslovanské vzájemnosti a v posledním dvacetiletí také česko-německých vztahů. Nyní se však čeští historici octli před značně odlišným úkolem. V případě papežství a českých zemí nejde o historické kontakty mezi dvěma (víceméně srovnatelnými) zeměmi či národy, popřípadě mezi relativně malým středoevropským státem a některou z evropských mocností, nýbrž o vztahu mezi státem či souborem zemí na jedné straně a institucí s univerzální působností na straně druhé. Z hlediska papežství české země – s výjimkou doby Karla IV., husitství, císařské vlády Rudolfa II. a Bílé hory – příliš mnoho neznamenaly. Záběr papežství a jeho zájmů se ve druhém tisíciletí křesťanského letopočtu odvíjel v několika geografických horizontech: předně v bezprostřední doméně papežského státu, dále v Itálii, posléze v Evropě vymezené metropolemi velmocí a některých menších států, jež představovaly opory katolicismu, a konečně v rozpětí globálním. České země, stejně jako řada dalších států střední, severní a východní Evropy se do tohoto vymezení nevěšly a také dnes v něm zaujímají marginální postavení. To však naprosto neznamená, že by papežství mělo pro tyto země jen zanedbatelný význam.

Psát z jakéhokoli zorného úhlu o papežství znamená vstoupit do jednoho z nejkomplicovanějších témat světových dějin, neboť se v něm prolíná dvoutisíciletá problematika politiky, náboženství, kultury a společnosti i ekonomiky Evropy, od přelomu 15. a 16. století prakticky celého světa. Je to problematika těsně spjatá s dílčími, ale velmi složitými tématy, jakými jsou christianizace, hereze, schisma, reformace, konfesionalizace, rekatolizace či sekularizace; dějiny politiky, vojenství a diplomacie i vývoj politického myšlení; dějiny idejí, vzdělanosti, vědy a spirituality; historie umění, mecenátu a sběratelství; ale také potýkání s polyteistickými kultury a odlišnými monoteistickými náboženstvími, setkávání a střetání civilizací. Obecných i dílčích témat, jež se týkají historie papežství, je bezpočet. Ačkoli se na první pohled může zdát, že tak široká paleta problémů do vymezeného tématu „papežství a české země“ nepatří, není tomu tak. Při interpretaci kontaktů určitého teritoria k tak významné instituci globálního dosahu jsou mnohá – i zdánlivě odlehlá – témata latentně přítomna, neboť zásadní povahu a kontext bilaterálních vztahů zpravidla neurčuje menší

z partnerů, nýbrž naopak ten větší a vlivnější, který směry své činnosti a uplatňování autority a vlivu přizpůsobuje vlastním globálním zájmům.

Znamená to, že při zpracování tématu „papežství a české země“ překračujeme obvyklé hranice národní nebo středoevropské minulosti a vstupujeme do tematiky, která má za sebou nesmírně rozsáhlou literaturu a bohatou badatelskou tradici a že se i při zpracování parciálního tématu ocitáme v širokém prostoru obecných církevních dějin. Z toho pak plynou důsledky i pro hodnocení specifické váhy vztahů papežství k českým zemím (například při poměřování boje papežství proti reformaci v zemích České koruny a souběžně globální expanze katolické církve v počátcích kolonizace Nového světa). Ohled na takřka bezbřehou tematickou šíři evropské a americké literatury k církevním dějinám (od klasických prací Leopolda Rankeho a Ludwiga Pastora až po naše současníky, rozestete ve vědeckých institucích euroamerického prostoru) nám umožňuje, abychom vztah mezi papežstvím a českými zeměmi nazírali realisticky, abychom jeho význam nepřeceňovali, ale usilovali o vystižení přiměřeného místa těchto kontaktů v mezinárodních souvislostech.

Téma bilaterálních vztahů papežství k vybraným státům či teritoriím není tak běžné, jak by se mohlo zdát na první pohled. Velké státy takovou potřebu nemají, neboť podobný výklad kompenzují zdůrazněním vlastního podílu na celkových dějinách papežství. To se projevuje zejména u tří velkých evropských historiografií (italské, německé a francouzské), které zaujímají zejména v církevních dějinách prominentní místo. Analytických článků a dílčích monografií o vztahu papežství k zemím Evropy i ostatních kontinentů vyšlo samozřejmě velké množství, avšak takových knih, které by bylo možné pojmout jako protějšek k chystané české publikaci, je velmi málo. Určité analogie najdeme v literatuře polské, chorvatské a rumunské, ale vždy jde jen o zpracování výseku tematiky a o kratší období. V německé, francouzské, britské a americké historiografii nechybí pozoruhodné monografie o bilaterální problematice, zpravidla však omezené na jeden či několik málo pontifikátů.

V českém případě můžeme vycházet z výsledků badatelské práce, jež se v rámci České historické expedice, Československého a Českého historického ústavu v Římě rozvíjí od 19. století až do současnosti. Vedle pramenných edicí postupně vznikla řada závažných studií o stycích mezi papežským stolcem a českými zeměmi. Výzkum této tematiky v posledních několika letech neobyčejně zintenzívnil, neboť se již zúročila – pro několik předchozích generací nepředstavitelná – možnost studovat na římských univerzitách a dostavily se výsledky vybudování Českého historického ústavu v Římě a jeho pevného zakotvení v naší historiografii. Jen v letech 2011–2014 vyšlo několik významných monografií z období středověku, raného novověku a 20. století (práce Zdeňky Hledíkové o vztazích avignonského papežství a českých zemí v první polovině 14. století, Tomáše Parmy o politické komunikaci mezi římskou kurií a moravskou církví a kolektivní sdruženího kolem Jaroslava Šebka a nově interpretujícího kontakty mezi Vatikánem a první Československou republikou).

Na těchto výzkumných základech bude stát i připravovaná kniha *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Pokusí se o ucelené, interpretačně i literárně soudržné pojednání o problematice vztahů dvou odlišných subjektů dějinného vývoje. Vychází z přesvědčení, že zpracování dějin papežství jakožto fenoménu mnohostranně ovlivňujícího vývoj euroamerické civilizace, a to i ve vztahu k jednotlivým státům a zemím, vyrůstá v naléhavou společenskou

potřebu. Předmětem vědeckých i silně ideologizovaných politických debat se stávají konfliktní události ze středověku, raného novověku i ze soudobých dějin. U nás tyto rozpory přizivila jednání o restitucích církevního majetku, stejně jako návraty k hodnocení druhé světové války a holocaustu. Ani tato kniha samozřejmě neodstraní spory kolem vývoje papežství a katolické církve, může však přispět k tomu, aby diskuse byla poučenější a věcnější. Chce nabídnout širší historický půdorys a náznak souvislostí. Snad to bude také její dílčí příspěvek k prohloubení českého historického vědomí a tím i ke zlepšení naší politické kultury.

* * *

Bilančním charakterem se vyznačovalo jednodenní zasedání, které se konalo ve vile Lanna, konferenčním centru Akademie věd ČR, 20. listopadu 2014, a to pod záštitou předsedy Akademie věd ČR Jiřího Drahoše. Tématem bylo *Dvacet let činnosti Českého historického ústavu v Římě*, který bilancoval dosažené výsledky v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu od 19. století do současnosti. Význam tohoto zahraničního pracoviště ocenil v pozdravném projevu místopředseda AV ČR Pavel Baran, který zdůraznil nezbytnost mezinárodní spolupráce historiků v rámci evropského výzkumného prostoru a vyjádřil podporu Akademické rady institucí, otvírající nové obzory českému bádání v humanitních vědách. Ředitelka Historického ústavu AV ČR (HÚ) Eva Semotanová prezentovala publikační výsledky ČHÚŘ za několik posledních let, kdy se výrazně zvýšilo zapojení vědeckých pracovníků HÚ do římského výzkumu a spolu s ním se objevily i mezinárodně významné výstupy. S podporou HÚ a celé Akademie se proměnila tvářnost ústavního periodika (*Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma*), které se množstvím studií a pestrou recenzní rubrikou přiřadilo k standardním časopisům a ročenkám ústavů Mezinárodní unie archeologických, historických a uměnovědných ústavů v Římě, jejímž řádným členem je ČHÚŘ od roku 1998. Ředitelka HÚ představila dvě knižní série, které začal ČHÚŘ vydávat, a to italskou *Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma*, připravovanou s podporou Univerzity Pardubice, a českou *Acta Romana Bohemica*. Připomenula náročnou činnost editorů, která přinesla prací Tomáše Černušáka nejnovější výsledek v edici diplomatické korespondence papežských nunciů z počátku 17. století, a řadu studií a monografických prací z dějin středověku, raného novověku i 19. a 20. století. Nakonec ocenila směřování k syntéze dějin vztahů mezi papežstvím a českými zeměmi, která je již intenzivně připravována a zatím přinesla plody v souhrnných monografiích Zdeňky Hledíkové o době avignonského papežství a Jaroslava Šebka o historii vzájemných kontaktů od poloviny 19. do počátku 21. století.

Stručný nástin vývoje českého bádání v Itálii a Vatikánu podal ředitel ČHÚŘ Jaroslav Pánek. Ukázal, že v počátcích cesty za zvládnutím zahraničních bohemik stály dvě zakladatelské osobnosti české vědy – Josef Dobrovský a František Palacký, který roku 1837 otevřel Čechům dveře k pramenům tehdy ještě oficiálně nepřístupného Vatikánského tajného archivu. Ocenil průkopnické dílo moravského historiografa Bedy Dudíka a ředitele Českého zemského archivu Antonína Gindelyho, z jehož podnětu byla založena Česká historická expedice v Římě. Její zásluhou již na přelomu 19. a 20. století vznikly projekty trvalého výzkumu v Itálii a Vatikánu, na něž mohl v meziválečné době navázat Československý

historický ústav v Římě. Dvojí likvidace tohoto zahraničního ústavu – v době nacistické okupace a poté komunistické totality – zavinila, že Češi, kteří patřili mezi první evropské národy soustavně bádající v nesmírně bohatých italských a vatikánských archivech a knihovnách, se mohli k této činnosti znovu vrátit až od roku 1994.

Další referenti pojednali o jednotlivých stránkách činnosti ČHÚŘ. Eva Chodějovská, výkonná redaktorka *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma*, ukázala, na jaké problémy narážely snahy o založení časopisu v meziválečné době a jaké místo zaujal nynější bulletin mezi současnými periodiky zahraničních humanitních ústavů sídlících v Římě. Jan Hrdina a Zdeňka Hledíková obrátili pozornost k nejdůležitější edici středověkých pramenů (*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*) a k možností jejího dokončení. Zpřístupňování nunciaturní korespondence z řady evropských zemí jako mezinárodní úkol historiků raného novověku přiblížila Alena Pazderová, zatímco Tomáš Černušák analyzoval český podíl na kritické edici písemností nunciatury u císařského dvora v Praze a Vídni vydáváním pramenůné série *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem* (za léta 1592–1628).

Dlouhodobě prováděný soupis bohemikálních rukopisů ve vatikánských a italských knihovnách, zejména ve Vatikánské apoštolské knihovně a v tamním fondu *Palatina latina* (knihovny falckých kurfiřtů a naposledy před odvezením do Říma vlastnictví českého krále Fridricha Falckého) přiblížil Stanislav Petr. Kolektivnímu prosopografickému výzkumu pramenů k církevním dějinám raného novověku, zejména z centrálního jezuitského archivu, se věnovala Kateřina Bobková-Valentová. Petr Vorel předvedl na pramenech k poznání papežského měnového systému za Urbana VIII. pozoruhodnou pramennou sondu do světové dějin financí v 17. století. Zbývající dvě vystoupení názorně doložila, že římské výzkumy se zdaleka neomezuji na starší dějiny a naopak se stále více přibližují k současnosti. Jaroslav Šebek na základě nejnověji zpřístupněných písemností papežského archivu předvedl, jak se nově a komplexně jeví vztahy Vatikánu a Československa v pramenech 20. století, zejména v období mezi dvěma světovými válkami. Naopak donedávna opomíjené dokumenty Archivu italského ministerstva zahraničí vytěžili Jan Kuklík a Jan Němeček v úvaze o možnostech využití římských diplomatických pramenů k osvětlení československo-italských vztahů v období 1939–1945.

Jubilejní zasedání se neslo v naprosto pracovním duchu. Podstatnou stránkou referátů byla skutečnost, že mluvili naši nejlepší znalci dané tematiky a že ve všech případech srovnávali výsledky a perspektivy českého výzkumu s bádáním v ostatních evropských zemích, neboť Řím se svou mimořádnou koncentrací evropských a amerických historických pracovišť k takové komparaci důrazně nabádá. Přednesené referáty, jež se staly předmětem zajímavé diskuse, byly pouhým výtahem z textů jednotlivých kapitol knihy k dvaceti letům ČHÚŘ. V každém případě doložily, že prostedky, jež Akademie věd ČR vkládá do tohoto zahraničního pracoviště, nepřicházejí nazmar.

Bollettino

Jedním ze základních znaků soustavné aktivity vědecké instituce je vydávání vlastního periodika. Řada prestižních zahraničních ústavů v Římě věnuje svým časopisům nebo ro-

čenkám mimořádné úsilí. Zatímco Československých historický ústav v Římě vydal za celou dobu své existence pouze dva sešity (*Bollettino dell'Istituto Cecoslovacco in Roma* 1/1937 a 2/1946), Český historický ústav v Římě byl v tomto ohledu bezpochyby úspěšnější. Za redakce Zdeňky Hledíkové, s občasným redakčním přispěním Aleny Pazderové a Kateřiny Bobkové-Valentové, vyšlo *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* do roku 2008 v šesti svazcích o rozsahu 100–250 stran; ve sledovaném období přibyl ještě sedmý svazek za rok 2010 a sborník k sedmdesátinám Zdeňky Hledíkové, vydaný jako supplementum k *Bollettino* 2008.²⁰ Za tuto dobu přineslo *Bollettino* řadu zajímavých pramenných studií, recenzí a zpráv, které byly v naprosté většině orientovány na práce vzešlé z činnosti ČHÚŘ a otiskující, zpracovávající nebo využívající prameny studované v Římě. Od prvních, špatně lepených sešitů, které se v ruce čtenáře po prvním otevření rozsypaly, se úprava postupně zlepšovala, ale *Bollettino* svým vzhledem stále daleko zůstávalo za periodiky ostatních zahraničních ústavů v Římě.

Na počátku nového desetiletí se situace změnila. Poté, co se Zdeňka Hledíková vzdala vedení *Bollettina*, převzal vedoucí redakci ředitel ČHÚŘ Jaroslav Pánek a výkonnou redaktorkou se stala Eva Chodějovská. Její soustavný zájem o italské kulturní dějiny a výborná znalost italštiny se staly pro *Bollettino* velkým obohacením. Společnou prací vznikly zatím dva svazky v rozsahu 180 a 300 stran, pro něž vytvořil Jáchym Šerých ve spolupráci s Evou Chodějovskou nápaditou a atraktivní obálku. Kromě studií byl položen značný důraz na recenze a zprávy o literatuře, které se neomezují na komentování textů spjatých s ČHÚŘ, ale ve svém celku usilují o to, aby podávaly ucelenější obraz českého bádání o italské a vatikánské problematice z oboru historie, dějin umění, etnologie a příbuzných oborů. Recenzní rubrika hodnotí zahraniční práce blízké badatelskému zaměření ČHÚŘ (například německé a rakouské edice nunciaturní korespondence), ale nevyhýbá ani recenzování závažných prací o italských kulturních a náboženských dějinách, které vycházejí mimo okruh sledovaný ostatními římskými periodiky, zejména v polské a ruské jazykové oblasti. Pokud se tento trend dlouhodoběji udrží, může *Bollettino* získat i takové čtenáře, kteří se nezajímají specificky o bohemikální problematiku.

Nové knižní řady

Založení vlastní knižnice zůstávalo nenaplněným snem v době existence Československého historického ústavu v Římě²¹ a nic podobného se nepodařilo zajistit ani na počátku 21. století. Teprve intenzivní spolupráce ČHÚŘ s Fakultou filozofickou Univerzity Pardubice, která do publikací vkládá značné úsilí i finanční prostředky, a jejím děkanem Petrem

20 Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ – Eva CHODĚJOVSKÁ – Zdeněk HOJDA – Martin SVATOŠ (eds.), *Roma–Praga. Praha–Řím. Omaggio a Zdeňka Hledíková* (= *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma. Supplemento* 2008), Praha 2009, 463 s.

21 Dokládá to například Zdeněk KRISTEN, *Za odkazem Františka Palackého. Tři statě z doby ne-svobody*, Praha 1948, s. 40.

Vorlem umožnila založit sérii monografií s názvem *Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma*. Za vědecké redakce zástupců tří zainteresovaných institucí²² začala tato knižnice vycházet v roce 2012 a každoročně přinesla jeden svazek, věnovaný postupně kulturním dějinám 16. století,²³ hospodářským dějinám a papežskému mincovnictví 17. století²⁴ a církevní historii pozdního středověku.²⁵ Přípravované svazky mají v následujících letech pokrýt dějiny vzdělanosti ve 20. století, česko-italské diplomatické vztahy za druhé světové války a dějiny českého výzkumu v Itálii a Vatikánu od 19. do 21. století. Vzhledem k tomu, že dosud vydané svazky vyšly v italštině a další jsou otevřeny také anglickým textům, vzniká tu naděje, že se povědomí o výsledcích české historiografie dostanou prostřednictvím ČHÚŘ do širšího mezinárodního povědomí.

Bádání v ČHÚŘ nemůže být ovšem odtrženo od české historiografie, a to ani jazykovou bariérou italštiny. Proto s nemalým finančním vkladem Historického ústavu AV ČR a s cennými ideovými podněty jeho ředitelky Evy Semotanové vznikla další ediční řada *Acta Romana Bohemica*. Hned v roce 2014, kdy se zrodila, vyšly dva svazky.²⁶ Jeden přinesl texty, jež v zárodku vznikly pro zasedání Ad fontes, ale poté byly po autorské a redakční stránce zásadně přepracovány, aby vznikla skutečná kolektivní monografie o jednotlivých sférách bádání v ČHÚŘ, navíc doplněná podrobnou bibliografií prací, jež vznikly na základě bádání v římském ústavu.²⁷ Druhá publikace shrnuje část výsledků bádání o bohemikálních rukopisech v několika římských knihovnách a stává se příslibem rozsáhlejší publikace kodikologa Stanislava Petra.²⁸

---

22 Vědeckými redaktory Bibliotéky ČHÚŘ jsou Jaroslav Pánek, František Šmahel a Petr Vorel, výkonnou redaktorkou Eva Chodějovská.

23 Jaroslav PÁNEK, *Boemia e Italia nella metà del XVI secolo. Il viaggio della nobiltà boema a Genova nell'1551 e l'assimilazione della cultura italiana in Boemia* (= Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 1), Roma – Praha 2012, 269 s.

24 Petr VOREL, *La storia della piastra d'argento di Urbano VIII. L'attività della zecca romana sul finire del pontificato di Urbano VIII e il catalogo dettagliato delle piastre d'argento pontificie degli anni 1634–1644* (= Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 2), Roma – Praha 2013, 249 s. – Recenze: Raf Van LAERE, *Revue belge de numismatique et de sigillographie* 140, Bruxelles 2014, s. 375–376. Vzhledem k zájmu o tuto publikaci i v mimoevropských zemích lze očekávat další recenzní ohlasy.

25 Kateřina ČADKOVÁ (= PTÁČKOVÁ), *Caterina da Siena e le sue guide spirituali. Storia di una santità* (= Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 3), Roma – Praha 2014, 302 s.

26 Vědeckým redaktorem této série je Jaroslav Pánek, výkonnou redaktorkou Eva Chodějovská.

27 Jaroslav PÁNEK a kolektiv, *Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století* (= Acta Romana Bohemica, 1), Praha–Roma 2014, 217 s.

28 Stanislav PETR, *Výzkum rukopisných bobemik v římských knihovnách Angelica, Corsiniana a Vallicelliana* (= Acta Romana Bohemica, 2), Praha–Roma 2014, 169 s.

Od samého počátku ČHÚŘ byly za základ edičního programu této instituce označeny dvě edice rozpracované již Českou historickou expedicí (*Monumenta Vaticana res gestas Boemicas illustrantia*) a Československým historickým ústavem v Římě (*Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*). Stalo se tak plným právem, neboť v prvním případě byla velká část programu již dříve splněna (v letech 1903–1954 vyšlo pět svazků) a bylo tedy třeba dosáhnout jeho završení, zatímco ve druhém případě šlo o mezinárodní závazek na základě dohody s německými ústavy v Římě z roku 1926, a také zde již bylo pět knižních publikací z let 1932–1946. Právě práce na Monumentech přinesla za prvních patnáct let existence ČHÚŘ nejlepší výsledky. Jednak byla v letech 1980–2001 vydána rozsáhlá, již před obnovením ČHÚŘ připravovaná edice Jaroslava Eršila, věnovaná pontifikátům předhusitské a husitské doby, jednak v ČHÚŘ vznikla prací Zdeňky Hledíkové další vynikající edice (2003), která zahrnuje vstupní období a v něm pontifikáty, spadající do počátků lucemburské vlády v Čechách. Tato klíčová edice k církevním dějinám českých zemí v pozdním středověku tak zahrnuje v úplnosti léta 1305–1431.

Méně příznivá již byla vyhlídka na pokračování. K vydání pramenů z doby Evžena IV. (1431–1447) se dlouhodobě připravoval žák profesorky Hledíkové Aleš Pořízka, který si osvojil velmi dobrou znalost této tematiky a s nímž byly spojovány velké naděje jakožto s budoucím editorem.²⁹ Bohužel, jak se zejména u obtížných edičních podniků někdy stává, naděje se nenaplnila. Tento pilný badatel, který se již seznámil s obrovským množstvím rukopisů z doby Evžena IV. a pilně je excerpoval, z osobních důvodů opustil obor mediévistiky a s ním i práci na Monumentech.³⁰ Po několikaleté přestávce se však Zdeňka Hledíková podařilo získat dalšího žáka – Jana Hrdinu, který se k podobné práci již dříve připravoval studiem papežských odpustkových listin z doby velkého schismatu³¹ a který zásluhou velkorysého přístupu svého zaměstnavatele – Archivu hlavního města Prahy a jeho ředitele Václava Ledvinky – získal příznivé podmínky k tomu, aby mohl část své vědecké kapacity věnovat edici Monument. V roce 2014 převzal zpracované podklady

29 Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 1998–1999*, s. 418; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 2000 a 2001*, s. 700; TÁŽ, *Český historický ústav v Římě v letech 2002 až 2003*, s. 690 (zde autorka napsala, že „se těžiště prací na Monumentech přesouvá do období pontifikátu Eugena IV. Záruku za tento výzkum a jeho budoucí ediční zpřístupnění proto přejímá Aleš Pořízka“).

30 Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 2006–2007*, s. 722, uvedla svůj odhad dalšího vývoje: „Současně probíhající základní archivní výzkum pro přípravu 8. svazku MBV, který má zpřístupnit písemnosti doby papeže Eugena IV. (1432[!]-1447), byl přerušen odchodem pověřeného pracovníka Aleše Pořízky z Historického ústavu. Nadále se ale počítá s tím, že bude v práci pokračovat externí formou. Zbývá mu dokončit v ASV základní výzkum asi 20 % register příslušné doby a dále všechny výzkum v příjemeckých archivech; pak bude moci přistoupit ke konečnému edičnímu zpracování.“ Tento odhad byl bohužel vzdálen reálným možnostem badatele, který nadále neměl nezbytné institucionální zázemí, a tudíž postrádal nejen finanční, ale i časové předpoklady pro splnění tak náročného úkolu.

31 Z. HLEDÍKOVÁ, *Zpráva o činnosti Českého historického ústavu v Římě v letech 2004–2005*, s. 978.

od Aleše Pořízky, přistoupil k pokračování v heuristice a dal edici Monumenta Vaticana, která již vstoupila do druhého století své existence, novou naději, že by mohla být v rozumné době dovedena ke svému tematickému závěru, tedy k roku 1471.

Vydávání nunciaturní korespondence

Ve vydávání celoevropsky významné diplomatické korespondence nunciů u císařského dvora (*Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*) došlo k zásadním posunům. Zatímco Alena Pazderová s využitím římských a milánských pramenů soustavně pracuje na přípravě rozsáhlé edice depeší nuncia *Cesara Speciana* (1592–1598) a vydání prvních dvou svazků se předpokládá v roce 2016, Tomáš Černušák se značně přiblížil k ukončení nunciatury *Antonia Caetaniho* (1607–1611). V návaznosti na čtyři svazky vydané Milenou Linhartovou v letech 1932–1946 připravil rozsáhlou edici korespondence z období od září 1608 do června 1609 a zachytil klíčové období jednání o náboženskou svobodu v Českém království.³² Tomáš Černušák využil metodických zkušeností, k nimž v uplynulých desetiletích dospěli zejména němečtí editoři nunciatur, a naprosto pragmaticky upustil od komentování italských textů v klasické latině, kterou nahradil němčinou. Tím došlo k metodické i jazykové konvergenci s ediční řadou *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, ovšem s tím, že historickým reáliím českých zemí předbělohorské doby je zde věnována soustavnější a zasvěcenější pozornost, aniž by byly opomíjeny ostatní středoevropské země, jichž se prameny týkají. Vzhledem k tomu, že tuto ediční řadu přijalo do svého programu přední české nakladatelství vědecké literatury Academia, dílu se dostalo takového typografického zpracování a výtvarné úpravy, že může směle konkurovat obdobným edicím německým a rakouským. Černušákova publikace se také vzápětí plným právem setkala s velmi příznivou recenzní odezvou doma i v zahraničí.³³

Složitější situace vznikla při zpracování nunciatury *Carla Caraffy* (1621–1628), zachycující období bezprostředně následující po bitvě na Bílé hoře a události první třetiny třicetileté války. Na ní pracoval již od devadesátých let 20. století emeritní archivář Moravského zemského archivu v Brně Pavel Balcárek, který s využitím římských pramenů publikoval řadu studií, především k moravským dějinám, k osobnosti olomouckého biskupa Františka kardinála z Ditrichštejna a k otázce atentátu na Albrechta z Valdštejna. V letech 2013–2014 věnovala Komise ČHÚŘ značnou pozornost zevrubnému posouzení Balcár-

32 *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*. Tomus IV. *Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars IV. September 1608 – Junius 1609*. Curis Instituti Historici Bohemici Romae edidit Tomáš ČERNUŠÁK, Pragae 2013, XLIV + 471 s.

33 Zatím vyšly tyto recenze: Silvano GIORDANO, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 93, 2013, s. 509–510; Pavel MAREK, *Časopis Matice moravské* 133, 2014, s. 147–152; Alena PAZDEROVÁ, *Archivní časopis* 64, 2014, s. 89–95; též Pavel MAREK, *La rinascita della collana Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628*, *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* 9, 2014, s. 221–228; další recenze lze ještě očekávat.

kových přípravných prací k edici Caraffovy nunciatury. Detailní posudky zpracovali znalci této tematiky Tomáš Černušák a Tomáš Parma. Konstatovali, že Pavel Balcárek nunciaturní korespondenci pilně excerpoval, ale bohužel jen výběrově (se zvláštním zaměřením na moravskou problematiku) a většinou tak, že by mohl v ideálním případě pořizovat pouze regestovou edici. Chybný metodický postup by znemožnil přípravu takové publikace, která by jednak navazovala na dosud vydané svazky série *Epistulae et acta*, jednak by neodpovídala mezinárodnímu standardu edice *Nuntiaturberichte*.

Zásluhou citlivého zprostředkování předsedy Komise ČHÚŘ Františka Šmahela bylo dosaženo dohody o předání podkladových materiálů zhotovených Pavlem Balcárkem Tomáši Černušákovi, k němuž došlo 5. ledna 2015. Pavel Balcárek odevzdal dílčí excerpta z nunciaturní korespondence z let 1621–1625, některé výpisy a kopie z let 1627–1628 a xerokopie různých archiválií, převážně z fondu Sbirka přepisů z domácích a zahraničních archivů, uloženého v Národním archivu v Praze. Využitelnost těchto podkladů, které Pavel Balcárek vzhledem ke svému věku a zdravotnímu stavu již nemůže zdokonalit, bude pouze omezená; využít lze texty korespondence, které byly přepsány jako celek, a odkazy na rukopisy s Caraffovou korespondencí.³⁴ Přes tyto nesnáze se Tomáš Černušák v dohodě s vedením Historického ústavu AV ČR a s Komisí ČHÚŘ uvolil k tomu, že po skončení edice Caetaniho diplomatické korespondence přikročí ke zpracování Caraffovy nunciatury. Tím se otvírá naděje, že v dohledné době vznikne ediční dílo, k němuž se česká historiografie zavázala již bezmála před stoletím a jež bude mít velký význam pro výzkum evropských dějin raného novověku.

Soupis bohemikálních rukopisů

Zatímco v devadesátých letech 20. století probíhal péčí Knihovny AV ČR a s podporou stipendií ČHÚŘ výzkum tiskařských bohemik ze 16.–18. století ve Vatikánské knihovně a v bibliotéce Angelica,³⁵ roku 1999 se soubor hlavních úkolů ČHÚŘ (z podnětu jeho tehdejší ředitelky Zdeňky Hledíkové) rozšířil na rukopisná bohemika. Dlouhodobým cílem se stalo postupně vytvořit soupis všech rukopisů, uložených ve Vatikánské knihovně a v dalších římských a italských knihovnách, jež jsou provenienčně, autorsky či obsahově spjaty s českými zeměmi. Touto prací byl pověřen kodikolog Stanislav Petr, který vytipoval kolem stovky rukopisů z fondu *Palatini latini* a zahájil jejich detailní analýzu a popis.³⁶ Zpočátku se zdálo, že příprava soupisu a následného tištěného katalogu k tomuto fondu bude postu-

34 Zde vycházím z rozboru, který mi 6. ledna 2015 poskytl Dr. Tomáš Černušák (*Pisemné výsledky práce Dr. Pavla Balcárka na nunciaturní korespondenci Carla Caraffy /1621–1628/, předané dne 5. ledna 2015 Dr. Tomáši Černušákovi*) a který je uložen v římské registratuře ČHÚŘ.

35 Hana BERÁNKOVÁ, *Tiskařská bohemika ze 16.–18. století ve Vatikánské knihovně a v knihovně Angelica v Římě*, I. Historický úvod a rejstříky; II. Popisy dochovaných exemplářů, Praha 2002.

36 Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 1998–1999*, s. 418.

popovát rychle,³⁷ takže bude v krátké době dovršena.³⁸ Bohužel v letech 2007–2010 byl tento výzkum – v důsledku rekonstrukce a modernizace interiéru Vatikánské knihovny – přerušen a přenesen do tří jiných historických knihoven v Římě – Angelica, Corsiniana a Vallicelliana. Výsledkem náhradní činnosti se stal knižně publikovaný soupis rukopisných bohemik v těchto institucích,³⁹ kdežto urychlené dokončení katalogu bohemik ve vatikánské Palatině zůstává dosud nesplněným, o to však naléhavějším úkolem.⁴⁰

Dějiny českého výzkumu v Římě, Vatikánu a Itálii

Zintenzívněná publikační a prezentační činnost ČHÚŘ a stále pestřejší paleta historických bádání v Itálii – a to nejen v Římě a Vatikánu, ale zásluhou pražského Národního archivu také ve Florencii⁴¹ – podstatně zvětšila zájem odborné i širší kulturní veřejnosti o vývoj, organizaci a postupně se měnící zaměření našich a dokonce i německých⁴² výzkumů na Apeninském poloostrově. Už proto bylo nutné podat náčrt dějin ČHÚŘ a jeho předchůdce, Československého historického ústavu v Římě, poprvé v encyklopedické podobě – ve dvou

---

37 Dlouhodobá perspektiva celkového kodikologického výzkumu, ale zároveň optimistická představa o rychlém postupu zpracování jednotlivých fondů (zejména Palatini latini) se jevila ještě na začátku 21. století: „Z větší části [Stanislav Petr] již tuto [Vatikánskou] knihovnu kodikologicky zpracoval, výzkum v ní a v dalších fondech (Reg. lat., Vat. lat. ad.) však musí ještě po mnohá léta pokračovat.“ – Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 2000 až 2001*, s. 700.

38 „Soustavný výzkum bohemikálních rukopisů pokračoval jejich hledáním v Palatinské knihovně, kde výzkum byl v podstatě dokončen. Současně Stanislav Petr určené bohemikální rukopisy katalogizoval podle českých zásad pro katalogizaci rukopisů, jejichž nároky daleko převyšují popis existujících, zvláště starších svazků katalogů Palatinské knihovny.“ – Z. HLEDÍKOVÁ, *Zpráva o činnosti České historického ústavu v Římě v letech 2002 až 2003*, s. 690. Zpřesnění přinesla další zpráva: „V soustavném výzkumu bohemikálních rukopisů probíhají závěrečné práce na katalogizaci bohemik Palatinské knihovny v Biblioteca Apostolica Vaticana.“ – Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 2004–2005*, s. 977.

39 Stanislav PETR, *Výzkum rukopisných bohemik v římských knihovnách Angelica, Corsiniana a Vallicelliana* (= Acta Romana Bohemica, 2), Praha 2014.

40 „Dlouhodobý výzkum má vyústit v katalog taktó pojatých bohemik... Práce [na katalogu bohemik z fondu Palatini latini] je před dokončením, ale násilně musela být přerušena pro několikaleté uzavření Vatikánské knihovny od léta 2007.“ – Z. HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 2006–2007*, s. 723.

41 Velmi cenný souhrn dlouholetých výzkumů, jež provádí pražský Národní archiv ve florentském Státním archivu, podává kniha Evy GREGOROVICHOVÉ, *Kapitoly z dějin Rodinného archivu toskánských Habsburků*, Praha 2013.

42 Jiří PEŠEK – Lucie FILIPOVÁ a kol., *Věda a politika. Německé společenskovední ústavy v zahraničí (1880–2010)*, Praha 2013.

heslech střední velikosti pro *Akademickou encyklopedii českých dějin*.⁴³ Zatímco donedávna si historie římského výzkumu povšiml jen málokterý odborník, nyní došlo k jeho tematizaci také v rámci dějin mezinárodních vztahů.

Tohoto námětu se ujala skupina badatelů na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity, která pod vedením historika novodobého dějepisce Bohumila Jirouška získala podporu Grantové agentury ČR pro bádání o československo-italských vztazích v první polovině 20. století.⁴⁴ Z českobudějovického konferenčního jednání vzešel rozsáhlý sborník mapující tuto problematiku pro období let 1918–1951, v němž je třetí oddíl nazván *Vědecké kontakty a Československý ústav historický v Římě*.⁴⁵ Úvodní studii uvedeného oddílu, věnovanou ideovým základům ČSHÚŘ a ČHÚŘ, napsal ředitel ČHÚŘ,⁴⁶ zatímco další badatelé, zpravidla bez přímého napojení na ČHÚŘ, se věnovali dílčím segmentům dějin ČSHÚŘ (umístění ústavu, stipendisté, slovenské zájmy o ústav atd.). Pokusem o souhrn některých poznatků o dějinách ústavu, působícího v meziválečném období a těsně po druhé světové válce, se stala monografie Jitky Rauchové, založená na solidním archivním výzkumu a zaměřená ke správním dějinám této instituce; důkladného recenzního posouzení rukopisu se ujal ředitel ČHÚŘ.⁴⁷

Vzhledem k tomu, že všechny dosavadní práce o organizačním vývoji, činnosti a výsledcích České historické expedice, Československého a Českého historického ústavu přinašejí víceméně nesouvislé fragmenty uvedené tematiky, bylo rozhodnuto přistoupit k přípravě rozsáhlejší syntetické monografie o dějinách českého výzkumu v Římě, Vatikánu a Itálii. Jelikož prameny ke komplexnímu poznání této problematiky jsou rozptýleny v mnoha institucích a fondech českých, slovenských, rakouských a italských, byl již v uplynulých dvou letech zahájen rozsáhlý archivní výzkum. Zatím byly publikovány pouze kratší přípravné texty, mimo jiné v rámci publikace *Ad fontes*, která vystihuje nejdůležitější badatelské směry ČHÚŘ v jejich historickém kontextu.⁴⁸

43 Jaroslav PÁNEK, *Československý historický ústav v Římě*, in: J. Pánek (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin*, III, Praha 2012, s. 190–192; TÝŽ, *Český historický ústav v Římě*, tamtéž, s. 267–268.

44 Projekt GA ČR P410/12/0726.

45 Jitka RAUCHOVÁ – Bohumil JIROUŠEK a kol., *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951* (= Jihočeský sborník historický 81, 2012 – Supplementum 4), České Budějovice 2012, s. 215–372.

46 Jaroslav PÁNEK, *Idea Československého a Českého historického ústavu v Římě*, in: J. Rauchová – B. Jiroušek a kol., *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*, s. 215–232.

47 Jitka RAUCHOVÁ, *Československý historický ústav v Římě*, České Budějovice 2014 (rukopis v rozsahu 172 stran byl koncem roku 2014 odevzdán do tisku).

48 Jaroslav PÁNEK, *I primi venti anni dell'Istituto Storico Ceco di Roma: l'eredità di 177 anni di ricerca storica ceca negli archivi vaticani e italiani*, *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* 9, 2014, s. 13–34; Jaroslav PÁNEK a kol., *Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století* (= *Acta Romana Bohemica*, 1), Praha 2014, s. 13–30.

Další badatelské směry

Jak názorně dokládá připojený seznam stipendistů ČHÚŘ a jejich tematického zaměření, čeští badatelé přijíždějící do Říma se zdaleka neomezovali pouze na výše uvedené ediční a publikační směry. Někteří pracovali na problematice přesahující historiografii směrem k archeologii, dějinám umění, muzikologii, klasické filologii, filozofii či religionistice. Většina stipendistů však zůstala u primárně historických témat, zejména z církevních, hospodářských a politických dějin, a to v rozpětí od 14. do 20. století. Postupně se rozšířil okruh zkoumaných pramenů, který se zdaleka neomezuje na fondy Vatikánského tajného archivu, Vatikánské apoštolské knihovny a několika historických biblioték. Zasahuje ústřední Římský archiv Tovaryšstva Ježíšova, kde probíhá soustavný výzkum jezuitik (Kateřina Bobková-Valentová, Alena Bočková, Ivana Čornejová, Markéta Holubová, Magdaléna Jacková, Jakub Zouhar), fondy italského Státního archivu, na nichž je založena mj. originální monografie o dějinách papežského finančnictví v 17. století (Petr Vorel), Archiv Ministerstva zahraničních věcí Itálie, kde vzniká rozsáhlá práce o československo-italských vztazích za druhé světové války (Jan Kuklík, Jan Němeček), Archiv vatikánského Státního sekretariátu, kde jsou zkoumány vztahy papežství k českým zemím (Jaroslav Šebek), a mnoho dalších archivů a knihoven. Výzkum se rozrostl na podstatnou část českých, středoevropských a částečně italských dějin od pozdního středověku přes raný novověk po 19. a 20. století. I v tomto směru se Český historický ústav blíží těm zahraničním ústavům a akademiím v Římě, které podstatnou část svého výzkumu přesouvají do moderních a soudobých dějin, ale zároveň si zachovává komplexní charakter ve smyslu zpracování všech klíčových období minulosti.

Závěrem

V roce 2014 dovršil Český historický ústav v Římě druhé desetiletí své obnovené existence. I v uplynulých šesti letech navazoval na základy, jež byly vybudovány na sklonku 20. století, zejména v kontinuuaci hlavních edičních úkolů. Rozšířil svůj tematický záběr v souladu s vývojem historické vědy a s posouváním těžiště výzkumu směrem k novověkým a soudobým dějinám, aniž by jakkoli omezoval medievistická a raně novověká bádání. Přiměřeně tomu zintenzívnil svou publikační činnost, zdokonalil reprezentativní ústavní periodikum a zahájil vydávání nezbytných knižních sérií. Některým z nových publikací ČHÚŘ se již dostalo velmi příznivého mezinárodního ocenění.⁴⁹ Zřetelněji než dříve vstoupil ČHÚŘ do povědomí české obce historiků a badatelů v oblasti humanitních i ostatních věd, což potvrdila velkorysá podpora ze strany Akademie věd ČR. I když – spolu s nově ustaveným Slovenským historickým ústavem v Římě – patří k nejmenším zahraničním ústavům ve Věčném městě, v nynější modernizované podobě splňuje alespoň základní předpoklady k tomu, aby svým vědeckým výkonem a publikacemi důstojně reprezentoval Historický ústav AV ČR, Akademii věd ČR a českou vědu.

⁴⁹ Jde především o knižní publikace Tomáše Černušáka a Petra Vorla (citace výše v poznámkách 24 a 33).

*Stipendisté v Českém historickém ústavu v Římě,
doba jejich pobytu a studovaná témata*

2008

Mgr. **Iva Adámková**, Ph.D. (Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty, Cyrilometodějská fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 1.–25. 5. 2008; *Příprava antologie raně křesťanských mučedníků.*

PhDr. **Pavel Balcárek** (Moravský zemský archiv v Brně), 1. 6. – 15. 7. 2008; *Nunciatura Carla Caraffy (1621–1628).*

Mgr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Nový Jičín), 10.–26. 10. 2008; *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540).*

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 15.–28. 9. 2008; *Bohemika v římském Archivu Tovaryšstva Ježíšova.*

PhDr. **Jaroslav Boubín**, CSc. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 28. 10. – 18. 11. 2008; *Římská kurie a Jiří z Poděbrad.*

PhDr. **Jana Brabencová** (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 14.–21. 9. 2008; *Podklady pro Biografický slovník českých zemí.*

Mgr. **Kateřina Čadková** (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 27. 1. – 26. 2. 2008; *Kateřina ze Sieny – typ pozdně středověké světky.*

Mgr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 10. 4. – 10. 5. 2008; *Korespondence nuncia Antonia Caetaniho (1608–1610).*

Mgr. **Jiří M. Havlík**, Ph.D. (Gymnázium prof. Jana Patočky, Praha), 14. 10. – 30. 11. 2008; *Jan Bedřich z Valdštejna, arcibiskup pražský (1675–1694).*

ThLic. **Vít Hlinka** (Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 14. 1. – 10. 2. 2008; *Počátky reformního hnutí v Čechách na sklonku 14. století.*

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 22. 9. – 10. 10. 2008; *Jeziuitská poutní místa a centra mariánského kultu v zemích České koruny.*

Mgr. **Jan Hrdina** (Archiv hlavního města Prahy), 10. – 26. 10. 2008; *Papežské odpustky a jejich uplatňování ve střední, severní a západní Evropě.*

Mgr. **Antonín Kalous**, Ph.D. (Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 31. 3. – 20. 4. 2008; *Papežští legáti ve střední Evropě v 16. století.*

PhDr. **Pavel Krafl**, Dr. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., pobočka Brno), 14. 3. – 30. 4. 2008; *Předběžný výzkum pramenů pro edici Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae Venceslai IV.*

PhDr. **Marie Makariusová** (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 14.–21. 9. 2008; *Podklady pro Biografický slovník českých zemí.*

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 11. 2. – 20. 3. a 27. 8. – 10. 9. 2008; *Portréty z období antického Říma; starokřesťanské sarkofágy.*

Mgr. **Tomáš Parma** (Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 9. 1. – 10. 2. 2008; *Kardinál František Dietrichstein, biskup olomoucký (1599–1636).*

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 11. 10. – 1. 11. 2008; *Příprava edice Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem. Tomus I. Epistulae et acta Cesare Speciani 1592–1598, Pars 1–2 (1592–1594).*

Mgr. **Jana Plátová**, Ph.D. (Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 1.–25. 5. 2008; *Zlomky díla Klimenta Alexandrijského Hypotyposeis.*

Mgr. **Pavčina Rychterová**, Ph.D. (Philosophische Fakultät, Universität Konstanz, Konstanz), 10.–26. 10. 2008; *Mystické a charismatické postavy žen v pozdním středověku.*

Mgr. **Kateřina Vítová** (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 27. 2. – 8. 4. 2008; *Vliv Federica Zuccariho na výchovu umělce v Itálii na přelomu 16. a 17. století.*

Dr. Ing. **Martin Vlk** (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze), 5.–26. 1. 2008; *Alcide De Gasperi a střední Evropa.*

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 1.–14. 9. 2008; *Finanční politika Urbana VIII.*

Mgr. **Iva Adámková**, Ph.D. (Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 7.–21. 10. 2009; *Příprava II. svazku antologie Příběhy raně křesťanských mučedníků.*

PhDr. **Pavel Balcárek** (Moravský zemský archiv v Brně), 1. 6. – 15. 7. 2009; *Nunciatura Carla Caraffy (1621–1628).*

PhDr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Nový Jičín), 19. 9. – 4. 10. 2009; *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza.*

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 8.–22. 3. a 29. 11. – 13. 12. 2009; *Edice jezuitských konsvetudinářů (Consuetudines Assistentiae Germaniae).*

Mgr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 15. 4. – 15. 5. 2009; *Korespondence nuncia Antonia Caetaniho (1608–1610).*

Doc. PhDr. **Ivana Čornejová**, CSc. (Ústav dějin Univerzity Karlovy v Praze), 28. 10. – 11. 11. 2009; *Římská řádová korespondence Tovaryšstva Ježíšova adresovaná do české provincie v 17. století.*

Mgr. **Jiří M. Havlík**, Ph.D. (Gymnázium prof. Jana Patočky, Praha), 15. 11. – 14. 12. 2009; *Jan Bedřich z Valdštejna, arcibiskup pražský (1675–1694).*

Prof. PhDr. **Zdeňka Hledíková**, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 20. 4. – 25. 5. 2009; *Základní výzkum register papežské penitenciárie 15. století a jejich excerptce.*

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 28. 9. – 17. 10. 2009; *Členové Tovaryšstva Ježíšova v české provincii; jezuitská rezidence Liběšice.*

ThLic. Mgr. **Jitka Jonová** (Katedra církevních dějin, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 9. 1. – 6. 2. 2009; *Olomoucký biskup Theodor Kohn a olomoucká kapitula.*

Mgr. **Hedvika Kuchařová** (Strahovská knihovna, Praha), 21. 3. – 4. 4. 2009; *Litterae annuae jako pramen k charakteristice postavení jednotlivce v řádových komunitách Čech a Moravy v raném novověku.*

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 25. 8. – 21. 9. 2009; *Studium památek antického umění.*

Mgr. **Tomáš Parma** (Katedra církevních dějin, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 10. 1. – 13. 2. 2009; *Kardinál František Dietrichstein, biskup olomoucký (1599–1636)*.

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 24. 10. – 7. 11. 2009; *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem. Tomus I. Epistulae et acta Cesari Speciani 1592–1598, Pars 1–2 (1592–1594)*.

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 1. 6. – 15. 7. 2009; *Bohemikální rukopisy v římských knihovnách Angelica, Corsiniana a Vallicelliana*.

Dr. Ing. **Martin Vlk** (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze), 10. 3. – 5. 4. 2009; *Alcide De Gasperi a střední Evropa*.

2010

PhDr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Vsetín), 10. 11. – 24. 11. 2010; *Registra suplik a lateránská registra z období konce 15. století a pontifikátu Alexandra VI.*

Mgr. **Richard Biegel**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 15. 2. – 31. 5. a 1. 7. – 31. 7. 2010; *Architektura Říma a Itálie 16.–18. století a její souvislosti s architektonickým děním ve střední Evropě, zvláště v českých zemích*.

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 13.–27. 6. 2010; *Podklady pro biografickou databázi řeholníků v raném novověku*.

Mgr. **Pavčina Cermanová** (Centrum medievistických studií Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy, Praha), 12.–18. 10. 2010; *Studium textů latinských výkladů na Apokalypsu svatého Jana*.

Mgr. **Kateřina Čadková** (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 3.–28. 2. 2010; *Kateřina ze Sieny a její obraz světice ve středověké společnosti konce 14. a první poloviny 15. století*.

PhDr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 6.–21. 12. 2010; *Příprava edice korespondence papežského nuncia Antonia Caetaniho (1608–1610)*.

Doc. PhDr. **Ivana Čornejová**, CSc. (Ústav dějin Univerzity Karlovy v Praze), 29. 11. – 12. 12. 2010; *Litterae Annuae v období od poloviny 17. do poloviny 18. století*.

PhDr. **Jirí M. Havlík**, Ph.D. (Gymnázium prof. Jana Patočky, Praha), 20. 6. – 3. 7. 2010; *Inkviziční proces s jezuitou Janem Tannerem a Vilém Frölichem*.

Prof. PhDr. **Zdeňka Hledíková**, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 6. 4. – 31. 5. 2010; *Základní výzkum register papežské penitenciárie 15. století a jejich excerptce*.

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 27. 9. – 12. 10. 2010; *Prameny pro biografické studium členů Tovařystva Ježíšova – Catalogi triennales, Catalogi breve a Litterae annuae*.

Mgr. **Jan Hrdina** (Archiv hlavního města Prahy), 10.–24. 11. 2010; *Proměna odpustkového institutu ve vztahu k papežství kolem roku 1500 za pontifikátů renesančních papežů Alexandra VI., Julia III. a Lva X.*

ThLic. Mgr. **Jitka Jonová** (Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 8.–29. 1. 2010; *Theodor Kohn, kníže-arcibiskup olomoucký, titulární arcibiskup peleusijský*.

Mgr. **Tomáš Parma**, Ph.D. (Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 5.–29. 1. 2010; *František kardinál Dietrichstein a vztah středoevropského církevního prostředí s římskou kurií*.

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 26. 8. – 20. 9. 2010; *Studium památek antického umění*.

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 16.–30. 10. 2010; *Příprava edice nunciaturní korespondence Cesara Speciana (1592–1594)*.

Prof. Dr. **Jiří Pešek**, CSc. (Institut mezinárodních studií, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze), 10.–26. 9. 2010; *Německé historické ústavy v zahraničí (zvláště v Římě) jako součást německé zahraniční kulturní politiky*.

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 3. 11. – 10. 12. 2010; *Práce na katalogu bohemikálních rukopisů ve vatikánských knihovnách*.

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Pardubice), 20. 10. – 5. 11. 2010; *Římské archivní prameny k dějinám raně novověkého peněžního trhu*.

PhDr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Vsetín), 19. 3. – 3. 4. a 1.–15. 10. 2011; *Registra suplik a lateránská registra z konce 15. století a pontifikátu Alexandra VI.*

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 21. 3. – 3. 4. a 1.–17. 6. 2011; *Prameny pro bio-bibliografickou databázi řeholníků v raném novověku.*

Mgr. **Kateřina Čadková** (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 22. 1. – 15. 2. 2011; *Ženská zbožnost v řeholních i neřeholních společenstvích ve vrcholném středověku.*

PhDr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 8.–29. 5. 2011; *Příprava edice korespondence papežského nuncia Antonia Caetaniho (1608–1610).*

Doc. PhDr. **Ivana Čornejová**, CSc. (Ústav dějin Univerzity Karlovy v Praze), 2.–16. 11. 2011; *Litterae annuae v období od poloviny 17. do poloviny 18. století.*

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 15.–29. 9. 2011; *Prameny pro biografické studium Catalogi triennales, Catalogi breve a Litterae annuae.*

Mgr. **Jan Hrdina** (Archiv hlavního města Prahy), 19. 3. – 3. 4. a 1.–15. 10. 2011; *Vliv papežských odpustků na podobu odpustkového systému ve střední Evropě v období těsně před reformací.*

ThLic. Mgr. **Jitka Jonová** (Katedra církevních dějin, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 6.–31. 1. 2011; *Olomoucká arcidiecéze ve druhé polovině 19. století a kapitulní otázka olomoucká.*

PhDr. **Antonín Kalous**, Ph.D. (Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 17. 2. – 3. 3. 2011; *Problematika papežských legátů ve střední Evropě pozdního středověku.*

PhDr. **Zdeněk Orlita** (Muzeum Oderska, Odry), 4.–18. 2. 2011; *Mariánské kongregace české jezuitské provincie v období raného novověku.*

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 24. 8. – 25. 9. 2011; *Studium památek antického umění.*

Doc. PhDr. **Helena Pavlincová**, Ph.D. (Katedra filozofie Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, Brno), 22. 11. – 3. 12. 2011; *Působení českých katolických filosofů na vatikánských a dalších institucích v Římě.*

PhDr. **Ivan Pavlů**, DrSc. (Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 6.–14. 4. 2011; *Struktura neolitické společnosti a počátky keramiky.*

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 20. 10. – 4. 11. 2011; *Příprava edice korespondence nuncia Cesara Speciana (1592–1594)*.

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 13. 6. – 15. 7. a 4. 10. – 15. 11. 2011; *Katalogizace bohemikálních rukopisů ve Vatikánské knihovně*.

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Pardubice), 18. 8. – 11. 9. 2011; *Výzkum přelomu v měnové politice papeže Urbana VIII.*

Prof. PhDr. **Jan Zouhar**, CSc. (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 22. 11. – 3. 12. 2011; *Působení českých katolických filosofů na vatikánských a dalších institucích v Římě*.

2012

PhDr. **Pavel Balcárek** (Moravský zemský archiv v Brně), 4. 6. – 13. 7. 2012; *Příprava edice nunciaturních zpráv Carla Caraffy*.

PhDr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Vsetín), 4. – 18. 3. 2012; *Registra suplík a lateránská registra z období konce 15. století a pontifikátu Alexandra VI.*

PhDr. **Jiří Beneš** (Filozofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 8.–22. 10. 2012; *Humanistické překlady bible*.

PhDr. **Klára Benešová**, CSc. (Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha), 30. 11. – 21. 12. 2012; *Porovnání římských korunovačních itinerářů císařů Jindřicha VII., Ludvíka Bavorského a Karla IV.*

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 12. 11. – 15. 12. 2012; *Prameny pro bio-bibliografickou databázi řeholníků v raném novověku*.

Mgr. **Kateřina Čadková** (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 30. 1. – 27. 2. 2012; *Ženská zbožnost v řeholních i neřeholních společenstvích ve vrcholném středověku*.

PhDr. Mgr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 11. 4. – 9. 5. a 18.–28. 11. 2012; *Příprava edice korespondence papežského nuncia Antonia Caetaniho (1608–1610)*.

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 2.–18. 11. 2012; *Prameny pro biografické studium Catalogi Triennales, Catalogi Breve a Literae annuae*.

Mgr. **Jan Hrdina** (Archiv hlavního města Prahy), 4.–18. 3. 2012; *Vliv papežských odpustků na podobu odpustkového systému ve střední Evropě v období těsně před reformací*.

ThLic. Mgr. **Jitka Jonová** (Katedra církevních dějin, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 6.–30. 1. 2012; *Olomoucká arcidiecéze ve druhé polovině 19. století a kapitulní otázka olomoucká.*

PhDr. **Antonín Kalous**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 19. 9. – 3. 10. 2012; *Problematika papežských legátů ve střední Evropě pozdního středověku.*

Prof. JUDr. **Jan Kuklík**, DrSc. (Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 2.–10. 11. 2012; *Československo-italské vztahy v letech 1938–1945.*

Doc. PhDr. **Jan Němeček**, DrSc. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 2.–10. 11. 2012; *Československo-italské vztahy 1938–1945.*

Doc. Dr. phil. **Wolf B. Oerter**, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 15.–25. 9. 2012; *Účast na mezinárodním kongresu koptských studií; studium koptských rukopisů.*

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 24. 8. – 12. 9. 2012; *Studium památek antického umění.*

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 29. 9. – 24. 10. 2012; *Příprava edice nunciaturní korespondence Cesara Speciana z let 1592–1594.*

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 4. 6. – 14. 7. 2012; *Příprava katalogu bobemikálních rukopisů ve Vatikánské knihovně.*

Prof. PhDr. **Milada Říhová**, CSc. (1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 5. 2. – 4. 3. 2012; *Regimen ad Sigismundum, spisy z okruhu pražské lékařské fakulty; osobnost a dílo Reimbota Eberhardi.*

Prof. PhDr. **Eva Semotanová**, DrSc. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 24.–27. 10. 2012; *Urbanizační rozvoj Říma.*

Doc. Mgr. **Jaroslav Šebek**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 22.–26. 11. 2012; *Dějiny československo-vatikánských vztahů v meziválečném období.*

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 14. 3. – 1. 4. 2012; *Prameny k interpretaci přelomu v měnové politice papeže Urbana VIII.*

PhDr. **Roman Zaoral** (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze), 4.–18. 3. 2012; *Finanční aspekty kontaktů českých zemí s Itálií v období pozdního středověku (13.–15. století).*

PhDr. **Jakub Zouhar**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové), 3.–24. 5. 2012; *František Pubička S. I., barokní historik ve století Rozumu.*

Mgr. **Zdeněk Žalud**, Ph.D. (Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), 9.–25. 1. 2012; *Texty Reimbota Eberhardi.*

PhDr. **Pavel Balcárek** (Moravský zemský archiv v Brně), 3. 6. – 15. 7. 2013; *Nunciaturní zprávy Carla Caraffy*.

PhDr. **Tomáš Baletka**, Ph.D. (Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Vsetín), 13.–27. 10. 2013; *Kontakty olomouckého biskupství a římské kurie v 15. století*.

PhDr. **Lenka Blechová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 3.–31. 1. 2013; *Příprava pokračování edice Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*.

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 15.–30. 7. 2013; *Biografie vybraných členů jezuitského řádu*.

PhDr. **Alena Bočková**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 21.–30. 7. 2013; *Maximilianus Wietrowsky SJ – barokní historiograf a autor díla Vita Sancti Joannis Nepomuceni*.

PhDr. Mgr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 22. 4. – 21. 5. 2013; *Příprava edice nunciaturní korespondence Antonia Caetanioho – Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem, Tomus IV, Pars V (Julius 1609 – Januarius 1611)*.

Doc. PhDr. **Ivana Čornejová**, CSc. (Ústav dějin Univerzity Karlovy v Praze), 25. 2. – 11. 3. 2013; *Písemnosti k dějinám pražské univerzity (pražských univerzit) 16.–18. století v centrálním jezuitském archivu (ARSI)*.

Mgr. **Petr Elbel**, Ph.D. (Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno), 20.–28. 10. 2013; *Politika papežské kurie (Martina V. a Evžena IV.) ve vztahu k Albrechtovi V. (II.), Habsburkům a jejich zemím*.

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 28. 2. – 13. 3. 2013; *Evidenční a narativní prameny České jezuitské provincie v centrálním jezuitském archivu (ARSI) s důrazem na jezuitskou rezidenci Svatá Hora u Příbrami*.

Mgr. **Jan Hrdina**, Ph.D. (Archiv hlavního města Prahy), 6.–28. 10. 2013; *Přípravné práce k edici Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia – Tomus VIII. Acta Eugenii IV (1431–1447)*.

Mgr. **Eva Chodějovská** (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 30. 9. – 13. 10. 2013; *Historická kartografie a ikonografie v Itálii; kulturní dějiny raného novověku se zaměřením na česko-italské vztahy*.

Mgr. **Magdaléna Jacková**, Ph.D. (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Praha), 15.–30. 7. 2013; *Biografické údaje o vybraných členech jezuitského řádu*.

PhDr. **Jitka Jonová**, Th.D. (Katedra církevních dějin, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 6. – 28. 1. 2013; *Kapitulní otázka olomoucká (19. století – první polovina 20. století)*; *Cyrlometodějská jubilea – oslavy (19. století – první polovina 20. století)*; *Otázka užívání lidového jazyka v liturgii v českých zemích (1. polovina 20. století)*.

Mgr. **Václav Kapsa**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 21. 11. – 3. 12. 2013; *Hudební skladatel Jan Josef Ignác Brentner (1689–1742), prameny a kontexty jeho tvorby*.

Prof. JUDr. **Jan Kuklík**, DrSc. (Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 5.–11. 11. 2013; *Československo-italské vztahy 1938–1948*.

Doc. PhDr. **Jan Němeček**, DrSc. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 5.–11. 11. 2013; *Československo-italské vztahy 1938–1948*.

PhDr. **Petr Orság**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 31. 1. – 23. 2. 2013; *Exilové působení Jiřího Pelikána se zaměřením na jeho mediální aktivity na Západě v kontextu vývoje československých exilových médií po srpnu 1968*.

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), 24. 8. – 29. 9. 2013; *Villa imperiale – archeologický průzkum; římské a raně křesťanské sarkofágy*.

PhDr. **Alena Pazderová** (Národní archiv v Praze), 19. 10. – 3. 11. 2013; *Příprava edice Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem. Tom. I. Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598, Pars 1–2 (1592–1594)*.

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 4. 6. – 13. 7. 2013; *Katalogizace bohemikálních rukopisů ve Vatikánské knihovně*.

Doc. PhDr. **Marie Ryantová**, CSc. (Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), 9.–16. 11. 2013; *Konvertita a exulant Jiří Holík. Příspěvek k dějinám exilu a problematice konverze, heterodoxie a disidence v období raného novověku*.

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 18. 3. – 12. 4. 2013 a 8. – 14. 12. 2013; *Příběh stříbrné piastry Urbana VIII. (Činnost římské mincovny na sklonku pontifikátu Urbana VIII. a typologický katalog stříbrných papežských piaster z let 1634–1644); evropský peněžní oběh v době raného novověku*.

PhDr. Mgr. **Jakub Zouhar**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové), 15. 9. – 2. 10. 2013; *Cyrellus Riga OP (1689–1758)*.

Mgr. **Iva Adámková**, Ph.D. (Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 21. 11. – 5. 12. 2014; *Bernard z Clairvaux, Apologia ad Guillelmum abbatem; Přenos ostatků svatého Primitiva z Říma do Brna.*

PhDr. **Lenka Blechová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 20. 9. – 5. 10. 2014; *Prameny k dějinám náboženských střetů a konfesního násilí ve střední Evropě a k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku.*

Mgr. **Kateřina Bobková-Valentová**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 7. – 27. 7. 2014; *Biografie řeholníků a struktura řádových komunit.*

Mgr. **Kateřina Čadková**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Pardubice), 20. 2. – 5. 3. 2014; *Laická religiozita v pozdním středověku se zvláštním důrazem na Kateřinu ze Sieny.*

PhDr. Mgr. **Tomáš Černušák**, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně), 16. 3. – 16. 4. 2014; *Korespondence nuncia u císařského dvora Antonia Caetaniho pro období 1609–1611.*

PhDr. **Jiří M. Havlík**, Ph.D. (Gymnázium prof. Jana Patočky, Praha), 12. 2. – 9. 3. 2014; *Pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna (1675–1694); František Oldřich Kinský (1634–1699) a jeho diplomatická činnost; vztahy české šlechty k jezuitskému řádu; Bible svatováclavská (1677–1715).*

PhDr. **Markéta Holubová**, Ph.D. (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 8.–22. 3. 2014; *Kariérní dráhy jezuitů působících ve staroboleslavské rezidenci v letech 1657–1773.*

Mgr. **Jan Hrdina**, Ph.D. (Archiv hlavního města Prahy), 2.–18. 2. 2014; *Pokračování příprav k edici Monumenta Vaticana res Bohemicas illustrata – Tomus VIII. Acta Eugenii IV (1431–1447).*

Mgr. **Eva Chodějovská**, Ph.D. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 8.–31. 10. 2014; *Historická kartografie a ikonografie; kulturní dějiny raného novověku (česko-italské vztahy).*

PhDr. **Jitka Jonová**, Th.D. (Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 9. 1. – 8. 2. 2014; *Vztah papežské kurie k českým zemím v 19. století.*

Doc. PhDr. **Antonín Kalous**, Ph.D. (Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci), 6.–20. 1. 2014; *Papežští legáti a nunciové v pozdním středověku.*

Prof. JUDr. **Jan Kuklík**, DrSc. (Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 1.–9. 11. 2014; *Československo-italské vztahy 1938–1948.*

Prof. PhDr. **Milena Lenderová**, CSc. (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 5.–18. 5. 2014; *Cestovní zprávy z 19. století; medikalizace porodnictví v 19. století.*

Doc. PhDr. **Jan Němeček**, DrSc. (Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 1.–9. 11. 2014; *Československo-italské vztahy 1938–1948*.

PhDr. **Marie Pardyová**, CSc. (Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno), 17. 8. – 10. 9. 2014; *Týdenní účast na archeologickém výzkumu na lokalitě Segni; studium památek antického a raně křesťanského umění v římských muzeích a lokalitách; ověřování informací a práce na publikaci o římské archeologii*.

Mgr. **Stanislav Petr** (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha), 2. 6. – 15. 7. 2014; *Katalogizace bohemikálních rukopisů ve Vatikánské knihovně*.

Mgr. **Ondřej Podavka** (Filozofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha), 1.–30. 6. 2014; *Deník moravského aristokrata Zdeňka Brtnického z Valdštejna z let 1597–1603*.

Mgr. **Eva Skříčková** (Katedra romanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), 9. 1. – 8. 2. 2014; *Recepte italských autorů na území Československa v období první Československé republiky (1918–1938)*.

Prof. PhDr. **Petr Vorel**, CSc. (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), 6.–18. 5. 2014; *Dvůr papeže Urbana VIII. a jeho finanční politika*.

PhDr. **Jan Zdichynec**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 26. 1. – 9. 2. 2014; *Ženský řeholní život; náboženské a církevní dějiny novověké střední Evropy (16.–18. století)*.

PhDr. Mgr. **Jakub Zouhar**, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové), 12.–26. 11. 2014; *Cyrill Riga OP (1689–1758)*.

(Část podkladů pro tento seznam na základě registratury Komise ČHÚŘ sestavila Jiřina Jedináková; údaje doplnil, nově uspořádal a redakčně zpracoval Jaroslav Pánek.)

Knihy a časopisy došlé redakci

Marie BUŇATOVÁ, *Pražští kupci na cestách. Předbélhorská Praha a středoevropské trhy*. Praha, Mishkezy 2013, 250 s., il.

Das Elbinger Kriegsbuch (1383–1409). Rechnungen für städtische Aufgebote. Bearb. von Dieter HECKMANN, unter Mitarb. von Krzysztof KWIATKOWSKI. Köln–Weimar–Wien, Böhlau 2013, 436 s., il.

Václav KAŠKA, *Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2014, 291 s., il.

Martina LISÁ, *Die Chronik des Václav Nosidlo von Geblice. Aufzeichnungen aus der böhmischen Exulantengemeinde in Pirna zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2014, 463 s.

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Roč. 53, 2013 [vyd. 2014], č. 1:

František ŠMAHEL, Máme právo oslavovat Husa?, s. 13–15. – Eva DOLEŽALOVÁ, Jan Hus mezi konfesemi. Zamyšlení nad odkazem Jana Husa a jeho díla (post)moderní církvi a společnosti, s. 17–21. – Petr ČORNEJ, Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti, s. 25–34. – Blanka ZILYNSKÁ, Hus a vdova Fída – legenda a skutečnost jednoho místa paměti, s. 35–42. – Jiří KOŘALKA, Jan Hus – posila Čechů v cizině, s. 43–46. – Jiří BENEŠ, Málo známá husovská biografie Melchiora Vischera z roku 1940, s. 47–51. – Pavel HELAN, K druhému životu Jana Husa, s. 53–58. – Michael HAUSER, Hus a procedura reformace. Badiouovská interpretace mistra Jana Husa, s. 59–67. – Thomas KRZENCK, Die aktuelle Popularisierung des Hus-Bildes in Deutschland, s. 69–78. – Milada STUDNIČKOVÁ, Středověká vyobrazení Jana Husa – teologické interpretace historických událostí, s. 79–92. – Ivana ČORNEJOVÁ, Prameny k dějinám pražské univerzity v ústředním jezuitském archivu v Římě, s. 95–101. – Ivana ČORNEJOVÁ, Univerzity v Olomouci a Trnavě – stále atraktivní badatelské téma, s. 113–117.

Archivní časopis. Roč. 64, 2014, č. 3:

Stefan LEHR, Němečtí a čeští archiváři v první československé republice. Příspěvek k jejich vzájemným vztahům, s. 229–259. – Michal SEVERA – Martin PETRUS, Sfragistické sbírky u nás, péče o ně a možnosti jejich prezentace (centrální sbírky institucí, vybrané sbírky Liberecka, východních Čech a soukromé sbírky), s. 260–289. – Jan KAHUDA, Josef Kollmann, s. 290–297. – Martin NEKOLA, Zpráva o fondu Jožky Pejskara, s. 298–307.

Brno v minulosti a dnes. Sv. 26, 2013:

Dalibor JANIŠ, Úřad rychtáře a městská jurisdikce v Brně ve 13. a 14. století, s. 11–25. – Tomáš ČERNUŠÁK, Personální a sociální struktura komunity herburského kláštera v Brně ve 14. století, s. 27–38. – Vladimír MAŇAS, Rukopisy renesanční polyfonie. Zapomenutá a přitom cenná součást svatojakubské farní knihovny, s. 39–49. – Jakub SLUKA, Brněnská čtvrt Černá Pole v listinných pramenech a městských knihách od prvních zmínek v 15. století po josefínské reformy, s. 51–65. – Hana JORDÁNKOVÁ – Irena LOSKOTOVÁ, Hygienické nádoby v brněnských domácnostech 16.–17. století, s. 67–81. – Tomáš MALÝ, Lákavá alchymie a brzy odtajnění rosenkruciáni. Hledání kamene mudrců v Brně v časech barokní religiozity, s. 83–103. – Anna GROSSOVÁ, Woge(e)lhundové – brněnští zlatníci a stříbrníci 18. století (nová připsání k dílu Andrease Vogelhunda), s. 105–126. – Robert JANÁS, Eduard Veith – Útěk zimy, s. 127–143. – Marcela MACHARÁČKOVÁ, Skupina výtvarných umělců v Brně pohledem soudobé kritiky z Knihy zápisů členských schůzí SVU Brno v letech 1922–1930, s. 145–179. – František ČAPKA, Od fotbalového amatérismu k profesionalismu v SK Židenice. K 100. výročí založení kopané v FC Zbrojovka Brno, s. 181–211. – Lucie ZADRAŽILOVÁ, Brněnská Tapiola. Sociokulturní pohled na brněnské sídliště Lesná a jeho vztah k finské Tapiole, s. 213–260. – Miroslav DIVINA, Podoby brněnských panelových sídlišť, s. 261–295. – Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, Historiografie ve vztahu k moravským královským městům ve středověku a raném novověku a edice městských písemností, s. 297–348.

Časopis Matice moravské. Roč. 132, 2013, Supplementum 6:

Jan ŽUPANIČ, Úvodem: Lichtenštejnové a dějinné zlomy 20. století, s. 7–10. – Christoph Maria MERKI, Proměny majetkové držby: od statkáře k soukromému bankéři, s. 13–23. – Rupert QUADERER, „Touha po Tvých penězích je nezměrná.“ Knížecí rod jako pomocník Lichtenštejnů ve finanční nouzi po první světové válce, s. 25–40. – Susanne KELLER-GIGER, Pozemková reforma v době před suverenitou, s. 41–49. – Lothar HÖBELT, Šlechta ve 20. století, s. 51–60. – Peter GEIGER, Snahy o znovuzískání a záchranu knížecích statků v letech 1938–1945, s. 63–80. – Václav HORČIČKA, Konfiskace majetku knížete z Lichtenštejna v Československu, s. 81–90. – Ondřej HORÁK, Právní aspekty státních zásahů do majetku knížecího rodu Lichtenštejnů, s. 91–100. – Catherine HOREL, Vyvlastnění šlechty v Maďarsku po roce 1945: srovnávací perspektiva, s. 101–109. – Josef LÖFFLER, Správa lichtenštejnských panství a statků: přehled, s. 113–151. – Johann KRÄFTNER, Lichtenštejnské muzeum ve 20. století, s. 153–167. – Arthur STÖGMANN, Lichtenštejnský Domácí archiv a Zvláštní archiv Moskva. K osudu části knížecího archivu v letech 1945–1997, s. 169–177. – Peter GEIGER, Všichni vyvlastnění lichtenštejnští občané. Kde, co, kdo? Co se stalo s vyvlastněnými majetky?, s. 181–196. – Jan ŽUPANIČ, Candidate secure. Lichtenštejnský občan Johann Alexander von Königswarter, s. 197–208. – Roland MARXER, Vztahy mezi Lichtenštejnem a Československem – Českem po druhé světové válce, s. 209–224. – Vojtěch DRAŠNAR – Karina HOŘENÍ – Kamila KOHOUTKOVÁ – Alžběta STEINEROVÁ, Vytváření Lichtenštejnů: současný diskurz vzpomínání na Lichtenštejny v Česku, s. 225–241.

Časopis Matice moravské. Roč. 133, 2014, č. 1:

Petr JOKEŠ, „...beate Marie virginis gloriose, in cuius honorem eadem parochialis ecclesia sit consecrata...“ Pohledy do světa středověkých patrociníí na jižní Moravě, s. 3–24. – Anna PUMPROVÁ, „Doleo super te.“ Literární kontext planktů nad smrtí Václava II., s. 25–51. – Magdaléna JÁNOŠÍKOVÁ, Premena percepcie knihy. Pohľad na moravskú knižnú kultúru skrze hebrejské fragmenty, s. 53–69. – Lukáš ČOUPEK, Rychtářský a pudmistrovský úřad na velehradském panství v době předbřeznové, s. 71–89. – Jana KNAPIKOVÁ, Velké a malé světy mladých šlechticů 19. století. Sonda do života tří urozených dívek prostřednictvím jejich osobních deníků, s. 91–114. – Marek ŠMÍD, Jednání Jana Šrámka ve Vatikánu a postavení Československé strany lidové v polovině třicátých let 20. století, s. 115–133. – Petr MALČÍK – Dušan ŠLOSAR, Totalitní jazyk v československé publicistice na konci roku 1989, s. 135–143.

Časopis Společnosti přátel starožitností. Roč. 122, 2014, č. 1:

Miroslav KOVÁŘ – Vojtěch VANĚK, Diskuse k příspěvku Františka Záruby „Relikvy kostela sv. Mikuláše v Ratajích nad Sázavou“, s. 1–6. – Kamil PODROUŽEK, Lovecké pozorovatelný, posedy a čihadla v pískovcích. „Kdo chodí – ten vidí, kdo sedí – ten střílí...“, s. 7–30. – Vendulka VALENTOVÁ – Marie KUČEROVÁ, Proměny nebo stálice? Korupce a úplatky v českých zemích – věčná to píseň, s. 31–37. – Patrik LÍBAL, Antonín Mendl – modernista mezi historiky, historik mezi modernisty, s. 38–52.

Časopis Společnosti přátel starožitností. Roč. 122, 2014, č. 2:

Tomáš KUČERA, Božkové ve sbírkách Národního technického muzea v Praze, s. 65–86. – Marek STARÝ, Soupis osedlých na lenních statcích frýdlantského vévodství na sklonku jeho existence, s. 87–104. – Petr ROŽMBERSKÝ, Příspěvek k historii zelenohorských železáren, s. 105–122.

Dějiny – teorie – kritika. Roč. 11, 2014, č. 1:

Daniela BARTÁKOVÁ, Starý a nový Žid: proměny chápání maskulinity a sionistická pionýrská hnutí na Moravě, s. 7–25. – Milan DUCHÁČEK, Boj o Pekařovu stolicí. Václav Chaloupecký, František Hrubý a generační proměna „československé“ univerzitní historiografie v čase první republiky, s. 26–65. – Roman PAZDERSKÝ, Dějiny pojmů a idejí v díle Emanuela Rádl, s. 66–84. – Václav SMYČKA, Dějiny zachycené v síti. Odsun/vyhnání v hypertextu Wikipedia, s. 93–107. – Tomáš DVOŘÁK, World Wide Web a dějepisectví. Rizika, výzvy a příležitosti, s. 108–121. – Maren LORENZ, Prezentace dějin na Wikipedii aneb touha po neměnnosti uprostřed nekonečné změny, s. 122–143.

Dějiny a současnost. Roč. 36, 2014, č. 8:

David SVOBODA, Přízrak bloudí dál... O ukrajinském nacionalismu, s. 10–14. – Miroslav TOMEK, Poslední ukrajinský hetman. Pavlo Skoropadskij (1873–1945), s. 14–17. – Michael ŠVEC, Mladý inženýr a jeden slovanský národ. Sociální demokrat Jaromír Nečas jako advokát ukrajinské myšlenky, s. 18–20. – Mark KRAMER, Proč se Rusko před šede-

sáti lety vzdalo Krymu, s. 21–24. – Jindřich VYBÍRAL, Zámek Roztěž. Moderní architektura v barokním kostýmu, s. 26–27. – Milena LENDEROVÁ – Martina HALÍŘOVÁ, Brno–Viedeň: Výstavy k výročí Velké války, s. 28–29. – Martin ŠORM, Postel spravedlnosti. Etuda z literární antropologie předmětů, s. 30–31. – Prvních deset let... Rozhovor se Zdeňkem Smetánkou o středověku i dvacátém století, o dušníku Ostožovi i studentech po druhé světové válce, s. 32–35. – Pavla GKANTZIOS DRÁPELOVÁ, Stopy české archeologie v Americe. Penn Museum a příběh čechoamerického archeologa, s. 36–39. – Lucie ČESÁLKOVÁ, Továrna na plátně. Český dokumentární film z průmyslové výroby, s. 40–41. – Petr SLÁDEČEK, Čeněk Kříčka. Gründer a lidumil, s. 42–44. – Adam VOTRUBA, Silvio Gesell – nedocenený vizionář?, s. 45–48. – Radim KOPÁČ, Engelhardt redivivus. Pohádka o muži a kokosu, s. 50–51. – Milena LENDEROVÁ, Robert Sak (1933–2014), s. 52.

Dějiny a současnost. Roč. 36, 2014, č. 9:

Jaroslav CUHRA, „Pořádek“ byl obnoven násilím a zastrašením, s. 10–12. – Marie ČERNÁ, Se Sovětskou armádou opět na věčné časy, s. 13–16. – Tomáš VILÍMEK, Konstruktivní kritika nebo „protistátní štvání“? Stížnosti občanů a „protistátní písemnosti“ v letech 1969–1989, s. 17–20. – Josef PETRÁŇ, „Naše děti.“ Pražští vysokoškoláci v sametové revoluci, s. 21–24. – Václav BŮŽEK, Tabulnice Jana Zrinského ze Serynu na Rožmberku. Poselství dobré vlády křesťanského rytíře, s. 26–27. – Libor JAN, Labyrintem pramenů středověké historie. Písemná svědectví pomáhají vytvářet obraz dějin, s. 28–29. – Alexander Jevgenjevič MUSIN – Jitka KOMENDOVÁ, Privatizace církevních památek v Rusku znamenala kulturní katastrofu. Rozhovor s historikem a archeologem Alexandrem Jevgenjevičem Musinem, s. 30–33. – Martin NEKOLA, Odsunutí za velkou louží. Sudetští Němci v USA, s. 34–36. – Rostislav SMÍŠEK, „Jeho Milost císařská přes některý též trochu na břicho ráčil se položit...“ Ferdinand II. a Vilém Slavata na pozadí davové hysterie roku 1634, s. 37–40. – Martin KRSEK, Schichtův let 1914. Prolog k letecké válce, s. 40–44. – Anna MATYS, Ve znamení šafránu a lilii. Rostliny na minojských a mykénských malbách, s. 45–48. – Martin KLEMENT, Boj vznešené rasy proti vandalům. Je odkaz Guida von List stále naléhavý?, s. 49–52.

Dějiny a současnost. Roč. 36, 2014, č. 10:

Petr SOMMER, Karolinské reformy a mnišství v říši, s. 10–13. – Dušan FOLTÝN, Pronikání benediktinů do Čech a střední Evropy, s. 14–17. – Jan KLÍPA, Benediktinský klášter jako (umělecká) dílna. Zlatník Roger z Helmarshausenu – teorie a praxe v období vrcholného středověku, s. 18–21. – Vít VLNAS, Opat Božetěch aneb Sláva a pád staročeského Leonarda da Vinci, s. 22–25. – Radka MILTOVÁ, Doudleby nad Orlicí. Král Lykáón jako varovný příklad špatné vlády, s. 28–29. – Marie-Madeleine de CEVINS – Vojtěch BAŽANT, Středoevropský ostrůvek v Bretani. Historiků a historiček věnujících se dějinám střední Evropy není ve Francii mnoho. Jednou z nich je Marie-Madeleine de Cevins z univerzity v Rennes, s. 30–32. – Martin PELC, Jak bude zítra? O meteorologických sloupech, s. 33–36. – Barbora PŮTOVÁ – Václav SOUKUP, Sedm divů pravěké kultury, s. 37–40. – Jiří ELLINGER, Operace AJAX znovu aktuální. Nové debaty o převratu v Íránu v roce 1953, s. 42–45. – Rudolf JAWORSKI,

Kult Otty von Bismarcka – všenežmecké nedorozumění?, s. 46–48. – David TROJAN, „Nemučte nás čekáním...“ Radiotrž, holocaust a vzpomínky, s. 49–51.

Dějiny věd a techniky. Roč. 47, 2014, č. 1:

Martin ŠOLC, Commentariolus – ztracený a znovuobjevený milník na cestě k heliocentri-
smu, s. 3–13. – Ladislav SVATOŠ, První mezinárodní farmaceutická výstava ve Vídni 1883
a rakousko-uherská farmacie, s. 14–35. – Zdeněk KOLEŠKA, Entomologická historie Pra-
hy a vědeckého výzkumu pražské entomofauny. 3. část, s. 36–57.

Dějiny věd a techniky. Roč. 47, 2014, č. 2:

Jan JANKO, Věda a vědci v zrcadle denních (důvěrných) záznamů Bohumila Němce, s. 75–
90. – Magda DOSTÁLOVÁ, Alchymista Petr Hlavsa ve službách Viléma z Rožmberka – pra-
covní postupy a technické vybavení laboratoria, s. 91–110. – Jiřina KRAUSOVÁ, Prosažová-
ní Newtonovy teorie ve Francii osmnáctého století a pokusy o její zpochybnění, s. 111–126.

Folia Historica Bohemica. Roč. 29, 2014, č. 1:

Jan KILIÁN, Vojenské násilí ve městech za třicetileté války. Se zvláštním přihlédnutím
k Plzeňsku, s. 5–29. – Martin BAKEŠ, Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze
Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance,
s. 31–62. – Pavel PUMPR, Struktura moravského duchovenstva ve světle nejstaršího kata-
logu kléru olomoucké diecéze z roku 1745/1746, s. 63–100. – Ondřej PODAVKA, Pa-
mátník Zdeňka Brtnického z Valdštejna z let 1591–1600, s. 103–132. – Jiří M. HAVLÍK,
Diarium Kinsky 1663–1672. Klíče k Františku Oldřichovi Kinskému (1634–1699),
s. 133–165.

Folia numismatica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Sv. 27, 2013, č. 2:

Marián SOJÁK – Miroslav KURPEL, Nový typ lopatkovitého statéra z Mošoviec v Tur-
čianskom regióne, s. 187–193. – Eva ČERMÁKOVÁ – Dagmar KAŠPAROVÁ, Nálezy
římských mincí ze Zubří–Dropávky (okr. Vsetín), s. 195–204. – Kateřina GABRHELÍ-
KOVÁ, Příspěvek k plaketě s motivem lva z Olomouce. Její začlenění do skupiny analogic-
kých děl, s. 205–210. – Lukáš RICHTERA – Martin ZMRZLÝ – Ivan PENCÁK, Dobo-
vé falzum vídeňského tříkřejcaru Leopolda I. s letopočtem 1670, s. 211–217. – Květoslav
GROWKA, Československý státní znak na dekrettech významání, s. 219–224. – Lukáš
KUČERA, Nález 23 pražských grošů v okr. Hodonín, s. 233–236. – Erika GRNIAKOVÁ,
XII. Mezinárodní sympóziu medailí Kremnica 2013, s. 237–240.

Historická demografie. Roč. 38, 2014, č. 1:

Josef KADERÁBEK, Sociální mobilita měšťanů v raném novověku. Příklad Slaného v le-
tech 1610–1635, s. 1–32. – Radek LIPOVSKI, Ekonomická aktivita žen v textilním městě
Frýdku na přelomu 19. a 20. století, s. 33–55. – Miriam MIKUŠOVÁ, Sčítanie obyvateľov
na území Slovenska v roku 1857 na príklade dokumentov mesta Trnavy, s. 57–76. – Branislav
ŠPROCHA – Pavol TIŠLIAR, Charakter plodnosti na Slovensku v medzivojnovom

období, s. 77–112. – Eduard MAUR, *Annales de démographie historique* 2010–2013, s. 120–123.

Historická geografie. Roč. 40, 2014, č. 2:

František MUSIL, Význam farní sítě pro poznání historicko-geografické podoby regionu. Kostecký děkanát v době předhusitské, s. 111–152. – Robert ŠIMŮNEK – Filip ANTOŠ – Jan HAVRLANT, Třeboňsko na I. vojenském mapování, s. 153–204. – Richard ZMĚLÍK, Literární geografie: problém Máchových krajin, s. 205–233. – Markéta ŠANTRŮČKOVÁ, Využití písemných a obrazových pramenů při studiu historických úprav na příkladu parku Lázeň v Chudenicích u Klatov, s. 235–262. – Barbora HEJTMÁNKOVÁ – Jiří KUPKA, Rozbory panoramatického pohledu, s. 263–283. – Petr SVOBODA – Ivana PŘIDALOVÁ – Martin OUŘEDNÍČEK, Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítání lidu, s. 285–306.

Historický obzor. Roč. 25, 2014, č. 9/10:

Pavel VODIČKA, Favoritě Jakuba I. Robert Carr, hrabě ze Somersetu, s. 194–197. – Martin NEJEDLÝ, Dyka zdobená krajkou. O (bez)moci placeného historika středověku (III. část), s. 198–206. – Aleš SKŘIVAN st. – Aleš SKŘIVAN ml., Velká Británie a „hra o Koreu“. K vývoji na Dálném východě před první čínsko-japonskou válkou, s. 207–215. – Karolína SCHINDLEROVÁ, Slezská lenní knížectví v 17. a 18. století, s. 216–223. – Alena VITÁKOVÁ, Odboj v Řecku 1941–1944, s. 223–231. – Roman VONDRA, Osobnosti české minulosti. Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic (1564–1621), s. 231–233.

Historie a vojenství. Roč. 63, 2014, č. 3:

Matěj BÍLÝ, Gierkovo vedení a prosazování polských zájmů v organizaci Varšavské smlouvy, s. 4–16. – Jiří BÍLEK, Vojáci s lopatou, krumpáčem a sbíječkou. K 60. výročí zrušení posledních pomocných technických praporů. I. část, s. 17–27. – Aleš BINAR, *Audiatur et altera pars*. Účast německých jednotek v boji o Sokolovo v březnu 1943, s. 28–45. – Zdeněk VALIŠ, Boje pod Žaškovem, s. 46–56. – Jindřich MAREK, Parašutisté bez padáků. Operační činnost Roty ZU 1. čs. armádního sboru v SSSR, s. 57–77. – Jan GALANDAUER, Generál Jaroslav Kunz. Příběh českého vojenského právníka, s. 78–90. – Petr BJAČEK, Legionářský deník Bohumila Dítěte, s. 91–93. – Zdeněk ŠPITÁLNÍK, „Šedomodrá záplava.“ Polní stejnokroj a výstroj pěšáka rakousko-uherské armády v roce 1914, s. 94–103. – Zdeněk POLČÁK a kol., V zákopech první světové války – osudy, s. 108–117. – Jiří RAJLICH, Miloslav Kratochvíl-Bitton (1919–2014), s. 141–146.

Jižní Morava. Vlastivědný časopis. Roč. 50, 2014, sv. 53:

Emil KORDIOVSKÝ, Padesát ročníků časopisu Jižní Morava, s. 5–11. – REDAKCE, K stému výročí vypuknutí I. světové války, s. 12–42. – Petr DRESLER – Renáta PŘICHYSTALOVÁ – Jiří MACHÁČEK, Archeologický výzkum severovýchodního předhradí Pohanska u Břeclavi 2012–2013, s. 45–56. – Karel MLATEČEK, Přátelé a nepřátelé. Kyjovcové z Kyjovic v moravské předhusitské společnosti, s. 57–71. – Václav BARTŮŠEK,

Piaristické školy ve Strážnici před reformami Marie Terezie, s. 72–94. – Bohumír SMUTNÝ, Snaha o zvelebení vinařství na Moravě od 20. let 19. století do jeho poloviny a podíl Pomologického a enologického spolku Hospodářské společnosti v Brně na této činnosti, s. 95–118. – Daniel LYČKA, Zaniklý Katzelsdorfský zámek s myslivnou u Valtic, s. 119–137. – Karel MLATEČEK – Marie MLATEČKOVÁ, Boj o nový kostel (několik poznámek k výstavbě kostela sv. Jana Křtitele v Uherčicích), s. 138–150. – Růžena TRUNEČKOVÁ, Nové poznatky k dramatu na ždánické faře v roce 1942 zaměřené na farní hospodyni Hedviku Hanzelkovou, s. 151–170. – Emil KORDIOVSKÝ, Válečné škody na světských památkových objektech okresu Břeclav v letech 1938–1945, s. 171–183. – Marek JAKOUBEK, „Zrada a žal“ mezi Bulharskem a jižní Moravou (příspěvek k reemigraci vojvodovských Čechů), s. 184–192. – Anna HORÁKOVÁ, Katolická lidová zbožnost žen v 19. století ve světle studia nebekličů, s. 193–214. – Hana MLEJNKOVÁ, Zatočené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy, s. 215–216. – Josef UNGER, Kostel sv. Linhart v Mušově. Vyhodnocení archeologického výzkumu, s. 217–256. – Emil KORDIOVSKÝ, Válečné škody z let 1938–1945 v oblasti Novomlýnských nádrží, s. 257–284. – Adriana ŠVECOVÁ, Vztahy trnavských měšťanů k Moravě v letmé reflexii novovekej uhorskej závetnej praxe, s. 287–295. – Jan BŘEČKA, Z Moravského Krumlova do La Rochelle. Vzpomínky na totální nasazení ve Francii v letech 2. světové války, s. 296–309. – Soňa HOLEČKOVÁ, Ztráty 7. gardové armády v bojích o Brod nad Dyjí, Ivaň, Mušov a Pásohlávky, s. 310–341. – Martin KUČA – Jakub MATOUŠEK – Alžběta ČEREVKOVÁ – Barbora KOSTIHOVÁ – Jitka ŠTOHANDLOVÁ – Jakub ŠIMÍK, Ověřovací povrchová prospekce na neolitickém sídlišti u Kuchařovic, okr. Znojmo, s. 345–349. – Petr DRESLER, Průzkum nejbližšího zázemí Pohanska u Břeclavi, s. 350–358. – Petr DRESLER – Jiří MACHÁČEK, Výzkum polykulturní lokality Kostice Zadní hrúd v roce 2013, s. 358–362. – Vladimír HAŠEK – Lubomír KONEČNÝ, Dosavadní průzkumy kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích, s. 362–371. – Josef Jan KOVÁŘ, Antropologicko-archeologický výzkum v areálu kláštera Rosa coeli v Dolních Kounicích, s. 371–378. – Tomáš ČERNUŠÁK, Neznámá zlatá bula z fondů Moravského zemského archivu v Brně, s. 379–382. – Pavel FRIC, Právo odúmrti pro Nosislav udělené listinou Pertolda z Lipé a Viléma z Pernštejna roku 1476, s. 382–383. – Jan KOZDAS, Hraniční kámen louckých premonstrátů a vranovských Althannů z roku 1741, s. 383–386. – Petr HLAVÁČEK, Střípky z minulosti Miloticka (19. století), s. 386–396. – Markéta PERNESOVÁ – Miroslav SVOBODA, Hrdinský čin četaře Karla Dworaka z Březi, s. 396–401. – Ivona ŠUBÍKOVÁ, XX. ročník konference Židé a Morava v Kroměříži, s. 405–406. – Galina RUCKÁ, Vzpomínková akce k 70. výročí holocaustu z Hodonínska, s. 406–407. – David NEHYBA, Výstava „380 let knížectví Lichtenštejn v Moravském Krumlově. Držba Lichtenštejnů v Moravském Krumlově (1622–1908)“, s. 407–409. – Galina RUCKÁ, Výstava Hodonínské botky pro strýce i tetky, s. 409–411. – Hana DVOŘÁKOVÁ, Ohlédnutí za dolnorakouskou zemskou výstavou 2013 „Chléb a víno“ (Brot und Wein), s. 411–413. – Tomáš MOŘKOVSKÝ, Životní jubileum prof. Josefa Ungera, s. 437–440. – Pavel KOČMAN, Sedmdesátiny Helmuta Teufela, s. 441–442. – Ivan ŠTARHA, Docentu Smutnému k sedmdesátce,

s. 442–446. – Emil KORDIOVSKÝ, Zemřel Josef Červenka, s. 442–446. – Emil KORDIOVSKÝ, Bibliografie časopisu Jižní Morava 2006–2013, s. 449–460.

Lidé města / Urban People. Roč. 16, 2014, č. 3:

Filip HERZA, Ne/normativní feminita, mateřství a sexualita: případ sester B. (1878–1922), s. 359–380. – Martin C. PUTNA, Ch. R. Zinzendorf: Písně jednoho pravdivého Milovníka Muk Ježíšových, s. 479–520.

Mediaevalia Historica Bohemica. Roč. 16, 2013, č. 2:

Martin MUSÍLEK, Mincmistr Eberhard a jeho přátelé. Několik poznámek k počátkům Havelského Města, s. 7–23. – Martin NEJEDLÝ, „Tak jaký přídomek mu vymyslíme?“ Středověcí vládci v osidlech kronikářovy moci, s. 25–72. – Petr ELBEL – Andreas ZAJIC, Die zwei Körper des Kanzlers? Die „reale“ und die „virtuelle“ Karriere Kaspar Schlicks unter König und Kaiser Sigismund – Epilegomena zu einem alten Forschungsthema III, s. 73–157.

Minulostí Berounska. Sborník Státního okresního archivu v Berouně. Sv. 17, 2014:

Václav BABIČKA, Původ místních jmen na Podbrdsku, s. 11–21. – Václav BABIČKA, Vznik obcí Všeradice a Podbrdy, s. 22–30. – Kristýna KAUCKÁ, Pozemková reforma na fürstenberském velkostatku Křivoklát, s. 31–70. – Tomáš GECKO, Úloha českých cementáren v předlitavských kartelech (1901–1918), s. 71–105. – Kateřina FRYAUFOVÁ, Firma Neptun v Komárově, s. 106–136. – Miloš GARKISCH, První světová válka v denících feldkuráta P. Jana Evangelisty Eybla, s. 139–158. – Jaroslav FROLÍK, Dvacet let v berounské textilce, s. 159–191. – Marie TOŠNEROVÁ, Štěpán Berger (1844–1897). Sběratel starožitností ze Svatého Jana pod Skalou, s. 195–215. – Karel SKLENÁŘ, Josef Macháček (1818–1870). Život a činnost průkopníka českého průmyslu, s. 216–271. – Jiří TOPINKA, Výstava k výročí velké války 1914–1918, s. 275–276. – Jiří TOPINKA, Kaple a zvonička v Nižboru v novém hávu, s. 276–277. – Pavla NOVÁČKOVÁ, Všeradické pivo se točí i v rumunském Banátu, s. 278–280. – Jiří TOPINKA, Archiv v roce 2013, s. 280–281. – Jiří TOPINKA – Roman PUNČOCHÁŘ – Jiřina ŠÍMOVÁ, Výběrová regionální bibliografie za rok 2013 (periodika), s. 288–290.

Moderní dějiny. Roč. 22, 2014, č. 2:

Ondřej TÁBORSKÝ, „Osoba čestná“ aneb zrod politické kultury českého maloměsta, s. 1–21. – Milan HLAVAČKA, Cesta na výsluní: Emancipace české technické inteligence na přelomu 19. a 20. století, s. 23–37. – Josef HARNA, Slovákofilství českých „realistů“ v předvečer první světové války, s. 39–69. – Bohuslav LITERA, Vzestup a pád rudého jezdecktva v ruské občanské válce, 1918–1920. Případ 1. jízdní armády, s. 71–88. – Pavel KLADIWA, Etnická klasifikace a institucionální zakotvení národnosti v Československu 1918–1938, s. 89–113. – Sylva SKLENÁŘOVÁ, Kulturní vztahy mezi Československem a Nizozemskem v letech 1918–1938 z pohledu Společnosti Nizozemsko–Československo, s. 117–139. – František EMMERT, Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v ex-

panzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1935–1945, s. 141–153. – Martin KLEČACKÝ, Josef Ježek a Otto Bláha – cesta dvou četnických generálů před Národním soudem, s. 155–187. – Drahomír JANČÍK – Tomáš KALINA, „Náš plán je geniální improvizací.“ Formování konceptu československé dvouletky a její rozporné výsledky (1946–1948), s. 189–219. – Petr CHALUPECKÝ – Zdenka JOHNSON, Prosazování marxisticko-leninské politické ekonomie do československého monetárního myšlení v letech 1945–1955, s. 221–244. – Gustav NOVOTNÝ, Zvláštní osud archiváře a historika v komunistickém-totalitním Československu. Příběh Antonína Verbíka (1934–1986), s. 245–287. – Jindřich DEJMEK, Za Alexandrem Ortem (1926–2013), s. 289–293.

Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Sv. 28, 2014:

Igor IVAN – Jiří KOVÁŘ, Postavení Ostravy mezi českými velkoměsty podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 2011, s. 11–36. – Martin JUŘICA, Státní kulturní politika a její dopad na ostravský literární a výtvarný život v 70. a 80. letech 20. století, s. 37–71. – Jana PRCHALOVÁ, Perzekuce vesnických boháčů na Ostravsku a případ bratrů Pravdových z Kunčic nad Ostravicí, s. 72–99. – Jozef ŠERKA, Hospodaření města Moravské Ostravy v letech nacistické okupace, s. 100–131. – Jakub GRYŽBOŇ, Živnostenské podnikání v automobilové dopravě na Ostravsku v letech 1918–1938, s. 132–155. – Lenka ČERNÍKOVÁ, K realizaci raného scénického díla Bohuslava Martinů v Ostravě, s. 156–165. – Blažena PRZYBYLOVÁ – Jozef ŠERKA, Vývoj pojmenování ulic v Mariánských Horách, s. 166–190. – Karel JIŘÍK, Účast ostravských poslanců Petra Cingra a Arnošta Bernera na největší obstrukci v poslanecké sněmovně říšské rady ve Vídni v roce 1897, s. 191–205. – Romana ROSOVÁ, Proč zanikl zámek v Ostravě-Kunčicích, s. 206–228. – Zbyněk MORAVEC, Odpad ve středověké Moravské Ostravě, s. 229–252. – Gabriela PELIKÁNOVÁ, Ne každý kraj má svého Sprušila, s. 255–285. – Jindra BIOLKOVÁ – Petr KAŠING, Báňský odborník Karel Frič a jeho doba (1857–1945), s. 286–319. – Jaroslava NOVOTNÁ, Soukenický cech uznává poctivý původ manželky soukenického mistra Jiříka Zámstného dne 7. Februaru léta Páně 1661, s. 323–328. – Eva ROHLOVÁ, První návrh na stanovení stavebního obvodu města Moravské Ostravy z roku 1876, s. 329–339.

Podbrdsko. Sv. 21, 2014:

Věra SMOLOVÁ, O rychtě, rychtářích a útrpném právu v městě Příbrami, s. 9–41. – Petr KOLÁŘ, Jan Jiří a Ferdinand z Gryspachu. Gryspekové na Podbrdsku, s. 42–62. – Martin LANG, Krajina Mirošovska před zahájením uhelné těžby, s. 63–84. – František STEHLÍK, Proměny Vysokopeckého rybníka, s. 85–94. – Hana PÁTKOVÁ, Několik poznámek k okolnostem smrti Jakuba Jana Ryby, s. 95–103. – Zdeněk POLANSKÝ, Politické myšlení mirovického kaplana Václava Čenka Bendla Stránického a jeho místo ve venkovských konfliktních polích šedesátých let 19. století, s. 104–130. – Karla POKORNÁ, Život a dílo vynikajícího keramika Václava Fürsta, s. 131–151. – Miroslav KRÁL, Josef Šámal, novinář Republikánské (agrární) strany zemědělského a malorolnického lidu, s. 152–182. – Josef VELFL, Z dějin protinacistického odbojového hnutí na Hřebenech, s. 183–197. – František BĀRTÍK, Cesta do táborů nucených prací (Vzpomínky Jaroslava Vojtěcha na tábor

Vojna), s. 198–213. – Petr EHL, Historie kosohorské synagogy, s. 214–216. – David HROCH, Jiří Páv osmdesátiletý, s. 217–218. – Karel H. ŠTASTNÝ, K nedožitým šedesátinám Mgr. Václava Chvála, s. 219–220. – Martin JINDRA, Březohorský liturg Alois Tuháček, s. 221–226. – Václav TRANTINA, Zemřel Monsignore Karel Fořt, skaut, kněz, redaktor Rádia Svobodná Evropa (8. 11. 1921–21. 1. 2014), s. 227–229. – Pavel ŠKÁCHA – Eva LITOCHEBOVÁ, Zemřel RNDr. Jiří Litochleb (29. 9. 1948–26. 2. 2014), s. 230–231.

Sborník archivních prací. Roč. 64, 2014, č. 1:

David NOVOTNÝ, K otázce správního a právního pozadí hraničních sporů v raném novověku. Rozmíšky mezi panstvími Pardubice, Heřmanův Městec a statkem Medlešice v letech 1693–1694 a 1716–1725, s. 3–108. – Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Návrh klasifikace historických spontánních nápisů, s. 109–150. – Hana BARUSOVÁ, Panství Mnichovo Hradiště očima vrchnostenského úředníka a českého vlastence Tomáše Hindla – výběrová edice kroniky, s. 151–196. – Ivan HLAVÁČEK, Z pozoruhodných novinek rakouské a německé diplomatiky, edičních počínů a správní historie, s. 197–220. – Vladimír RŮŽEK, K původu druhého pražského arcibiskupa Jana Očka (z Vlašimě?), s. 221/1–100 (příloha).

Sborník archivních prací. Roč. 64, 2014, č. 2:

Ivana MUSILOVÁ, Paleografická analýza nejstarší městské knihy Boskovic z let 1484–1581, s. 323–354. – Roman PAZDERSKÝ, Dochovaná korespondence Františka Palackého a Wacslawa Władiwoje Tomka. Příspěvek k dokreslení jejich vzájemného vztahu, s. 355–404. – Jindřich DEJMEK, Cirkulární instrukce československého MZV z počátečního období normalizace (srpen 1968 – duben 1969), s. 405–561. – Tomáš VELIČKA, Nová polská silesiaka z oblasti diplomatiky a dějin správy, s. 562–582.

Severní Morava. Vlastivědný sborník. Roč. 58, 2014, sv. 100:

Vladimír GOŠ – Jakub HALAMA, Počátky Šumperka a Nového Malína (Frankštátu) ve 13. století, s. 3–10. – Zbyněk ŽOUŽELKA, Rod hrabat Dubských, svobodných pánů z Třebomyšlic. Žádlovice 1891–1945, s. 11–25. – Zdeňka JORDANOVÁ, Příběh Josefa Wiatschky a jeho unikátní drogerie „U Bílého psa“. Příběh jednoho domu, s. 26–34. – Magda ZMRHALOVÁ, Historie a přírodní poměry Třemešských rybníků, s. 35–55. – Petr MOŽNÝ, Položil život za naši svobodu. Plukovník pěchoty in memoriam František Václavek, s. 56–59. – Zdeněk DOUBRAVSKÝ, Více než šťastná havárie letounu C–3A–390 v Šumperku, s. 59–61. – Milena FILIPOVÁ, Hoši a děvčata z České čtvrti (generace 1925–1930), s. 61–65. – Zdeněk DOUBRAVSKÝ, Šumperský pobyt PhDr. Jana Springera, s. 66–68. – Pavlína JANIČKOVÁ, Přátelé Adolfa Kašpara, s. 68–77. – Pavlína JANIČKOVÁ, Příhody lišky Bystroušky a role Stanislava Lolka v Janáčkově „dívčím románu“. Poznámky ke genezi opery, s. 77–82. – Lenka KIRKISOVÁ, „Ukryté tváře“ Kurta a Amei Helleggerových ve sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku, s. 82–84. – Patrik PAŘÍZEK, Celodřevěné lihýřkové hodiny ve sbírkách Vlastivědného muzea v Šumperku, s. 85–87. – Milena FILIPOVÁ, Perokresby zvěře Josefa Harcuby ve sbírkách Muzea v Šum-

perku, s. 87–88. – Miluše BERKOVÁ, Jak jít s časem? Půvabně, s noblesou a úsměvem. Rozhovor s PhDr. Milenou Filipovou, historičkou umění Vlastivědného muzea v Šumperku, u příležitosti významného životního jubilea, s. 94–97. – Lukáš F. PELUNĚK, Nejen archeologii živ je člověk. K sedmdesátinám PhDr. Pavla Michny, s. 97–98. – Lukáš F. PELUNĚK, Jaroslav Mackerle, jeden z prvních autorů vlastivědného sborníku Severní Morava, s. 98–99. – Zdeněk GÁBA, Inženýr Karel Janiček (14. 1. 1944–20. 9. 2013), s. 100–101. – Milena FILIPOVÁ, Dne 15. dubna ve věku 89 let zemřel pan Karel Čunderle (15. 4. 1925 Šumperk – 15. 4. 2014 Šumperk), s. 101–102. – Jan HÖLL – Miluše BERKOVÁ, Ing. Čestmír Höll, CSc., v našich vzpomínkách (3. 7. 1925 Brno – 16. 10. 2013 Šumperk), s. 102–103. – Zbyněk ŽOUŽELKA, 90 let mohelnického muzea, s. 104–105. – Miluše BERKOVÁ, V Písařově odhalili pamětní desku dr. Janu Springerovi, s. 105. – Marie GRONYCHOVÁ, Vlastivědné muzeum v Šumperku v roce 2013, s. 106–110.

Slezský sborník. Roč. 111, 2013, č. 2:

Dalibor PRIX, První opavští Přemyslovci jako zakladatelé, s. 165–192. – Marek SKUPIEN, Nástin historie farnosti Kravaře do konce 17. století, s. 193–210. – Petr POPELKA, Hlavní problémy budování moderní silniční infrastruktury v českých zemích v době tereziánské a josefínské (na příkladu Slezsko-haličské silnice), s. 211–236. – Martin JEMELKA – Ondřej ŠEVEČEK, Německé podnikání Bařova koncernu: Studie k hospodářským a sociálním dějinám hornoslezského továrního města Ottmuth (Otmět), část II., s. 237–274. – Mária ĐURKOVSKÁ, Reakcie štátnych úradov na aktivity Karpatonemeckej strany na Spiši v rokoch 1935–1938, s. 275–287.

Slezský sborník. Roč. 112, 2014, č. 1:

Jakub MAMULA, Vilém Opavský v zápase o Minstrberské knížectví. Příspěvek k biografii opavsko-minstrberského zeměpána v polovině 15. věku, s. 5–22. – Petr KADLEC, Základní aspekty vývoje reálného školství na Moravě a ve Slezsku do počátku 20. století, s. 23–68. – Soňa GABZDILOVÁ, Druhá etapa reslovakizácie v Československu a politický vývoj po februári 1948 vedúci k jej terminácii, s. 69–90. – Viktor POHANKA, „Item eynem bothen kein der Sweidenicz zu dem von Colditz...“: K itinerárii svídnicko-javorského hejtmána a hornolužického fojta Albrechta z Koldic v časech kalicha, s. 91–135.

Slovácko. Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí. Roč. 55, 2013 [vyd. 2014]:

Romana HABARTOVÁ, Ženský církevní oděv ve sbírkách muzeí. Příspěvek k typologii ženských svrchních oděvních součástek (na příkladu sbírek Slovákého muzea v Uherském Hradišti, Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě a Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně), s. 11–78. – Marta KONDROVÁ, Ženské vesty – kordulky ve sbírkách Slovákého muzea. Příspěvek k typologii ženských oděvních součástek na Slovacku, s. 79–105. – Alena SAMOHÝLOVÁ, Barvy a barviva na tkaninách a výzdobných prvcích lidového oděvu na Moravě, s. 107–128. – Peter OBUCH, Svadba ako tradičná herná príležitosť ľudových hudieb na slovensko-moravskom pomezí v oblasti Bielych Karpát,

s. 129–145. – Jiří HÖHN, Dlabané smyčcové nástroje, s. 147–156. – Ludmila TARCA-LOVÁ, Ján Komorovský už není mezi námi, s. 157–158. – Jan KÁČER, Vybrané vinohradnické stavby na Uherskohradištsku, s. 158–164. – Dana MENOUSHKOVÁ – Marek FIKRLE – Jaroslav FRÁNA, Časně eneolitické měděné sekery z Buchlovic a Uherského Hradiště, katastrálního území Sady, s. 181–192. – Milan SALAŠ, Nález bronzového nože od Buchlovic, okr. Uherské Hradiště, s. 193–201. – Tomáš CHRÁSTEK, Model zázemí velkomoravské aglomerace Uherské Hradiště-Staré Město, s. 203–220. – Zdeněk SCHENK – Radim VRLA – Jan MIKULÍK, Archeologický výzkum západní brány na Velehradě. K otázce původního vstupu do cisterciáckého kláštera na Velehradě, s. 221–234. – Miroslav VAŠKOVÝCH – Tomáš CHRÁSTEK, Archeologický výzkum v kostele Mistra Jana Husa a v přilehlé zahradě v Uherském Brodě, s. 235–248. – Martin MAZÁČ, Antropologické zhodnocení kosterního materiálu z Uherského Brodu ze situace za chrámem Mistra Jana Husa, s. 249–269. – Lukáš ČOUPEK, Obnovování obecních představených na velehradském panství v první polovině 19. století, s. 273–290. – Petr HUDEC, Velehradské muzeum, s. 291–300. – Blanka RAŠTICOVÁ, K výročí úmrtí ThDr. Antonína Cyrila Stojana (1851–1923), s. 301–303. – Lukáš F. PELUNĚK, První ročník genealogické konference v Uherském Hradišti, s. 301–303. – Vladislava ŘÍHOVÁ, K dílu sochaře Antona Rigy – sv. Jan Nepomucký v Březolupech (1726) a sousosí Panny Marie Kladské v Křenově (1727), s. 309–320. – Monika ERETOVÁ, Sochař Franta Úprka a jeho sepulkrální tvorba na Slovácku, s. 321–338. – Silvie MALÍKOVÁ, Morava v srdci Jano Köhlera (1873–1941), s. 339–352. – Ilona TUNKLOVÁ, 100. výročí otevření Domu umělců v Hodoníně, s. 353–354. – Milada FROLCOVÁ, Od informelu k figuře, s. 354–361. – Marie MARTYKÁNOVÁ, Mezinárodní trienále poprvé v Uherském Hradišti, s. 361–363. – Ivo FROLEC – Miroslav VAŠKOVÝCH, Slovácké muzeum v roce 2013. Výroční zpráva, s. 369–384. – Pavel MACURA, Dědictví otců aktuální i dnes, aneb Ohlédnutí za cyrilometodějským jubileem, s. 387–392. – Alena PRUDKÁ, Cyrilometodějský Velehrad. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 9. května – 8. září 2013, s. 393–396. – Petr ČÍHAL, Josef Fryzelka – bednář z Vlachovic, s. 397–400. – Jan KÁČER, Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje v roce 2013, s. 401–403. – Milada FROLCOVÁ, Patrik Hábl & Jan Kovářik / Na zdi a na zemi / Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti 18. července – 15. září 2013, s. 363–366.

Slovanský přehled. Roč. 100, 2014, č. 2:

Jiří HNILICA, Francouzský slavista Jules Legras a jeho (znovu)objevený deník, s. 247–269. – Jana HRABCOVÁ, Československo-jugoslávské vztahy v přelomovém roce 1929, s. 271–296. – Milan SOVILJ, Otázka identity Čechů a Slováků v Jugoslávii v letech 1939–1941, s. 297–322. – Jiří FRIEDL, Plán z let 1946–1947 na usídlení židovských uprchlíků z Polska v Československu, s. 323–341. – Ondřej ŽÍLA, Žonglování s čísly: odhady počtu obětí občanské války v Bosně a Hercegovině a jejich odlišná interpretace, s. 343–370. – Slavomír HORÁK, Bitva u Gökdepe v turkmenském historickém diskurzu, s. 371–388. – Artur PATEK, The Circumstances surrounding the deaths of Witold Hulanicki, former po-

lish Consul–General in Jerusalem, and Stefan Arnold, polish journalist (February 1948), s. 389–408.

Soudobé dějiny. Roč. 21, 2014, č. 1–2:

Kateřina ŠIMOVÁ, Odrodilci, zřádcí, vrazi v bílých pláštích. Obraz „Žida“ jako „nepřítel“ v propagandě pozdního stalinismu, s. 11–43. – Vít SCHMARC, „Miř přesněji!“ Korejská válka jako černý bod socialistického realismu, s. 44–78. – Jakub DOLEŽAL, Přes ambasády ke svobodě. Drama východoněmeckého exodu v roce 1989, s. 79–133. – Petra BAŠTOVÁ, Od nezištné kulturní výměny k prosazování národních zájmů. Koncepční proměny zahraniční kulturní politiky SRN a česko(slovensko)-německé kulturní vztahy, s. 134–165.

Střední Morava. Vlastivědná revue. Roč. 20, 2014, č. 38:

Arnošt SKOUPÝ, Oběti Velké války v olomouckém mauzoleu Jihoslovanů, s. 4–18. – Jan VÁŇA, František Petrů, katolický kněz a vězeň komunismu, s. 19–34. – Adam SEKANINA, K sochařské výzdobě rýmařovské kaple „V lípkách“, s. 35–42. – Pavel FOJTÍK, Právěké a raně historické osídlení katastru obce Držovice, okr. Prostějov, s. 43–74. – Roman PAULO, Vývoj obce Drahanovice do roku 1620, s. 76–79. – Luděk ZAMAZAL, Pozoruhodné proměny názvu města Uničova, s. 80–83. – Jiří KAREL, Sedmá rýmařovská heraldická pověst, s. 83–92. – František VŠETIČKA, Humoristé naší oblasti, s. 93–105. – Lukáš HLUBEK, Nové poznatky o raně středověkém pohřebišti v Mladči (okr. Olomouc), s. 106–109. – Lukáš F. PELUNĚK, Antonín Frel – učitel a vlastivědný pracovník Záhoří a Pobečví * 11. června 1894, Dolní Újezd – † 3. ledna 1970, Hranice, s. 110–113. – Hana BARTKOVÁ, Tři významné osobnosti z Prostějovska (Jan Hudeček, Antonín Ugwitz, Hildebert Woletz), s. 113–121. – Josef BIEBERLE, Náš strýček Robert (Robert Koniček, nar. ? 4. 7. 1914–14. 7. 1985 v Olomouci), s. 121–126. – Lukáš F. PELUNĚK, Životní jubileum profesora Pavla Marka, s. 128. – Jiří KLUČKA, In memoriam Šárky Bartošové (15. 9. 1922–17. 7. 2014), s. 129.

Středočeský vlastivědný sborník. Muzeum a současnost. Řada společenskovední. Sv. 31, 2013:

Jan KILIÁN, Mělník v době pruských válek 1740–1763, s. 8–19. – Karel DRVOLA, Poddanské městečko Kladno a jeho okolí v čase napoleonských válek, s. 20–57. – Josef VELFL, 200. výročí zaražení Ševčinského dolu a březohorský rudní revír, s. 58–73. – František BĀRTÍK, Historie prvního tábora nucené práce v Československu TNP Kladno-Dříví 10. 12. 1948–15. 12. 1950, s. 74–101. – David DANĚČEK – Jana KLEMENTOVÁ – Petr NOVÝ – Matouš SEMERÁD – Kamil SMÍŠEK, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, s. 104–131. – Jaroslav ŠPAČEK – Pavel SNÍTILÝ, Městské muzeum v Čelákovcích, s. 132–143. – Rastislav KORENÝ – Veronika MACHAČOVÁ – Michal POKORNÝ, Hornické muzeum Příbram, s. 144–149. – Josef HLOŽEK, Společnost Archeocentrum institut pro archeologii a památkovou péči středních Čech o.p.s., s. 150–155. – Andrea NĚMCOVÁ, Nález halštatského náramku z Přemyslení (okres

Praha-východ), s. 156–159. – Petr MEDUNA – Anna VESELÁ – Alexandra BERNARDOVÁ – Jan NOVÁK, Záchranne archeologické výzkumy v areálu měst Mělníka a Mšena, s. 160–169. – Zdeněk KUČHYŇKA, Kladenské muzeum dosáhlo významného úspěchu, s. 172–173.

Studia Mediaevalia Bohemica. Roč. 5, 2013, č. 1:

Martin ŠORM, Uherská tažení Vladislava II. očima Ioanna Kinnama a Vincencia, s. 7–30. – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Glosa k biografii Pavla z Janovic, s. 31–38. – Dušan COUFAL, Ludus calamorum. Husité, Cesarini a Zikmund před bitvou u Domažlic v novém světle zapadlého pražského manifestu, s. 39–73. – Tomáš VELIČKA, Lounský městský kopiář v kontextu vývoje pozdně středověkých městských kopiářů, s. 75–100.

Terezínské listy. Sborník Památníku Terezín. Roč. 42, 2014:

Radka KUBELKOVÁ, Dramatické osudy ministra Feierabenda a jeho rodiny, vězněné v Terezíně, Ravensbrücku a Dachau, s. 7–26. – Tomáš FEDOROVÍČ, Hermann Alois Krumey – aktér konečného řešení slovanského problému a židovské otázky, s. 27–44. – Lubor LACINA, Památník nacistického barbarství v Liberci, s. 45–64. – Marek BEM, Důsledky vzpoury a útěku vězňů z německého vyhlazovacího tábora Sobibor (14. října 1943), s. 65–79. – Ivan FUKSA, Předmostí pevnosti Terezín na pravém břehu Labe z roku 1813 a jeho osudy, s. 80–92. – Zdeněk VÍŠEK, Minulost a přítomnost židovského hřbitova ve Slaném, s. 93–104. – Dagmar HOLZHAMMEROVÁ, Chronologický přehled o činnosti Památníku Terezín v roce 2013, s. 124–130. – Marie POLJAKOVÁ, Terezínská bibliografie za rok 2013, s. 131–14.

Umění. Roč. 62, 2014, č. 3:

Milada STUDNIČKOVÁ, Gens Fera. The Wild Men in the System of Border Decoration of the Bible of Wenceslas IV, s. 214–239. – Daniela ŠTĚRBOVÁ – Michal PATRNÝ, Der immerwährende Kaiser. Der Plan für die „Provinzkapitel“ in Braunau in dem sog. Dientzenhofer-Skizzenbuch, s. 240–250. – Štěpán VÁCHA, Imaginum elegantia. K estetické působivosti náboženského obrazu v českých zemích v 17. a 18. století, s. 251–275. – Lenka KUŽVARTOVÁ, Domy hotelového typu jako aktualizace myšlenky kolektivního bydlení v šedesátých letech 20. století, s. 276–289.

Umění. Roč. 62, 2014, č. 4:

Mateusz GRZEŹDA, From ymago to imago contrefacta. The Depiction of Reality in Central Europe in the Late Middle Ages, s. 318–333. – Petr VOIT, Výtvarná složka Skorinovy Bible ruské jako součást české knižní grafiky, s. 334–353. – Jan ZACHARIÁŠ, Vincent van Gogh's A Pair of Shoes: An Attempt at an Interpretation, s. 354–370. – Karel SRP, Jan Mukařovský a Josef Král: posudky prací Karla Teiga, s. 371–375.

Východočeský sborník historický. Roč. 25, 2014:

Tereza SIGLOVÁ, Dluhy domácností v městečku Dašicích v letech 1550–1700, s. 3–45.
– Jana HUSÁKOVÁ, Počátky zájmu o starožitné památky (zejména archeologické) na Pardubicku, s. 47–86. – Matěj PEŠTA, JUDr. Ladislav Quis a jeho působení v Přelouči (1884–1908), s. 87–103. – Hana ČERNÁ, Městské muzeum v Dašicích. Otázky jeho vzniku, působení a zániku, s. 105–139. – Roman HORKÝ, Zakládání veřejných knihoven a čítáren v Hradci Králové na přelomu 19. a 20. století, s. 141–175. – Michal BENDA, Vojtěch Vážný – příběh pardubického soudce a fašisty, s. 177–215.

Zpracovaly Václava Horčáková a Kristina Rexová

Zpracováno s podporou projektu MŠMT č. LM2011018, Bibliografie dějin Českých zemí.

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI**Doc. PhDr. Josef GRULICH, Ph.D.**

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav
Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice
grulich@ff.jcu.cz

Mgr. Ondřej KOLÁŘ, Ph.D.

Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava
kolar@szm.cz

Mgr. Ivana KOLÁŘOVÁ

Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědná fakulta, Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava
ivanakolarova@post.cz

Mgr. Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd
Studentská 84, 532 10 Pardubice
jiraskova.sarka@gmail.com

PhDr. Petr ORSÁG, Ph.D.

Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky
tř. Svobody 26, 771 47 Olomouc
petr.orsag@upmedia.cz

Prof. PhDr. Jaroslav PÁNEK, DrSc., dr. h. c.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 76, 190 00 Praha 9
panek@hiu.cas.cz

Prof. PhDr. Jiří PEŠEK, CSc.

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze
U Kříže 8, 150 00 Praha 5
jiripesek203@seznam.cz

PhDr. Markéta SKOŘEPOVÁ, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav
Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice
mae@centrum.cz

Mgr. Kateřina VOLNÁ

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha
katka.volna@volny.cz

POKYNY PRO AUTORY

V zájmu plynulého průběhu redakčních prací Vás redakce prosí o dodržování určitých zásad při psaní rukopisů. Nezavádíme žádné výrazné změny, spíše chceme připomenout to základní:

Způsob odevzdání rukopisů

Články a recenze nám prosím odevzdávejte e-mailem na adresu: cch@hiu.cas.cz nejlépe ve formátech textového editoru Word (.doc, .docx), popř. jiných, ale na základě domluvy. Obrazové přílohy rukopisu je třeba dodat také samostatně v datové, případně písemné podobě pro ofotografování do sazby. Součástí dodaného článku musí být krátký abstrakt, klíčová slova a nanejvýš dvoustránkové resumé.

Rozsah příspěvků

Redakce doporučuje, aby rozsah článků včetně poznámkového aparátu nepřesáhl 40 stran (dle našeho úzu: písmo Courier New – velikost 12, řádkování přesně 23 b.; v poznámkách pod čarou: Courier New – velikost 11, řádkování jednoduché). Větší rozsah je žádoucí předem třeba dojednat s redakcí.

U recenzí bývá obvyklý rozsah 5–8 stran, zprávy o literatuře pak přijímáme v rozsahu 1–2 stran. Vezměte prosím na vědomí, že neotiskujeme souhrnné recenze a zprávy na konferenci, české polytematické sborníky ani na periodicky vycházející publikace.

Způsob citací v poznámkách

Vzor:

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond E. Engel (dále jen LA PNP, f. Engel), kart. 26, složka Exekutivní výbor pravice.

Josef PEKAŘ, *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921, s. 19.

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha³ 1997, s. 250.

David CRANZ, *Historie der böhmischen Emigration. Eine historisch-kritische Edition* (= Jabloniana, Bd. 4), Hrsg. von Matthias NOLLER, Wiesbaden 2013.

K. W. DEUTSCH, *Nation und Welt*, in: H. Winkler (ed.), *Nationalismus, Königstein/Ts.* 1978, s. 51; TÝŽ, *Nationenbildung – Nationalstaat – Integration*, Düsseldorf 1972, s. 28.

Tamtéž, s. 172n., s. 178nn.

Heslo *Chotek*, in: *Ottův slovník naučný*, XII, Praha 1897, s. 370.

Peter JUKES, *Tony Judt: The Last Interview*, Prospect, 21. 7. 2010, <http://www.prospect-magazine.co.uk/magazine/tony-judt-interview/> (20. 12. 2013).

Při opakování odkazu stačí uvést:
J. PEKAŘ, *Bílá hora*, s. 50.

Při citacích archivního materiálu platí obecná zásada, že je třeba nejprve uvést název a místo instituce (archivu), název fondu a bližší určení pramene.

Zkratky a označení

Zkratkou pro označení strany nebo stran je s., ročníky časopisů a sborníky se uvádějí arabskými, díly vícesvazkových zpracování a edic římskými číslicemi. Pokud jsou dokumenty v edicích číslovány, je třeba uvádět vedle stran i číslo.

Vzor:

CDB II, s. 328, č. 324.

Při první citaci uvádějte úplný název časopisu, archivu, fondu a v závorce pak oficiální zkratku pro případ opakované citace. V hlavním textu užívejte co nejméně zkratek. Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný.

Děkujeme, že tyto zásady dodržujete. Uděláme vše proto, aby se Vaše příspěvky po kladném recenzním řízení objevily na stránkách ČČH co nejdříve.

Podle prostorových možností bezplatně otiskneme program Vašich chystaných sympozií, konferencí, přednáškových cyklů. Tyto informace – v rozsahu do jedné stránky – nám vzhledem k výrobním lhůtám časopisu dodávejte s dostatečným časovým předstihem.

VII. MEZINÁRODNÍ HUSITOLOGICKÉ SYMPOZIUM

JAN HUS 1415 A 600 LET POTÉ

23.–25. června 2015

MÍSTO KONÁNÍ

Tábor (Česká republika)
hotel Palcát – congress & wellness
hotel, konferenční sál
www.hotelpalcat.cz

POŘÁDÁ

Husitské muzeum v Táboře
Společnost Husova muzea v Praze
Centrum medievistických studií Praha,
ve spolupráci s městem Tábořem

KONTAKT A INFORMACE

PhDr. Zdeněk Vybíral, PhD.
Husitské muzeum v Táboře
vybiral@husitskemuzeum.cz
tel.: 739 468 408

Odborná veřejnost se k historickému významu osobnosti Jana Husa vyjadřovala naposledy před patnácti lety na mezinárodní rozpravě, jež se konala na Papežské lateránské univerzitě v Římě. V pořadí VII. husitologické sympozium se chce pokusit opět shrnout nové poznatky a současné pohledy na několik témat, jejichž svorníkem je právě postava českého středověkého reformátora. Přední čeští a zahraniční badatelé se vysloví k následujícím tématům:

- historické souřadnice Husovy doby
- dobové filozofické a teologické myšlení
- edice Husových děl a písemné památky jeho doby
- Jan Hus a evropská reformace
- druhý život Jana Husa v historické paměti
- Jan Hus pohledem umělecké tvorby

Sympozium tvoří součást rozsáhlejšího projektu, jenž má přispět k připomenutí šestistého výročí smrti Jana Husa. Pořadatelé v rámci projektu již otevřeli novou expozici v Husově domě v německé Kostnici (otevřena 4. července 2014) a připravili rovněž panelovou prezentaci, která stačila navštívit řadu míst v zemích střední a západní Evropy. Zároveň nabídnou odborné i laické veřejnosti profilovou výstavu „Jan Hus 1415-2015“, která bude otevřena v červnu až říjnu 2015 v Táboře.

Redakce

Vedoucí redaktorů | *Editors-in-chief:*

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor | *Managing Editor:*

Sixtus Bolom-Kotari

Vědecká rada | *Scientific Board:*

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček,

Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer,

Petr Svobodný, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Zemlička

s redakčním kruhem | *with Editorial Board:*

Josef Harna, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Milan Myška, Milan Otáhal,

Josef Petráň, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý, Josef Válka

Mezinárodní vědecká rada | *International Scientific Board:*

Detlef Brandes (Düsseldorf), Stanisław Bylina (Warszawa), Alessandro Catalano (Padova),

Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Dušan Kováč (Bratislava), Antoine Marès (Paris),

Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | *Design:*

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History, Prague*

Adresa | *Address:*

Prosecká 76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 286 882 121/241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýčká 751/60, Praha Suchdol.

Přijímání objednávek | *Distribution:*

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7,

vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i.

(Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně / ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v březnu 2015.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

ISSN 0862-6111